

Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi

Cilt/23 • Sayı/1 • Yıl/2024

Yayın Sahibinin Adı

Ankara Üniversitesi
Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi Adına
Sahibi

Prof. Dr. Çınar ÖZEN

Başeditör

Prof. Dr. Burak TANGÖR (Hacettepe Üniversitesi)

Ekonomi Alan Editörü

Prof. Dr. Özgür TONUS (Anadolu Üniversitesi)

Uluslararası İlişkiler & Siyaset Bilimi Alan Editörü

Prof. Dr. Hatice YAZGAN (Çankırı Karatekin Üniversitesi)

Hukuk Alan Editörü

Prof. Dr. Funda KESKİN ATA (Ankara Üniversitesi)

Editör Yardımcısı ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Dr. Feza Sencer ÇÖRTOĞLU (Ankara Üniversitesi)

İdari Editörler

Avnihan KIRIŞIK (Mersin Üniversitesi)
Mert SOYUBERBER (Hacettepe Üniversitesi)

Yayın İdare Merkezi Adresi

Ankara Üniversitesi
Avrupa Toplulukları Araştırma ve
Uygulama Merkezi
Cebeçi Kampüsü 06590 ANKARA
e-posta: aacd@ankara.edu.tr
web: http://www.ataum.ankara.edu.tr

Yayın İdare Merkezi Telefonu

0 (312) 362 07 80 – 362 07 62/2619-2620

Faks: 0 (312) 320 50 61

Yayının Türü

Yerel Süreli Yayın

Basımının Adı

Ankara Üniversitesi Basımevi
İncitaşı Sokak No.10
06510 Beşevler – Ankara

Basımının Telefonu

0 (312) 213 66 55

Basım Tarihi/Yeri

03/06/2024 – Ankara

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Sanem BAYKAL (TOBB ETÜ)
Prof. Dr. İmre ERSOY (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Christophe HILLION (University of Oslo)
Dr. Soeren KEIL (University of Fribourg)
Prof. Dr. Emil J. KIRCHNER (University of Essex)
Prof. Dr. Meltem MÜFTÜLER BAC (Sabancı Üniversitesi)
Prof. Dr. Florian TRAUNER (Vrije Universiteit Brussel)

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Belgin AKÇAY (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Sinem AKGÜL AÇIKMEŞE (Kadir Has Üniversitesi)
Prof. Dr. Arzu AKKOYUNLU WIGLEY (Hacettepe
Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa Nail ALKAN (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Tuğrul ARAT (TOBB-ETÜ Üniversitesi)
Prof. Dr. Harun ARIKAN (Çukurova Üniversitesi)
Prof. Dr. Füsün ARSAVA (Atılım Üniversitesi)
Doç. Dr. Gamze AŞÇIOĞLU ÖZ (Orta Doğu Teknik
Üniversitesi)
Prof. Dr. Berrin ATAMAN (Topkapı Üniversitesi)
Prof. Dr. Yeşim ATAMER (Bilgi Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa AYDIN (Kadir Has Üniversitesi)
Prof. Dr. Senem AYDIN DÜZGİT (Sabancı Üniversitesi)
Prof. Dr. Canan BALKIR
Prof. Dr. Aykut ÇELEBİ (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Muzaffer DARTAN (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Erdem DENK (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Nuray EKŞİ (Yeditepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Gülcan ERAKTAN
Prof. Dr. Atilla ERALP
Prof. Dr. Çağrı ERHAN (Altınbaş Üniversitesi)
Prof. Dr. Haluk GÜNÜĞÜR
Doç. Dr. Konstantinos IFANTIS (Kadir Has Üniversitesi)
Prof. Dr. Haluk KABAALIOĞLU
Prof. Dr. Funda KESKİN ATA (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Fuat KEYMAN (Sabancı Üniversitesi)
Prof. Dr. Kemal KIRIŞÇI
Doç. Dr. Çiğdem NAS (Yıldız Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Bertil Emrah ODER (Koç Üniversitesi)
Prof. Dr. Çınar ÖZEN (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Işıl ÖZKAN (Yaşar Üniversitesi)
Prof. Dr. Emanuela PISTOLA (Universita' Degli Studi Roma Tre)
Prof. Dr. Kamuran REÇBER (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Özgehan ŞENYUVA (Orta Doğu Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Burak TANGÖR (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Sübidey TOGAN
Prof. Dr. Nahit TÖRE
Prof. Dr. Füsün TÜRKMEN (Galatasaray Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet UĞUR
Prof. Dr. Bahri YILMAZ (Sabancı Üniversitesi)
Prof. Dr. Kamil YILMAZ (Koç Üniversitesi)

ISSN 1303 – 2518

e-ISSN: 2980-3349

Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi

Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi tarafından yılda iki kez yayımlanan hakemli bir dergidir. Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler yazarlarına aittir. Tüm hakları saklıdır.

Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi (AAÇD) şu indeksler / veritabanları tarafından indekslenmekte ve/veya özetlenmektedir: Clarivate Analytics © Emerging Sciences Citation Index (ESCI), Directory of Open Access Journals (DOAJ), EBSCO (One Belt, One Road Reference Source), ERIH PLUS, IBZ and IBR from De Gruyter, Index Copernicus, Index Islamicus, International Political Science Abstracts (IPSA), ULAKBİM (TR-Dizin).

Ankara Review of European Studies
Volume/23 • Number/1 • Year/2024

Owner on behalf of
Ankara University
European Union Research Center
Prof. Çınar ÖZEN

Editor-in-Chief
Prof. Burak TANGÖR (Hacettepe University)

Economics Discipline Editor
Prof. Özgür TONUS (Anadolu University)

International Relations & Political Science Discipline Editor
Prof. Hatice YAZGAN (Çankırı Karatekin University)

Law Discipline Editor
Prof. Funda KESKİN ATA (Ankara University)

Deputy Editor and Director of Publication
Dr. Feza Sencer ÇÖRTOĞLU (Ankara University)

Managing Editors
Avnihân KIRIŞIK (Mersin University)
Mert SOYUBERBER (Hacettepe University)

Address and Communication Details
Ankara Üniversitesi
Avrupa Topulukları Araştırma ve
Uygulama Merkezi
Cebeçi Kampüsü 06590 ANKARA
e-mail: aacd@ankara.edu.tr
web: <http://www.ataum.ankara.edu.tr>
Tel: +90 (312) 362 07 80 – 362 07 62/2619-2620
Fax: +90 (312) 320 50 61

Type of Publication
Periodical

Printing House
Ankara Üniversitesi Basımevi
İncişi Sok. No: 10
06510 Beşevler - Ankara
Printing Tel: +90 (312) 213 66 55

Date and Place of Publication
03/06/2024 - Ankara

Editorial Board
Prof. Sanem BAYKAL (TOBB ETÜ)
Prof. İmre ERSOY (Marmara University)
Prof. Christophe HILLION (University of Oslo)
Dr. Soeren KEIL (University of Fribourg)
Prof. Emil J. KIRCHNER (University of Essex)
Prof. Meltem MÜFTÜLER BAC (Sabancı University)
Prof. Florian TRAUER (Vrije Universiteit Brussel)

Advisory Board
Prof. Belgin AKÇAY (Ankara University)
Prof. Sinem AKGÜL AÇIKMEŞE (Kadir Has University)
Prof. Arzu AKKOYUNLU WIGLEY (Hacettepe University)
Prof. Mustafa Nail ALKAN (Gazi University)
Prof. Tuğrul ARAT (TOBB-ETÜ University)
Prof. Harun ARIKAN (Çukurova University)
Prof. Füsün ARSAVA (Atılım University)
Assoc. Prof. Gamze AŞÇIOĞLU ÖZ (Middle East Technical University)
Prof. Berrin ATAMAN (Topkapı University)
Prof. Yeşim ATAMER (Bilgi University)
Prof. Mustafa AYDIN (Kadir Has University)
Prof. Senem AYDIN DÜZGİT (Sabancı University)
Prof. Canan BALKIR
Prof. Aykut ÇELEBİ (Ankara University)
Prof. Muzaffer DARTAN (Marmara University)
Prof. Erdem DENK (Ankara University)
Prof. Nuray EKŞİ (Yeditepe University)
Prof. Gülcan ERAKTAN
Prof. Atila ERALP
Prof. Çağrı ERHAN (Altınbaş University)
Prof. Haluk GÜNUĞUR
Assoc. Prof. Konstantinos IFANTIS (Kadir Has University)
Prof. Haluk KABAALIOĞLU
Prof. Funda KESKİN ATA (Ankara University)
Prof. Fuat KEYMAN (Sabancı University)
Prof. Kemal KIRIŞIÇI
Assoc. Prof. Çiğdem NAS (Yıldız Technical University)
Prof. Bertil Emrah ODER (Koç University)
Prof. Çınar ÖZEN (Ankara University)
Prof. Işıl ÖZKAN (Yaşar University)
Prof. Emanuela PISTOLA (Università Degli Studi Roma Tre)
Prof. Kamuran REÇBER (Uludağ University)
Prof. Özgehan ŞENYUVA (Middle East Technical University)
Prof. Burak TANGÖR (Hacettepe University)
Prof. Sübidey TOGAN
Prof. Nahit TÖRE
Prof. Füsün TÜRKMEN (Galatasaray University)
Prof. Mehmet UĞUR
Prof. Bahri YILMAZ (Sabancı University)
Prof. Kamil YILMAZ (Koç University)

ISSN 1303 – 2518

e-ISSN: 2980-3349

Articles published in this series represent solely the views of the authors and not necessarily the
Ankara University European Union Research Centre and its staff.
All rights reserved.

Ankara Review of European Studies (ARES) is abstracted / indexed in: Clarivate Analytics © Emerging
Sciences Citation Index (ESCI), Directory of Open Access Journals (DOAJ), EBSCO (One Belt, One Road
Reference Source), ERIH PLUS, IBZ and IBR from De Gruyter, Index Copernicus, Index Islamicus, International
Political Science Abstracts (IPSA), ULAKBİM (TR-Dizin).

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA TOPLULUKLARI
ARAŞTIRMA VE UYGULAMA MERKEZİ

ANKARA AVRUPA ÇALIŞMALARI
DERGİSİ

Yıl: 2024

Cilt: 23, Sayı: 1

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ
İncitaşı Sokak No:10
06510 Beşevler / ANKARA
Tel: 0 (312) 213 66 55
Basım Tarihi: 03/06/2024

ANKARA AVRUPA ÇALIŞMALARI DERGİSİ

Yıl: 2024

Cilt: 23, Sayı: 1

İÇİNDEKİLER Araştırma Makaleleri

Mustafa ATATORUN - Sinan VEZİROĞLU
Liberal Kozmopolitanizm ve Avrupa Birliği:
Ukrayna ve Moldova'nın Adaylık Statüsü Üzerine Bir Eleştiri
1

Esengül AYAZ AVAN
Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinde
Almanya'nın Tutumu ve Etkisi: Merkel Dönemi (2005-2021)
33

Eray ERBİL - Oktay TANRISEVER
Energy Regionalism in Wider Europe:
Sub-Regional Energy Dynamics and the EU's Eastern Partnership
67

T. Mesut EREN
Expecting the Same Results from Dissimilar Legal Texts:
An Assessment of Association Agreements of Türkiye and Greece
101

Pelin KILINÇARSLAN
Avrupa Birliği Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikaları:
Başlangıcından Günümüze Bağlamsal Bir İnceleme
129

Uğur TEKİNER
The German Social Democratic Party Between Idealistic Pro-Europeanism and
Domestic Ideological Priorities in the Post-Reunification Germany
163

ANKARA AVRUPA ÇALIŞMALARI DERGİSİ (2024)

ANKARA REVIEW OF EUROPEAN STUDIES

Year: 2024

Volume: 23, Number: 1

CONTENTS

Research Articles

Mustafa ATATORUN - Sinan VEZİROĞLU
Liberal Cosmopolitanism and The European Union:
A Critique of Candidate Status of Ukraine and Moldova
1

Esengül AYAZ AVAN
Germany's Approach and Effect towards Türkiye's Membership
to the European Union: Merkel Era (2005-2021)
33

Eray ERBİL - Oktay TANRISEVER
Energy Regionalism in Wider Europe:
Sub-Regional Energy Dynamics and the EU's Eastern Partnership
67

T. Mesut EREN
Expecting the Same Results from Dissimilar Legal Texts:
An Assessment of Association Agreements of Türkiye and Greece
101

Pelin KILINÇARSLAN
European Union Gender Equality Policies:
A Contextual Analysis from Their Inception to Today
129

Uğur TEKİNER
The German Social Democratic Party Between Idealistic Pro-Europeanism and
Domestic Ideological Priorities in the Post-Reunification Germany
163

ANKARA REVIEW OF EUROPEAN STUDIES (2024)

LİBERAL KOZMOPOLİTANİZM VE AVRUPA BİRLİĞİ: UKRAYNA VE MOLDOVA'NIN ADAYLIK STATÜSÜ ÜZERİNE BİR ELEŞTİRİ

Mustafa ATATORUN*
Sinan VEZİROĞLU**
Araştırma Makalesi

Öz

Bu çalışma Avrupa Birliği'nin (AB) Kantçı veya liberal kozmopolitan köklerini ve özelliklerini ele alıp, bunların dış politikadaki yansımalarını Ukrayna ve Moldova'nın adaylığı bağlamında tartışmayı amaçlamaktadır. Demokrasi, serbest ticaret ve uluslararası hukuk normlarını kapsayan liberal kozmopolitanizm, AB'nin temeli sayılan Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (AET) oluşmasıyla pratik ve kurumsal bir şekle kavuşmuştur. AB genişleme süreçlerinde aday ülkelerin liberal kozmopolitanizmin bu ilkelerini benimsemesini ve uygulamasını temel şart olarak görmüştür. Genişleme süreçlerinde ince eleyip sık dokuyan ve adaylık statüsünün verilmesinde bile birçok tartışma yaşayan Birlik, Ukrayna ve Moldova için ezber bozmuştur. Hızlı bir şekilde Ukrayna ve Moldova'ya adaylık statüsü tanıyan AB, bunun nedenini Komisyon'un resmi ifadesine göre Ukrayna ve Rusya arasında 2022 yılı mart ayında başlayan savaş olarak göstermiştir. Bu makale Rusya'nın işgalci tutumuna karşılık AB'nin genişlemeyi bir koz/silah olarak kullanıp söz konusu ülkeleri genişleme sürecine dahil etmesinin kuruluş felsefesi olan liberal kozmopolitanizm ile bağdaşmadığı iddia etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Liberal/Kantçı Kozmopolitanizm, Avrupa Birliği, Ukrayna ve Moldova

* Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, E-posta: matatorun@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1465-8391.

** Doktor adayı, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrupa Birliği Çalışmaları Anabilim Dalı, E-posta: veziroglusinan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0258-763X.

Gönderilme Tarihi: 30 Eylül 2023, Kabul Tarihi: 28 Aralık 2023.

Liberal Cosmopolitanism and The European Union: A Critique of Candidate Status of Ukraine and Moldova

Abstract

The study aims to deliberate about Kantian or liberal cosmopolitan origins and attributes of the European Union (EU) with its implications for foreign policy on Ukraine and Moldova's candidacy. Liberal cosmopolitanism embodying the norms of democracy, free trade, and international law, took a practical and institutional form through the European Economic Community which is respected as a keystone of the EU. As part of its enlargement procedures, the EU principally mandates that candidate countries adopt and execute these liberal cosmopolitan principles. The EU which simply picks over enlargement processes and goes through many disputes over giving candidate status, has broken the mold for Ukraine and Moldova. The EU granted candidate status to Ukraine and Moldova abruptly and marked outbreak of the war between Ukraine and Russia in March 2022 as the cause according to the Commission's official announcement. This article argues that EU's weaponization of its enlargement against Russian aggression by including those states in the process is incompatible with its founding philosophy of liberal cosmopolitanism.

Keywords: *Liberal/Kantian Cosmopolitanism, European Union, Ukraine, and Moldova.*

Giriş

Kozmopolitanizm günümüze uzanan süreçte farklı anlamlar kazanmış bir kavram olup kökeni antik çağda Diyojen, Demokritus ve Hipokrat'a kadar gider.¹ Kinik felsefenin öncüsü kabul edilen Diyojen'in temsil ettiği düşünceye göre bireyin özgür olması ve kendi kararlarını vermesi durumu dünyanın her yerinde geçerlidir ve bu nedenle kişi içinde bulunduğu toplumun yasa ve geleneklerini reddeder.² Kavram olarak kozmopolitan ifadesi antik Yunancadaki dünya (*cosmos*) ve vatandaş (*polites*) gibi iki çelişen kelimenin birleşmesiyle ortaya çıkmıştır ve erken dönem Roma imparatorluğunda dünya egemenliği iddiası ile kullanılmış sonrasında kendisini Osmanlı'da dahi göstermiştir.³ Kozmopolitan anlayışın temelinde yatan üç unsur ise şöyle ifade edilmiştir: 1- bireycilik (kişiler ya da salt insan varlığı), 2- evrenselcilik

¹ Ulrich Beck ve Edgar Grande, "Cosmopolitanism: Europe's Way Out Of Crisis", *European Journal of Social Theory* 10, sy 1 (2007): 70, <https://doi.org/10/dh6t3b>.

² Patrick Hayden, *Cosmopolitan Global Politics* (London: Routledge, 2016), 13.

³ Rodriguez M. J. Salgado, "The Early Modern Spanish Monarchy and European Cosmopolitanism", içinde *European Cosmopolitanism: Colonial Histories and Postcolonial Societies*, ed. Gurminder K. Bhabra ve John Narayan (London: Taylor&Francis, 2016), 83.

(yaşayan her bir insana eşit mesafede duran), 3- genellik (kişilerin bağlı olduğu etnik veya dini toplulukların bir önemi yoktur).⁴ Bu anlayış antik Yunan ve Roma dönemleri ile başlayıp erken dönem Hristiyanlık ve son olarak Immanuel Kant öncülüğünde aydınlanma rasyonalizmi ile tamamlanan bir süreç olarak görülmektedir.⁵

Alman filozof Immanuel Kant yaşamı boyunca çoğunlukla felsefe konularında eserler vermiş ve siyasetle ilgili az sayıdaki yazıları o dönemin İngiltere ve Amerika Birleşik Devletlerinde (ABD) değer görmemiştir.⁶ Ancak ölümünden sonra Batı siyaset felsefesinin ana unsuru olmaya başlamış ve sonrasında liberal kozmopolitan felsefenin kurucusu kabul edilmiştir. Bu bakımdan Kant'ın siyaset felsefesi yapısal olarak kozmopolitandır ve uluslararası hukuk ile kurumlarını esas alan, evrensel geçerliliği olan ahlak ilkelerine dayanır.⁷

Günümüzde kozmopolitazmin etik vurgusu daha evrenselci ve soyut bir tutumu yansıtır ki bunun temel nedeni ulusçuluğun yükselmesi ve buna bağlı ulusal güvenliğin ön plana çıkmasıdır.⁸ Kozmopolitanizmin temelinde ise tek ve her şeyi kapsayan evrensel bir ahlaki topluluk anlayışı vardır.⁹ Robertson'a göre kozmopolitazmin tanımlanmasında dört farklı durumdan birisi veya birkaçı söz konusu olmalıdır: 1- bireylerin birden fazla kimliğe sahip olmaları, 2- toplumların çok kültürlü ve/veya diğer toplumlara açık olmaları, 3- dünya siyasetinin sosyo-kültürel farklılıkları kabul etmesi, 4-

⁴ Thomas W. Pogge, "Cosmopolitanism and Sovereignty", içinde *Political Restructuring in Europe: Ethical Perspectives*, ed. Chris Brown (London: Routledge, 1994), 85; Kimberly Hutchings, *International Political Theory: Rethinking Ethics in a Global Era* (London: Sage Publications, 1999), 35.

⁵ Robert Holton, "Some Comments on Cosmopolitanism and Europe", içinde *European Cosmopolitanism in Question*, ed. Roland Robertson ve Anne S. Krossa (England: Palgrave Macmillan, 2012), 25.

⁶ Hans Reiss, "Introduction", içinde *Cambridge Texts in the History of Thought - Kant: Political Writings*, ed. Hans Reiss, çev. Hugh Barr Nisbet, 2nd bs (Cambridge: Cambridge University Press, 1991), 1-3.

⁷ Muhammed A. Ağcan, "Immanuel Kant ve Uluslararası: Egemen Devlet, Kozmopolitan Siyaset ve Evrensellik/Farklılık", *Uluslararası Hukuk ve Politika* 8, sy 32 (2012): 15.

⁸ Craig Calhoun, "Cosmopolitan Liberalism and Its Limits", içinde *European Cosmopolitanism in Question*, ed. Roland Robertson ve Anne S. Krossa (England: Palgrave Macmillan, 2012), 105.

⁹ Simon Derpmann, "Solidarity and Cosmopolitanism", *Ethical Theory Moral Practice* 12, sy 3 (2009): 304, <https://doi.org/10/c9gr2m>.

insan türünün insan olmayan türleri ve üst-gerçekliği (*supra-reality*) kabul etmesi.¹⁰ Bu bakımdan kozmopolitanizm kendisi gibi düşünmeyen ve davranmayan insanlarla eşit bir kaynaşmayı gerektirir.¹¹

Kozmopolitan demokrasi kavramı ele alındığında liberal uluslararasıçılık ile benzer yönleri olduğu, liberalizm, demokrasi ve devlet ilişkilerinin eleştirisini de kapsadığı görülür.¹² Bir başka ifadeyle kozmopolitan demokrasi modeli Kant'ın demokrasi düşüncesiyle tezat oluşturarak demokratik barış projesinden farklılık gösterir ve yerel, ulusal ve ulus ötesinde demokrasinin yaşama geçirilmesini temel alır.¹³ David Held kozmopolitan demokrasi modelinin özelliklerini sekiz madde ile ortaya koymuştur, kısaca; 1- küresel düzeni oluşturan farklı ağlardan doğmalıdır, 2- tüm grup ve birlikler kendi kaderini tayin ilkesinden hareketle kozmopolitan demokratik hukukun temelini oluşturur, 3- bireysel ve kolektif eylemleri kısıtlayan belirli standartlar ortaya konulmalı, yasal sınırlamalar bulundurulmalıdır, 4- siyasi ve sosyal otoriteyi kontrol etmek için bölgesel ve uluslararası mahkemelerin etkinliği artırılmalıdır, 5- demokratik özerklik taahhüdünü de içeren kamusal alanda eşit üyelik dışında kalanların koşullarını iyileştirmeye odaklı acil öncelikler programı yapılmalıdır, 6- sosyal adalet ilkeleri belirlenerek demokratik süreç ve siyaset ile uyumlu duruma getirilmelidir, 7- kozmopolitan demokratik hukuku korumaya yönelik kolektif kullanılacak olan güç son seçenek olarak kalmalıdır ve bunun belirli koşullara bağlı olması gereklidir, 8- vatandaşlık kavramı yerelden küresele tüm unsurları kapsayacak şekilde genişletilmelidir.¹⁴ Kozmopolitan demokrasinin beş farklı boyutundan (yerel, devlet, devletler arası, bölgesel ve küresel) birisi olarak bölgesel boyutta Avrupa Birliği (AB) genel oyla seçilen ortak bir parlamentosu olması

¹⁰ Roland Robertson, "European Cosmopolitanism and the Global Field", içinde *European Cosmopolitanism in Question*, ed. Roland Robertson ve Anne S. Krossa (England: Palgrave Macmillan, 2012), 178.

¹¹ İpek Demir, "Rethinking Cosmopolitanism, Multiculturalism and Diaspora via the Diasporic Cosmopolitanism of Europe's Kurds", içinde *European Cosmopolitanism: Colonial Histories and Postcolonial Societies*, ed. Gurminder K. Bhambra ve John Narayan (London: Taylor&Francis, 2016), 125.

¹² Hutchings, *International Political Theory: Rethinking Ethics in a Global Era*, 159.

¹³ Antonio Franceschet, *Kant and Liberal Internationalism: Sovereignty, Justice, and Global Reform* (New York: Palgrave Macmillan, 2002), 105.

¹⁴ David Held, *Democracy and the global order: From the modern state to cosmopolitan governance* (California: Stanford University Press, 1995), 271-72.

bakımından farklılaşır ve diğerlerine örnek teşkil eder.¹⁵ Ayrıca AB'nin Avrupa Birliği Adalet Divanı (ABAD) organı da adaletin sağlanmasında etkin rol üstlenmiştir. Bir diğer organ olan Komisyon ise hukuksal düzenlemelerin oluşturulması işlevini yerine getirmektedir.

İkinci Dünya Savaşı büyük bir yıkıma neden olunca Avrupa devletleri barışın yolunu gösteren Kantçı/liberal kozmopolitan değerleri benimsemişlerdir. Ancak günümüzde AB kozmopolitan değerlerden uzaklaşma eğilimine girmiş, siyasetinde değişime gitmeye başlamış, toplumları sınıflandırıp kimin daha fazla adalet hakkına sahip olduğu ayrımına gitmiş ve kendi değerlerine uygun sınırları belirleme arzusuna kapılmıştır.¹⁶ Örneğin Birlik göç baskısının artması karşısında takındığı katı tutum nedeniyle "Kale Avrupası" olarak nitelendirilmektedir.¹⁷ Bu ifade ile kastedilen dışarıya kapalı bir topluluk anlayışıdır. Benhabib'e göre de AB dışarıya karşı Vestfalyan egemenlik anlayışını korurken, kendi içerisinde kozmopolitan normlara uyum göstermektedir.¹⁸ Bu bakımdan AB içerisinde bireyler ve devletler tarafından oluşturulmuş iki kurum üzerinden yönetme gücünün tek elde toplanmadığı, delegeler yoluyla bireylerin iradesinin yansıtıldığı bir barış ve demokrasi topluluğu söz konusudur.¹⁹ Günümüzde AB vatandaşlığı sayesinde bulunan üye ülke fark etmeksizin oy kullanılabilenmekte, serbest seçimlere katılım sağlanabilmekte, ikamet ve sosyal yardım gibi haklardan yararlanılabilmektedir.²⁰ Dışarıda ise AB siyasi ve sosyal bakımdan farklılıkları gözeterek bir bütünleşme yolunda ilerlemesi bakımından kozmopolitanizmi dışlamadan dayanışma (*solidarity*) mantığını işletmektedir.²¹ Özellikle Gerçekçi kuram savunucuları Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle Avrupa'nın savunma konularına öncelik vereceğini

¹⁵ Daniele Archibugi, *The Global Commonwealth of Citizens: Toward Cosmopolitan Democracy* (Princeton: Princeton University Press, 2008), 94.

¹⁶ Yıldız Karagöz Yeke, "Kant'ın Felsefesinde Ebedi Barış Düşüncesinin Güncelliği Üzerine", *Beytulhikme: An International Journal of Philosophy* 6, sy 1 (2016): 167-69.

¹⁷ Aycan Cesim, "Immanuel Kant'ın Felsefi Görüşlerinin Uluslararası İlişkiler Disiplinine Yansımaları", *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi* 2, sy 1 (2019): 19.

¹⁸ Seyla Benhabib, "Another Cosmopolitanism", içinde *Another Cosmopolitanism*, ed. Robert Post (California: Oxford University Press, 2008), 47.

¹⁹ Daniele Archibugi, "Models of international organization in perpetual peace projects", *Review of International Studies* 18, sy 4 (1992): 316, <https://doi.org/10/cpphh5>.

²⁰ Benhabib, "Another Cosmopolitanism", 46.

²¹ Derpmann, "Solidarity and Cosmopolitanism", 307.

düşünmüşlerdir.²² Bu bakımdan AB dış politika ve savunma konularında Gerçekçi kuramı takip ederken kendi içerisindeki ülkeler adına güvenlik odaklı davranmaktadır.²³ Örneğin Rusya tehdidine karşılık İsveç ve Finlandiya'nın NATO'ya üye olmak istemesi Birlik tarafından desteklenmektedir.

AB kendisine özgü yapısıyla uluslararası bir aktör olarak kabul edildiğinde, diğer güçlü aktörlerden en önemli artışının yumuşak güç kullanıp coğrafi ve siyasi olarak genişleyebilmesi olduğu görülür.²⁴ Fakat bu avantaj genişleme sürecinin sorunsuz olduğu anlamına gelmemektedir. Grabbe'ye göre 2013 Hırvatistan'ın birliğe katılımı sonrası çıkarılması gereken dersler şu şekilde sıralanmıştır: 1- AB'nin dönüştürücü gücü bakımından tam üyelik netleştikten sonra aday ülkelerde müktesebata uyum yönünde ilerleme olsa da, güncel siyasi konularda AB etkisi azalmaktadır, 2- tek başına demokratik yönetimin sağlanması iyi yönetim anlamına gelmez, bu dönüşümün gerçekleşmesi tek yönlü değildir, 3- yeni katılım sağlayacak ülkelerde ekonominin ve devletin dönüşümü AB koşullarına bağlı olarak kendiliğinden gerçekleşmemiştir ve yerel aktörlerin bu yönde çabaları ile ekonomik çıkarların arasındaki uyuma bağlı kalmıştır, 4- AB'nin dönüştürücü gücünün tutarlılığa ve güvenilirliğe bağlı olduğu görülmüştür, 5- bir ülkenin siyasi varlık durumu kesinleşmeden asla birliğe katılımı sağlanmamalıdır (Kıbrıs Rum Kesimi), 6- AB'nin genişleme politikası sadece elitlerin yönlendirdiği bir süreç olmamalıdır.²⁵ Grabbe'nin işaret ettiği sorunlar, liberal kozmopolitizmin pratiğine dair sorunlara da işaret etmektedir. Örneğin, güncel siyasi konularda AB etkisinin azalması, ülkelerin daha çıkarıcı veya güvenlikçi yaklaşımı benimsemelerini; kendi paylarına düşen demokratik dönüşüm hamlelerini güvenlik nedenleriyle yeteri kadar gerçekleştirmemelerini; siyasi varlığın net olmaması, Birliği o üyenin çıkar ve

²² John O'Brennan, "Bringing Geopolitics Back In': Exploring the Security Dimension of the 2004 Eastern Enlargement of the European Union", *Cambridge Review of International Affairs* 19, sy 1 (2006): 165, <https://doi.org/10/bhx634>.

²³ Mesut Şöhret, "Realizm Çerçevesinde Avrupa Birliğinin Bütünleşmesi", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 1, sy 4 (2012): 326.

²⁴ Zekeriyya Akdağ ve Süleyman Ekici, "Avrupa Birliği'nin Uluslararası Politikada Etkili Olma Aracı: Yumuşak Güç", *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi* 7, sy 2 (2017): 46.

²⁵ Heather Grabbe, "Six lessons of enlargement ten years on: the EU's transformative power in retrospect and prospect", *Journal of Common Market Studies* 52 (2014): 42-51.

güvenlik anlayışının esiri durumuna düşürmesini ve sadece elitlerin yönlendirmesi demokrasinin sağlıklı işlememesini beraberinde getirir.

AB genişlemesi ve bütünleşmesinde Kant'ın ortaya attığı demokrasi rejiminin, ekonomik entegrasyonun ve uluslararası kurumların uygulanması söz konusu olduğu için AB'nin liberal kozmopolitan bir proje olduğu bilinmektedir.²⁶ Yukarıda kısaca ele alındığı üzere, belirli politikaların söz konusu liberal kozmopolitan normlarla aslında ters düştüğü ve bir bakıma bu normların aşınmaya uğradığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, Ukrayna ve Moldova'nın AB'ye üyeliğinin yeni gündeme gelmesinden dolayı şu soru önem kazanmıştır: AB genişleme politikasının Ukrayna ve Moldova özelinde liberal kozmopolitan normlarla ters düşmesi söz konusu mudur? Avrupa'da jeopolitik gerginliğin tırmandığı ve güvenlikçi politikaların öne çıktığı konjonktürde AB'nin bu ülkelere genişleme motivasyonunun sorgulaması önem arz etmektedir. Özellikle Rusya ile Ukrayna arasında yaşanan savaştan ve Moldova'daki Rusya etkisinden dolayı Rusya'nın bu konuyu tartışırken merkezi bir yer teşkil etmesi kaçınılmazdır. Bu durum konuyu, sadece AB'nin iç meselesi olmaktan çıkarmaktadır. Ukrayna ve Moldova'nın adaylığı AB'nin benimsediği kozmopolitan normlar bağlamında ele alınması AB genişlemesine yönelik yapılan eleştirilere normatif bağlamda bir katkı sağlayacaktır.

Bu çalışma AB'nin Kantçı veya liberal kozmopolitan köklerini ve özelliklerini ele alıp, bunların dış politikadaki yansımalarını Ukrayna ve Moldova'nın adaylığı bağlamında tartışmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, makalenin ilk bölümünde liberal kozmopolitanizm incelenmekte ve Kant'ın "Ebedi Barış" eserinde sıraladığı koşullar üzerinde durulmaktadır. İkinci bölümde AB'nin Kantçı kozmopolitanizm anlayışla ne derece uyumlu bir dış politika izlediği tartışılmakta, üçüncü bölümde ise, komşuluk politikası bağlamında AB'nin genişleme siyaseti değerlendirilmektedir. Dördüncü bölümde AB'nin uyguladığı bu dış politikanın muhatabı olarak Ukrayna ve Moldova'nın durumu Rusya faktörü ile birlikte ele alınmaktadır. Son bölümde

²⁶ Bruce Russett, "Liberalizm", içinde *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Disiplin ve Çeşitlilik*, ed. Tim Dunne, Kurki Milja ve Smith Steve, çev. Musa Ceylan (Ankara: Felix Kitap, 2021), 127-29. Ayrıca bkz. John R. Oneal and Bruce M. Russett, "The Classical Liberals Were Right: Democracy, Interdependence, and Conflict, 1950–1985", *International Studies Quarterly*, 41, sy 2 (1997): 267-293 ve Bruce Russett vd., "The Third Leg of the Kantian Tripod for Peace: International Organizations and Militarized Disputes, 1950–85", *International Organization*, 52, sy 3 (1998): 441-467.

de konu AB tutarlılığı bakımından tartışılmıştır. Çalışmanın sonucunda AB'nin Ukrayna ve Moldova'ya tam üyelik perspektifi vermesinin, reaksiyoner bir hamle olarak Kantçı kozmopolitanizmden uzaklaşması ve kozmopolitan kökleri ile çelişmesi anlamına geldiği vurgulanmaktadır.

I. Liberal Kozmopolitanizm ve AB

Kozmopolitizmin Kantçı ya da liberal versiyonuna baktığımızda, Kant sonrası siyasi düşüncelerin uluslararası ilişkilerin temel kuramları olan Gerçekçilik (*Realizm*) ve İdealizm ile Kozmopolitanizm ve Komüniteryanizm gibi ayrımlarda belirleyici olduğunu görürüz.²⁷ Fransız Devrimi ve Kant sonrası dönem kastedilerek kullanılan “yeni kozmopolitanizm” kavramı Gerçekçi yaklaşımın karşısında konumlandırılmış ve normatif bakımdan koşullu olan egemen devletler sisteminin kalıcı duruma getirilmesini eleştirmiştir.²⁸ Kant'a göre insanlığın en zorlu mücadelesi hakların evrensel olarak yönetildiği bir sivil toplumun yaratılmasıdır.²⁹ Onun düşüncesinde kozmopolitan konukseverlik (*hospitality*) hakkı devletler arası ticaretin gelişmesine yol açarak barışı sürdürmeye yardımcı olur³⁰ ve kozmopolit toplum düşüncesinin temelinde Avrupa'nın tarihsel geçmişi ile bir arada yaşamaya yönelik ortaklık anlayışı vardır.³¹ Buna göre yasaların zorlayıcı olmadığı etik topluluk anlayışı devlet gibi bir yapılanma oluşturmaya bile önemlidir ki bir bakıma dinlerin ve toplulukların kaynaştığı “evrensel kiliseyi” oluşturur.³²

²⁷ Mark FN Franke, *Global limits: Immanuel Kant, international relations, and critique of world politics* (SUNY Press, 2001), 15.

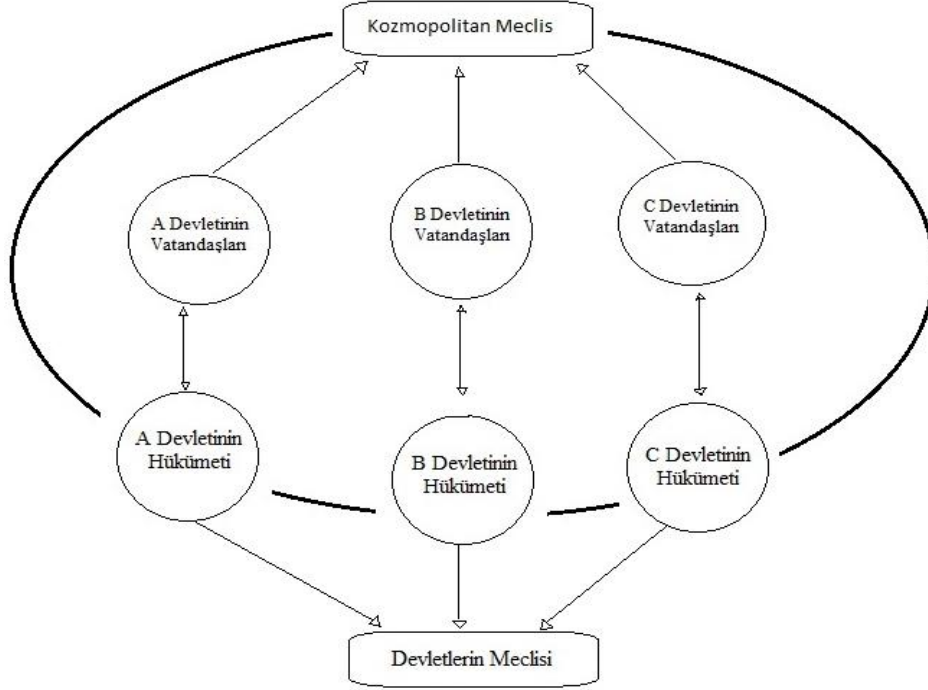
²⁸ Robert Fine, *Cosmopolitanism* (Routledge, 2007), 3-4.

²⁹ Pauline Kleingeld vd., *Toward Perpetual Peace and Other Writings on Politics, Peace, and History*, çev. David L. Colclasure (New Haven, Yale University Press, 2006), 8.

³⁰ Kleingeld vd., 229.

³¹ Yeke, “Kant'ın Felsefesinde Ebedi Barış Düşüncesinin Güncelliği Üzerine”, 160.

³² Wolfgang Ertl, *The Guarantee of Perpetual Peace* (Cambridge University Press, 2020), 55.

Şekil 1. Kozmopolitan Model, Kaynak: Daniele Archibugi, “Models of International Organization in Perpetual Peace Projects” *Review of International Studies*, 1992, Cilt 18, Sayı 4, s. 313. Şekil yazarlar tarafından Türkçeleştirilmiştir.

Archibugi'nin Şekil 1'de gösterilen kozmopolitan modelinin kaynağı Kant'tır ve modelin özellikleri şunlardır: 1- devletlerin meclisinde bir devlet bir oy ilkesi geçerliken kozmopolitan mecliste de bir vatandaş bir oy ilkesi geçerlidir, 2- uluslararası toplumun üyeleri hem bireyler hem de devletlerdir, 3- devletlerin meclisi devletler arası anlaşmazlıkları çözerken kozmopolitan meclis silahsızlanma ve uluslararası ilişkiler konularında görüşlerini bildirir, 4- bu modele uygun tarihsel örnekler AB Parlamentosu ve Birleşmiş Milletler (BM) genel kuruludur.³³ Kant'ın kozmopolitanizm anlayışı hukuk, ahlak ve

³³ Archibugi, “Models of international organization in perpetual peace projects”, 313.

siyaset felsefesini kapsadığından modern siyasetteki kozmopolitan çizginin de temelini oluşturmuştur.³⁴

Uluslararası İlişkiler disiplinindeki kuramlar içerisinde Kant felsefesinden etkilenenler; İdealizm, Liberalizm, İngiliz Okulu, İnşacılık ve Normatif Kuramdır.³⁵ Bunlardan İdealizm düşüncesinin Ebedi Barış eserinden esinlendiği düşünülmektedir.³⁶ Ayrıca Alman İdealizmi kavramı da Kant ile ilişkilendirilir ve tarihsel sıralamada Kant sonrası harekete en yakın düşünce olarak görülür.³⁷ Kant'ın idealizmi reddettiğini savunanlar ise onun bu düşünceyi kötü ya da bozulmuş bulduğundan bahsetmişlerdir.³⁸ Onun siyaset felsefesi esasen dinin bir din otoritesinden bağımsız olarak halka ait olmasını ön görüyor (Amerikan anayasasında olduğu gibi) ve aşkın (*transcendental*) idealizm çerçevesinde en iyi duruma gelme yolunun yaşanılan dünyadan geçtiğini savunuyordu.³⁹ Ayrıca Kant'a göre çoklu yapıda olmanın dezavantajlarına rağmen devletlerin aynı kozmopolitan normları benimsemeleri dünya barışını sağlayacak etkindir ki bu aynı zamanda Normatif Kuramın bakış açısını yansıtmaktadır.⁴⁰

Kant'ın “Ebedi Barış” adlı eseri kozmopolitan değerlerin özünden savunulması bakımından önemlidir.⁴¹ Ona göre halk devletinin üç temel özelliği bulunur: 1-insan olarak toplumdaki her bir ferдин özgür olması, 2-özne olarak herkesin birbiriyle eşit olması, 3- devletin birer vatandaşı olarak her bir ferдин bağımsız olması.⁴² Kant'ın bireyin özgürlüğüne olan yaklaşımı

³⁴ Hayden, *Cosmopolitan Global Politics*, 17.

³⁵ Cesim, “Immanuel Kant’ın Felsefi Görüşlerinin Uluslararası İlişkiler Disiplinine Yansımaları”, 14-15.

³⁶ Franke, *Global limits: Immanuel Kant, international relations, and critique of world politics*, 29.

³⁷ Tom Rockmore, *Kant and Idealism* (London: Yale University Press, 2008), 51.

³⁸ Rockmore, 131.

³⁹ Manfred Kuehn, *Immanuel Kant*, çev. Bülent O. Doğan (İstanbul: Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, 2011), 392.

⁴⁰ Mustafa Atatorun, “Uluslararası İlişkilerde Etik Normlar: Geniş Bir Kuramsal Haritalandırma”, *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi* 8, sy 20 (2023): 114, <https://doi.org/10/gssdxw>.

⁴¹ Martha Nussbaum, “Kant and Cosmopolitanism”, içinde *Perpetual peace: essays on Kant’s cosmopolitan ideal*, ed. James Bohman ve Matthias Lutz-Bachmann (Cambridge: MIT Press, 1997), 28.

⁴² Reiss, “Introduction”, 74.

ahlak temellidir ve mutlak yasalara bağlılığı içerir.⁴³ Bu düşünce Kant'ın rasyonalist din anlayışından kaynaklanır.

Kant devletler arasında sürekli barışı sağlayacak olan ön hazırlık maddelerini şu şekilde ifade etmiştir: 1- bir savaşa neden olabilecek gizli maddeler içeren antlaşmalar geçerli barış antlaşması olarak kabul edilemez, 2- büyüklüğü ne olursa olsun hiçbir bağımsız devlet bir başka devlet tarafından miras, takas, hediye veya satın alma yoluyla sahip olunamaz, 3- devletlere ait sürekli ordular aşamalı olarak ortadan kaldırılmalıdır, 4- devletin dış ilişkileri ile ilgili olarak ulusal borç sözleşmesi yapılmamalıdır, 5- hiç bir devlet diğeri için hükümetine ve kurumlarına güç aracılığı ile karışmamalıdır, 6- savaşta hiçbir devlet diğeriyle ileride kalıcı düşmanlık doğuracak hareketlere girişmemelidir.⁴⁴ Bunlardan ikinci maddeye göre devlet kendi başına bağımsız ve egemen bir kişilik olup emperyal özellik gösteren eylemlerde bulunmamalıdır.⁴⁵ Üçüncü madde ile ilgili olarak Kant; bir devlet hazinesinin çok zenginleştirilmesinin askeri güç olarak algılanacağını, bunun diğeri devletleri kısırtacağını ve savaşa neden olabileceğini söylemiştir.⁴⁶ Kant'ın buradaki yaklaşımı profesyonel askerliğin kaldırılmasına yönelik değil sürekli askerlik görevinin ortadan kaldırılması şeklindedir.⁴⁷ Siyaset felsefesinde görmezden gelinen ordu devleti ya da baskı rejimi gibi durumlar Kant'ın yaklaşımındaki ahlaki boyutu kapsamamakta ancak sosyologlar ve pozitif hukukçular tarafından iyilik aracı olarak görülmektedir.⁴⁸ Bunun yanı sıra Kant savaşı çok kötü bir durum olarak tanımlasa bile aslında bunun devletlerin yönetim şeklinin cumhuriyete dönüştürülebilmesinde yardımcı bir etken olabileceğini vurgulamıştır.⁴⁹

⁴³ Immanuel Kant, *Kant: Religion Within the Boundaries of Mere Reason*, ed. Allen Wood ve George Di Giovanni (Cambridge University Press, 1998), 33.

⁴⁴ Immanuel Kant, *Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme*, çev. Yavuz Abadan ve Seha L. Meray (Ankara: Ajans Türk Matbaası, 1960), 9-13; ayrıca bkz. Immanuel Kant, "Perpetual Peace: A Philosophical Sketch", *Cambridge Texts in the History of Political Thought - Kant: Political Writings*, ed. Hans Reiss, Çev. Hugh Barr Nisbet, Cambridge University Press, Cambridge, 1991.

⁴⁵ Enver Bozkurt, "Kant'ın Ebedi Barış Üzerine Denemesinin Günümüze Yansımaları", *Anayasa Yargısı* 23, sy 1 (2007): 505.

⁴⁶ Kant, *Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme*, 9.

⁴⁷ Bozkurt, "Kant'ın Ebedi Barış Üzerine Denemesinin Günümüze Yansımaları", 506.

⁴⁸ Kleingeld vd., *Toward Perpetual Peace and Other Writings on Politics, Peace, and History*, 182.

⁴⁹ Isaac Nakhimovsky, *The Closed Commercial State: Perpetual Peace and Commercial Society from Rousseau to Fichte* (Oxford: Princeton University Press, 2011), 65.

Kant devletler arasında sürekli barışın mutlak maddelerini ise her bir devletin yönetim şekli cumhuriyet olmalıdır, devletlerin hukuku özgür devletlerden oluşan bir federasyon temeline dayandırılmalıdır, kozmopolitan hukuk evrensel konukseverlik koşulları ile sınırlandırılmalıdır şeklinde ifade etmiştir.⁵⁰ İlk madde ile ilgili olarak Kant, cumhuriyetin yukarıda sayılan halk devletinin temel özelliklerini içermesi gerektiğini belirtmiş ve savaş kararı gibi kararların verilmesinde savaştan en çok etkilenecek olan vatandaşların oylarına başvurulması gerektiğini ifade etmiştir.⁵¹ 18. yy kuramcılarına benzer şekilde Kant'ın cumhuriyet yönetim şekline sahip devlet anlayışı da anayasacılık, kuvvetler ayrılığı ve hukukun üstünlüğü temeline dayanır.⁵² Yönetim şekli olarak demokrasi ile ilgili olarak da Kant, bunun despotizm olduğunu söyler ve gerekçe olarak da iktidar karşıtı olanların yönetimde söz hakkının olmamasını ve özgürlüklerinin demokratik yollarla seçilmiş iktidar tarafından kısıtlanabileceğini gösterir.⁵³

İkinci olarak federasyon düşüncesinin özünde dünyada (yaşadığı dönem bakımından Avrupa kastedilmiştir) ne tek bir devlet veya hükümdar egemen olmalı ne de güçlerin dengesini sağlayan bir sistem oluşturulmalıdır; esas alınan nokta uluslararası hukuktur.⁵⁴ Bu noktada Kant, Barış İttifakı (*foedus pacificum*) ile Barış Antlaşması (*pactum pacis*) arasındaki farkı belirtirken ittifakın tüm savaşları bitirebileceğini, ittifak temelinde kurulacak federasyonun da kalıcı barışı sağlayabileceğini savunmuş ve federasyonu kuracak devlet vatandaşlarının güçlü ve eğitilmiş olması gerektiğini söylemiştir.⁵⁵ Archibugi'ye göre Kant'ın federasyon önerisi tek başına ebedi barışı sağlamaya yeterli olmayıp temel hakların ortaklaşa izlenmesi ve resmi kurumsal anlaşmaların yapılması gerekmektedir.⁵⁶

Üçüncü madde ile ilgili olarak Kant yerküre mülkiyetinin esasen hiç kimseye ait olmadığını, insan türünün yaşayamayacağı çöl, okyanus gibi bir arada olmayı engelleyen coğrafi kısıtların ise toplumlar arası ticaret için kullanıldığını, buna karşın bir bölgede yaşayan insan topluluğunun diğer

⁵⁰ Kant, *Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme*, 18-26.

⁵¹ Kant, a.g.e., 18-20.

⁵² Kleingeld vd., *Toward Perpetual Peace and Other Writings on Politics, Peace, and History*, 184.

⁵³ Kleingeld vd., 76.

⁵⁴ Bozkurt, “Kant’ın Ebedi Barış Üzerine Denemesinin Günümüze Yansıması”, 514.

⁵⁵ Kant, *Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme*, 25.

⁵⁶ Daniele Archibugi, “Immanuel Kant, cosmopolitan law and peace”, *European Journal of International Relations* 1, sy 4 (1995): 446, <https://doi.org/10/ckgmzx>.

bölgelerdeki toplulukları kabul etmesi için konuksever yaklaşım gösterip göstermeme inisiyatifine sahip olduğunu ifade eder.⁵⁷ Kozmopolitan hakkı Kant insanlık bakımından değil de hukuk bakımından ifade etmiş ve hukuk dışı davranan kişilerin kabul edilemeyebileceğini belirtmiştir.⁵⁸ Bu bakımdan konuksever yaklaşım göstermeme durumuna karşı Kant'ın çözüm önerisi, oluşturulacak evrensel anayasaya uyulmasının sağlanması ve böylece insanların birbiriyle uyumlu kozmopolitan bir yapı oluşturmasıdır.⁵⁹

Kant' a göre sürekli barışı isteyen her devlet bunu gerçekleştirirken dünyaya egemen olmayı da arzular ancak bu noktada doğa bir araya getirilmek istenen ulusları birbirinden ustaca ayırır ki ticaret gibi bir çıkar ortaklığı tekrar birleşmeyi sağlar.⁶⁰ Ona göre doğanın kaçınılmaz zıtlıkları sayesinde toplumların ve siyasi yapıların uyuşmazlığı ortaya çıktığından barış ve güvenlik devleti oluşabilmiştir.⁶¹ Kant'ın eleştirel yaklaşımının odağı olan coğrafi sınırların genişletilmesi, insan hareketliliğinin sürmesi ile toplumsal ve bireysel çatışma bakımından bir çözüm sunamamaktadır.⁶² Ayrıca Kant Vestfalya düzenini uluslararası hukukun salt savaşa girme hakkı olarak işlev gördüğü Hobbesçu doğa düzeninin bir parçası olmakla eleştirmiştir.⁶³ Kant düşüncesinde barış arayışı insanın özünde bulunan saldırganlığa karşı gözü açık olmayı gerektirir ve bu durum devletlere uyarlandığında dış ilişkilerde kötü davranışların bu özden kaynaklandığını savunur.⁶⁴

Kant'ın felsefi temellerini attığı liberal kozmopolitanizm Avrupa devletleri arasında barışı sağlamak adına AB projesinde uygulamaya geçirilmiştir.⁶⁵ Bunun boyutlarından bir tanesi demokrasidir ve iki temele

⁵⁷ Kleingeld vd., *Toward Perpetual Peace and Other Writings on Politics, Peace, and History*, 82.

⁵⁸ Sedat Doğan, “Ebedi Barış ve Askeri Sosyoloji İlişkisi Üzerine Bir İnceleme”, *İstanbul University Journal of Sociology* 42, sy 1 (2022): 208, <https://doi.org/10/gssdxv>.

⁵⁹ Kleingeld vd., *Toward Perpetual Peace and Other Writings on Politics, Peace, and History*, 82.

⁶⁰ Kant, *Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme*, 34-35.

⁶¹ Kleingeld vd., *Toward Perpetual Peace and Other Writings on Politics, Peace, and History*, 10.

⁶² Franke, *Global limits: Immanuel Kant, international relations, and critique of world politics*, 156.

⁶³ Fine, *Cosmopolitanism*, 23-34.

⁶⁴ Nussbaum, “Kant and Cosmopolitanism”, 43.

⁶⁵ John R. Oneal and Bruce M. Russett, “The Classical Liberals Were Right: Democracy, Interdependence, and Conflict, 1950–1985”, *International Studies*

dayanır. İlki normlar bakımından demokratik devletlerin kendi içerisinde işlettiği uzlaşmazlıkları müzakereler ile çözme anlayışının devletler arasında da geçerliliğini koruması; ikincisi kurumlar bakımından demokratik ülkelerde savaşa giren liderlerin sorgulanması ve bunun sonucunda hesap vermesidir.⁶⁶ İkinci Dünya Savaşı öncesinde demokrasinin önemi azalmıştı ve Avrupa ülkelerinde otoriter yönetim biçimleri ortaya çıktı. Uzlaşmazlıkları müzakere ederek çözme normunun yerini şiddete başvurma aldı ve kurumsal bakımdan hesap verme düzeninin bulunmadığı otoriter rejimler kolayca savaş kararları alabildiler. Savaşın ağır sonuçlarını yaşayan Avrupa devletleri, iç ve dış barışı tesis etmek üzere liberal kozmopolitanizmin gerekliliklerinden olan demokratik yönetim biçimlerine geri döndüler.⁶⁷

Liberal kozmopolitanizmin AB’de yaşama geçirilen bir başka boyutu ticarettir. Ticaret, toplumların etkileşim yoluyla birbirlerini tanımalarını, anlamalarını ve karşılıklı saygının geliştirmesini sağlar. 1929’da ABD’de başlayan ekonomik kriz tüm dünyada olduğu gibi Avrupa devletlerinde de büyük sorunlara yol açmış ve “Büyük Buhran” adı verilen dönem başlamıştı. Bu dönemin en önemli etkilerinden bir tanesi demokratik ve liberal devlet modelinin sorgulanması oldu ve korumacı ekonomi anlayışını barındıran diktatörlükler ön plana çıktı. İkinci Dünya Savaşı’na yol açan etkenlerden birisi olan bu yönetim biçiminin savaş sonrası Avrupa ülkelerine ekonomik refah ve mutluluk getirmediği gerçeğini gören liderler, Avrupa’da ekonomik bütünleşmeyi sağlayacak bir yapılanmanın temellerini attılar.⁶⁸ Ekonomik bütünleşmede karşılıklı serbest ticaretin büyük rolü vardır. Bu bakımdan zamanla malların, hizmetlerin, sermayenin ve bireylerin Birlik içerisinde serbest dolaşımı sağlanarak ekonomik bütünleşme süreci başarılmıştır. Ayrım yapılmaksızın üye ülkelerin refahını arttırmaya yönelik adımlar atılmış ve modelin başarısı Birliğin cazibe merkezi olmasını sağlamıştır. Ayrıca kişilerin serbest dolaşımı Kant’ın konukseverlik ilkesine uyumu göstermektedir.

Öte yandan devletler arası antlaşmalar ile gelişen AB kurumlarının yapısı ve işleyişi de Kant’ın hem uluslararası hukuk hem de cumhuriyetçi rejim normlarını içerisinde barındırır. Yasama ve yürütme organlarının ayrılığı bakımından AB Parlamentosu, AB Komisyonu ve AB Bakanlar Konseyi,

Quarterly, 41, sy 2 (1997): 267-293. Ayrıca bkz: Bruce Russett vd., “The Third Leg of the Kantian Tripod for Peace: International Organizations and Militarized Disputes, 1950–85”, *International Organization*, 52, sy 3 (1998): 441-467.

⁶⁶ Russett, “Liberalizm”, 119.

⁶⁷ Russett, a.g.m.,127.

⁶⁸ Russett, a.g.m.,128.

Kantçı felsefenin cumhuriyetçi rejim yaklaşımını yansıtır. Başlangıçta tasarlanan ekonomik bütünleşmenin sağlıklı işleyebilmesi adına kurumsal alt yapı oluşturma gerekliliği vardı ve zamanla AB ekonomik birlikten çevre ve sağlık gibi birçok politika alanının bile ortaklaştırıldığı günümüzdeki kurumsal yapısına dönüştü.⁶⁹ Hükümetler arası yapısını koruyan Birlik egemenlik haklarının bir bölümünü devreden devletlere sahip olması bakımından benzersiz yapıdadır (ulus üstü / supranational). Oluşturulan üst yapı liberal kozmopolitizm anlayışına uygun bir barışın sürekliliğinin teminatı olmuştur.

II. Liberal Kozmopolitizm Bağlamında AB Komşuluk Politikası: Ukrayna ve Moldova

AB'nin, demokrasi, ticaret ve iş birliği gibi liberal kozmopolit ilkeleri kendi sınırları dışında da destekleme veya yaşama geçirme çabasının bir yansıması komşuları ile olan ilişkiler olmuştur. 2000'li yılların başında AB'nin doğuda doğal sınırlarına ulaştığı görüşü baskındı ancak bu görüş beraberinde güvenlik sorunlarını da getireceği için yumuşatılarak "AB Komşuluk Politikası" na (ABKP) dönüştürüldü.⁷⁰ 2002 Kopenhag Zirvesi'nde bir girişim olarak başlatılan ABKP'da İngiltere'nin Ukrayna, Moldova, Rusya Federasyonu ve Belarus ile ilişkilere önem verilmesi ön plana çıkmıştı ancak Rusya katılmayı reddetti çünkü bu politika kapsamında AB ile eşit bir ilişki kurulamayacağını savunuyordu.⁷¹ ABKP'nin yol haritasını belirleyen belge ise 2004 yılında Komisyon'un hazırladığı "Avrupa Komşuluk Politikası Strateji Belgesi" olmuştur.⁷² ABKP ile AB'nin söz konusu ülkelerle ilişkilerinde tamamen tam üyelik perspektifi dışında gelişen ve komşu ülkelerin ekonomik ve sosyal kalkınmasına yardımcı olması düşünülen, Avrupalılaştırmanın gündemde olmadığı bir strateji olarak esasen güvenliğin sağlanması amaçlanmıştı.⁷³ Bu bakımdan AB'nin doğusuna yönelik komşuluk politikası aynı zamanda bu ülkelerde demokrasi, şeffaflık ve siyasi istikrarı

⁶⁹ Russett, a.g.m., 128.

⁷⁰ Chris Rumford, "Theorizing Borders", *European Journal of Social Theory* 9, sy 2 (2006): 161, <https://doi.org/10/bwrnw4>.

⁷¹ Karen E. Smith, "The Outsiders: the European Neighbourhood Policy", *International Affairs* 81, sy 4 (2005): 759, <https://doi.org/10/d25pbm>.

⁷² Özlem Akçay, "Avrupa Komşuluk Politikası" *Ulusalda Küresel: Popülizm, Demokrasi, Güvenlik Konferansı*, (İstanbul, Işık Üniversitesi Yayınları, 2020), 3.

⁷³ Akçay, 3-4.

sağlamaya yöneliktir ve özellikle Rusya, Belarus, Ukrayna, Moldova ve Akdeniz komşularını kapsayan Geniş Avrupa (*Wider Europe*) kavramı içerisinde değerlendirilmiştir.⁷⁴ Ancak dış politikada bir araç olarak kullanılan ABKP, Rusya etkisindeki ülkelerin Rusya bağımlılığını azaltmayı başaramamıştır.⁷⁵ Bunun yanında AB yumuşak güç kullanarak ilişki kurduğu bu ülkelerde demokratikleşme konusunda iyileştirmeler sağlayabilmiştir.⁷⁶ İstisna olarak 1995 yılında Belarus ile imzalanan Ortaklık ve İş Birliği Antlaşması onay sürecindeyken ülkede hakim olan otokratik yönetim nedeniyle durdurulmuştur.⁷⁷

Ukrayna ile Birlik arasında 1998 yılında “Avrupa Toplulukları ve Üye Devletleri ile Ukrayna Arasında Ortaklık ve İş birliği Anlaşması” imzalanmıştır.⁷⁸ Anlaşma taraflar arasında siyasi diyalogu kurmak, ekonomik ve ticari iş birliği ilişkilerini teşvik etmek ve sosyal konularda yakınlaşma zemini oluşturmak adına yapılmış ayrıca Ukrayna'nın demokrasini güçlendirme, ekonomik gelişimine katkıda bulunma ve piyasa ekonomisine geçişini destekleme hedefi belirlenmiştir. 2007 yılında bu anlaşmanın yenilenmesi için müzakerelere başlanmış⁷⁹ ve 2014 yılına gelindiğinde 1998'deki anlaşma “Bir Tarafta Avrupa Birliği ve Atom Enerjisi Topluluğu ve Bunların Üye Devletleri ile Diğer Tarafta Ukrayna Arasında Ortaklık Anlaşması” adı ile yenilenmiştir. Yenilenen antlaşmada Ukrayna ile de serbest piyasa ekonomisi ilkeleri bağlamında ekonomik ilişkilerin kurulacağı ifade edilmiş, hukukun üstünlüğü, iyi yönetim, yolsuzlukla mücadele, ulus-aşırı örgütlü suçların ve terörizmin farklı türleriyle mücadele, sürdürülebilir

⁷⁴ Zeynep Yücel, “Avrupa Birliği'nin Genişleme Politikasının Güvenlik Boyutu”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, sy 13 (2008): 40.

⁷⁵ Eduard Khusainov, “Avrupa Birliği ve Rusya Federasyonu Güvenlik İlişkileri” (Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi, 2014), 30-31.

⁷⁶ Martin Nilsson ve Daniel Silander, “Democracy and Security in the EU's Eastern Neighborhood? Assessing the ENP in Georgia, Moldova, and Ukraine”, *Democracy and Security* 12, sy 1 (02 Ocak 2016): 52, <https://doi.org/10/f3m4d5>.

⁷⁷ Smith, “The Outsiders: the European Neighbourhood Policy”, 760.

⁷⁸ “Partnership and Cooperation Agreement between the European Communities and Their Member States, and Ukraine- Protocol on Mutual Assistance between Authorities in Customs Matters- Final Act- Joint Declarations - Exchange of Letters in Relation to the Establishment of Companies - Declaration of the French Government” (1998), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A21998A0219%2802%29>.

⁷⁹ <https://www.kmu.gov.ua/en/yevropejska-integraciya/ugoda-pro-asociacyu>, Erişim: 20 Kasım 2023

kalkınmanın teşviki ve etkin çok taraflılık konularında iş birliği hedeflenmiştir. Kapsamlı bir hukuki belge olan bu antlaşma 1 Ekim 2017 tarihinde yürürlüğe girmiştir.⁸⁰ Antlaşmada Ukrayna tarafı ise kademeli olarak AB teknik ve tüketici standartlarına uymayı taahhüt etmiş, derin ve kapsamlı serbest ticaret alanı konusunda iş birliği ön görülmüştür. Ancak Şubat 2022’de Rusya’nın söz konusu ülkeye saldırıları karşısında 24 Nisan 2023’te AB bu antlaşmada değişiklik yaparak ticaretin geçici serbestleşmesine ilişkin düzenlemeyle gümrük vergilerini ve kotaları askıya almıştır.⁸¹ Dolayısıyla güvenlik öncelikli bir gerekçeyle ticaret önündeki engellerin hızlıca ortadan kaldırılabildiği görülmektedir.

Diğer aday ülke statüsü verilen Moldova ile ilk olarak Temmuz 1998’de yapılan Ortaklık ve İş birliği Antlaşması Haziran 2014’te yenilenmiştir.⁸² Antlaşma Moldova’nın AB ile ekonomik bütünleşmesini teşvik etmek amacıyla Moldova mevzuatının AB mevzuatı ile uyumlaştırılmasını ön görmektedir. Bunun dışında ticaret ile ilgili kolaylaştırıcı düzenlemelere yer verilmiş, AB iç pazarı ile kademeli bütünleşme hedeflenmiştir. İş birliği kapsamında da ülkenin AB programlarına ve ajanslarına katılımının teşvik edilmesi için stratejiler geliştirilmesi hedeflenmiştir. Sınır güvenliği bakımından 14. Madde göç, sığınma ve sınır yönetimini kapsamaktadır. Ayrıca bu antlaşma ile getirilen önemli bir değişiklik vize serbestliği eylem planı çerçevesinde Moldova vatandaşlarının AB ülkelerine vizesiz seyahatinin hedeflenmesi olmuştur ki burada da liberal kozmopolitan ilkelerin gözetildiği görülmektedir.

⁸⁰ “Association Agreement between the European Union and Its Member States, of the One Part, and Ukraine, of the Other Part”, 161 OJ L § (2014), http://data.europa.eu/eli/agree_international/2014/295/oj/eng.

⁸¹ “Regulation of The European Parliament and of The Council on Establishing the Ukraine Facility”, Erişim 20 Kasım 2023, https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-06/COM_2023_338_1_EN_ACT_part1_v6.pdf.

⁸² “Association Agreement Between the European Union and the European Atomic Energy Community and Their Member States, of the One Part, and the Republic of Moldova, of the Other Part”, Erişim 20 Kasım 2023, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0830%2801%29&from=EN%20> (.

III. Ukrayna ve Moldova’da Rusya Faktörü

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) döneminde bir arada bulunan bütün ülkelere mensup halklar "sözde" eşitti ancak Ruslar her alanda öne çıkan millet olmuştu ve Ukraynalılar Slavik olmayanlara göre Ruslara yakın bir konumda olmalarına rağmen kullandıkları dil Ruslar tarafından aşağılanıyordu.⁸³ Böylece Ukraynalıların Rusya’dan uzaklaşıp Avrupa’ya yaklaşması tetiklendi. Bunun yanında İkinci Dünya Savaşı sonrası SSCB batı sınırını belirlerken Polonya’nın en önemli kültür kenti Lwow’u Ukrayna sınırları içinde bırakması günümüzdeki Lviv kentini ortaya çıkarmıştır.⁸⁴ Bu bir bakıma Rusya’nın Ukrayna’dan vazgeçmeyeceğini gösteriyordu. AB aday ülke olarak kabul ettiği Ukrayna için kozmopolitan normlar çerçevesinde hareket ettiğini düşünse bile aslında koşullar çok farklıdır. Öncelikle Ukrayna’da farklılıkların dostça bir arada yaşadığı ortam söz konusu değildir, insanlar ülkelerini terk etmek zorunda kalmışlar, güvenlik boyutu ön plana çıkmıştır.⁸⁵ Ülkenin doğu bölgesinde önemli bir nüfusa sahip Rus asıllı Ukrayna vatandaşları yaşamaktadır. Bu insanlar 1950’li yıllara kadar Stalin’in zorunlu göç politikası ile bölgeye yerleştirilmiştir.⁸⁶ Donbas adı verilen bu bölge Donetsk ve Luhansk şehirlerinden oluşmaktadır ve burada yaşayan Ruslar Ukrayna devletine bağlı kalmayı istememektedirler. Söz konusu bölgenin yanı sıra Ukrayna’nın güneyinde de Rus devleti askeri faaliyetleri sürdürdüğünden Ukraynalılar başta Polonya olmak üzere doğu Avrupa ülkelerine ve Türkiye’ye göç etmek durumunda kalmışlardır.

İkinci olarak ortak kimlik boyutunda, yapılan araştırmalara göre Avrupa’da yaşayan halklar Ukrayna ile Moldova, Rusya, Belarus, Kazakistan, Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan’ı hem kimlikleri hem de coğrafyası bakımından Avrupalı görmemektedirler.⁸⁷ Üçüncüsü kozmopolitan siyasi

⁸³ Laada Bilaniuk, “Race, Media, and Postcoloniality: Ukraine Between Nationalism and Cosmopolitanism”, *City Society* 28, sy 3 (2016): 344, <https://doi.org/10/gssqwj>.

⁸⁴ Albert Bressand, “Between Kant and Machiavelli: EU Foreign Policy Priorities in the 2010s”, *International Affairs* 87, sy 1 (2011): 69, <https://doi.org/10/dwf9w5>.

⁸⁵ Per Ståhlberg ve Göran Bolin, “Having a Soul or Choosing a Face? Nation Branding, Identity and Cosmopolitan Imagination”, *Social Identities* 22, sy 3 (2016): 286-87, <https://doi.org/10/f3ptw5>.

⁸⁶ Bülent Atasever, Dinçer Alptekin ve Levent Ersin Orallı, “Ukrayna Örneğinde Uluslararası Göçün Araçsallaştırılması”, *Bitlis Eren Sosyal Araştırmalar Dergisi* 1, sy 1 (2023): 3.

⁸⁷ Ivan Katchanovski, “EU and NATO Enlargement Puzzles”, 2010, 12, <https://doi.org/10/fxz4xc>.

düzeni desteklemek bakımından, AB 2014'de Rusya ile Ukrayna arasında yaşanan gerilimde Rusya'ya yaptırımlar uygulamış ancak Ukrayna'nın maruz kaldığı ekonomik ve jeopolitik zorluklara karşı gerekli desteği göstermemiştir.⁸⁸ Son olarak AB Ukrayna ile Rusya arasındaki gerilimde evrensel normatif yargı standartlarına uyulması yönünde çağrılarda bulunsa bile pratikte bu yönde bir adım atmamış/atamamış ve uluslararası hukukun işletilmesini sağlayamamıştır. Birliğin dış egemenlikte uyumsuzlukları müzakere ile çözüme kavuşturması gerekir ancak AB'nin bu yönde de etkin ve sürekli bir çabası olduğu gözlenmemiştir.

Moldova'ya baktığımızda ise Avrupa'nın en yoksul ülkelerinden bir tanesi olan ülkenin doğal kaynakları çok az olup, ekonomisi büyük ölçüde tarıma dayanmakta, tarihsel ve kültürel olarak çok yakın olduğu Romanya'dan siyasi olarak Rusya'ya bağımlı olmasıyla ayrılmaktadır.⁸⁹ 1990'lı yılların başlarında Moldova'nın Transdinyester bölgesindeki ayrılıkçı hareketlerin Moldova merkezi hükümetiyle çatışma boyutuna gelmesi sonucu Rusya müdahalede bulunmuş ve 2000'li yılların başlarına kadar barışı koruma gereğiyle bölgede asker konuşlandırmış ve 2015 yılında da askeri tatbikat düzenlemiştir.⁹⁰ Moldova'nın doğu sınırındaki Transdinyester bölgesinin Rusya bakımından Ukrayna savaşındaki önemi ise Ukrayna'nın Karadeniz kıyılarını ele geçirdikten sonra bu ülkeyi güneyden çevreleyebilecek bir konumda olmasıdır.⁹¹ 22 Şubat 2005'te Moldova ile AB arasında, Moldova'nın ekonomik ve demokratik reformunu desteklemeyi amaçlayan ABKP Eylem Planı (EURMAP) imzalanmıştır.⁹² Ancak Romanya'nın Birlik tam üyesi olmasıyla AB'nin sınır komşusu konumuna ulaşan Moldova için AB, ABKP yoluyla tam üyelik yolunu tıkamış ve 2030'lu yıllardan önce bu yönde adımların atılamayacağını belirtmiştir.⁹³ Moldova ile birlikte Belarus,

⁸⁸ Neil MacFarlane ve Anand Menon, "The EU and Ukraine", *Survival* 56, sy 3 (2014): 97, <https://doi.org/10/gcjqcd>.

⁸⁹ Amy Verdun ve Gabriela E. Chira, "From Neighbourhood to Membership: Moldova's Persuasion Strategy Towards the EU", *Southeast European Black Sea Studies* 8, sy 4 (2008): 434-35, <https://doi.org/10/cqz6b>.

⁹⁰ Nilsson ve Silander, "Democracy and Security in the EU's Eastern Neighborhood? Assessing the ENP in Georgia, Moldova, and Ukraine", 52-53.

⁹¹ Ufuk Güneş, "Rusya Federasyonu (RF)-Ukrayna 'Savaşı', Bölgesel Güvenlik ve Avrupa Güvenliği ile Güvenlik ve Silahsızlanma Düzenlemeleri Üzerine Olası Etkileri", Türkiye Stratejik Araştırmalar Merkezi, 2022, 12.

⁹² Verdun ve Chira, "From Neighbourhood to Membership: Moldova's Persuasion Strategy Towards the EU", 433.

⁹³ Verdun ve Chira, 431.

Rusya ve Azerbaycan'a AB üyeliği konusunda, kriterleri karşılasalar bile gerçekleşeceği yönünde bir gelecek vaat edilmemiştir.⁹⁴ Moldova iç siyasetinde de siyasetçilerin AB üyeliğini gerekçe göstererek yolsuzluklara bulaştıkları bilinmektedir ve bu durum siyasi ve ekonomik reformları yapılamaz hale getirmiş, 2013-2015 dönemi dışında ülkede AB üyeliği konusu çok tartışılan bir konu olmamıştır.⁹⁵ Bununla birlikte AB'nin Rusya'ya karşı güvenlik endişeleri Ukrayna'nın üyeliğini gündeme getirebileceği ve bu durumda aynı gerekçelerle Transdinyester bölgesi nedeniyle Moldova'nın da üyeliğinin söz konusu olabileceği görüşü ortaya atılmıştır.⁹⁶

SSCB dağıldıktan sonra Rusya için Ukrayna'nın anlamı; ülkesinin bir uzantısı olduğu, bağımsız olarak kalmasının ise Rusya güvenliği bakımından en büyük tehdidi oluşturduğu yönündedir.⁹⁷ 1992'de Rusya'da aşırı milliyetçi Vladimir Jirinovski'nin yakaladığı Duma (Rusya Meclisi) başarısı Avrupa'yı endişelendirmiş ve Rusya'nın demokratik çizgiden daha da uzaklaşabileceğine ilişkin korkulara neden olmuştur.⁹⁸ Ancak Yeltsin yönetimi yapıcı tutumuyla bu endişeleri boşa çıkarmıştır. SSCB'nin dağılmasından Putin iktidarına kadar olan dönemde, Rusya AB'yi NATO'nun karşısında olan, ekonomik ve teknik bakımdan Rusya'ya destek sağlayacak ve ABD ile Avrupa'nın bağlantısını koparacak bir yapı olarak görmüştür ancak 2001 yılında Bulgaristan'ın tarihsel ve kültürel yakınlığı olan Rusya'ya vize uygulamaya başlamasıyla Ruslar ve Putin için ilk uyanış gerçekleşmiştir.⁹⁹

Rusya devlet başkanı Vladimir Putin'in göreve gelmesinden itibaren "Rus Dünyası" (*Russkiy Mir*) anlayışı ile dış politika kararlarını almış ve bu doğrultuda Avrupa'nın doğusunda bulunan ve Rus uyrukluların yaşadığı

⁹⁴ Katchanovski, "EU and NATO Enlargement Puzzles", 2.

⁹⁵ Leonid Litra ve Ivane Chkhikvadze, "EU Membership Perspective for Georgia, Moldova, and Ukraine: Impossible, Forgotten or Hidden?", Institute of World Policy, 2016, 4-5.

⁹⁶ Verdun ve Chira, "From Neighbourhood to Membership: Moldova's Persuasion Strategy Towards the EU", 432.

⁹⁷ Bahlul Aliyev, "Nato'nun Avrupa Güvenliği Bağlamında Ukrayna-Rusya Krizinde Oynadığı Rol (1991-2014)" (Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, 2015), 57.

⁹⁸ O'Brennan, "Bringing Geopolitics Back In': Exploring the Security Dimension of the 2004 Eastern Enlargement of the European Union", 165.

⁹⁹ James Greene, *Russian responses to NATO and EU enlargement and outreach* (Chatham House London, 2012), 5-6.

ülkelere yönelik emellerini ortaya çıkarmıştır.¹⁰⁰ Putin döneminde ortaya atılan bir başka kavram olan "Egemen Demokrasi" ile Batı'nın Kantçı yayılmasına karşılık egemenliğin korunmasının önemi ortaya konulmuş ve aynı zamanda Batı karşıtı Rus dış politikasının temeli oluşturulmuştur.¹⁰¹ 2008 yılı NATO Bükreş Zirvesinde Ukrayna ve Gürcistan'ın NATO'ya üye olması gündeme gelmiş ancak ABD'nin bu konuda ısrarına rağmen o dönem Almanya ve Fransa Rusya'ya karşı cephe almamak için buna karşı çıkmıştır.¹⁰² NATO, 2008 Bükreş Zirvesi sonuç bildirgesinin 23. maddesinde Ukrayna ve Gürcistan'ın NATO'ya üyelik başvurularını memnuniyetle kabul ettiğini, demokratik atılımların desteklendiğini ve söz konusu ülkeler için Üyelik Aksiyon Planı'nın hayata geçirildiğini duyurmuştur.¹⁰³ 2014 yılında yaşanan Rusya-Ukrayna krizi sonrası 2015 yılında iki taraf arasında imzalanan Minsk Antlaşması'na Almanya ve Fransa aracı olmasına karşın ilerleyen dönemde Ukrayna Kırım'ın Rusya tarafından ilhak edilmesi, Rusya'da Minsk Antlaşması'na uyulmadığı gerekçesiyle gerginliği sürdürmeye devam etmiştir.¹⁰⁴ Rusya'nın 2014'te Kırım'ı ilhakı ile Karadeniz'de hakimiyeti artmış, Avrasya Birliği (AB'nin Gümrük Birliği'ne karşılık oluşturulmuş yapı) sağlamlaştırılmış, "Yakın Çevre Politikası"nın güvenliği ve Avrupa enerji yolunun kontrolü sağlanmış ve Ukrayna'nın olası NATO üyeliğine karşı Batı'ya gözdağı verilmiştir.¹⁰⁵

¹⁰⁰ Mehmet Nur Çelikaşlan, "Ukrayna-Rusya Savaşı: Avrupalı Bir Millet'in Yıkımı", *Türk Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 3, sy 1 (2022): 60.

¹⁰¹ Nezaha Musaoğlu, "Putin İktidarı Döneminde Rus Dış Politikasının Normatif Temelleri: Egemen Demokrasi" Söylemi", *Karadeniz Araştırmaları*, sy 45 (2015): 29, <https://doi.org/10/gssqwk>.

¹⁰² Sedat Ergin, "NATO 2008'de aldığı Ukrayna'nın üyeliği kararını neden uygulamadı?", 16 Şubat 2022, Erişim 20 Kasım 2023, <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/sedat-ergin/nato-2008de-aldigi-ukraynanin-uyeligi-kararini-neden-uygulamadi-42004732>.

¹⁰³ NATO, "Bucharest Summit Declaration Issued by NATO Heads of State and Government (2008)", NATO, Erişim 20 Kasım 2023, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_8443.htm.

¹⁰⁴ Sinem Çelik, "2022 Rusya'nın Ukrayna'yı İşgali: AB Eenteegrasyonu İçin Yeni Dönem", *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi* 6, sy 2 (2022): 527-28, <https://doi.org/10/gssqwn>.

¹⁰⁵ Bilal Karabulut, "Uluslararası İlişkilerde Savaş Olgusunun Yaşadığı Dönüşüm: Hibrit Savaş ve Rusya Örneği", *Karadeniz Araştırmaları*, sy 55 (2017): 127, <https://doi.org/10/gssqwm>.

2015 mülteci krizi ile Rusya Avrupa'ya yönelik iki tür politika geliştirmiş ve ilkin Estonya ve Litvanya gibi Rusça konuşan kitlelere sahip ülkelere etki ederek doğrudan Almanya'yı hedef almış; ikinci olarak da Doğu Avrupa'da aşırı sağ eğilimli siyasetçileri destekleyerek etki alanını korumaya çalışmıştır.¹⁰⁶ Ancak ikinci politika aşırı sağ eğilimlerin bir tür neo-Nazi anlayışına evrilerek kontrolden çıkması ve Rusya karşıtı bir konuma geçilmesi riskini doğurmuş, İslam karşıtı anlayışı da körükleyerek Rusya'nın Müslüman nüfusu için tehlikeli hale gelmesini sağlamıştır.¹⁰⁷ Brexit'e kadar olan süreçte Rusya AB ile ilişkilerini BM çerçevesinde yürütmeye çalışmış ancak İngiltere'nin ayrılmasıyla BM Güvenlik Konseyinde AB temsilcisi olarak sadece Fransa'nın kalması nedeniyle AB'ye karşı kendisini daha güvende hissetmiştir. Putin'in Rusya Devlet Başkanı olarak seçildiği ilk döneminde Avrupa ile iş birliği içerisinde hareket etme anlayışı, son döneminde tamamen değişmiş ve rekabet isteği ön plana çıkmıştır.¹⁰⁸ Bunun bir sonucu olarak Ukrayna gibi Moldova'da Rusya için önemli hale gelmiştir. Ukrayna'yı güneyden çevrelemek amacı dışında AB ile Ukrayna arasında tampon işlevi gören bu ülkenin AB ile yakınlaşması Rusya'nın etki alanından uzaklaşması anlamına gelmekte ve çıkarlarına uymamaktadır.

IV. Ukrayna ve Moldova Adaylık Statüsü Liberal Kozmopolitanizm ile Uyumlu mu?

2012 yılı Ekim ayında AB Nobel Barış Ödülü'nü aldığı öne çıkan faktörler birliğin demokrasi ve insan hakları konularında öncü rolü ile 1980'ler ve 1990'lardaki genişlemelerde otoriter ve sosyalist rejimleri barışçıl yolla demokrasiye dönüştürülebilmesi olmuştur.¹⁰⁹ 2010'lu yıllara kadar olan dönemde hem AB hem de muhatap olduğu Ukrayna ve Rusya Federasyonu dış politika yönelimlerini belirlerken liberal kozmopolitanizm ilkelerine daha yakın bir duruş sergilemişlerdir.¹¹⁰ Bu bakımdan 2022 yılına gelindiğinde AB'nin Ukrayna ve Moldova'ya adaylık statüsü vermesi normal koşullarda

¹⁰⁶ Stefano Braghiroli ve Andrey Makarychev, "Redefining Europe: Russia and the 2015 refugee crisis", *Geopolitics* 23, sy 4 (2018): 832-35, <https://doi.org/10/ghwp98>.

¹⁰⁷ Braghiroli ve Makarychev, 837.

¹⁰⁸ Burak Çalışkan, "Vladimir Putin'in Dış Politika Felsefesi", İNSAMER, 2019, 5.

¹⁰⁹ Nilsson ve Silander, "Democracy and Security in the EU's Eastern Neighborhood? Assessing the ENP in Georgia, Moldova, and Ukraine", 46.

¹¹⁰ Bressand, "Between Kant and Machiavelli: EU Foreign Policy Priorities in the 2010s", 66-67.

Kantçı bir eylemin uzantısı olarak görülebilirdi ancak özellikle Rusya'nın Ukrayna'yı bir bakıma kendi ülkesinin devamı olarak görmesi AB için konunun boyutunu değiştiren bir etken olmuştur.¹¹¹ AB burada tipik Hobbesçu yaklaşımı ortaya koymuştur. Çünkü uluslararası ilişkilerde güvenlik yaklaşımının mimarı kabul edilen Hobbes'a göre bir devletler topluluğu (örneğin AB), bir başka devletler topluluğuna (örneğin Rusya Federasyonu) karşı ne kadar fazla müttefik elde ederse kendisini o derece güvende hissetmektedir.¹¹² Oysaki AB kuruluş ve gelişim aşamaları bakımından savunma amaçlı bir birliktelik olmamıştır. Avrupa'nın özellikle Rusya'ya enerji konusundaki bağımlılığı AB içerisinde ayrışmalara neden olabilecek bir koz olarak Rusya tarafından kullanılmakta ve birlik olma durumuna zarar verilmek istenmektedir ki bu duruma karşı AB'nin Ukrayna'ya tam üyelik yolunu açması birlikteliği güçlendirecek bir adım olarak görülebilir.¹¹³ Ancak bu aynı zamanda Ukrayna ve Moldova'nın barışçı amaçlarla aday ülke yapılmadığının da bir kanıtıdır. AB'nin Moldova ile Ukrayna'yı aday ülke ilan ettiği sırada Ukrayna'ya askeri ve maddi yardımlarda bulunması da bunun başka bir göstergesi olmuştur.¹¹⁴ 2022 Şubat ayında başlayan ve bu makale yazılırken devam etmekte olan Rusya-Ukrayna Savaşı'nda AB tarihinde ilk defa savaştan bir ülkeye mali ve askeri yardımda bulunarak savunma topluluğu olmama politikasında değişikliğe gitmiştir. Buna karşın savaş sonrasında Ukrayna'nın bir bütün halinde AB'ne üye olma olasılığı Rusya'nın ülkenin doğusunda oluşturduğu fiili durum nedeniyle olanaklı görünmemektedir.¹¹⁵

Avrupa Komisyonu 17 Haziran 2022'de yapılan başvuruları değerlendirerek Ukrayna ve Moldova'ya AB aday ülke statüsü tanınmasını Konsey'e tavsiye etmiştir.¹¹⁶ Bunun sonucunda 23 Haziran 2022'deki Avrupa Konseyi sonuç bildirisinde Ukrayna ve Moldova ile Gürcistan'a da AB

¹¹¹ Aliyev, "Nato'nun Avrupa Güvenliği Bağlamında Ukrayna-Rusya Krizinde Oynadığı Rol (1991-2014)", 62.

¹¹² J. Frederik M. Arends, "Homeros' dan Hobbes ve Ötesine:" Güvenlik" Kavramının Avrupa Geleneğindeki Boyutları", *Uluslararası İlişkiler Dergisi* 6, sy 22 (2009): 23-24.

¹¹³ Çelikaslan, "Ukrayna-Rusya Savaşı: Avrupalı Bir Millet'in Yıkımı", 23-24.

¹¹⁴ Özgür Nuhut, "AB Ordusu Kurma Çabaları Nereye Evrildi ve NATO'yla Birlikte Nereye Evrilebilir?", *Cappadocia Journal of Area Studies* 4, sy 1 (2022): 128.

¹¹⁵ Çelik, "2022 Rusya'nın Ukrayna'yı İşgali: AB Eentegrasyonu İçin Yeni Dönem", 530-31.

¹¹⁶ "EU Commission's Recommendations for Ukraine's EU candidate status | EEAS", Erişim 20 Kasım 2023, https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/eu-commissions-recommendations-ukraines-eu-candidate-status_en?s=232.

üyelik perspektifinin sunulduğu, Gürcistan'a adaylık statüsünün verilmesinde bir engel olmadığı ancak bu aşamada statünün Ukrayna ve Moldova'ya resmen verildiğini duyurmuştur.¹¹⁷ Konsey bu kararı alırken Maastricht ve Kopenhag kriterlerinden daha çok Rusya ile Ukrayna arasında Şubat 2022'de başlayan savaşın belirleyici olduğunu ifade etmiştir. Bu durum adaylık statüsü verirken Konsey'in, AB'nin kuruluş felsefesinde yer alan liberal kozmopolitan değerleri içeren, demokratik, ekonomik ve hukuki ilkeleri geri plana ittiğini göstermektedir. Açıkça anlaşılıyor ki güvenlikçi yaklaşımların önceliği varlığa yönelik tehdidin bertaraf edilmesi ve varlığın sürdürülmesi olduğundan liberal kozmopolitanizmin demokratik, ekonomik ve hukuki normlarının sürdürülmesi tehlikeye düşmektedir.

Kant'ın bir antlaşma maddeleri gibi sıraladığı ebedi barış ön hazırlık koşulları bu durumu anlamamıza yardımcı olabilecektir. Ebedi Barış'ın yazıldığı dönem göz önüne alındığında bazı maddelerin günümüze uyarlanarak değerlendirilmesi pek kolay değildir. Ancak bazılarında çıkarım yapılmak istenirse üçüncü ön hazırlık maddesine göre sürekli orduların bulundurulmaması gerektiği AB tarafından Rusya ile Ukrayna arasındaki savaşa kadar çoğunlukla uygulanmış bir ilke olup, bu savaşla başlayan güvenlik kaygılarının tersi yönde adımların atılmasına vesile olduğu görülmektedir. Aday ülke Ukrayna'nın da fiili bir saldırıya maruz kalması söz konusu olduğundan sürekli ordulara gereksinim duyduğu açıktır. Bu noktada akla gelen ilk soru aday ülke Ukrayna'nın olası bir tam üyelik durumunda askeri gücünde azaltmaya gidip gitmeyeceğidir. Ön hazırlık maddelerinden altıncısına göre de "ileride düşmanlık yaratacak eylemlerde bulunulmamalı" ifadesi yer almasına rağmen AB Rusya'ya hem yaptırımlar hem de tam üyelik perspektifi verdiği ülkeler yoluyla meydan okumakta ve düşmanlığı kalıcı hale getirecek adımlar atmaktadır. Tüm bu gelişmeler "ebedi barışın" ön hazırlığındaki çatlakları göstermektedir. Ayrıca kozmopolitan bir demokrasinin oluşturulması toplumların ve devletlerin rızasını gerektirir ve ancak alınan bu rıza sonrası temsilciler yoluyla yürütülecek ilişkilerle

¹¹⁷ "European Council Conclusions on Ukraine, the Membership Applications of Ukraine, the Republic of Moldova and Georgia, Western Balkans and External Relations, 23 June 2022", Erişim 20 Kasım 2023, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/06/23/european-council-conclusions-on-ukraine-the-membership-applications-of-ukraine-the-republic-of-moldova-and-georgia-western-balkans-and-external-relations-23-june-2022/>.

gerçekleşebilir.¹¹⁸ Bu durumda Ukrayna'nın doğu bölgesinin Rusya'ya yakın olduğu bilinmekteyken Ukrayna'nın bir bütün olarak AB'ne tam üye yapılması ne kadar doğru bir adımdır? Aynı durum Moldova'nın Transdinyester bölgesi bakımından da geçerlidir.

AB'nin mülteci sorununda takındığı tutum da “kendisine kozmopolit” olduğunu göstermiştir. Zaten ABKP ile coğrafi alan belirlenmiş, doğu sınırları net bir şekilde ifade edilmiştir. Ukrayna, Moldova ve Gürcistan ile ABKP çerçevesinde ilişkilerin kurulacağı/kurulduğu, AB perspektifinin verilmeyeceği 2000'li yılların başından itibaren istikrarlı bir dış politika söylemi iken, Rusya'nın şiddete başvurması ile ne değişmiştir? Aslında öncesinde Kırım'ın Rusya tarafından işgal edilmesiyle Rusya ile Ukrayna arasında imzalanan ve Almanya ile Fransa'nın aracı olduğu Minsk Antlaşması'nın geçerliliğini kaybetmesi, AB'nin tutumundaki değişikliğin temel nedenlerinden bir tanesi olmuştur. Bununla birlikte nedeni ne olursa olsun AB'nin yumuşak güç olmaktan vazgeçerek sertleşmeye başlaması ve beklenmedik biçimde Ukrayna ve Moldova'ya aday ülke statüsü vermesi elbette liberal kozmopolitanizmin gerekliliği ile açıklanamayacaktır. Çünkü söz konusu yaklaşım güvenlik önceliklidir. Ayrıca serbest ticaretin ve ekonomik kıstasların dikkate alınmadığı bir gerçektir. Her iki ülkenin ekonomik bakımdan AB kriterlerinin çok uzağında olması, serbest ticarete uygun bir ortam bulunmaması, hizmet ve malların serbest dolaşımının fiilen olanaklı olmaması ve nihayet kişilerin savaş ortamında serbest hareketten ziyade zorunluluk nedeniyle yer değiştirmesi liberal kozmopolitanizm ile uyumsuzlukları ortaya koymaktadır.

Sonuç

İki büyük dünya savaşından sonra Avrupa ülkelerinin çoğu barış içinde yaşayan bir Avrupa hayalini gerçekleştirmek için bir araya gelmişlerdir. Bu barış hayalini Kant'ın gösterdiği yolu takip ederek, aralarında demokratik normların yayılmasını, ekonomik entegrasyonu ve uluslararası kurumları hayata geçirerek başarmışlardır. Avrupa Birliği'nin tarihi söz konusu liberal kozmopolitan normların başarıyla uygulandığı bir öyküdür. Bununla birlikte, AB'nin karşılaştığı son yıllarda artarak devam eden yasadışı göç, Ukrayna-Rusya savaşı gibi güvenlik problemleri Birlik içinde Gerçekçi/güvenlikçi

¹¹⁸ David Held, “Cosmopolitan Democracy and the Global Order: New Agenda”, içinde *Perpetual peace: essays on Kant's cosmopolitan ideal*, ed. James Bohman ve Matthias Lutz-Bachmann (Cambridge: Mit Press, 1997), 245.

politikaları öne çıkarırken, kuruluş felsefesinde yer alan liberal kozmopolitan değerlerin çeşitli ayrımlar, dışlamalar ve çatışma yanlısı politikalarla göz ardı edilmesini beraberinde getirmektedir. Bunda üyelikten sonra ülkeler üzerindeki AB kurumlarının azalan etkisi de rol oynamaktadır. Bir bakıma Birlik, ülkelerin bireysel tercihlerinin daha baskın hale geldiği bir platform haline gelmektedir. Bununla birlikte, AB'nin genişleme politikalarında ise, başka ülkelerle siyasi ve askeri sorun yaşayan ülkelere adaylık statüsü ve üyelik verilmesi reaksiyoner, güvenlikçi bir hamle olarak değerlendirilmekte ve iç ve dış çatışma risklerini artırdığı için liberal kozmopolitan normlarla çelişmektedir.

Ukrayna-Rusya savaşıyla başlayan süreçte ise, Ukrayna toprakları kısmen de olsa işgale uğradığı için ve toprak iddialarından dolayı Ukrayna'nın siyasi netliği tartışmalı hale gelmiştir. Benzer şekilde Moldova'nın da Transdinyester bölgesindeki Rus iddiaları ve askeri varlığı, bu ülke için de siyasi muğlaklığı beraberinde getirmektedir. Hem Ukrayna'ya hem de Moldova'ya adaylık statüsü verilmesi AB'yi doğrudan çatışmanın içine çekme riskini taşımaktadır. Zira Rusya, AB'nin bu ülkeleri içine alarak genişlemesini kendi güvenliğine tehdit olarak okumaktadır. Bir savunma birliği olmayan AB'nin, kuruluşundan bu yana adeta barışçıl liberal kozmopolitan değerleri yaşatmak üzere bir misyon benimsemiş olması bu tür sıcak çatışma riskini barındıran genişlemeyle tehlikeye girmektedir. Ayrıca Birlik üyesi bazı ülkelerin Rusya ile başta enerji olmak üzere bazı sektörlerde yakın ekonomik çıkar ilişkilerine sahip olmaları, AB içinde de çatlak seslerin yükselmesine neden olmaktadır ve/veya Rusya bu durumu Birlik aleyhine kullanmaktadır. Üstelik, AB ülkelerinin Ukrayna'ya askeri ve maddi destek vermeleri de bu adaylık sürecinin barışçıl amaçlar güdülerek başlatıldığı iddiasını zayıflatmaktadır. Güvenliğini NATO şemsiyesi altında sağlayan AB'nin, genişlemesinde güvenlikçi yaklaşımları merkezi bir motivasyon haline getirmesi ile, adaylarda aranan hem demokratik normların uygulanmasının hem de ekonomik entegrasyon için yapılması gerekenlerin geri plana atılması ayrıca yaşanacak siyasi ve askeri krizlerle AB kurumlarının işleyişinin ve varlıklarının tehlikeye atılması söz konusu olabilir. Ayrıca, savaş ve çatışma durumunun sürekli askeri güç bulundurmaya gerekli kılması ve bunun düşmanlığı kalıcı hale getirmesi liberal kozmopolitan anlayışa ters düşmektedir. Esas olarak bu konuda yapılan tartışmalar, liberal kozmopolitan normların barışa dair olduğu ve yalnızca barış ortamında uygulanabileceği üzerinde fikir vermektedir.

Kaynakça

- Ağcan, Muhammed A. “Immanuel Kant ve Uluslararası: Egemen Devlet, Kozmopolitan Siyaset ve Evrensellik/Farklılık”. *Uluslararası Hukuk ve Politika* 8, sy 32 (2012): 1-41.
- Akçay, Özlem. “Avrupa Komşuluk Politikası”. İçinde *Ulusaldan Küresele: Popülizm, Demokrasi, Güvenlik Konferansı*, 1-6, İstanbul, Işık Üniversitesi Yayınları, 2020.
- Akdağ, Zekeriya ve Süleyman Ekici. “Avrupa Birliği’nin Uluslararası Politikada Etkili Olma Aracı: Yumuşak Güç”. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi* 7, sy 2 (2017): 33-64.
- Aliyev, Bahlul. “NATO’nun Avrupa Güvenliği Bağlamında Ukrayna-Rusya Krizinde Oynadığı Rol (1991-2014)”. Doktora Tezi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, 2015.
- Archibugi, Daniele. “Immanuel Kant, Cosmopolitan Law and Peace”. *European Journal of International Relations* 1, sy 4 (1995): 429-56. <https://doi.org/10/ckgmzx>.
- . “Models of international organization in perpetual peace projects”. *Review of International Studies* 18, sy 4 (1992): 295-317. <https://doi.org/10/cpphh5>.
- . *The Global Commonwealth of Citizens: Toward Cosmopolitan Democracy*. Princeton: Princeton University Press, 2008.
- Arends, J. Frederik M. “Homeros’ dan Hobbes ve Ötesine:" Güvenlik" Kavramının Avrupa Geleneğindeki Boyutları”. *Uluslararası İlişkiler Dergisi* 6, sy 22 (2009): 3-33.
- “Association Agreement Between the European Union and the European Atomic Energy Community and Their Member States, of the One Part, and the Republic of Moldova, of the Other Part”. Pdf. Erişim Tarihi: Kasım 20, 2023, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0830%2801%29&from=EN%20> (.
- “Association Agreement Between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part”, 161 OJ L § (2014). http://data.europa.eu/eli/agree_international/2014/295/oj/eng.
- “Association Agreement Between the European Union and Ukraine”. Web Sayfası. Erişim Tarihi : Kasım 20, 2023, <https://www.kmu.gov.ua/en/yevropejska-integraciya/ugoda-pro-asociacyu>.
- Atasever, Bülent, Dinçer Alptekin ve Levent Ersin Orallı. “Ukrayna Örneğinde Uluslararası Göçün Araçsallaştırılması”. *Bitlis Eren Sosyal Araştırmalar Dergisi* 1, sy 1 (2023): 1-12.

- Atatorun, Mustafa. “Uluslararası İlişkilerde Etik Normlar: Geniş Bir Kuramsal Haritalandırma”. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi* 8, sy 20 (2023): 105-24. <https://doi.org/10/gssdxw>.
- Beck, Ulrich, ve Edgar Grande. “Cosmopolitanism: Europe’s way out of crisis”. *European Journal of Social Theory* 10, sy 1 (2007): 67-85. <https://doi.org/10/dh6t3b>.
- Benhabib, Seyla. “Another Cosmopolitanism”. İçinde *Another Cosmopolitanism*, editör Robert Post, 13-82. California: Oxford University Press, 2008.
- Bilaniuk, Laada. “Race, Media, and Postcoloniality: Ukraine Between Nationalism and Cosmopolitanism”. *City Society* 28, sy 3 (2016): 341-64. <https://doi.org/10/gssqwj>.
- Bozkurt, Enver. “Kant’ın Ebedi Barış Üzerine Denemesinin Günüümüze Yansıması”. *Anayasa Yargısı* 23, sy 1 (2007): 501-23.
- Braghiroli, Stefano ve Andrey Makarychev. “Redefining Europe: Russia and the 2015 refugee crisis”. *Geopolitics* 23, sy 4 (2018): 823-48. <https://doi.org/10/ghwp98>.
- Bressand, Albert. “Between Kant and Machiavelli: EU Foreign Policy Priorities in the 2010s”. *International Affairs* 87, sy 1 (2011): 59-85. <https://doi.org/10/dwf9w5>.
- Calhoun, Craig. “Cosmopolitan Liberalism and Its Limits”. İçinde *European Cosmopolitanism in Question*, editör Roland Robertson ve Anne S. Krossa, 105-25. England: Palgrave Macmillan, 2012.
- Cesim, Aycan. “Immanuel Kant’ın Felsefi Görüşlerinin Uluslararası İlişkiler Disiplinine Yansımaları”. *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi* 2, sy 1 (2019): 1-24.
- Çalışkan, Burak. “Vladimir Putin’in Dış Politika Felsefesi”. İNSAMER, 2019.
- Çelik, Sinem. “2022 Rusya’nın Ukrayna’yı İşgali: AB Entegrasyonu İçin Yeni Dönem”. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi* 6, sy 2 (2022): 521-33. <https://doi.org/10/gssqwn>.
- Çelikaşlan, Mehmet Nur. “Ukrayna-Rusya Savaşı: Avrupalı Bir Millet’in Yıkımı”. *Türk Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 3, sy 1 (2022): 53-66.
- Demir, İpek. “Rethinking Cosmopolitanism, Multiculturalism and Diaspora via the Diasporic Cosmopolitanism of Europe’s Kurds”. İçinde *European Cosmopolitanism: Colonial Histories and Postcolonial Societies*, editör Gurminder K. Bhambra ve John Narayan, 121-35. London: Taylor&Francis, 2016.
- Derpmann, Simon. “Solidarity and Cosmopolitanism”. *Ethical Theory Moral Practice* 12, sy 3 (2009): 303-15. <https://doi.org/10/c9gr2m>.

- Doğan, Sedat. “Ebedi Barış ve Askeri Sosyoloji İlişkisi Üzerine Bir İnceleme”. *İstanbul University Journal of Sociology* 42, sy 1 (2022): 191-215. <https://doi.org/10/gssdxv>.
- Ergin, Sedat. “NATO 2008’de aldığı Ukrayna’nın üyeliği kararını neden uygulamadı?”, 16 Şubat 2022. Erişim Tarihi: Kasım 20, 2023, <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/sedat-ergin/nato-2008de-aldigi-ukraynanin-uyeligi-kararini-neden-uygulamadi-42004732>.
- Ertl, Wolfgang. *The Guarantee of Perpetual Peace*. Cambridge University Press, 2020.
- “EU Commission’s Recommendations for Ukraine’s EU candidate status | EEAS”. Erişim Tarihi: Kasım 20, 2023, https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/eu-commissions-recommendations-ukraines-eu-candidate-status_en?s=232.
- “European Council Conclusions on Ukraine, the Membership Applications of Ukraine, the Republic of Moldova and Georgia, Western Balkans and External Relations, 23 June 2022”. Erişim Tarihi: Kasım 20, 2023, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/06/23/european-council-conclusions-on-ukraine-the-membership-applications-of-ukraine-the-republic-of-moldova-and-georgia-western-balkans-and-external-relations-23-june-2022/>.
- Fine, Robert. *Cosmopolitanism*. Routledge, 2007.
- Franceschet, Antonio. *Kant and Liberal Internationalism: Sovereignty, Justice, and Global Reform*. New York: Palgrave Macmillan, 2002.
- Franke, Mark FN. *Global limits: Immanuel Kant, international relations, and critique of world politics*. SUNY Press, 2001.
- Grabbe, Heather. “Six lessons of enlargement ten years on: the EU’s transformative power in retrospect and prospect”. *Journal of Common Market Studies* 52 (2014): 40-56.
- Greene, James. *Russian responses to NATO and EU enlargement and outreach*. Chatham House London, 2012.
- Güneş, Ufuk. “Rusya Federasyonu (RF)-Ukrayna ‘Savaşı’, Bölgesel Güvenlik ve Avrupa Güvenliği ile Güvenlik ve Silahsızlanma Düzenlemeleri Üzerine Olası Etkileri”. *Türkiye Stratejik Araştırmalar Merkezi*, 2022, 1-19.
- Hayden, Patrick. *Cosmopolitan Global Politics*. London: Routledge, 2016.
- Held, David. “Cosmopolitan Democracy and the Global Order: New Agenda”. *İçinde Perpetual peace: essays on Kant’s cosmopolitan ideal*, editör James Bohman ve Matthias Lutz-Bachmann, 235-52. Cambridge: Mit Press, 1997.

- . *Democracy and the global order: From the modern state to cosmopolitan governance*. California: Stanford University Press, 1995.
- Holton, Robert. “Some Comments on Cosmopolitanism and Europe”. İçinde *European Cosmopolitanism in Question*, editör Roland Robertson ve Anne S. Krossa, 25-43. England: Palgrave Macmillan, 2012.
- Hutchings, Kimberly. *International Political Theory: Rethinking Ethics in a Global Era*. London: Sage Publications, 1999.
- Kant, Immanuel. *Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme*. Çeviren Yavuz Abadan ve Seha L. Meray. Ankara: Ajans Türk Matbaası, 1960.
- . *Kant: Religion Within the Boundaries of Mere Reason*. Editör Allen Wood ve George Di Giovanni. Cambridge University Press, 1998.
- Karabulut, Bilal. “Uluslararası İlişkilerde Savaş Olgusunun Yaşadığı Dönüşüm: Hibrit Savaş ve Rusya Örneği”. *Karadeniz Araştırmaları*, sy 55 (2017): 115-30. <https://doi.org/10/gssqwm>.
- Katchanovski, Ivan. “EU and NATO Enlargement Puzzles”, 2010. <https://doi.org/10/fxz4xc>.
- Khusainov, Eduard. “Avrupa Birliği ve Rusya Federasyonu Güvenlik İlişkileri”. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2014.
- Kleingeld, Pauline, Jeremy Waldron, Michael W. Doyle ve Allen W. Wood. *Toward Perpetual Peace and Other Writings on Politics, Peace, and History*. Çeviren David L. Colclasure. New Haven, Yale University Press, 2006.
- Kuehn, Manfred. *Immanuel Kant*. Çeviren Bülent O. Doğan. İstanbul: Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, 2011.
- Litra, Leonid, ve Ivane Chkhikvadze. “EU Membership Perspective for Georgia, Moldova, and Ukraine: Impossible, Forgotten or Hidden?” Institute of World Policy, 2016.
- MacFarlane, Neil ve Anand Menon. “The EU and Ukraine”. *Survival* 56, sy 3 (2014): 95-101. <https://doi.org/10/gcjgcd>.
- Musaoğlu, Nezih. “Putin İktidarı Döneminde Rus Dış Politikasının Normatif Temelleri: "Egemen Demokrasi" Söylemi”. *Karadeniz Araştırmaları*, sy 45 (2015): 13-41. <https://doi.org/10/gssqwk>.
- Nakhimovsky, Isaac. *The Closed Commercial State: Perpetual Peace and Commercial Society from Rousseau to Fichte*. Oxford: Princeton University Press, 2011.
- NATO. “Bucharest Summit Declaration Issued by NATO Heads of State and Government (2008)”. NATO. Erişim 28 Eylül 2023. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_8443.htm.

- Nilsson, Martin ve Daniel Silander. "Democracy and Security in the EU's Eastern Neighborhood? Assessing the ENP in Georgia, Moldova, and Ukraine". *Democracy and Security* 12, sy 1 (02 Ocak 2016): 44-61. <https://doi.org/10/f3m4d5>.
- Nuhut, Özgür. "AB Ordusu Kurma Çabaları Nereye Evrildi ve NATO'yla Birlikte Nereye Evrilebilir?" *Cappadocia Journal of Area Studies* 4, sy 1 (2022): 112-30.
- Nussbaum, Martha. "Kant and Cosmopolitanism". İçinde *Perpetual peace: essays on Kant's cosmopolitan ideal*, editör James Bohman ve Matthias Lutz-Bachmann, 25-58. Cambridge: MIT Press, 1997.
- O'Brennan, John. "Bringing Geopolitics Back In': Exploring the Security Dimension of the 2004 Eastern Enlargement of the European Union". *Cambridge Review of International Affairs* 19, sy 1 (2006): 155-69. <https://doi.org/10/bhx634>.
- Oneal, John R. ve M. Russett, Bruce. "The Classical Liberals Were Right: Democracy, Interdependence, and Conflict, 1950-1985", *International Studies Quarterly*, 41, sy 2 (1997): 267-293.
- "Partnership and Cooperation Agreement between the European Communities and their Member States, and Ukraine- Protocol on mutual assistance between authorities in customs matters- Final Act - Joint Declarations - Exchange of Letters in relation to the establishment of companies - Declaration of the French Government". 49 OJ L § (1998). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A21998A0219%2802%29>.
- Pogge, Thomas W. "Cosmopolitanism and Sovereignty". İçinde *Political Restructuring in Europe: Ethical Perspectives*, editör Chris Brown, 85-118. London: Routledge, 1994.
- "Regulation of The European Parliament and of The Council on Establishing The Ukraine Facility". Pdf. Erişim Tarihi: Kasım 20, 2023, https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-06/COM_2023_338_1_EN_ACT_part1_v6.pdf.
- Reiss, Hans. "Introduction". İçinde *Cambridge Texts in the History of Thought - Kant: Political Writings*, editör Hans Reiss, çeviren Hugh Barr Nisbet, 2nd bs, 1-41. Cambridge: Cambridge University Press, 1991.
- Robertson, Roland. "European Cosmopolitanism and the Global Field". İçinde *European Cosmopolitanism in Question*, editör Roland Robertson ve Anne S. Krossa, 174-98. England: Palgrave Macmillan, 2012.
- Rockmore, Tom. *Kant and Idealism*. London: Yale University Press, 2008.
- Rumford, Chris. "Theorizing Borders". *European Journal of Social Theory* 9, sy 2 (2006): 155-69. <https://doi.org/10/bwrmw4>.

- Russett, Bruce, Oneal, John R., ve Davis, David R., “The Third Leg of the Kantian Tripod for Peace: International Organizations and Militarized Disputes, 1950–85”, *International Organization*, 52, sy 3 (1998): 441-467.
- Russett, Bruce. “Liberalizm”. İçinde *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Disiplin ve Çeşitlilik*, editör Tim Dunne, Kurki Milja, ve Smith Steve, çeviren Musa Ceylan, 111-34. Ankara: Felix Kitap, 2021.
- Salgado, Rodriguez M. J. “The Early Modern Spanish Monarchy and European Cosmopolitanism”. İçinde *European Cosmopolitanism: Colonial Histories and Postcolonial Societies*, editör Gurminder K. Bhambra ve John Narayan, 82-105. London: Taylor&Francis, 2016.
- Smith, Karen E. “The Outsiders: the European Neighbourhood Policy”. *International Affairs* 81, sy 4 (2005): 757-73. <https://doi.org/10/d25pbm>.
- Ståhlberg, Per ve Göran Bolin. “Having a Soul or Choosing a Face? Nation Branding, Identity and Cosmopolitan Imagination”. *Social Identities* 22, sy 3 (2016): 274-90. <https://doi.org/10/f3ptw5>.
- Şöhret, Mesut. “Realizm Çerçevesinde Avrupa Birliğinin Bütünleşmesi”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 1, sy 4 (2012): 288-330.
- Verdun, Amy ve Gabriela E. Chira. “From Neighbourhood to Membership: Moldova’s Persuasion Strategy Towards the EU”. *Southeast European Black Sea Studies* 8, sy 4 (2008): 431-44. <https://doi.org/10/cqrz6b>.
- Yeke, Yıldız Karagöz. “Kant’ın Felsefesinde Ebedi Barış Düşüncesinin Güncelliği Üzerine”. *Beytulhikme: An International Journal of Philosophy* 6, sy 1 (2016).
- Yücel, Zeynep. “Avrupa Birliği’nin Genişleme Politikasının Güvenlik Boyutu”. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, sy 13 (2008): 37-54.

TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ’NE ÜYELİK SÜRECİNDE ALMANYA’NIN TUTUMU VE ETKİSİ: MERKEL DÖNEMİ (2005-2021)

Esengül AYAZ AVAN *
Araştırma Makalesi

Öz

Türkiye'nin 1959'da başlayan AB süreci 1999 yılında adaylık statüsü elde etmesi ve 2005 yılında da tam üyelik müzakerelerine başlaması ile sürmüştür. Özellikle Soğuk Savaşın bitimiyle birlikte AB içindeki etkisi ve gücü artan Almanya, süreç boyunca AB'nin Türkiye'nin üyeliğine dair politikasında belirleyici olmuştur. Bu çalışmanın amacı, 2005 yılından 2021'e kadar iktidarda bulunan Angela Merkel'in başbakanlığı döneminde Almanya'nın Türkiye'nin AB üyelik sürecine yaklaşımını ve bu süreçteki etkisini tartışmaktır. Çalışmanın temel tezi, Merkel hükümetleri boyunca Almanya'nın Türkiye'nin AB üyeliğine açıkça karşı çıktığı ve tam üyelik yerine imtiyazlı ortaklık fikrini desteklediği yönündedir. Ancak Almanya hem AB'nin hem de kendi güvenliği ve çıkarları gibi rasyonel sebeplerden dolayı Türkiye'nin müzakere sürecinin sonlandırılmasını ve AB'nin dışına itilmesini göze alamamış ve Türkiye'nin AB ve diğer AB üyesi ülkeler ile yaşadığı krizlerde de dengeleyici bir rol oynayarak Türkiye'yi AB yörüngesinde tutmaya çalışmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Avrupa Birliği, Almanya, Angela Merkel, Üyelik Süreci

Germany's Approach and Effect towards Türkiye's Membership to the European Union: Merkel Era (2005-2021)

Abstract

Türkiye's EU process towards the EU began in 1959 and has since proceeded with the granting of its candidacy status in 1999 and the opening of full membership negotiations in 2005. Germany, whose influence and power in the EU increased especially with the end of the Cold War, has been a deciding factor in the EU's policy

* Dr. Öğretim Üyesi, Hacettepe Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü, e-posta: e.ayaz@hacettepe.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0820-7650.
Makalenin Gönderilme Tarihi: 1 Eylül 2023, Kabul Tarihi: 22 Şubat 2024.

on Türkiye's membership throughout the process. This study aims to examine Germany's approach to Türkiye's EU membership process and its effects throughout Angela Merkel's era as chancellor, from 2005 to 2021. The main thesis of the study is that Germany publicly opposed Türkiye's EU membership under the Merkel governments and backed the notion of a privileged partnership rather than full membership. However, Germany could not afford to end the negotiation process and push Türkiye out of the EU due to rational reasons such as the EU's and its own security and interests. It also tried to keep Türkiye within the EU's sphere of influence by mediating the crises between Türkiye and the EU and the other EU member states.

Keywords: *Türkiye, European Union, Germany, Angela Merkel, Membership Process*

Giriş

Türkiye'nin 1959'da Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) yaptığı ortaklık başvurusu ile başlayan Türkiye-Avrupa Birliği (AB) ilişkileri, 1963 yılında imzalanan Ankara Anlaşması ile hukuki bir boyut kazanmıştır. Ortaklık başvurusundan ancak kırk yıl sonra Aralık 1999'da Helsinki'de gerçekleşen AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde Türkiye'nin AB adaylığı onaylanmıştır. Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini yeterli ölçüde karşıladığını onayan AB ile katılım müzakereleri 3 Ekim 2005 tarihinde başlamış ve böylece Türkiye-AB ilişkilerinde yeni bir sayfa açılmıştır.

Soğuk Savaşın ardından etkisini ve gücünü artıran Almanya, Türkiye'nin AB sürecinde önemli bir aktör olmuştur. Her ne kadar Ekim 1990'da Almanya'nın birleşmesinin ardından Doğu Almanya'dan Batı Almanya'ya gerçekleşen göçler Batı Almanya'da işsizliğe ve ekonomik krize sebep olsa ve Almanya Soğuk Savaş sonrası döneme ekonomik sorunlarla başlasa da sonrasında hızlı bir ekonomik iyileşme yaşamıştır. Bugün itibarıyla dünyanın 4. büyük ekonomisi olan Almanya¹ AB'nin gayri safi milli hasılasının %25'ini tek başına oluşturmaktadır.² Almanya'nın AB içinde bir güç olmasında en etkili unsur kuşkusuz ekonomisidir. AB içinde Almanya'nın gücünü ve etkisini belirleyen önemli öğelerden bir diğeri de nüfusu olmuştur. Üye ülkelerin, doğrudan AB vatandaşları tarafından seçilen Avrupa

¹ "GDP Ranked by Country 2023," *World Population Review*, Erişim Tarihi: Ekim 31, 2023 <https://worldpopulationreview.com/countries/by-gdp>.

² "Which EU countries had the highest GDP in 2020?," *Eurostat*, Aralık 20, 2021, Erişim Tarihi: Ekim 31, 2023, <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/ddn-20211220-1>.

Parlamentosu’nda kaç parlamenter ile temsil edilecekleri nüfuslarına göre belirlenmektedir. 1 Ocak 2022 itibariyle AB nüfusunun %19’unu oluşturan yaklaşık 83.2 milyon nüfusu ile AB’nin en yüksek nüfusa sahip üye ülkesi Almanya³ 96 parlamenter ile Avrupa Parlamentosuna en fazla milletvekili gönderen ülkedir.⁴ Almanya’nın güçlü ekonomisi ve yüksek nüfusu AB kurumlarındaki ve politikalar üzerindeki etkisini de doğrudan etkilemektedir. AB içindeki siyasi ve ekonomik politikaların ve Birlik gündeminin belirlenmesi ve şekillendirilmesindeki ağırlığı ve diğer üye devletler üzerindeki yönlendirici etkisi göz önünde bulundurulduğunda, Birliğin Türkiye’nin üyeliğine yaklaşımında Almanya’nın temel rol oynadığını ve bu konuda AB içinde en çok sözü geçen aktörlerden biri olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. AB’nin Türkiye’nin adaylığına ve üyeliğine dair kararlar aldığı Zirve Sonuç Bildirgelerine bakıldığında, AB kararlarının Almanya’nın Türkiye’nin katılımına ilişkin tavrı ile paralellik gösterdiği görülmüştür. Örneğin AB’nin Türkiye’nin adaylık başvurusunu reddettiği ve Türkiye’de büyük hayal kırıklığı yaratan 1997 Lüksemburg Zirvesinde, o dönemki Almanya Şansölyesi ve Hristiyan Demokrat Birliği’nin lideri Helmut Kohl Türkiye’nin adaylığına şiddetle karşı çıkmıştır. Türkiye’nin aday ülke statüsü kazandığı 1999 Helsinki Zirvesi sırasında ise Almanya’da, Türkiye’nin AB adaylığına destek veren Almanya Sosyal Demokrat Partisi (*Sozialdemokratische Partei Deutschlands/SPD*)- Yeşiller koalisyonu iktidardaydı. AB 2004’te Türkiye ile müzakerelerin Kopenhag kriterlerine yeterince uyduğu tespitiyle başlaması konusunda karar aldığı da o dönemki Almanya Başbakanı Schröder’in de bu durumu desteklediği göz ardı edilmemelidir.

Almanya’da 18 Eylül 2005 tarihinde yapılan genel seçimlerin ardından Hristiyan Demokrat Birliği’nin lideri Angela Merkel’in iktidara gelmesiyle hem Türkiye-Almanya ilişkilerinde hem de Türkiye-AB ilişkilerinde yeni bir dönem başlamıştır. Angela Merkel’in başbakanlığı döneminde, Türkiye’nin AB’ye katılım süreci ve Türkiye-AB ilişkileri gündemden hiç inmeyen konuların başında gelmiş ve Almanya Federal Cumhuriyeti’ni 2005-2021 yılları arasında on altı sene boyunca aralıksız yöneten Merkel, iktidarı boyunca Türkiye-AB ilişkilerinde kritik bir rol oynamıştır.

³ “Demography 2023 edition,” *Eurostat*, Erişim Tarihi: Ekim 31, 2023, 2023<https://ec.europa.eu/eurostat/web/interactive-publications/demography-2023>.

⁴ Avrupa Parlamentosuna seçilen parlamenterler ülkelerini değil siyasi görüşleri temsil etmektedirler.

Görüldüğü gibi, Almanya başından beri Türkiye'nin AB üyelik sürecinde önemli ve Birliğin Türkiye politikalarını şekillendirme konusunda etkin bir AB ülkesi olmuştur. Bu nedenle Almanya'nın Türkiye'nin AB üyelik sürecine etkisi ve Türkiye-Almanya ilişkileri ile Türkiye-AB ilişkileri arasındaki etkileşim literatürde kendisine yer bulmuştur. Önsoy⁵ 2005-2015 dönemindeki Türkiye-Almanya ilişkilerini incelediği çalışmada; Türkiye'nin AB üyeliği meselesi, Almanya'daki Türkler, iki ülke arasında dış politikada yaşanan rekabet ve mülteci krizi gibi konuların Türkiye-Almanya ilişkileri üzerindeki etkisini tartışmıştır. İki ülke arasındaki ilişkilerin yalnızca 2005 ve 2015 yılları arasındaki dönemine odaklanılan ve Türkiye'nin AB üyelik sürecinin ikili ilişkilerde sorun yaratan bir konu olarak adlandırıldığı çalışmada, Merkel'in Türkiye'nin AB üyeliğine dair takınacağı olumsuz tavrın iki ülke arasındaki ilişkileri olumsuz etkileyebileceğine dair kaygıları nedeniyle bir ve ikinci iktidar dönemlerinde daha az riskli ve dengeleyici bir politika izlediği belirtilmiştir. 2005 ve 2020 yılları arasındaki Merkel iktidarı boyunca Türkiye-Almanya ilişkilerine odaklanan Bekar⁶ da; ikili ilişkileri etkileyen ekonomik konular, Almanya'da Türk toplumunun varlığı, Türkiye'nin AB üyeliği ve mülteciler meselesi gibi unsurlar üzerine odaklanmıştır. Tüm bu faktörlerin iki ülke arasındaki ilişkileri nasıl ve ne yönde etkilediğini karşılıklı bağımlılık teorisi ışığında tartıştığı çalışmada, Türkiye'nin AB üyeliğine ilişkin sürecin hem AB'de hem de Türkiye'de ivme kaybetmesine rağmen, Türkiye-Almanya ilişkilerini etkileyen ve karşılıklı bağımlılık yaratan mülteci meselesi gibi konular sebebiyle belli bir çizgide tutulduğunu ifade etmiştir. Turhan⁷ da benzer bir şekilde, Türkiye ve Almanya arasındaki ekonomik ve siyasi ilişkiler ile Türkiye'nin AB üyelik süreci ve Almanya'nın bu sürece dair resmi tutumu arasındaki karşılıklı etkileşimi tartışmıştır. Merkel dönemi olarak kısıtlanmayan çalışmada, Türkiye-Almanya siyasi ve ekonomik ilişkilerinin, Almanya'nın Türkiye'nin AB katılım sürecine dair tavrını doğrudan etkilediği ve Almanya'nın Türkiye ile ortak çıkarlarının önem kazandığı dönemlerde Türkiye'nin AB üyeliği konusunda daha destekleyici bir tavır sergilediği sonucuna varılmıştır.

⁵ Murat Önsoy, "Türk - Alman İlişkilerinin Son On Yılı," içinde *Mavi Elma Türkiye Avrupa İlişkileri*, ed, Hüseyin Işıksal, Ozan Örmeci. (Ankara: Gazi Kitabevi, 2016).

⁶ Nurgül Bekar, "Merkel Döneminde Türkiye-Almanya İlişkileri 2005-2020," *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9, no 17 (2020).

⁷ Ebru Turhan, "Türkiye-Almanya Ekonomik ve Siyasi İlişkilerinin Türkiye'nin AB Üyelik Süreci Bağlamında Analizi," *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları* 59, (2016).

Öner⁸ ise çalışmasında Almanya’nın, Türkiye’nin AB üyeliğine ilişkin politikasını etkileyen iç ve dış faktörler ışığında bir analiz yapmıştır. Alman kamuoyunun Türkiye’nin üyeliğine yönelik şüpheciliği, Almanya’daki Türk toplumunun entegrasyon sorunları ve Almanya’nın Türkiye’nin AB üyeliğine yönelik ekonomik kaygıları gibi iç faktörlerin ve AB’nin genişleme yorgunluğu ve Avro Bölgesi krizi, Türkiye’nin Avrupa kimliğine sahip olup olmadığına dair tartışmalar ve Türkiye’deki siyasi ve ekonomik gelişmeler gibi dış faktörlerin ışığında yapılan değerlendirmede, tüm bu unsurların Almanya’nın Türkiye’nin AB’ye katılımına ilişkin tavrı üzerindeki etkisi tartışılmıştır. Bu tartışmanın ışığında, Almanya ve AB’nin Türkiye’yi gözden çıkaramadığı ama aynı zamanda bir AB üyesi olarak kabul etmeye de hazır ve istekli olmadıkları vurgulanmıştır.

Öner gibi Atak⁹ da çalışmasında, öncelikle Almanya’nın Türkiye’nin üyelik sürecine dair tutumunu belirleyen Türkiye-Almanya ilişkilerindeki siyasi, ekonomik ve insani unsurları ele almıştır. Sonrasında ise Schröder ve Merkel dönemleri olarak ayırdığı, Türkiye’nin adaylık statüsü elde ettiği 1999 Helsinki Zirvesi’nden 2021 yılına kadar geçen süreç içerisinde Almanya’nın ve Türkiye-Almanya ilişkilerinin, Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne üyelik sürecindeki etkisini tartışmıştır. Çalışmada Schröder ve Merkel dönemleri karşılaştırmalı olarak incelenmiş ve 1999-2005 yılları arasındaki Schröder döneminde Almanya’nın Türkiye’nin AB üyelik sürecinde yaşanan olumlu gelişmelerde itici güçlerden birisi olduğu vurgulanırken, Merkel döneminde ise tam üyelik müzakerelerinde pek de bir ilerleme kaydedilememesinin temel sebeplerinden biri olduğu üzerinde durulmuştur.

Bu çalışmanın amacı ise hem Angela Merkel’in göreve geldiği hem de Türkiye’nin üyelik müzakerelerinin başladığı 2005 yılından Merkel’in görev süresinin dolduğu Aralık 2021’e kadar Almanya’nın, Türkiye’nin AB üyelik sürecine yaklaşımını ve bu süreçteki etkisini tartışmaktır. Bu çalışma, literatürde yer alan çalışmalardan farklı olarak Merkel dönemine odaklanmış ve Türkiye-Almanya ilişkilerindeki birçok farklı konuya değinmek yerine

⁸ Selcen Öner, “Influential Internal and External Factors in German Policy towards Turkey’s EU Membership: More than ‘Privileged Partnership’; Less than Full Membership?” *Eastern Journal of European Studies* 5 no 2 (2014).

⁹ Yusuf G. Atak, “Helsinki Zirvesinden Günümüze Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Üyelik Sürecinde Almanya Etkeni,” içinde *Prof. Dr. Beril DEDEOĞLU’na Armağan*, ed. Füsün Türkmen, Ali F. Demir. (İstanbul: Galatasaray Üniversitesi Yayınları, 2021).

Almanya'nın Türkiye'nin AB katılım süreci üzerindeki etkisi üzerinde durmuştur.

Çalışma, Merkel döneminde Almanya'nın Türkiye'nin AB üyeliğine yaklaşımını, Alman ulusal çıkarlarının şekillendirdiği tezinden hareketle realist perspektiften tartışmıştır. Realistlere göre ulusal çıkarlar devletlerin dış politika kararlarını ve diğer aktörlerle olan ilişkilerini belirleyen en temel unsurdur.¹⁰ Bu çalışmada da Merkel yönetimindeki Almanya'nın Türkiye'ye ve Türkiye'nin AB üyelik sürecine yaklaşımını Alman ulusal çıkarlarının belirlediği ortaya konmuştur. Çalışmanın temel tezi, her ne kadar Merkel Türkiye'nin AB'ye tam üye olmak yerine imtiyazlı ortak olmasını önermiş ve iktidarı boyunca müzakere sürecini sık sık Türkiye'ye karşı bir koz olarak kullanmış olsa da Almanya'nın ve AB'nin çıkarları ve güvenliği için kilit rol oynadığını düşündüğü Türkiye'yi AB'den dışlamayı göze alamadığı yönündedir. Merkel yönetimindeki Almanya'nın Türkiye'nin AB üyeliğine dair politikasında, Almanya'nın ulusal çıkarları ve güvenliği belirleyici unsur olmuş ve bu sebeple yeri ve zamanı geldiğinde 18 Mart mutabakatında olduğu gibi AB adına önemli ve aktif bir rol oynamış ve Türkiye'nin AB ve Yunanistan ile Doğu Akdeniz'de yaşadığı kriz durumlarında da ilişkilerin tekrar yoluna girmesi için rasyonel gerekçelerle yoğun çaba harcamıştır.

Bu çalışmada öncelikle Türkiye-AB ilişkilerinin tarihsel gelişimi ele alındıktan sonra 2005 yılında Merkel'in iktidara gelişine kadar geçen süreçte Almanya'nın Türkiye-AET/AB ilişkilerine yaklaşımına değinilecektir. Angela Merkel iktidarı boyunca Almanya'nın Türkiye'nin AB üyeliğine ilişkin tutumu ve Türkiye-AB ilişkilerine etkisi, Türkiye ve Almanya iç siyasetindeki ve bölgesel ve uluslararası alandaki olaylardan dolayı değişiklikler göstermiştir ve bu nedenle süreç 3 farklı dönem şeklinde ele alınacaktır: İlişkilerin görece sakin olduğu ancak iniş çıkışların da yaşandığı 2005-2015 dönemi, Türk-Alman ilişkilerinin çok sayıda gerilim yaşadığı 2016-2018 dönemi ve Almanya'nın Türkiye-AB ilişkilerinde dengeleyici rol oynadığı 2019-2021 dönemi.

¹⁰ Jack Donnelly, *Realism and International Relations*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2000), 45.

I. Türkiye’nin AB Üyelik Süreci

Türkiye 25 Mart 1957’de imzalanan ve 1 Ocak 1958’de yürürlüğe giren Roma Antlaşmaları ile kurulan AET’ye 31 Temmuz 1959 tarihinde ortak üyelik başvurusunda bulunmuştur. Bu durum Türkiye’nin AET ile yakın ilişkiler geliştirmeye çalışan ilk ülkelerden biri olduğunu göstermiştir. Türkiye’nin başvurusu AET Bakanlar Konseyi tarafından kabul edilmiş ve Türkiye tarafından üyelik koşulları yerine getirilinceye kadar geçerli olacak olan bir ortaklık anlaşması imzalanması kararlaştırılmıştır. Bu kararın ardından 12 Eylül 1963 tarihinde Türkiye ve AB ilişkilerinin hukuki temelini oluşturan Ankara Anlaşması imzalanmış ve 1 Aralık 1964’te de yürürlüğe girmiştir.¹¹ Ancak 1970’lerin başlarından itibaren iniş çıkışların yaşandığı ilişkiler, 12 Eylül 1980 askeri darbesi sebebiyle bir süre aksamıştır.¹² 1983’te sivil idarenin kuruluşu ile ise Türkiye dışı açılmaya başlamıştır. 14 Nisan 1987’de Türkiye, Ankara Anlaşması’nda öngörülen dönemlerin tamamlanmasını beklemeden ve Ankara Anlaşması ve Katma Protokol ile sürdürülen hukuki ortaklık ilişkisinden bağımsız olarak AET’ye tam üyelik başvurusunda bulunmuştur.¹³ Tam üyelik başvurusu Türkiye’de ve AB tarafında ilişkilerin geliştirilmesi arayışlarını teşvik etse de AB’nin bu konuda inisiyatif almaması sebebiyle yeni bir süreç yaratılamamıştır.¹⁴ Avrupa Komisyonu Türkiye’nin başvurusuna 1989 yılında verdiği olumsuz cevapta, Türkiye’nin Topluluğa katılmaya ehil olduğunu ancak ekonomik, siyasi ve sosyal alanlarda ilerlemesi gerektiğini belirtmiştir.¹⁵ Soğuk Savaş’ın bitiminde Sovyet tehdidinin ortadan kalkmasıyla Türkiye’ye eskisi gibi ihtiyaç duymadıklarını düşünen AB üyesi ülkeler, bir yandan demokrasi ve insan hakları gibi değerler üzerinden Türkiye’nin Avrupalılığını sorgularken, bir yandan da AB üyeliği için Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine öncelik vermişler ve bu durum 1990’lı yıllar boyunca Türkiye’nin Avrupa’dan dışlanmasına ve

¹¹ Çağrı Erhan ve Tuğrul Arat, “AET’yle İlişkiler,” içinde *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, 1918-1980*, ed. Baskın Oran. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), 813.

¹² Ibid., 837.

¹³ “Ortaklıktan Adaylığa: 1963-1999 Dönemi,” *İktisadi Kalkınma Vakfı*, Erişim Tarihi: Ekim 27, 2023, https://www.ikv.org.tr/ikv.asp?ust_id=36&id=445.

¹⁴ “Türkiye-AB Gümrük Birliği,” *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı*, Erişim Tarihi: Ekim 27, 2023, <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-ab-gumruk-birligi.tr.mfa>.

¹⁵ “Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi,” *Avrupa Birliği Başkanlığı*, Mart 10, 2023, Erişim Tarihi: Temmuz 21, 2023, https://www.ab.gov.tr/turkiye-ab-iliskilerinin-tarihcesi_111.html.

AB ajandasında kendisine yer bulamamasına sebep olmuştur.¹⁶ Örneğin 1997 Lüksemburg Zirvesi'nde AB'ye üyelik için başvuran ülkeler arasında adaylık statüsü verilmeyen tek ülke Türkiye olmuş ve bu durum Türkiye'de hem AB'nin dışında bırakıldığı hem de AB üyeliğinde Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin gerisine itildiği düşüncesiyle büyük öfke ve hayal kırıklığı yaratmıştır. Lüksemburg Zirvesi'nden yalnızca iki yıl sonra Türkiye-AB ilişkilerinde adeta bir dönüm noktası yaşanmış ve 10-11 Aralık 1999 tarihinde gerçekleştirilen Helsinki AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde Türkiye AB üyeliğine aday ilân edilmiş ve diğer AB aday ülkeleri ile eşit konumda olacağı açık bir şekilde ortaya konmuştur. Türkiye, AB katılım müzakerelerinin başlayabilmesi için ön koşul olan Kopenhag siyasi kriterlerini sağlamak amacıyla 2001'den 2004'e kadar Türk vatandaşlarının kültürel ve siyasi haklarının yasal olarak korunmasını, Türk ordusunun siyasetteki rolünü ve ülkedeki ifade özgürlüğünü kapsayan birçok siyasi reform paketini Meclis'ten geçirmiştir.

17 Aralık 2004 tarihindeki Brüksel Zirvesi'nde siyasi kriterlerin Türkiye tarafından karşıladığına karar veren AB liderleri Türkiye ile katılım müzakerelerine 3 Ekim 2005'te resmi olarak başlamışlardır. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) ve Fransa gibi AB üye ülkelerinin siyasi engellemeleri ve Türkiye'nin Gümrük Birliği'ni GKRY de dahil 2004 yılında AB'ye katılan on ülkeyi kapsayacak şekilde genişleten AB-Türkiye Ortaklık Anlaşması'nın Ek Protokolünü¹⁷, GKRY'ni de içine alacak şekilde

¹⁶ Senem Baykal ve Tuğrul Arat, "AB'yle İlişkiler," içinde *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, 1980-2001*, ed. Baskın Oran. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2010), 326, Esengül Ayaz Avan, "Turkey's security understanding and its relation with the European Union in the 1990s," *Turkish Studies* 18, no 3 (2017).

¹⁷ Türkiye Gümrük Birliği aralarında GKRY'nin de bulunduğu on yeni AB üyesini kapsayacak şekilde genişleten AB-Türkiye Ortaklık Anlaşması'nın Ek Protokolü 29 Temmuz 2005 tarihinde imzalamıştır. Söz konusu Ek Protokolün getirdiği yükümlülüklerden biri de malların AB ve Türkiye'den oluşan coğrafyada serbest dolaşımının sağlanmasıdır. Ancak Türkiye'nin Kıbrıslı Türklere uygulanan ambargo devam ettiği sürece Türk limanlarını ve hava limanlarını GKRY bayraklı gemi ve uçaklara açmayacağını bildirmesi malların serbest dolaşımını engellendiği şeklinde yorumlanmış ve AB Türkiye'yi imzaladığı Ek Protokolden doğan yükümlülüklerini yerine getirmemekle suçlamıştır. Türkiye'nin kararını değiştirmemesi sonucu 11 Aralık 2006'da AB Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi, Türkiye Ek Protokolde yer alan taahhütlerini yerine getirene kadar katılım

uygulamayı reddetmesi gerekçesiyle bazı fasıllar AB tarafından askıya alınmıştır. Daha önce müzakereye açılmış olan fasılların kapatılmaması yönünde aynı gerekçeyle alınan karar da müzakere sürecinde istenen ilerlemenin sağlanamaması sonucunu doğurmuştur. 2006-2010 yılları arasında 13 fasıl müzakereye açılırken, 2013, 2015 ve 2016 yıllarında birer fasıl müzakereye açılmıştır. Şu ana kadar toplamda 35 fasıldan 16’sı müzakereye açılırken sadece “Bilim ve Araştırma” faslı geçici olarak kapatılabilmektedir.

Bazı üye ülkelerin engelleyici tutumlarına ek olarak hem Türkiye iç siyasetinde hem de bölgede yaşanan gelişmeler Türkiye-AB ilişkilerini ve müzakere sürecini doğrudan etkilemiştir. Suriye’de yaşanan iç savaş ve onu izleyen düzensiz göç krizi bunun en güzel örneklerindedir. Göç krizi ile mücadelede Türkiye’nin önemini anlayan AB tarafından 29 Kasım 2015, 7 Mart 2016 ve 18 Mart 2016 tarihlerinde gerçekleştirilen Türkiye-AB Zirvelerinde Türkiye’nin üyelik müzakerelerinin canlandırılması, taraflar arasında diyalogun artırılması, vize serbestisi sürecine ivme kazandırılması ve göç ve terör ile mücadelede işbirliği gibi konularda somut kararlar alınmıştır.¹⁸ 15 Temmuz 2016 tarihinde Türkiye’de gerçekleşen darbe girişiminin ardından ise, AB Türkiye’yi güvenlik odaklı politikaları nedeniyle eleştirirken, Ankara da AB’yi Türkiye ile dayanışma gösterememekle eleştirmiş ve bu durum Türkiye-AB ilişkilerini ve müzakere sürecini olumsuz etkilemiştir.¹⁹ 15 Temmuz sonrası Türkiye’de OHAL ilan edilmesi ve sonrasında OHAL süresinin uzatılması başta Almanya olmak üzere bazı AB üye ülkelerinde Türkiye’nin Kopenhag siyasi kriterlerini ihlal ettiği ve AB değerlerinden uzaklaştığı şeklinde yorumlanmış ve üyelik müzakerelerinin sonlandırılması gerektiği savunulmuştur.²⁰ AB ve üye ülkelerden gelen müzakereleri sonlandırma tehdidi Türkiye’de sert tepki ile karşılanmış ve ilişkilerdeki gerginliği daha da artırmıştır.²¹ Gerilen ilişkileri yumuşatmak amacıyla 26

müzakerelerinde sekiz fasılın askıya alınmasına ve diğer fasılların da kapanmamasına karar vermiştir.

¹⁸ “Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi,”

¹⁹ Murat Ercan, “15 Temmuz Sonrası Türkiye –AB İlişkileri; İlişkilerin Gelecek Öngörüsü,” *Akademik Bakış*, no 63, (2017): 16-17.

²⁰ “Almanya’da Türkiye’nin AB üyeliği tartışması,” *Deutsche Welle*, Temmuz 22, 2016, Erişim Tarihi: Haziran 24, 2023, <https://www.dw.com/tr/almanyada-t%C3%BCrkiyenin-ab-%C3%BCyeli%C4%9Fi-tart%C4%B1%C5%9Fmas%C4%B1/a-19420039>.

²¹ Ercan, “15 Temmuz Sonrası,” 18.

Mart 2018'de gerçekleştirilen Varna Zirvesi'nde taraflar bir araya gelmiş, Türkiye ve AB arasındaki işbirliğinin önemi ve Türkiye'nin AB adaylığı konuları görüşülmüştür. Her ne kadar Zirve ilişkilerin yumuşatılması için atılmış önemli bir adım olsa da, Zirve'den sadece üç ay sonra 26 Haziran 2018 tarihli Genel İşler Konseyi Sonuçlarında yer alan, Türkiye'nin "AB'den uzaklaşmakta olduğu, katılım müzakerelerinin fiiliyatta durma noktasına geldiği, yeni fasılların açılmasının veya kapatılmasının düşünülmediği ve Gümrük Birliği'nin güncellemesi müzakerelerinin başlatılmasının öngörülmediği"²² ifadeleri ilişkilerde istenen ilerlemenin kaydedilemediğini göstermiştir.

İlişkilerde yaşanan tüm bu olumsuzluklara ek olarak 2019 yılının ikinci yarısında Türkiye'nin GKRY ve Yunanistan ile Doğu Akdeniz'de yaşadığı deniz yetki alanlarına ve hidrokarbon sondaj faaliyetlerine dair anlaşmazlıkta AB'nin "Birlik Dayanışması" adı altında üye ülkelere verdiği koşulsuz destek ve Türkiye'nin eylemlerini "yasadışı" olarak adlandırması ilişkilerde yeni bir gerginlik yaratmıştır.²³ Ayrıca Türkiye'nin Suriye'nin kuzeyindeki PKK yapılanmasına karşı başlattığı Barış Pınarı Harekâtına AB'nin tepkisi ve özellikle Almanya ve Fransa gibi AB üyesi ülkelerin Türkiye'ye askeri malzeme ihracatına yasak getirmesi ilişkilerde yeni sorunlar olarak ortaya çıkmıştır.²⁴ Tüm bunların bir sonucu olarak, AB Dış İlişkiler Konseyi tarafından 15 Temmuz 2019 tarihinde Kapsamlı Hava Taşımacılığı Anlaşması müzakerelerinin askıya alınması, Ortaklık Konseyi ve Türkiye-AB Yüksek Düzeyli Diyalog toplantılarının yapılmaması ve 2020 yılı için Katılım Öncesi Yardım Aracı fonlarında kesintiye gidilmesi yönünde alınan kararlar taraflar arasındaki gerginliği daha da artırmıştır.²⁵ Ancak uzun süredir devam eden göçmen krizi, Türkiye ve AB'yi etkileyen Kovid-19 salgını ve Rusya-Ukrayna savaşı gibi krizler taraflar arasındaki işbirliğinin neden devam etmesi gerektiğini ve Türkiye'nin üyeliğinin AB istikrar ve güvenliği için taşıdığı önemi açıkça göstermiştir. Türkiye-AB ilişkilerinde

²² "Outcome of Proceedings," *The Council of the European Union*, Haziran 26, 2018, Erişim Tarihi: Temmuz 6, 2023, <https://www.consilium.europa.eu/media/35863/st10555-en18.pdf>.

²³ Esengül Ayaz Avan, "Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları Sorunu: Türkiye'nin Politikası ve AB'nin Yaklaşımı," *Avrasya Etüdüleri* 58, no 2 (2020).

²⁴ Muhterem Dilbirliği, "Avrupa Birliği'nin Suriye ve terör açmazı," *Anadolu Ajansı*, Ekim 23, 2019, Erişim Tarihi: Haziran 4, 2023, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/avrupa-birligi-nin-suriye-ve-teror-acmazi/1623984>

²⁵ "Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi,"

Doğu Akdeniz kaynaklı tansiyonun düşmesiyle 2020’nin sonlarında AB yeni bir “pozitif gündem” önerisi ile gelmiş ve bu bağlamda 2021 ve 2022 yıllarında Türkiye ve AB arasında iklim, göç ve güvenlik, araştırma ve teknoloji gibi konularda Yüksek Düzeyli Diyaloglar kurulmuştur.²⁶

II. Merkel Dönemi Öncesi Almanya’nın Türkiye’nin AET/AB Üyeliğine Yaklaşımı

Soğuk Savaş döneminde Sovyet tehdidini en yakından hisseden ülkelerden biri olan Almanya, Soğuk Savaş boyunca Sovyet yayılmacılığını önlemeye yönelik çabaları desteklemiştir. Türkiye’nin de Almanya ve Batı dünyası ile ortak güvenlik kaygılarının olması ve NATO’nun güneydoğu kanadının korunmasında ve Avrupa-Atlantik bölgesinin güvenliğinin sağlanmasındaki stratejik rolü, Soğuk Savaş boyunca hem Türkiye-Almanya ilişkilerinin ılımlı seyretmesi hem de Almanya’nın Türkiye’nin Avrupa bütünleşmesine katılımına destek vermesi sonuçlarını doğurmuştur. Bu bağlamda 1949-1969 yılları arasında yirmi yıl boyunca Almanya’da iktidarda olan ve Alman dış politikasını şekillendiren Almanya Hristiyan Demokrat Birliği (*Christlich Demokratische Union Deutschlands/CDU*) Türkiye’nin Avrupa’nın bir parçası olması gerektiğini savunmuş ve özellikle Avrupa bütünleşmesinin ilk yıllarında Türkiye’yi AET yolunda desteklemiştir.²⁷ Aslında Soğuk Savaş ortamında Türkiye’nin Batı Bloğu içerisindeki rolünün ve yerinin sağlamlaştırılması gerektiğini düşünen CDU liderliğindeki Almanya, AET’yi de bu amaç doğrultusunda bir araç olarak görmüş ve kullanmıştır.²⁸ Türkiye’nin AET’ye ortak üyelik başvurusunun ardından 1963 yılında Ankara Anlaşması’nın imzalanmasında da Almanya’nın desteği önemli olmuştur. Hem Almanya hem de AET Türkiye’yi ekonomik ve siyasi açıdan yetersiz görse de olumsuz bir kararın Soğuk Savaş ortamında Türkiye’yi küstürüp Batı’dan uzaklaştırmasından endişe etmiştir.²⁹

Soğuk Savaş boyunca güvenlik kaygıları sebebiyle Türkiye’nin siyasi ve ekonomik eksikliklerini görmezden gelen Almanya, Soğuk Savaş’ın bitmesi ve Sovyet tehdidinin de ortadan kalkmasının ardından bu alanlardaki eleştirilerini yüksek sesle ifade etmeye başlamış ve Türkiye’nin AET üyeliğine dair tavrını da değiştirmiştir.³⁰ Almanya bir taraftan 1990’lı yılların

²⁶ Ibid.

²⁷ Atak, “Helsinki Zirvesinden Günümüze, 100.

²⁸ Ibid., 101.

²⁹ Erhan ve Arat, “AET’yle İlişkiler,” 816.

³⁰ Atak, “Helsinki Zirvesinden Günümüze, 97.

başında Sovyet etkisinden kurtulan ve Birliğin genişleme politikasının içinde yer almaya başlayan Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin Birliğe katılımını desteklerken, diğer taraftan ise Türkiye'nin Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinden farklılığını ortaya koymuş ve genişleme dalgası içerisinde yer almaması gerektiği yönünde görüşünü belirtmiştir.³¹

AB'nin Soğuk Savaş'ın bitimi ile izlemeye başladığı Doğu Genişlemesi stratejisinin başından beri en büyük destekçisi olan Almanya, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine coğrafi yakınlığı ve bu ülkeler ile arasındaki tarihsel ve ekonomik bağlar sebebiyle genişleme sürecinde de önemli bir rol oynamıştır.³² Almanya'nın Doğu Avrupa ülkelerinin Batı'ya entegrasyonları konusundaki bu istek ve desteğinin ardında çeşitli unsurlar etkili olmuştur. Öncelikle Almanya Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini entegrasyona dahil ederek ekonomik ve kültürel anlamda onlara yaklaşmayı hedeflemiştir. Almanya, ekonomik olarak Batı Avrupa ülkelerinden daha az gelişmiş olan bu ülkelerin üyeliğinin AB'ye ekonomik yük getireceğinin farkında olmasına rağmen bu ülkeleri kendisi için yeni bir pazar olarak görmüş ve AB'nin bir parçası olmalarının kendi ekonomik çıkarlarına hizmet edeceği düşüncesiyle de AB üyeliklerine destek vermiştir.³³ Ayrıca Soğuk Savaş döneminde bölünme tecrübe etmiş Almanya, Avrupa kıtası içinde de benzer bir durum yaşanmaması ve kendi güvenlik ve istikrarı için Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini kapsayan bir genişleme ve kıtanın bütünleşmesi için çaba göstermiştir.³⁴

Aslında 1982'de yine iktidara gelen ve Soğuk Savaş sona erdiğinde iktidarda bulunan CDU'nun Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin AB üyeliğine dair tavrındaki değişim, yalnızca üyelik yolunda Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine öncelik verilmesinden ve siyasi ve ekonomik kriterlerin Türkiye tarafından yerine getirilememesinden kaynaklanmamıştır. Hristiyan Demokratların değişen tutumlarının asıl sebebi, Türkiye'nin AB üyeliğini ortak bir Avrupalı kimliği oluşturulmasını engelleyecek bir unsur olarak görmeleridir.³⁵ Hristiyan ilkelerin uygulanmasına dayanan muhafazakâr bir ideolojiyi temsil eden parti, AB'nin yüzyıllardır paylaşılan ortak tarihle ve

³¹ Ibid., 98.

³² Güngör Şahin ve Elif Bilge Aksu, "Almanya'nın Doğuya Açılım Politikaları: Ostpolitik," *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 11 no 2 (2021).

³³ Ibid., 248.

³⁴ Ibid.

³⁵ Önsoy, "Türk - Alman İlişkilerinin Son On Yılı," 519.

temel Hristiyan değerleri ile oluşturulması gerektiğini savunmuştur.³⁶ Elbette Soğuk Savaş’ın sonunda Avrupalı kimliğinde Hristiyanlığın etkisinin artmasının tek sebebi sadece Almanya’da CDU’nun bunu savunması değildir. Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ve komünizmin çöküşünün ardından Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin dini, kültürel ve siyasi anlamda Batı Avrupa ile tarihsel ortaklığa sahip olduğu ileri sürülmüş ve AB üyeliği için Hristiyanlık üstü kapalı da olsa bir kriter olarak değerlendirilmiştir.³⁷

Hristiyan Demokratlar başta olmak üzere Avrupa’nın geneli için dini unsurların ortak Avrupa kimliğini yaratan unsurların başında gelmesi, Soğuk Savaş’ın sonunda Türkiye’nin ötekileştirilmesine ve Avrupa’nın dışına itilmesine sebep olmuştur. 1997 Luxemburg Zirvesi’nde Türkiye’nin adaylığının reddedilmesi bunun en açık örneğidir. Türkiye’yi AB bütünleşmesinden açık bir şekilde dışlayan bu kararın alınmasında Alman Şansölyesi Helmut Kohl etkili olmuştur.³⁸ Türkiye de bu karardan Almanya’yı sorumlu tutmuş ve bu durum Türk-Alman ilişkilerinde en durgun dönemlerden birinin yaşanmasına sebep olmuştur.³⁹

Almanya’daki 1998 federal seçimleri ile Helmut Kohl liderliğindeki Hristiyan Birlik Partileri ve Hür Demokrat Parti koalisyonunun yerini SPD ve Yeşiller arasında kurulan koalisyon hükümetinin almasıyla ve Almanya’da yedi yıl sürecek Sosyal Demokrat Gerhard Schröder döneminin başlamasıyla Türkiye-AB ilişkilerinde yeni bir döneme girilmiştir.⁴⁰ Soğuk Savaş döneminde 1969-1982 yılları arasında iktidarda olan Sosyal Demokratlar, Hristiyan Demokratların Soğuk Savaş döneminde sürdürdüğü Türkiye politikasının aksine stratejik nedenlerle Türkiye-AET ilişkilerinin güçlendirilmesi fikrini desteklememişlerdir. İktidarda oldukları 1970’lerde Türkiye’nin Kıbrıs askeri müdahalesi ve buna bağlı olarak Türkiye-Batı ilişkilerinde yaşanan gerilim de zaten Türkiye’nin AET yolunda ilerleme kaydedemediği bir dönem olmuştur.⁴¹ Soğuk Savaş’ın bitiminde ise SPD Türkiye’nin üyeliğine dair destekleyici bir tutum sergilemeye başlamıştır. Avrupa kimliğini ve bütünleşmesini Hristiyanlık unsuruyla ve kültür temelli

³⁶ Ibid.

³⁷ Howard J Wiarda, "Where Does Europe End Now? Expanding Europe's Frontiers and the Dilemmas of Enlargement and Identity," *The Brown Journal of World Affairs* 12 no1 (2005): 89.

³⁸ Atak, "Helsinki Zirvesinden Günümüze," 98.

³⁹ Öner, "Influential Internal and External Factors," 99.

⁴⁰ Baykal ve Arat, "AB'yle İlişkiler," 352.

⁴¹ Atak, "Helsinki Zirvesinden Günümüze".

argümanlarla değil kurucu antlaşmalarda yer alan demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan hakları gibi değerler ile ele almışlar ve bu değerleri benimsemesi ve gerekli kriterleri sağlaması durumunda Türkiye'nin üyeliğinin mümkün olacağını vurgulamışlardır.⁴²

Türkiye-Almanya ilişkilerinde altın bir dönemin yaşandığı iktidarı boyunca Türkiye ile iki ülkenin eşitliğine ve karşılıklı bağımlılığına dayanan bir ilişki kurmaya çalışan Almanya Başbakanı Schröder, Türkiye'nin aday ülke ilan edildiği 1999 Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin AB adaylığına destek vermiştir.⁴³ Schröder'in bu desteği Konsey toplantısında kullandığı olumlu oy ile sınırlı kalmamış, aynı zamanda süreci engelleyebileceğini düşündüğü Yunanistan ve Fransa gibi üye ülkeleri de olumlu oy kullanmaları yönünde ikna etmeyi başarmıştır.⁴⁴ 2004'te diğer AB üyesi ülkelerin liderlerini Türkiye ile üyelik müzakerelerinin başlaması konusunda ikna eden yine o dönemki Almanya Başbakanı Schröder olmuştur.⁴⁵ Görüldüğü gibi Türkiye'nin aday ülke ilan edildiği ve üyelik müzakerelerine başladığı bu süreçte Schröder yönetimindeki Almanya'nın oldukça önemli bir katkısı olmuştur.

Ancak Schröder liderliğindeki Almanya federal hükümetinin Türkiye'nin AB adaylığı ve üyelik müzakerelerine başlaması hususlarındaki desteğinin ardında rasyonel nedenler vardır. 1999 Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'ye adaylık statüsünün verilmesinin ardında 1999 yılında yaşanan Kosova savaşının ve Avrupa güvenliğine dair kaygıların etkili olduğunu söylemek mümkündür. AB'nin hem NATO imkanlarını kullanarak hem de yalnızca kendi kuvvet ve kabiliyetleri ile askeri operasyonlar gerçekleştirmesini öngören Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın geliştirilmesine Almanya Haziran 1999 Köln Zirvesi'nde öncü olmuştur. AB'nin, NATO'nun kuvvet ve kabiliyetlerini kullanarak askeri operasyonlar yapma hedefini ortaya koymasıyla birlikte AB üyesi olmayan ancak NATO üyesi olan Türkiye, NATO imkanlarının Birlik tarafından kullanılmasının onaylanması noktasında en önemli üye ülke haline gelmiştir.⁴⁶ Bunun farkında olan Schröder Türkiye'ye adaylık statüsünün verildiği Helsinki Zirvesi'nden birkaç gün önce Almanya parlamentosunda yaptığı konuşmada "Bir yandan Türkiye'nin stratejik önemini devamlı dile getirmeye, Türkiye'nin omuzlarına NATO içerisinde ağır yükler bindirmeye, Türkiye'yi önemli bir bölgesel güç

⁴² Ibid., 102.

⁴³ Önsoy, "Türk - Alman İlişkilerinin Son On Yılı," 508.

⁴⁴ Öner, "Influential Internal and External Factors," 99.

⁴⁵ Ibid., 100.

⁴⁶ Turhan, "Türkiye-Almanya Ekonomik ve Siyasi İlişkileri," 64-65.

olarak övmeye devam edip Türkiye’den Avrupa standartlarına uymasını bekleyip, diğer taraftan Türkiye’ye basit bir gümrük birliğinin ötesine geçecek bir Avrupa perspektifi sunmadan duramayız”⁴⁷ sözleri ile NATO üyesi Türkiye’nin AB adaylığını rasyonel gerekçelerle desteklediğini açıkça göstermiştir. Yine o dönemki Almanya Dışişleri Bakanı Joschka Fischer de Türkiye’nin AB katılım sürecinin devam etmesinin AB üye ülkelerinin özellikle de Almanya’nın çıkarına olduğunu vurgulamıştır.⁴⁸ Türkiye ve AB arasındaki katılım müzakerelerinin 3 Ekim 2005’te başlaması kararının alındığı 2004 Brüksel AB Zirvesi’nden önce de Schröder, Türkiye’nin Avrupa güvenliği üzerinde artan önemine vurgu yapmıştır.⁴⁹ Özellikle Amerika Birleşik Devletleri’nde 11 Eylül 2001 tarihinde gerçekleştirilen terör saldırılarının ardından uluslararası terörizme karşı verilen mücadelede Türkiye’nin AB’yi güçlendireceği düşüncesi hâkim olmuş ve bu da Türkiye’nin AB üyeliğine destek verilmesi sonucunu doğurmuştur.⁵⁰

Görüldüğü gibi 1949 yılında kurulan Almanya Federal Cumhuriyeti’nin Merkel’in iktidara geldiği 2005 yılına kadar Türkiye’nin AET/AB’ye katılımına dair tutumu tarihsel süreç içerisinde değerlendirildiğinde, hükümet ister CDU ister SPD başkanlığında kurulmuş olsun, Türkiye ile işbirliğinin Almanya’nın ortak çıkarlarına hizmet edeceği düşünüldüğü dönemlerde Almanya’nın Türkiye’nin AB üyeliğine dair tutumunun daha destekleyici olduğu görülmüştür.⁵¹ Soğuk Savaş döneminde Türkiye’nin Sovyet tehdidine karşı stratejik önemi CDU liderliğindeki Alman hükümetlerinin Türkiye-AET ilişkilerine yaklaşımını doğrudan etkilemişken, 1990’larda Schröder yönetiminin Türkiye’nin AB üyeliğine verdiği desteğin arkasında da benzer rasyonel sebepler yatmıştır.

III. Merkel Döneminde Almanya’nın Türkiye’nin AB Üyeliğine Yaklaşımı

Hristiyan Demokrat Birlik partisi lideri Angela Merkel, 18 Eylül 2005 tarihli Almanya Federal seçimlerinde oyların %35,2’sini alarak yeni Almanya Başbakanı olmuş ve böylece Almanya’da on altı yıl sürecek Merkel dönemi başlamıştır. 2005-2021 yılları arasında kurulan Alman koalisyon yönetimleri

⁴⁷ Ibid., 65.

⁴⁸ Joschka Fischer, “Turkey’s European Perspective: The German View,” *Turkish Policy Quarterly* 3, no 3 (2004): 2-5.

⁴⁹ Turhan, “Türkiye-Almanya Ekonomik ve Siyasi İlişkileri,” 66.

⁵⁰ Ibid., 65.

⁵¹ Turhan, “Türkiye-Almanya Ekonomik ve Siyasi İlişkileri,” 64.

değişiklikler gösterse de Merkel'in Almanya Şansölyesi olarak süreç içerisinde kurulan tüm koalisyon hükümetlerinin başında yer alması, bu dönem boyunca Almanya'nın Türkiye-AB ilişkilerine dair politikasının Merkel tarafından şekillendirilmesi sonucunu doğurmuştur. Merkel iktidara geldikten yalnızca on beş gün sonra, 3 Ekim 2005 tarihinde ise Türkiye'nin AB tam üyelik müzakereleri başlamış ve Almanya Federal Cumhuriyeti'ni 2005-2021 yılları arasında aralıksız yöneten Merkel, iktidarı boyunca Türkiye'nin AB üyelik müzakerelerinde ve Türkiye-AB ilişkilerinde kritik bir rol oynamıştır.⁵²

Merkel'in başbakanlığı süresince Türkiye ve Almanya iç siyasetinde yaşanan gelişmeler ve çeşitli bölgesel olaylar, hem Türkiye-Almanya ilişkilerini hem de Merkel'in Türkiye-AB ilişkilerine yaklaşımını etkilemiştir. Bu nedenle, 2005-2021 yılları arasında Merkel yönetimindeki Almanya'nın Türkiye'nin AB üyeliğine yaklaşımı ve bu süreçteki etkisi 2005-2015 dönemi, 2016-2018 dönemi ve 2019-2021 dönemi olmak üzere üç dönem halinde incelenecektir.

A. 2005-2015 Dönemi

Almanya'da rasyonel gerekçelerle de olsa Türkiye'nin AB üyeliğine dair ılımlı bir tavır sergileyen Schröder yönetiminin sona ermesi ve Türkiye'nin AB'ye katılımına açık bir şekilde karşı çıkan ve tam üyelik yerine "imtiyazlı ortaklık" fikrini destekleyen Merkel'in iktidara gelmesi, Türkiye-AB ilişkilerini ve Türkiye'nin AB üyelik sürecini olumsuz etkileyecek bir gelişme olarak görülmüştür. Türkiye'ye dair politikasında Hristiyan Demokrat selefi Helmut Kohl'e benzer bir siyaset izleyen Merkel Şubat 2004'te, daha başbakan seçilmeden, ana muhalefet lideri olarak gerçekleştirdiği Türkiye ziyaretinde "Türkiye'nin AB üyeliğini desteklemiyoruz. İmtiyazlı ortaklık öneriyoruz" sözleriyle Türkiye'nin AB'ye katılımı ile ilgili olumsuz bir tavır sergilemiştir.⁵³ Tam üyelik dışı bir model olarak tanımlanabilecek imtiyazlı ortaklık ilk olarak Fransa eski Cumhurbaşkanı Valery Giscard d'Estaing tarafından Nisan 2000'de ortaya atılmış ve sonrasında Angela Merkel ve 2007-2012 yılları arasında Fransa Cumhurbaşkanı olarak görev yapan Nicolas Sarkozy tarafından Türkiye'nin AB üyeliği yerine önerilmiştir.⁵⁴

⁵² "Angela Merkel 16 yılda Türkiye'nin AB'yle ilişkilerinin seyrinde nasıl kritik rol oynadı?" BBC, Ekim 16, 2021, Erişim Tarihi: Temmuz 8, 2023, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-58675387>.

⁵³ Ibid.

⁵⁴ Ekrem Y. Akçay, "Türkiye-AB İlişkileri ve 'İmtiyazlı Ortaklık' Meselesi". *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi* 3, no 5, (2016): 13.

Türkiye’yi AB karar-alma mekanizmalarının dışında tutarak taraflar arasında yoğun bir işbirliği kurulmasını öngören model ile Türkiye’ye tam üyelik vermeden ilişkileri sürdürmek amaçlanmıştır.⁵⁵

Türkiye’nin AB üyeliğine dair hem muhalefetteyken hem de 2005 seçim sürecinde olumsuz açıklamalar yapan Merkel’in Eylül 2005’te yapılan seçimleri kazanması, Türkiye-AB üyelik müzakerelerinin Brüksel Zirvesi’nde belirlenen 3 Ekim 2005 tarihinde başlayıp başlamayacağı konusunda soru işaretleri yaratmıştır. Merkel’in Türkiye’nin AB üyeliğine dair tavrı başından beri belli olmasına rağmen müzakerelerin başlaması konusunda bir engellemesi olmamıştır.⁵⁶ Merkel süreci tıkamama sebebinin ahde vefa (*pacta sunt servanda*) ilkesi ile açıklamış ve “Eğer bir önceki hükümet ve AB, Türkiye ile üyelik müzakerelerini başlatma kararı aldıysa, bunu takip etmek bizim görevimizdir” sözleriyle Almanya’nın ve AB’nin geçmişte Türkiye’ye verdiği sözlerin arkasında duracaklarını ifade etmiştir.⁵⁷ Merkel’in bu açıklaması Türkiye’ye AB üyeliği dışında bir alternatif sunulması gerektiği yönündeki düşüncesinde bir değişiklik olduğu anlamına gelmemektedir.⁵⁸ Merkel’in tutumunun asıl sebebi, Türkiye’nin AB üyeliğini sonlandıran taraf olmanın yoğun şekilde birbirine bağımlı olan Türkiye ve Almanya arasındaki ilişkilere ve Almanya’nın çıkarlarına zarar vereceği yönünde duyduğu endişedir.⁵⁹

2005 yılında Şansölye seçildikten sonra Merkel’in Türkiye’nin AB üyeliğine dair yaklaşımında bir değişiklik olmamış ve hatta muhalefetteyken ve 2005 yılındaki seçim kampanyası boyunca söylemleriyle ifade ettiği, Türkiye’nin AB üyeliğine karşıtlığını pratiğe geçirme fırsatı yakalamıştır. İlk iktidara geldiği dönemde, 2004 yılında AB’ye katılan GKRY’nin ve 2007 yılında Fransa’da iktidara gelen Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy’nin Türkiye’nin AB üyeliğine dair sert tutumları ve süreci engelleyici politikaları Merkel’in ön plana çıkmadan Türkiye’nin AB üyeliğine karşı tavrını sürdürmesine olanak sağlamıştır. Türkiye-AB üyelik müzakerelerinde GKRY altı faslı ve Fransa ise beş faslı tek taraflı bloke etmiştir. Merkel yönetimindeki

⁵⁵ Ibid., 23.

⁵⁶ Atak, “Helsinki Zirvesinden Günümüze, 114.

⁵⁷ “Outcome of negotiations on Turkey’s accession to EU uncertain,” *The Federal Chancellor*, Ekim 6, 2006, Erişim Tarihi: Haziran 28, 2023, <https://www.bundeskanzler.de/bk-en/outcome-of-negotiations-on-turkey-s-accession-to-eu-uncertain-607460>.

⁵⁸ Atak, “Helsinki Zirvesinden Günümüze, 114.

⁵⁹ Bekar, “Merkel Döneminde Türkiye-Almanya İlişkileri 2005-2020,” 136.

Almanya ise 2007'nin ilk altı ayında yürüttüğü AB dönem başkanlığı süresince Türkiye-AB müzakerelerinde üç müzakere başlığının açılmasına destek vererek Türkiye'nin AB üyelik sürecini doğrudan engellemeyeceğini göstermiştir.⁶⁰ Ancak 2007 yılında Türkiye'nin Gümrük Birliği'ni GKRY'ni de kapsayacak şekilde düzenleyen Ek Protokolü uygulamayı reddetmesi ve limanlarını ve havalimanlarını Rum bayraklı gemi ve uçaklara açmayacağını duyurmasının ardından, AB Türkiye'nin üyelik müzakerelerinde sekiz başlığın askıya alınmasına karar vermiştir. Bu süreçte Merkel yönetimi, Kıbrıs sorunu çözülmediği sürece Türkiye'nin AB üyeliğini neredeyse imkânsız hale getiren AB kararlarına da destek vermiş⁶¹ ve bu tutumunu "AB üye devletleri birbirleriyle işbirliği yapacaksa, bunun serbest ticaret ve limanlara ve havaalanlarına erişimi de içerdiğini söylemeye gerek yok" sözleriyle açıklamıştır.⁶²

27 Eylül 2009 tarihinde gerçekleştirilen Almanya genel seçimleri ile 2013 yılına kadar sürecek olan ikinci Merkel hükümeti dönemi başlamıştır. Bu dönemde Türkiye'nin başarılı ekonomi politikaları ve Ortadoğu'daki Arap Baharı ve Suriye krizi gibi gelişmelerde AB ile benzer politikalar izlemesi Türkiye-AB ilişkilerini olumlu etkilemiştir. Bunlara ek olarak Türk hükümeti tarafından Kürt sorununu çözmek için başlatılan siyasi girişimler Avrupa'da destek bulmuş ve olumlu adımlar olarak görülmüştür.⁶³ Bu dönemde Türkiye-AB tam üyelik müzakerelerinde 2009 yılı Haziran ve Aralık aylarında sırasıyla "Vergilendirme" ve "Çevre" olmak üzere iki fasıl açılmış ve bunları Haziran 2010'da açılan "Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı" faslı izlemiştir.⁶⁴ Ancak AB'nin Türkiye'deki 2010 anayasa değişikliği sonrası yargı bağımsızlığı ve kuvvetler ayrılığına ilişkin eleştirileri ve bireysel hak ve özgürlüklerin ihlal edildiği iddiaları ilişkilerde gerginlikler yaşanmasına sebep olmuştur. Bunun bir sonucu olarak ise 2010 ve 2013 yılları arasında Türkiye ve AB arasındaki ilişkiler durma noktasına gelmiş ve hiç müzakere başlığı

⁶⁰ "Angela Merkel 16 yılda Türkiye'nin AB'yle ilişkilerinin seyrinde nasıl kritik rol oynadı?"

⁶¹ Ibid.

⁶² "Outcome of negotiations on Turkey's accession to EU uncertain,"

⁶³ "Angela Merkel 16 yılda Türkiye'nin AB'yle ilişkilerinin seyrinde nasıl kritik rol oynadı?"

⁶⁴ "Katılım Müzakerelerinde Mevcut Durum," *Avrupa Birliği Başkanlığı*, Kasım 15, 2022, Erişim Tarihi Temmuz 21, 2023, https://www.ab.gov.tr/katilim-muzakerelerinde-mevcut-durum_65.html.

açılmamıştır⁶⁵ ancak 2012 yılında Türkiye’nin AB üyeliği açısından önemli bir gelişme yaşanmıştır. Merkel gibi Türkiye için AB üyeliği yerine imtiyazlı ortaklık fikrini destekleyen Fransa Cumhurbaşkanı Sarkozy’nin yerine François Hollande iktidara gelmiş ve bu durum Fransa’nın Türkiye’ye ve Türkiye’nin AB üyeliğine karşı tavrında değişiklik yaratmıştır. Fransa tarafından daha önce bloke konulan “Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu” başlıklı 22. fasıl üzerindeki bloke kaldırılmıştır. Şubat 2013’te Türkiye’ye gerçekleştireceği ziyaretin hemen öncesinde Merkel de kişisel şüpheleri olmasına rağmen fasılın açılmasına ve Türkiye-AB katılım müzakerelerine ivme kazandırılmasına taraf olduğunu ifade etmiştir.⁶⁶ Bu açıklamadan yaklaşık dört ay sonra Haziran 2013’te Türkiye’de başlayan Gezi Parkı protestoları sırasında polislin protestoculara müdahalesi, yeni bir fasılın açılması hususunda Merkel’in tavrını olumsuz yönde etkilemiştir. Merkel, Türkiye’nin kriterlerin çoğunu yerine getirmiş olmasına rağmen AB Zirvesi’nde üye ülke liderlerini fasılın açılmasını Eylül 2013 sonrasına ertelemeye ikna etmiştir.⁶⁷ Bu gelişme aslında Almanya’nın Türkiye’nin AB üyelik süreci üzerindeki etkisini bir kez daha göstermiştir.

Türkiye’nin AB üyeliğine karşı olduğunu daha muhalefetleyen dile getiren Merkel’in fasılların açılmasını tamamen engellememesi ve kişisel şüphelerine rağmen müzakerelere ivme kazandırılmasını desteklemesinde ekonomik sebepler ve Suriye krizinden kaynaklanan güvenlik kaygıları belirleyici olmuştur. 2012 yılının dördüncü çeyreğinde yüzde 0,5 küçülen Alman ekonomisi, 2013 yılı ilk çeyreğinde sıfır büyüme kaydetmiştir.⁶⁸ Kriz döneminde Türkiye’nin Almanya için ekonomik önemi artmış ve Merkel iş dünyasından yöneticilerin de yer aldığı bir heyetle 24-25 Şubat 2013 tarihlerinde Türkiye’yi ziyaret etmiştir.⁶⁹ Merkel, Almanya’nın ekonomik çıkarları sebebiyle Türkiye katılım müzakerelerine dair daha yapıcı bir tavır

⁶⁵ “Angela Merkel 16 yılda Türkiye’nin AB’yle ilişkilerinin seyrinde nasıl kritik rol oynadı?”.

⁶⁶ “Merkel Calls for Open-Ended Talks over Turkey’s EU Membership Bid,” *Euronews*, Şubat 24, 2013, Erişim Tarihi: Haziran 4, 2023, www.euronews.com/2013/02/24/merkel-calls-for-openended-talks-over-turkey-s-eu-membership-bid/.

⁶⁷ Öner, “Influential Internal and External Factors,” 114.

⁶⁸ Turhan, “Türkiye-Almanya Ekonomik ve Siyasi İlişkileri,” 62.

⁶⁹ Ibid.

sergilemiş ve Konsey'in onayıyla üç yılın ardından 5 Kasım 2013'te "Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu" faslı müzakereye açılmıştır.

Merkel Soğuk Savaş döneminde CDU'nun ve 1998-2005 yılları arasında ise Sosyal Demokratların yaptığı gibi Türkiye ile siyasi ilişkilerin ve işbirliğinin Almanya'nın çıkarları için önemli olduğu dönemlerde Türkiye'nin AB üyeliğine daha ılımlı yaklaşmış ve süreci desteklemiştir.⁷⁰ Örneğin Arap Baharı sonrası yaşanan siyasi, sosyal ve ekonomik sorunlar, terörle mücadele, göçmen krizi gibi konularda Türkiye'nin işbirliğine ihtiyaç duyan Almanya, 12 Mayıs 2013'te Ankara ile Türkiye'nin AB üyeliğinin her iki tarafa da fayda sağlayacağını vurgulayan Türkiye-Almanya Stratejik Diyalog Mekanizması'nı oluşturmuştur. Soğuk Savaş'ın bitiminden itibaren Türkiye'nin Avrupalılığını sorgulayan ve AB üyeliğine şiddetle karşı çıkan CDU'nun üyeleri de Türkiye'nin üyeliğini destekleyen açıklamalarda bulunmuşlardır. Örneğin o dönem Avrupa Komisyonu Enerji Komiseri de olan Günther Oettinger Türkiye'nin sürüncemede kalan ve ilerlemeyen katılım sürecini eleştirmiş ve Türkiye'nin bölgede yaşanan gelişmeler ve sorunlar sonrasında Avrupa için artan öneminden bahsetmiştir.⁷¹

2013'te Almanya'nın değişen yaklaşımı ve bir müzakere faslı açarak Türkiye'nin AB üyeliğine verdiği destek benzeri bir süreç 2015 yılında da yaşanmıştır. Yine rasyonel sebeplerle Merkel'in geleneksel Türkiye politikasında bir değişim yaşanmıştır ancak bu sefer değişimin ardında yatan faktör uluslararası alanda yaşanan gelişmeler olmuştur.⁷² Suriye'de yaşanan iç savaş ve bunun bir sonucu olarak Avrupa'nın karşı karşıya kaldığı sığınmacı sorunu hem AB'ye hem de özellikle Merkel'e Türkiye'nin stratejik önemini hatırlatmış, zira bu süreçte Almanya, yaşanan mülteci krizinden en çok etkilenen AB ülkelerinin başında gelmiştir. Almanya, sınırına ulaşan mültecileri AB'ye ilk giriş yaptıkları üye ülkeye geri gönderme hakkı olmasına rağmen uzun süre bu hakkını kullanmamıştır. Buna ek olarak Almanya güçlü ekonomisi sebebiyle sığınmacılar tarafından AB üyesi ülkeler arasında en çok tercih edilen üye ülke olmuş⁷³ ve 2015 yılında 1,1 milyon

⁷⁰ Ibid.

⁷¹ "Türkiye'nin önünde diz çökecekler," *Deutsche Welle*. Şubat 20, 2013, Erişim Tarihi: Temmuz 8 2023, <https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiyenin-%C3%B6n%C3%BCnde-diz-%C3%A7%C3%B6kecekler/a-16614672>.

⁷² Atak, "Helsinki Zirvesinden Günümüze, 117.

⁷³ "Sığınmacıların hedefi Almanya," *TRTHaber*, Mart 7, 2020, Erişim Tarihi: Haziran 29, 2023, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/siginmacilarin-hedefi-almanya-465472.html>.

mülteci Almanya’ya giriş yapmıştır.⁷⁴ Mültecilerin Ege Denizi üzerinden Yunan adalarına oradan da Almanya ve diğer AB üyesi ülkelere ulaştıkları gerçeğinden hareketle, Almanya için mülteciler konusunda Türkiye ile işbirliği bir seçenekten çok bir zorunluluk halini almıştır. Bu bağlamda Merkel, Suriye krizi ve göç yönetiminin tartışıldığı ve bu konularda Türkiye gibi üçüncü ülkelerle işbirliğinin üzerinde durulduğu 16 Ekim 2015 tarihli Brüksel Zirvesi’nin ardından 18 Ekim 2015’te Türkiye’yi ziyaret etmiştir. Ekim 2015’ten itibaren Türkiye ile yoğun bir diplomasi trafiği yürüten Merkel, Türkiye ve AB arasında “düzensiz göçü” engellemek amacıyla 2016 yılında imzalanan 18 Mart Mutabakatının da mimarı olmuştur. Mutabakatın imzalanma sürecinde Türkiye’yi ikna edebilmek için tam üyelik müzakerelerine ivme kazandırma sözü verilmiş ve bu bağlamda Merkel “Ekonomik ve Parasal Politika” başlıklı 17. faslın açılması için hazır olduklarını belirtmiş ve Aralık 2015 itibarıyla de fasıl açılmıştır.⁷⁵

Türkiye’nin AB üyeliğine başından beri karşı olan Merkel, Almanya’nın ulusal ve güvenlik çıkarları söz konusu olduğunda bu çıkarlar doğrultusunda bir strateji izlemiş ve Türkiye’yi mülteciler konusunda işbirliğine ikna edebilmek için Türkiye’nin AB üyelik sürecini bir koz olarak kullanmıştır. Aynı zamanda, yaşanan mülteci krizi ve sonrasında yürürlüğe giren 18 Mart Mutabakatı Türkiye’nin stratejik önemi nedeniyle hem Almanya hem de AB için bağların koparılmaması gereken bir ortak ülke olduğunu açıkça göstermiştir.⁷⁶ Bu sayede yaklaşık 2 yıllık bir aradan sonra doğrudan Almanya’nın desteğiyle ve sığınmacıların Türkiye’de tutulması karşılığında yeni bir fasıl açılmıştır. Görüldüğü gibi, Türkiye ve AB arasındaki müzakere süreci ivme kaybettiğinde bile taraflar arasındaki ilişkiyi etkileyen bölgesel ve uluslararası gelişmeler, ilişkilerin belli bir çizgide tutulması zorunluluğunu doğurmuş ve bu durum da Almanya’nın Türkiye’nin AB üyeliğine dair tavrını ve politikasını şekillendirmiştir.

B. 2016-2018 Dönemi

Türk-Alman ilişkilerinde ve Türkiye’nin AB müzakere sürecine dair yaşanan olumlu gelişmelerin ardından 2016-2018 yılları arasında Türkiye ve

⁷⁴ Turhan, “Türkiye-Almanya Ekonomik ve Siyasi İlişkileri,” 68.

⁷⁵ “Germany ready to support Turkey’s EU accession process, says Merkel,” *Deutsche Welle*. Ekim 18, 2015, Erişim Tarihi: Temmuz 10, 2023, <https://www.dw.com/en/germany-ready-to-support-turkeys-eu-accession-process-says-merkel/a-18789797>.

⁷⁶ Bekar, “Türkiye-Almanya İlişkileri.”

Almanya arasında yaşanan ve özellikle 2017'de en üst seviyeye ulaşan gerilim ilişkilerde zor bir dönem yaşanmasına sebep olmuştur. Söz konusu dönemde Almanya'nın Ankara Büyükelçisi olarak görev yapan Martin Erdmann'ın "buzul çağı"⁷⁷ olarak adlandırdığı Türk-Alman ilişkilerinde yaşanan iki yıllık kriz dönemi, 2 Haziran 2016'da Alman Meclisi'nin 1915 olaylarını "soykırım" olarak nitelendiren "1915-1916 döneminde Ermenilere ve diğer Hristiyan azınlıklara dönük soykırımı hatırlama ve anma" başlıklı karar tasarısını kabul etmesiyle başlamıştır. Türkiye karara sert tepki göstermiş ve tasarıya tepki olarak Temmuz 2016'da Alman milletvekillerinin İncirlik Üssü ziyaretine izin verilmemiştir. Alman hükümetinin Meclis'in "soykırım" kararının bağlayıcı olmadığı yönündeki açıklamasıyla kriz kısmi de olsa aşılmış ve böylece bir grup Alman Meclisi Savunma Komisyonu üyesi Ekim 2016'da İncirlik Üssü'ndeki Alman askerlerini ziyaret edebilmiştir.⁷⁸

Türkiye tarafından 15 Temmuz 2016'daki darbe girişimiyle ilgili olarak aranan Fethullahçı Terör Örgütü (FETÖ) bağlantılı bazı askeri ve sivil personele Almanya tarafından iltica hakkı verilmesi, zaten gergin olan ilişkileri daha da kötüleştirmiş ve 2017 yılında yeni bir kriz yaşanmasına sebep olmuştur. Alman milletvekillerinin İncirlik Üssü'nü ziyaretine Türk hükümeti tarafından izin verilmemesi Alman Meclisi'nde görüşülmüş ve 21 Haziran 2017'de yapılan oylamada burada görev yapan Alman askerlerinin Ürdün'de bulunan bir üsse taşınması yönünde karar alınmıştır.⁷⁹ Bu süreçte Türkiye'de çeşitli suçlardan yargılanan Alman vatandaşları Türk-Alman ilişkilerinde yeni bir sorun kaynağı olmuştur. Die Welt gazetesinin Türkiye muhabiri Deniz Yücel'in "terör propagandası yapmak" ve "halkı kin ve düşmanlığa tahrik etmek" suçlamalarıyla 27 Şubat 2017 tarihinde Türkiye'de tutuklanması bu anlamda sembol dava haline gelmiştir. Angela Merkel Alman gazetecinin serbest bırakılması için Türk hükümetine bizzat çağrıda bulunmuştur ancak bu çağrı o dönem olumlu karşılık bulamamıştır. Ancak tutuklanmasından yaklaşık bir yıl sonra Şubat 2018'de serbest bırakılan Deniz Yücel Almanya'ya dönmüştür.⁸⁰

⁷⁷ "Angela Merkel 16 yılda Türkiye'nin AB'yle ilişkilerinin seyrinde nasıl kritik rol oynadı?"

⁷⁸ "Türk-Alman ilişkilerinin son iki yılı," *Deutsche Welle*, Ocak 6, 2018, Erişim Tarihi: Mayıs 24, 2023, <https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrk-alman-ili%C5%9Fkilerinin-son-iki-y%C4%B1%C4%B1/a-42047023>.

⁷⁹ Ibid.

⁸⁰ "Angela Merkel 16 yılda Türkiye'nin AB'yle ilişkilerinin seyrinde nasıl kritik rol oynadı?"

Türk-Alman ilişkilerinde asıl sarsıntı ise 16 Nisan 2017 tarihinde Türkiye’de gerçekleştirilen Anayasa değişikliği referandumu öncesi Türk bakanlar tarafından Almanya’da yapılmak istenen etkinliklerin iptal edilmesinin ardından yaşanmıştır. Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun uçuşuna izin verilmemesi ve bazı Türk bakanların Almanya’da gerçekleştirecekleri programlarının iptal edilmesi Türk hükümetinin sert tepkisine sebep olmuştur.⁸¹ Art arda yaşanan tüm bu sorunların ardından Alman Dışişleri Bakanı Sigmar Gabriel 20 Temmuz 2017 tarihinde bir açıklama yapmış ve Almanya’nın Türkiye’ye yeterince sabır gösterdiğini ve bundan sonra Türkiye’ye yönelik seyahat bilgilerini sertleştirerek ve Hermes kredi ve ihracat kredilerini gözden geçirerek Almanya’nın Türkiye politikasını yeniden şekillendireceklerini söylemiştir.⁸²

İkili ilişkilerde yaşanan siyasi sorunlar Türkiye’nin müzakere sürecine de yansımış ve Almanya’nın bu konuda sert ve olumsuz bir tutum takınmasına sebep olmuştur.⁸³ Almanya Başbakanı Angela Merkel, 24 Eylül 2017 tarihinde gerçekleştirilen seçimler öncesi rakibi ve SPD’nin başbakan adayı Martin Schulz ile birlikte katıldıkları televizyon programında “Türkiye, hiçbir zaman AB üyesi olmamalı. AB'deki meslektaşlarım ile konuşup üyelik müzakerelerinin sona ermesi için ortak bir pozisyona ulaşabilecek miyiz bakacağım”⁸⁴ sözleriyle, hem Türkiye’nin AB üyeliğine karşıtlığını yinelemiş hem de bu konuda diğer AB üyesi ülkelerin desteğini almaya çalışmıştır. Burada dikkat çeken bir başka nokta ise Türkiye’nin AB üyeliğine karşı daha olumlu bir tavır sergileyen SPD liderinin de Merkel ile benzer bir tutum sergilemesi ve Türkiye’nin tam üyeliği yerine imtiyazlı ortaklık seçeneğini destekleyeceklerini belirtmesidir. Görüldüğü gibi, Türkiye’nin AB üyeliği Almanya federal seçimlerinde hem CDU hem de SPD tarafından seçim malzemesi yapılmış ve her iki partide seçim süreci boyunca üyelik karşıtı bir tavır göstermişlerdir. 2017 seçimleri sonrası bir koalisyon hükümeti kuran CDU ve SPD koalisyon protokolünde iki ülke arasında önemli bir müttefiklik ilişkisi olduğu söylenmiş ancak demokrasi ve hukukun üstünlüğü gibi konularda Türkiye’de yaşanan gerileme nedeniyle Türkiye ile AB arasında yeni bir faslın açılmaması ve açılan fasılların da kapatılmaması gerektiği yer

⁸¹ Ibid.

⁸² “Türk-Alman ilişkilerinin son iki yılı,”

⁸³ Atak, “Helsinki Zirvesinden Günümüze, 118.

⁸⁴ “Merkel: Türkiye AB'ye üye olmamalı,” BBC, Eylül 4, 2017, Erişim Tarihi: Haziran 12, 2023, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-41144039>.

almıştır.⁸⁵ Bu durum, Almanya'nın Türkiye'nin üyeliğine dair karşıtlığının Merkel'in tutumundan çok Türkiye-Almanya ilişkilerinin içinde bulunduğu sorunlu dönemin bir sonucu olduğunu⁸⁶ ve Türkiye ve Almanya arasında yaşanan ikili krizin Türkiye-AB ilişkilerine ve müzakere sürecine de olumsuz yansıdığını göstermiştir.

Seçimden sonra ise iki ülke liderleri arasındaki görüşmeler ve karşılıklı ziyaretler artmıştır. 27-29 Eylül 2018 tarihleri arasında Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan Almanya'yı ziyaret etmiş ve yaklaşık bir ay sonra ise Angela Merkel Türkiye, Almanya, Fransa ve Rusya'nın yer aldığı ve Suriye konusunun tartışıldığı zirveye katılmak için İstanbul'a gelmiştir ancak bu karşılıklı ziyaretler taraflarca farklı görülmüş ve yorumlanmıştır. Türk tarafı ziyaretlerin ilişkiler üzerindeki etkisi konusunda daha iyimserken ve Türkiye-Almanya ilişkilerinin gerçek anlamda normalleştiği yönünde açıklamalar yaparken⁸⁷ Alman siyasetçiler bu duruma daha şüpheci yaklaşmıştır. Kamuoyu önünde yeni tartışma ve krizlerden kaçınan ve Türk hükümeti ile aralarındaki sorunu diyalog yoluyla ve kapalı kapılar ardında çözüme yoluna giden Merkel hükümeti, her ne kadar Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Almanya ziyaretinin son yıllarda oldukça gergin seyreden Türk-Alman ilişkilerini yumuşatıcı etkisi olduğunu düşünse de yaşanan temel sorunları aşma konusunda yeterli bulmamıştır. Türkiye'de tutuklu Alman vatandaşlarının varlığı ve Merkel'in Ankara'ya yaptığı demokrasi ve hukuk çağrılarının karşılık bulmadığının düşünülmesi ve bunun sonucu olarak Merkel'in iç siyasette Türkiye'ye karşı yumuşak bir politika izlemekle suçlanması Merkel hükümeti için ilişkileri normalleştirmeyi zorlaştırmıştır.⁸⁸ Almanya açısından ikili ilişkilerin tam olarak normalleşmemesi Türkiye-AB ilişkilerine de doğrudan yansımıştır. Örneğin Türk Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Eylül 2018'deki Türkiye'yi ziyareti sırasında Almanya Dışişleri Bakanı Heiko Maas'a Türkiye-AB ilişkilerini

⁸⁵ Özgür Ü. Eriş, "Almanya'daki Seçimlerden Sonra Türkiye-Almanya İlişkisi." *EURO Politika, Popülizmle Dönüşen Avrupa ve Türkiye AB İlişkilerinin Geleceği*, (2018): 197-198.

⁸⁶ Bekar, "Türkiye-Almanya İlişkileri," 143.

⁸⁷ "Büyükelçi Faruk Kaymakçı: Türkiye-Almanya ilişkileri normalleşti," *Karar*, Eylül 9, 2019, Erişim Tarihi: Temmuz 16, 2023, <https://www.karar.com/buyukelci-faruk-kaymakci-turkiye-almanya-iliskileri-normallesti-1319304>.

⁸⁸ Değer Akal, "2019: Türkiye-Almanya ilişkilerinin zor yılı," *Deutsche Welle*, Ocak 1, 2019, Erişim Tarihi: Temmuz 3, 2023, <https://www.dw.com/tr/2019-t%C3%BCrkiye-almanya-ili%C5%9Fkilerinin-zor-y%C4%B1%C4%B1/a-46886853>.

düzeltilme çağrısında bulunmuş ancak Maas Türkiye’de tutuklu bulunan elli Alman vatandaşı serbest bırakılmadığı sürece bunun gerçekleşmeyeceğini söylemiştir.⁸⁹ Bu açıklama, Türkiye-AB ilişkilerinin bir anlamda Türkiye-Almanya ilişkilerine bağlı olduğunu göstermiştir.

C. 2019-2021 Dönemi

2018 ve 2019 başında Türkiye, Almanya ile arasındaki gerilimli dönemi yavaş yavaş aşmış ancak bu sefer de GKRY ve Yunanistan ile Doğu Akdeniz’de yaşadığı sorunlar Türkiye-AB ilişkilerine yansımıştır. Doğu Akdeniz’de Türkiye ve GKRY-Yunanistan arasında yaşanan deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasına dair sorunda koşulsuz bir şekilde üye ülkelerinin tezlerini destekleyen AB, Türkiye tarafından kendi kıta sahanlığı olarak ilan edilen ancak GKRY ve Yunanistan’ın da hak iddia ettiği bölgelerde yaptığı faaliyetleri üye ülkelerinin egemenlik haklarının ihlal edildiği şeklinde yorumlamıştır.⁹⁰ AB, Türkiye’nin tartışmalı alanlardaki faaliyetlerini durdurmak için Türkiye’ye yaptırım uygulamaya da karar vermiştir. Temmuz 2019’da alınan yaptırım kararına göre AB tarafından 2020 yılında Türkiye’ye sağlanacak katılım öncesi mali yardımlarda kesinti yapılması ve taraflar arasında süren Kapsamlı Havacılık Anlaşması müzakerelerinin de askıya alınması kararlaştırılmıştır. Bunlara ek olarak Avrupa Yatırım Bankası tarafından Türkiye’ye verilecek kredi desteğinin tekrar değerlendirilmesi yönünde karar alınmıştır.⁹¹ 14 Ekim 2019 tarihinde ise AB “Doğu Akdeniz’de yasadışı sondajlarına karşılık hedefli yaptırımlar” kapsamında Türkiye’deki kişilere, sorumlu şirketlere ve kurumlara yaptırım uygulama kararı almıştır.⁹² AB’nin yaptırım kararları Türkiye’nin tepkisini çekmiş ve Türkiye-AB gerginliğine dönüşmüştür. Bu kararlara cevaben Türkiye Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamada, AB’nin “Türkiye’nin ve Kıbrıs Türklerinin meşru haklarını yok sayması ve

⁸⁹ “Almanya’dan Türkiye’ye AB’yle normalleşme şartı,” *Gazete Duvar*, Ağustos 31, 2018, Erişim Tarihi: Temmuz 4 2023, <https://www.gazeteduvar.com.tr/dunya/2018/08/31/almanyadan-turkiyeye-normallesme-sarti>.

⁹⁰ Ayaz Avan, “Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları Sorunu,” 104.

⁹¹ *Ibid.*, 106.

⁹² Sezin Öney, “AB yaptırımları: Aba altından sopaya devam,” *Gazete Duvar*, Aralık 11, 2020, Erişim Tarihi: Temmuz 12, 2023, <https://www.gazeteduvar.com.tr/ab-yaptirimlari-aba-altindan-sopaya-devam-makale-1506980>.

Rum/Yunan ikilisinin maksimalist iddialarının ve politikalarının esiri olması esef vericidir”⁹³ sözleri ile AB’nin taraflı tutumu eleştirilmiştir.

Bu süreçte Merkel yönetimi her ne kadar AB üyesi GKRY ve Yunanistan’ın tarafında yer alsa da, 2020’nin ikinci yarısında dönem başkanı olan Almanya Türkiye-AB geriliminin daha da artmasını engellemek için çaba harcamıştır.⁹⁴ Merkel, Temmuz 2020’de Almanya AB dönem başkanırken yaptığı bir basın toplantısında, AB üyesi ülkelerin Yunanistan’ın yanında yer alması ve haklı olduğu noktalarda gerekli desteği vermeleri gerektiğini vurgulayarak siyaseten Yunanistan’ın yanında yer aldıklarını göstermiştir.⁹⁵ Ancak Merkel taraflar arasındaki gerilimin tırmanmasından da endişe etmiş ve bunun için her iki tarafla da görüşmelerin sürmesi ve diyalog kanallarının açık tutulması gerektiğini vurgulamıştır.⁹⁶

Bir yandan Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Erdoğan ile temas içinde olan Merkel, bir yandan da sert bir tutum içerisinde olan AB ve bazı AB üyesi ülkelerin tepkilerini kontrol altında tutmaya çabalamış ve ilişkilerde onarılamaz yaralar açabilecek kararların önüne geçmeye çalışmıştır.⁹⁷ Örneğin, 1-2 Ekim 2020 tarihlerinden düzenlenen ve toplantıların bir bölümünün tamamen “Doğu Akdeniz ve Türkiye ile ilişkilere” ayrıldığı AB Zirvesi’nde Fransa’nın da desteğini alan Yunanistan, Türkiye aleyhine yaptırım kararı alınması için çabalamıştır. Bu süreçte Almanya Başbakanı Angela Merkel ve Dışişleri Bakanı Heiko Maas ise yoğun ama sessiz bir

⁹³ “Doğu Akdeniz’deki Sondaj Faaliyetlerimiz Nedeniyle Avrupa Birliği’nin Aldığı Yaptırım Kararına İlişkin Listenin Onaylanması Hk.,” *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı*, Şubat 28, 2020, Erişim Tarihi: Temmuz 12, 2023, https://www.mfa.gov.tr/no_58_-dogu-akdeniz-sondaj-faaliyetlerimiz-hk.tr.mfa.

⁹⁴ “Angela Merkel 16 yılda Türkiye’nin AB’yle ilişkilerinin seyrinde nasıl kritik rol oynadı?”.

⁹⁵ “Merkel Doğu Akdeniz ile ilgili konuştu: Yunanistan’ın haklarını ciddiye almak görevimiz,” *Euronews*, Ağustos 28, 2010, Erişim Tarihi: Haziran 24, 2023, <https://tr.euronews.com/2020/08/28/merkel-dogu-akdeniz-ile-ilgili-konustu-yunanistan-n-haklar-n-ciddiye-almak-gorevimiz>.

⁹⁶ Cem Dalaman, “Merkel: "AB Yunanistan'la Dayanışma Göstermek Durumunda",” *Voa*, Ağustos 28, 2020, Erişim Tarihi: Haziran 24, 2023, <https://www.voaturkce.com/a/merkel-ab-ulkeleri-yunanistan-la-dayanisma-gostermek-durumunda/5561581.html>.

⁹⁷ “Angela Merkel 16 yılda Türkiye’nin AB’yle ilişkilerinin seyrinde nasıl kritik rol oynadı?”.

diplomasi izlemiş⁹⁸ ve Zirve’de Türkiye’ye yönelik yaptırım kararlarının alınmaması için çaba sarf etmiş ve Türkiye’ye yönelik sert yaptırımları da desteklememişlerdir.⁹⁹

AB dönem başkanlığı süresince Almanya, Türkiye ve Yunanistan arasında bir arabulucu rolü oynamaya çalışmıştır. Merkel’in bu çabasının ardındaki öncelikli neden, mülteci sorunu ile baş edebilmek için Türkiye ile işbirliği yapma zorunluluğunun farkında olmasıdır.¹⁰⁰ Başka bir deyişle, hem Almanya’nın hem de AB’nin mülteci sorunu ile baş edebilmesinde kilit rol oynadığını düşündüğü Türkiye’yi gözden çıkaramayan Merkel, Türkiye-AB ilişkilerini olumsuz etkileyebileceğine ve mülteciler konusundaki işbirliğine zarar vereceğini düşündüğü Türkiye-Yunanistan gerilimini azaltmak istemiştir. Merkel’in arabuluculuğu sonucu Türkiye tarafından Doğu Akdeniz’deki Türk araştırma gemileri geri çekilmiş ve Ankara ve Atina arasında bir diyalog süreci başlamıştır.¹⁰¹ Mart 2021’de gerçekleştirilen AB Zirvesi öncesi yaptığı açıklamalarda Merkel buna değinmiş ve Türkiye’nin Doğu Akdeniz’de gerilimi düşürmek için çaba göstermesinin ve Yunanistan ile diyalog sürecini yeniden başlatmasının olumlu gelişmeler olduğunu vurgulamıştır. AB için Türkiye ile işbirliğinin ve diyalogun önemine vurgu yapan Merkel’in, Türkiye’nin AB adaylığına hiç değinmeden Türkiye için “stratejik önem taşıyan komşu” tanımlaması, Merkel’in Türkiye’nin AB üyeliğine dair geleneksel tavrında bir değişiklik olmadığını göstermiştir. Türkiye’nin yalnızca bir NATO üyesi ve müttefik olmadığını, aynı zamanda AB’nin ikinci en yüksek nüfuslu komşu ülkesi olduğunu ve AB için stratejik bir önem taşıdığını vurgulamıştır.¹⁰² Zirve sonrası yaptığı açıklamada da sarfettiği "mevcut fikir ayrılıkları bakımından, kısmen derin fikir ayrılıkları

⁹⁸ “Doğu Akdeniz’de önemli aktörler kim, hangi stratejileri izliyorlar?” *BBC*, Eylül 7, 2020, Erişim Tarihi: Temmuz 2, 2023, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54057801>.

⁹⁹ Nikolaos Stelya, “Merkel’den yeni Doğu Akdeniz planı,” *Gazete Duvar*, Eylül 18, 2020, Erişim Tarihi: Temmuz 13, 2023, <https://www.gazeteduvar.com.tr/dunya/2020/09/18/merkelden-yeni-dogu-akdeniz-plani>.

¹⁰⁰ Filiz Cicioğlu, “AB’nin Doğu Akdeniz politikasında Alman arabuluculuğu,” *Anadolu Ajansı*, Ağustos 20, 2020, Erişim Tarihi: Haziran 22, 2023, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/ab-nin-dogu-akdeniz-politikasinda-alman-arabuluculugu/1953545>.

¹⁰¹ “Angela Merkel 16 yılda Türkiye’nin AB’yle ilişkilerinin seyrinde nasıl kritik rol oynadı?”

¹⁰² “Merkel hem eleştirdi hem iş birliğini savundu,” *Deutsche Welle*, Mart 25, 2021, Erişim Tarihi: Haziran 1, 2023, <https://www.dw.com/tr/merkel-t%C3%BCrkiye-ile-diyalog-ve-i%C5%9F-birli%C4%9Fini-savundu/a-56985726>.

olmasına rağmen konuşmamak bir yanıt değildir" sözleriyle Türkiye ve AB arasında temasın ve diyalogun sürdürülmesi gerekliliğini vurgulamıştır.¹⁰³

Merkel Eylül 2021'de görevi bırakmadan önce Temmuz 2021'de düzenlediği basın toplantısında da Türkiye'nin AB üyeliğine dair geleneksel olumsuz tavrını yinelemiş ve Türkiye'nin AB üyeliğine dair düşüncesinin on altı yıllık iktidarı boyunca değişmediğini göstermiştir. Öte yandan, Türkiye'nin tam üyeliğine karşıtlığını bir kez daha ifade eden Merkel, Türkiye ile yakın ilişkiler kurulması gerektiğini vurgulayarak, Türkiye'yi Almanya'nın ve AB'nin çıkarları dolayısıyla Birliğin dışına itilmemesi ve yörüngede tutulması gereken stratejik bir komşu ülke olarak gördüğünü göstermiştir.¹⁰⁴

Sonuç

Türkiye'nin bugünkü AB'nin bir parçası olma isteği AET'nin kuruluşu ile başlamıştır. 1959'da başlayan ve bugün 2023 yılı itibariyle halen devam eden bu süreçte zaman içerisinde Türkiye-AET/AB ilişkilerinde pek çok iniş ve çıkış yaşanmıştır. 1999 yılından beri aday ülke olan ve son on sekiz yıldır üyelik müzakerelerini sürdüren Türkiye için müzakere sürecinin çok da kolay ve istenildiği gibi ilerlemediğini söylemek yanlış olmayacaktır. AB üyesi olmak isteyen her ülke siyasi ve ekonomik kriterler ve topluluk mevzuatına uyumu kapsayan Kopenhag kriterlerini yerine getirmek zorundadır. Aday ülkeler tarafından kriterlerin ne derecede sağlandığı Avrupa Komisyonu tarafından denetlenmektedir. Tüm politika alanlarına ilişkin müzakereler tamamlandığında üyeliğe ilişkin ayrıntılı hüküm ve koşulları içeren katılım anlaşması imzalanır. Katılım anlaşması ancak Parlamentonun onayı ve Konseyin oybirliğiyle onaylanmasından sonra imzalanabilir. Daha sonra hem aday ülke hem de her bir AB ülkesi tarafından parlamento oylaması veya referandum gibi kendi anayasal kurallarına göre onaylanır. Bu durum, yeni bir ülkenin AB'ye katılımını AB üyesi devletlerin onayına bağlı kılmıştır. Bu çalışmada AB üyesi olan Almanya'nın, 2005-2021 yılları arasında Angela Merkel'in başbakanlığı süresince Türkiye'nin üyelik sürecine yaklaşımı ve müzakere sürecine etkisi tartışılmıştır.

¹⁰³ "Merkel: Konuşmamak çözüm değil," *Deutsche Welle*, Mart 26, 2021, Erişim Tarihi: Haziran 1, 2023, <https://www.dw.com/tr/merkelden-t%C3%BCrkiye-a%C3%A7%C4%B1klamas%C4%B1-konu%C5%9Fmamak-%C3%A7%C3%B6z%C3%BCm-de%C4%9Ffil/a-57009793>.

¹⁰⁴ Ibid.

Soğuk Savaş döneminde Almanya, ortak bir tehdidin varlığı ve Türkiye’nin Sovyetler Birliği’ne karşı Batı Bloğundaki stratejik rolü gibi rasyonel gerekçelerle, Türkiye’nin siyasi ve ekonomik yetersizliklerini dile getirmekten kaçınmış ve genel olarak Türkiye’nin AET üyeliğine dair destekleyici bir tavır sergilemiştir. Soğuk Savaş’ın bitimiyle AB içinde gücünü artıran Almanya’nın, Türkiye’nin AB üyeliğindeki etkisi de artmış ve daha görünür hale gelmiştir. Bu durum, Türkiye’nin adaylığının ve üyelik müzakerelerine başlamasının tartışıldığı AB Zirvelerinde net bir şekilde görülmüştür. Bu Zirvelerde Türkiye’nin üyelik sürecine dair AB tarafından alınan kararlar, Almanya’nın tutumu ile aynı çizgide olmuş ve Türkiye’nin AB üyelik sürecinde Almanya’nın desteğini almanın ne denli önemli olduğunu göstermiştir.

Türkiye’nin AB üyeliğine dair alınan kararlarda böylesine etkin olan Almanya’da 2005 yılında yaşanan iktidar değişikliği ve daha muhalefetteyken Türkiye’nin AB üyeliğine dair ortaya koyduğu olumsuz tavır ile bilinen Angela Merkel’in Almanya başbakanı olması, aynı dönemde başlayan Türkiye’nin müzakere sürecini doğrudan etkilemiştir. Merkel on altı yıllık iktidarı boyunca Türkiye’nin AB’ye tam üyeliğinin mümkün olmadığını, sürecin tam üyelik yerine imtiyazlı ortaklık çerçevesinde yürütülmesi gerektiğini ve Türkiye için sürecin açık uçlu olduğunu sık sık dile getirmiştir. İnşili çıkışlı Türkiye-Almanya ilişkilerinin yaşandığı 2005-2015 döneminde Merkel imtiyazlı ortaklık fikrinde ısrarcı olsa da fasılların açılmasını doğrudan engellememiştir. Bu tutumunu ahde vefa ilkesiyle açıklasa da buradaki asıl sebep, Türkiye’nin üyeliğine dair karışıklığını GKRY ve Fransa gibi üye ülkelerinin sert politikalarının arkasına saklayabilmesi ve müzakere sürecini tıkayan AB üyesi olarak görülmenin Türk-Alman ilişkilerine ve Almanya’nın çıkarlarına vereceği zarara dair kaygısı olmuştur.

Merkel yönetimi Türkiye’nin üyeliğine karşı çıksa da müzakere sürecini Türkiye’yi ödüllendirmek ve cezalandırmak için de sıkça kullanmıştır. Örneğin ikinci Merkel hükümeti döneminde Türkiye’nin Arap Baharı ve Suriye Krizi’ne dair AB’ninki ile paralel politikası ve Kürt sorununu siyasi yollarla çözüme çabası Avrupa’da ve Almanya’da destek bulmuş ve art arda üç yeni fasıl açılmıştır. Ancak Haziran 2013’te Türkiye’de polislin Gezi Parkı protestolarında eylemcilere yönelik tavrı iki ülke arasında kriz yaratmış ve Merkel Türkiye’nin kriterlerini sağlamış olduğu bir fasılın açılışını diğer üye ülke liderlerini ikna ederek erteletmiştir. Yine ekonomik kriz dönemlerinde ve Almanya’nın güvenliğine dair kaygıların arttığı zamanlarda, Merkel’in Türkiye’nin AB üyeliğine dair tavrında yumuşama yaşanmıştır. 2013 yılında Alman ekonomisi beklenen büyümeyi yakalayamadığında ve 2015 yılında

Avrupa ve Almanya sığınmacı sorunu ile karşılaştığında Türkiye'nin işbirliğine ihtiyaç duyan Merkel yönetimi, Türkiye'den bu desteği alabilmek için yeni fasıllar açılmasını desteklemiş ve Türkiye'nin müzakere sürecini bir koz olarak kullanmıştır.

2016-2018 döneminde Türk-Alman ilişkilerinde art arda yaşanan krizler de Almanya'nın AB içindeki ve Türkiye'nin üyelik sürecindeki önemli etkisi sebebiyle müzakere sürecine yansımıştır. İlişkilerdeki en gergin döneme denk gelen 2017 Almanya federal seçimleri öncesi Merkel, Türkiye'nin hiçbir zaman AB'ye tam üye olmaması gerektiğini söylemiş ve diğer AB üyesi ülkelere Türkiye ile müzakereleri bitirme yönünde çağrıda bulunmuştur. Bu durum Türkiye-AB ilişkilerinin ve üyelik sürecinin Türk-Alman ilişkileri ile doğrudan bağlantılı olduğunu ve ikili ilişkilerde yaşanan sorunların Türkiye'nin müzakere sürecine olumsuz yansıdığını bir kez daha açıkça göstermiştir.

Ulusal çıkarları devletlerin dış politika kararlarının altında yatan temel itici güç olarak gören realistlerin söylediği gibi Alman ulusal çıkarları, Merkel yönetiminin Türkiye'ye ve AB üyelik sürecine dair politikasında ve kararlarında belirleyici unsur olmuştur. Merkel yönetimi, Türkiye'nin Almanya'nın çıkarları için önemi arttığında ve Ankara, Almanya'nın ve AB'nin politikaları ile uyumlu politikalar izlediğinde yeni fasıllar açarak, hem Türkiye ile iyi ilişkiler geliştirmeye çalışmış hem de bir anlamda Türkiye'yi ödüllendirmiştir. Türk-Alman ilişkilerinde yaşanan sorunlarda ise müzakereleri sonlandırmayı Türkiye'ye karşı bir tehdit unsuru olarak kullanmıştır. Ancak hem Almanya hem de AB güvenliği için önemli bir sorun olarak gördüğü mülteci krizi sebebiyle Türkiye ile işbirliği ve müzakereye muhtaç konumda olan Merkel, Türkiye'yi hiçbir zaman tam olarak gözden çıkaramamış ve hatta Türkiye-AB ilişkilerini ciddi anlamda tehdit eden sorunlarda dengeleyici bir rol oynayarak Türkiye-AB işbirliğinin devam etmesi için yoğun çaba göstermiştir. Örneğin 2019 yılında Doğu Akdeniz'de Türkiye'nin GKRY ve Yunanistan ile arasındaki anlaşmazlıklar AB ile ilişkilerini olumsuz etkilediğinde ve hatta kopma noktasına getirdiğinde Merkel rasyonel hareket etmiş ve arabulucu rolü oynayarak tarafları yatıştırılmaya ve ilişkilerin kopmasını önlemeye çalışmıştır. Sonuç olarak, Merkel yönetimi, bir yandan Türkiye'nin AB üyeliğine karşı çıkarken bir yandan da Türk-Alman ilişkilerinin gidişatına göre yeni fasılların açılışını Türkiye'ye karşı havuç ve sopa olarak kullanmış ve ilişkilerde yaşanan kriz zamanlarında müzakere sürecini sonlandırmayı dile getirirse de fiiliyatta Türkiye'nin AB üyelik sürecinin dışına itilmesini rasyonel gerekçelerle göze alamamıştır.

Kaynakça

- Akal, Değer. “2019: Türkiye-Almanya ilişkilerinin zor yılı.” *Deutsche Welle*, Ocak 1, 2019, Erişim Tarihi: Temmuz 3, 2023. <https://www.dw.com/tr/2019-t%C3%BCrkiye-almanya-ili%C5%9Fkilerinin-zor-y%C4%B1%C4%B1/a-46886853>.
- Akçay, Ekrem Y. “Türkiye-AB İlişkileri ve ‘İmtiyazlı Ortaklık’ Meselesi”. *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 3, no 5, (2016): 11-30.
- “Almanya’da Türkiye’nin AB üyeliği tartışması.” *Deutsche Welle*, Temmuz 22, 2016. Erişim Tarihi: Haziran 24, 2023. <https://www.dw.com/tr/almanya-da-t%C3%BCrkiyenin-ab-%C3%BCyeli%C4%9Fi-tart%C4%B1%C5%9Fmas%C4%B1/a-19420039>.
- “Almanya’dan Türkiye’ye AB’yle normalleşme şartı.” *Gazete Duvar*, Ağustos 31, 2018. Erişim Tarihi: Temmuz 4, 2023. <https://www.gazeteduvar.com.tr/dunya/2018/08/31/almanyadan-turkiyeye-normallesme-sarti>.
- “Angela Merkel 16 yılda Türkiye’nin AB’yle ilişkilerinin seyrinde nasıl kritik rol oynadı?” BBC, Ekim 16, 2021. Erişim Tarihi: Temmuz 8, 2023 <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-58675387>.
- Atak, Yusuf G. “Helsinki Zirvesinden Günümüze Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Üyelik Sürecinde Almanya Etkeni.” İçinde *Prof. Dr. Beril DEDEOĞLU’na Armağan*, editörler Füsün Türkmen, Ali F. Demir, 89-126. İstanbul: Galatasaray Üniversitesi Yayınları, 2021.
- Ayaz Avan, Esengül. “Turkey’s security understanding and its relation with the European Union in the 1990s.” *Turkish Studies* 18, no 3 (2017): 459–481.
- Ayaz Avan, Esengül. “Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları Sorunu: Türkiye’nin Politikası ve AB’nin Yaklaşımı.” *Avrasya Etüdüleri* 58, no 2 (2020): 87-112.
- Baykal, Senem ve Arat, Tuğrul. “AB’yle İlişkiler.” içinde *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, 1980-2001*, editör Baskın Oran, 326-365. İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.
- Bekar, Nurgül. “Merkel Döneminde Türkiye-Almanya İlişkileri 2005-2020.” *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9, no 17 (2020): 129-149.
- “Büyükelçi Faruk Kaymakçı: Türkiye-Almanya ilişkileri normalleşti”. *Karar*, Eylül 9, 2019. Erişim Tarihi: Temmuz 16, 2023. <https://www.karar.com/buyukelci-faruk-kaymakci-turkiye-almanya-iliskileri-normallesti-1319304>.
- Cicioğlu, Filiz. “AB’nin Doğu Akdeniz politikasında Alman arabuluculuğu.” *Anadolu Ajansı*, Ağustos 20, 2020. Erişim Tarihi: Haziran 22, 2023.

<https://www.aa.com.tr/tr/analiz/ab-nin-dogu-akdeniz-politikasinda-alman-arabuluculugu/1953545>.

Dalaman, Cem. "Merkel: "AB Yunanistan'la Dayanışma Göstermek Durumunda"." *Voa*, Ağustos 28, 2020. Erişim Tarihi: Haziran 24, 2023. <https://www.voaturkce.com/a/merkel-ab-ulkeleri-yunanistan-la-dayanisma-gosterme-durumunda/5561581.html>.

"Demography 2023 edition." *Eurostat*, Erişim Tarihi: Ekim 31, 2023. 2023 <https://ec.europa.eu/eurostat/web/interactive-publications/demography-2023>.

Dilbirliği, Muhterem. "Avrupa Birliği'nin Suriye ve terör açmazı." *Anadolu Ajansı*, Ekim 23, 2019. Erişim Tarihi: Haziran 4, 2023. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/avrupa-birligi-nin-suriye-ve-teror-acmazi/1623984>.

"Doğu Akdeniz'de önemli aktörler kim, hangi stratejileri izliyorlar?" BBC, Eylül 7, 2020. Erişim Tarihi: Temmuz 2, 2023. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54057801>.

"Doğu Akdeniz'deki Sondaj Faaliyetlerimiz Nedeniyle Avrupa Birliği'nin Aldığı Yaptırım Kararına İlişkin Listenin Onaylanması Hk." *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı*, Şubat 28, 2020. Erişim Tarihi: Temmuz 12, 2023. https://www.mfa.gov.tr/no_58_-dogu-akdeniz-sondaj-faaliyetlerimiz-hk.tr.mfa.

Donnelly, Jack. *Realism and International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.

Ercan, Murat. "15 Temmuz Sonrası Türkiye –AB İlişkileri; İlişkilerin Gelecek Öngörüsü." *Akademik Bakış*, no 63, (2017): 14-28.

Erhan, Çağrı ve Tuğrul Arat. "AET'yle İlişkiler." içinde *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, 1918-1980*, editör Baskın Oran, 808-853. İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.

Eriş, Özgür Ü. "Almanya'daki Seçimlerden Sonra Türkiye-Almanya İlişkisi." *EURO Politika, Popülizmle Dönüşen Avrupa ve Türkiye AB İlişkilerinin Geleceği*, (2018): 195-200.

Fischer, Joschka. "Turkey's European Perspective: The German View." *Turkish Policy Quarterly* 3, no 3 (2004): 1-6.

- “GDP Ranked by Country 2023.” *World Population Review*, Erişim Tarihi: Ekim 31, 2023. <https://worldpopulationreview.com/countries/by-gdp>.
- “Germany ready to support Turkey’s EU accession process, says Merkel.” *Deutsche Welle*. Ekim 18, 2015. Erişim Tarihi: Temmuz 10, 2023. <https://www.dw.com/en/germany-ready-to-support-turkeys-eu-accession-process-says-merkel/a-18789797>.
- “Katılım Müzakerelerinde Mevcut Durum.” *Avrupa Birliği Başkanlığı*, Kasım 15, 2022. Erişim Tarihi: Temmuz 21, 2023. https://www.ab.gov.tr/katilim-muzakerelerinde-mevcut-durum_65.html.
- “Merkel Calls for Open-Ended Talks over Turkey’s EU Membership Bid.” *Euronews*, Şubat 24, 2013. Erişim Tarihi: Haziran 4, 2023. www.euronews.com/2013/02/24/merkel-calls-for-openended-talks-over-turkey-s-eu-membership-bid/.
- “Merkel Doğu Akdeniz ile ilgili konuştu: Yunanistan’ın haklarını ciddiye almak görevimiz.” *Euronews*, Ağustos 28, 2010. Erişim Tarihi: Haziran 24, 2023. <https://tr.euronews.com/2020/08/28/merkel-dogu-akdeniz-ile-ilgili-konustu-yunanistan-n-haklar-n-ciddiye-almak-gorevimiz>.
- “Merkel hem eleştirdi hem iş birliğini savundu.” *Deutsche Welle*, Mart 25, 2021. Erişim Tarihi: Haziran 1, 2023. <https://www.dw.com/tr/merkel-t%C3%BCrkiye-ile-diyalog-ve-i%C5%9F-birli%C4%9Fini-savundu/a-56985726>.
- “Merkel: Konuşmamak çözüm değil.” *Deutsche Welle*, Mart 26, 2021. Erişim Tarihi: Haziran 1, 2023. <https://www.dw.com/tr/merkelden-t%C3%BCrkiye-a%C3%A7%C4%B1klamas%C4%B1-konu%C5%9Fmamak-%C3%A7%C3%B6z%C3%BCm-de%C4%9Ffil/a-57009793>.
- “Merkel: Türkiye AB’ye üye olmamalı.” BBC, Eylül 4, 2017. Erişim Tarihi: Haziran 12, 2023. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-41144039>.
- “Ortaklıktan Adaylığa: 1963-1999 Dönemi.” *İktisadi Kalkınma Vakfı*, Erişim Tarihi: Ekim 27, 2023. https://www.ikv.org.tr/ikv.asp?ust_id=36&id=445.
- “Outcome of negotiations on Turkey’s accession to EU uncertain.” *The Federal Chancellor*. Ekim 6, 2006. Erişim Tarihi: Haziran 28, 2023. <https://www.bundeskanzler.de/bk-en/outcome-of-negotiations-on-turkey-s-accession-to-eu-uncertain-607460>.
- “Outcome of Proceedings.” *The Council of the European Union*. Haziran 26, 2018. Erişim Tarihi: Temmuz 6, 2023. <https://www.consilium.europa.eu/media/35863/st10555-en18.pdf>.
- Öner, Selcen. “Influential Internal and External Factors in German Policy towards Turkey’s EU Membership: More than ‘Privileged Partnership’; Less than Full Membership?” *Eastern Journal of European Studies* 5 no 2 (2014): 93–116.

- Öney, Sezin. "AB yaptırımları: Aba altından sopaya devam." *Gazete Duvar*, Aralık 11, 2020. Erişim Tarihi: Temmuz 12, 2023. <https://www.gazeteduvar.com.tr/ab-yaptirimlari-aba-altindan-sopaya-devam-makale-1506980>.
- Önsoy, Murat. "Türk - Alman İlişkilerinin Son On Yılı." İçinde *Mavi Elma Türkiye Avrupa İlişkileri*, editörler Hüseyin Işıksal , Ozan Örmeci, 507-541. Ankara: Gazi Kitabevi, 2016.
- "Sığınmacıların hedefi Almanya." *TRTHaber*. Mart 7, 2020. Erişim Tarihi: Haziran 29, 2023. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/siginmacilarin-hedefi-almanya-465472.html>.
- Stelya, Nikolaos. "Merkel'den yeni Doğu Akdeniz planı." *Gazete Duvar*, Eylül 18, 2020. Erişim Tarihi: Temmuz 13, 2023 <https://www.gazeteduvar.com.tr/dunya/2020/09/18/merkelden-yeni-dogu-akdeniz-plani>.
- Şahin, Güngör ve Aksu, Elif Bilge. "Almanya'nın Doğuya Açılım Politikaları: Ostpolitik." *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 11 no 2 (2021): 223-239.
- Turhan, Ebru. "Türkiye-Almanya Ekonomik ve Siyasi İlişkilerinin Türkiye'nin AB Üyelik Süreci Bağlamında Analizi." *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları* 59, (2016): 51-76.
- "Türk-Alman ilişkilerinin son iki yılı." *Deutsche Welle*, Ocak 6, 2018. Erişim Tarihi: Mayıs 24, 2023. <https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrk-alman-ili%C5%9Fkilerinin-son-iki-y%C4%B1%C4%B1/a-42047023>.
- "Türkiye-AB Gümrük Birliği." *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı*, Erişim Tarihi: Ekim 27, 2023. <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-ab-gumruk-birligi.tr.mfa>.
- "Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi." *Avrupa Birliği Başkanlığı*, Mart 10, 2023. Erişim Tarihi: Temmuz 21, 2023.
- "Türkiye'nin önünde diz çökecekler." *Deutsche Welle*. Şubat 20, 2013. Erişim Tarihi: Temmuz 8, 2023. <https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiyenin-%C3%B6n%C3%BCnde-diz-%C3%A7%C3%B6kecekler/a-16614672>.
- "Which EU countries had the highest GDP in 2020?" *Eurostat*. Aralık 20, 2021. Erişim Tarihi: Ekim 31, 2023. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/ddn-20211220-1>.
- Wiarda, Howard J. "Where Does Europe End Now? Expanding Europe's Frontiers and the Dilemmas of Enlargement and Identity." *The Brown Journal of World Affairs* 12 no1 (2005): 89-98.

ENERGY REGIONALISM IN WIDER EUROPE: SUB-REGIONAL ENERGY DYNAMICS AND THE EU'S EASTERN PARTNERSHIP

Eray ERBİL*
Oktay TANRISEVER**
Research Article

Abstract

In recent years, the European Union (EU) has taken concrete steps to enhance its energy security and reduce its dependence on Russia. Russia's invasion of Ukraine has further highlighted the critical dimension of the energy crisis between Russia and the EU. This study emphasizes the vital role of sub-regional energy dynamics in regional policy formulation and criticizes the EU's regional approach by assessing the EU's Eastern Partnership through the Caucasus Eastern Partnership countries (Armenia, Azerbaijan, Georgia) and the Northeast Europe Eastern Partnership countries (Ukraine, Moldova, Belarus). In this realm, countries' recent initiatives will be investigated to demonstrate how they cope with energy security issues. In the end, the article underlines the necessity for the EU to adopt tailor-made sub-regional energy policies. For Northeast Europe Eastern Partnership countries, the EU needs to support energy market liberalization and stability, invest in critical infrastructural developments, foster effective dispute resolution mechanisms, and maintain transparent transit conditions. For Caucasus Eastern Partnership countries, the EU needs to facilitate multilateral energy cooperation and dialogue, promote energy market liberalization, and facilitate energy interconnection. In short, strong political leadership and continuous efforts to foster collaboration and interconnectivity in wider Europe are necessary to enhance energy security.

Keywords: Energy security, Natural gas, Regionalism, European Union, Eastern Partnership

* PhD Candidate, Department of international Relations, Middle East Technical University, e-mail: eray_erbil@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-4112-0135.

** Professor, Department of international Relations, Middle East Technical University, e-mail: oktay@metu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0874-1324.

Gönderilme Tarihi: 6 Kasım 2023, Kabul Tarihi: 20 Ocak 2024

Geniş Avrupa'da Enerji Bölgeciliği: Alt Bölgesel Enerji Dinamikleri ve AB'nin Doğu Ortaklığı

Öz

Bu makale hem bölge dışı hem de bölge içi zorlukları inceleyerek geniş Avrupa'da enerji bölgeselciliğini araştırmaktadır. Son yıllarda Avrupa Birliği (AB) enerji güvenliğini arttırmak ve Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmak için somut adımlar atmıştır. Rusya'nın Ukrayna'yı işgali, Rusya ile AB arasındaki enerji krizinin kritik boyutunu daha da vurgulamıştır. Bu çalışma, bölgesel politika oluşturmada alt-bölgesel enerji dinamiklerinin hayati rolünü vurgulamakta ve AB'nin bölgesel yaklaşımını eleştirmektedir. Bu çerçevede makale, AB'nin Doğu Ortaklığı'nı Kafkasya Doğu Ortaklığı ülkeleri (Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan) ve Kuzeydoğu Avrupa Doğu Ortaklığı ülkeleri (Ukrayna, Moldova, Belarus) üzerinden değerlendirmektedir. Böylece, ülkelerin enerji güvenliği meseleleriyle nasıl başa çıktıklarını göstermek için son dönemdeki girişimleri incelenecektir. Makalenin sonunda, AB tarafından özelleştirilmiş alt-bölgesel enerji politikalarının benimsenmesi gerekliliğinin altı çizilmektedir. Kuzeydoğu Avrupa Doğu Ortaklığı ülkeleri için AB'nin enerji piyasasının liberalleşmesini ve istikrarını desteklemesi, kritik altyapı gelişmelerine yatırım yapması, etkili anlaşmazlık çözüm mekanizmalarını teşvik etmesi ve şeffaf transit koşullarını sürdürmesi gerekmektedir. Kafkasya Doğu Ortaklığı ülkeleri için AB'nin çok taraflı enerji iş birliği ve diyalogunu desteklemesi, enerji piyasasının serbestleşmesini teşvik etmesi ve enerji bağlantılarının kolaylaştırılması gerekmektedir. Kısacası, enerji güvenliğini arttırmak için güçlü bir siyasi liderlik ve Avrupa çapında iş birliğini ve karşılıklı bağlantıyı teşvik etmeye yönelik aralıksız gayret gereklidir.

Anahtar Kelimeler: *Enerji güvenliği, Doğal gaz, Bölgeselcilik, Avrupa Birliği, Doğu Ortaklığı*

Introduction

This article explores the extra-regional and intra-regional challenges of energy regionalism in wider Europe. This topic has gained more importance recently as the European Union (EU) has developed EU-wide and regional energy policies to enhance regional energy and reduce energy import dependency on Russia. The significance of this topic has increased recently after the Russian invasion of Ukraine as the war deepened the energy crisis between Russia and the EU. Russia's invasion of Ukraine and the Western sanctions on Russia on various issues, including energy trade, motivated the European countries to deepen their intra-regional energy cooperation to reduce their dependence on Russia and other non-reliable external energy suppliers.

The article focuses on the natural gas dependency of specific countries from two sub-regions of the EU's Eastern Partnership countries: the Caucasus Eastern Partnership countries (Armenia, Azerbaijan, Georgia) and Northeast Europe Eastern Partnership countries (Ukraine, Moldova, Belarus). In this regard, the research aims to evaluate the effectiveness of the EU's regionalist approach through Eastern Partnership and recent initiatives of Eastern Partnership countries to demonstrate how these countries have managed energy security issues. In this regard, the research sheds light on sub-regions significance in shaping and implementing tailor-made energy policies within the wider European context. Even though much literature is available on regionalism, sub-regionalism has become a vital concept in recent years. One of the most important pioneer scholars of sub-regionalism, Glenn Hook and Ian Kearns, argue that globalization and regionalization gave rise to sub-regionalism to distinguish cases from regionalism after the Cold War.¹

Looking at the regions from a one-dimensional and wider perspective neglects sub-regional actors and diversity. Even though it is hard to distinguish between sub-regions, a group of countries creates their own dynamics that can differ from regional dynamics. In this case, top-down approaches in policymaking mostly end up in failure. For this reason, sub-regional categorization is necessary for addressing the challenges and the needs of the sub-regions. Hence, bottom-up approaches will likely be more successful considering sub-regional dynamics since policies will be tailor-made to each sub-region. The issue is even more vital in the energy sector due to the vulnerability in energy supply security. Our article focuses on two sub-regions in wider Europe to reveal how the EU's regionalist approach neglects sub-regional dynamics.

The academic literature has various perspectives regarding the EU-Russia energy relations. For example, James Henderson and Kong Chyong examined the significance of Russian gas deliveries to the EU. According to the authors, after the Ukrainian war and sanctions, it is not very likely for Russia to export gas to Europe in volumes at pre-war levels due to diversification initiatives and the low-carbon transition efforts of the Union.² In their research, Per Högselius and Arne Kaijser argue that there are multiple

¹ Glenn D. Hook and Ian Kearns, eds. *Subregionalism and World Order*. (London: Macmillan Press LTD, 1999), pp.4-6.

² James Henderson and Kong Chyong. "Do Future Russian Gas Pipeline Exports to Europe Matter Anymore?" *The Oxford Institute for Energy Studies* 131 (2023), p.24.

ways of reducing energy dependence. These are developing domestic resources, diversifying energy imports, constructing power plants that can use a variety of fuels, promoting relationships based on trust with exporting countries and companies, and encouraging mutual cooperation with other importing countries to consolidate leverage in negotiations.³

Some scholars focus on the impact of broader geopolitical dynamics on the EU's energy policies. For example, Aad Correlje and Coby Van Der Linde argue that the effectiveness of the EU policy instruments does not only depend on infrastructural investments, domestic energy production, energy import facilities, and access to various oil and gas supplies but also depends on geopolitical setting that these policies are carried out. Therefore, the energy policy of the EU needs to be reformulated in line with political-strategic issues.⁴ For Elena Kropatcheva, geopolitical games undermine economic profits for all actors, leading to the construction of new and expensive pipelines.⁵ On the contrary, Tom Casier asserts that energy relations have moved from market logic to geopolitical logic. Even though geopolitical considerations are essential in EU-Russia energy relations, the author believes that the initial concern of the actors is economic, such as low energy prices and lucrative contracts.⁶

Moreover, the recent Liquefied Natural Gas (LNG) developments have been considered a significant game-changer for European energy security. For example, Philipp M. Richter and Franziska Holz believe that LNG can replace Russian gas. However, EU LNG facilities are not fully connected to other energy markets, and their capacity is not entirely used. Other than LNG, they argue that the number of reverse flows needs to be increased in Eastern Europe to reduce energy security threats, and the EU needs to utilize more from the Southern Gas Corridor (SGC) to allow diversification of suppliers.⁷ Similarly,

³ Per Högselius and Arne Kaijser. "Energy Dependence in Historical Perspective: The Geopolitics of Smaller Nations". *Energy Policy* 127 (2019), pp. 440-443.

⁴ Aad Correlje and Coby Van der Linde. "Energy Supply Security and Geopolitics: A European Perspective" *Energy Policy* 34, no.5 (2006), p.542.

⁵ Elena Kropatcheva. "Playing Both Ends Against the Middle: Russia's Geopolitical Energy Games with the EU and Ukraine" *Geopolitics* 16, no.3 (2011), p.567.

⁶ Tom Casier. "Russia's Energy Leverage over the EU: Myth or Reality?" *Perspectives on European Politics and Society* 12, no.4 (2011), p.506.

⁷ Philipp M. Richter and Franziska Holz. "All Quiet on The Eastern Front? Disruption Scenarios of Russian Natural Gas Supply to Europe" *Energy Policy* 80 (2015), pp.187-188.

Marco Siddi argues that developed energy interconnections and market integration, especially in Central and Eastern European countries, decrease the vulnerability to gas supply interruptions.⁸

Relying on the contributions of the above-mentioned academic literature, our article seeks to make a humble contribution to EU-Russia energy dependency literature from the regional and sub-regional perspective since it is a largely neglected issue in the EU energy policy studies. By investigating the sub-regional dynamics, the article seeks to uncover the unique energy challenges and opportunities faced by countries within the Caucasus Eastern Partnership and Northeast Europe Eastern Partnership sub-regions. This approach allows moving beyond a generalized perspective and provides a more detailed examination of the factors influencing energy cooperation and security.

Accordingly, the article is going to elaborate on the state of natural gas security and the natural gas dependency dimension of six countries with a group of two sub-regions. These are Caucasus Eastern Partnership countries (Armenia, Azerbaijan, Georgia) and Northeast Europe Eastern Partnership countries (Ukraine, Moldova, Belarus). Thus, countries' recent initiatives and policies will be shown to reveal how they cope with their gas import dependency and manage sub-regional energy relations. The article is going to test the following two questions: First, to what extent is the EU's regional approach effective in reducing European energy dependence on Russia? Second, to what extent do the EU's regional energy policies contribute to the energy security of the sub-regions?

The analysis in the article reveals that sub-regions have their own dynamics, and the EU's regional energy policies neglect sub-regional energy dynamics in Eastern Partnership countries. Therefore, besides developing regional policies such as the Eastern Partnership or a single energy policy such as the Energy Union, there is a necessity for the EU policymakers to develop more effective energy policies towards these sub-regions in the Eastern Partnership area to enhance their energy security and energy independence from Russia.

⁸ Marco Siddi. "The EU's Gas Relationship with Russia: Solving Current Disputes and Strengthening Energy Security" *Asia Europe Journal* 15 (2017), p.116.

I. Theoretical Framework and Methodology

The theoretical framework of this paper is developed through a critical review of existing theories of regionalism and sub-regionalism. According to Joseph S. Nye, regionalism is “The formation of interstate associations or groupings based on regions.”⁹ For John Ravenhill, it is “Intergovernmental collaboration on a geographically restricted basis.”¹⁰ and for Amitav Acharya, regionalism is “Purposive interaction, formal or informal, among state and non-state actors of a given area in pursuit of shared external, domestic, and transnational goals”.¹¹ The commonality of these definitions is that regionalism is about interaction at the regional level. The Energy Union and Energy Community of the EU can be shown as examples of regional energy groupings in the energy field. In Central Asia, there was an initiative to unite energy producers, consumers, and transit member countries of the Shanghai Cooperation Organization (SCO). However, the initiative failed since countries have perceived dependency on neighbors as a threat to national security. Besides, although these countries, except India and Pakistan, have integrated energy infrastructures from the Soviet era, a weak institutional framework prevented energy regionalism.¹²

For Barry Buzan, Ole Waever, Jaap de Wilde, and Andrew Cottey, sub-regionalism is about being a part of a specific region that includes more than one state but fewer than all the states in the region or having a transnational composition.¹³ For William Tow, it is “A group of geographically contiguous states united by their mutual susceptibility to a specific threat, a common interest in neutralizing that threat in ways beneficial to their national

⁹ Shintaro Hamanaka. “What is Subregionalism? Analytical Framework and Two Case Studies from Asia”. *Pacific Focus* 30, no.3 (2015), p.392.

¹⁰ John Ravenhill. “East Asian Regionalism: Much Ado About Nothing?” *Review of International Studies* 35, no. S1 (2009), p.216.

¹¹ Amitav Acharya. “Comparative Regionalism: A Field Whose Time Has Come?” *The International Spectator* 47, no.1 (2012), p.3.

¹² Anatole Boute. *Energy Security Along the New Silk Road: Energy Law and Geopolitics in Central Asia*. (Cambridge: Cambridge University Press, 2019), pp.95-96.

¹³ Barry Buzan, Ole Wæver, and Jaap De Wilde. *Security: A New Framework for Analysis* (Colorado: Lynne Rienner Publishers, 1998), pp.18-19; Andrew Cottey. “Sub-regional Cooperation in Europe: An Assessment”. *EU International Relations and Diplomacy Studies* (2009), p.5.

securities, and a means of collaboration to reduce individual and collective vulnerabilities to future threats.”¹⁴

From these definitions, it is observed that most scholars tend to attract attention to the level of geographical coverage when they mention sub-regionalism and focus on the relationship between larger and smaller regions. For instance, in his research, Nicola Phillips focuses on the relationship between small and large regions by focusing on the Americas. He tries to elaborate on integration at the broader regional scale and whether to strengthen or weaken integration at the narrower regional scale.¹⁵

In Asia, sub-regionalism is approached through growth triangles, transnational economic zones, and economic territories.¹⁶ The study of Srivastava and Misra demonstrates that it is easy for Bangladesh, Bhutan, Nepal, and India to form sub-regional energy cooperation due to geographical proximity, availability of energy resources, and expertise in energy. However, the cooperation has been limited to bilateral relations, such as between India and Nepal, India and Bangladesh, and India and Bangladesh.¹⁷

One of the EU’s regional policies in Europe is the Eastern Partnership, developed in 2009 to increase cooperation and create a coherent policy framework for its Eastern neighbors.¹⁸ The policy aims to strengthen the economy, governance, connectivity, and societal relationships among the EU and six partner countries. The cooperation takes place both at the bilateral level and at the regional level.¹⁹ In addition, the EU4Energy initiative, funded by the EU, has been collaborating with Eastern Partnership countries since 2016. Its objective is to enhance the accuracy of data and statistics and reinforce evidence-based decision-making in the energy sector. The EU, the International Energy Agency, the Energy Charter, and the Energy Community

¹⁴ William T. Tow. *Subregional Security Cooperation in the Third World* (Boulder and London: Lynne Rienner Publishers, 1990), p.4.

¹⁵ Nicola Phillips. “Hemispheric Integration and Subregionalism in the Americas” *International Affairs* 79, no.2 (2003), pp.327-329.

¹⁶ Chia Siow Yue. “Regionalism and Subregionalism in ASEAN: The Free Trade Area and Growth Triangle Models”. *Regionalism versus Multilateral Trade Arrangements* 6 (1997), p.298.

¹⁷ Leena Srivastava and Neha Misra. “Promoting Regional Energy Co-Operation in South Asia” *Energy Policy* 35, no.6 (2007), pp.3363-3365.

¹⁸ “Eastern Partnership”. European Council of the European Union (2020). Retrieved from <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eastern-partnership/>

¹⁹ “Eastern Partnership”.

Secretariat have cooperated to achieve significant progress in policymaking, legislation, and statistics. These efforts have established the groundwork for enhancing energy security, promoting sustainable energy, and developing robust energy markets in Eastern Partnership countries.²⁰

The Energy Community is the EU's other regional initiative that facilitates the integration of the EU and its neighboring countries into a unified energy market across Europe. The organization was founded in 2006. The primary aim of the Energy Community is to expand the regulations and principles of the EU's internal energy market to nations in Southeast Europe, the Black Sea region, and other areas through a legally enforceable framework. The Energy Community comprises Albania, Bosnia and Herzegovina, Kosovo, North Macedonia, Georgia, Moldova, Montenegro, Serbia, and Ukraine. In addition, Armenia, Norway, and Türkiye participate as observers.²¹

As shown in the European case, regionalism prevails. As Martin Dangerfield argues, the EU categorizes Eastern European countries under one or more regional groupings. These are the Adriatic and Ionian regions, the Baltic regions, and the Danube regions.²² With this classification, the EU neglects sub-regional dynamics. Despite advancements in the EU's relations with the Eastern Partnership countries since 2009, the Union has not fully reached the desired policy objectives. Hence, sub-regional consideration is crucial for the EU to cope with Russia's influence, the conflicts, and the countries' institutional and infrastructural deficiencies.²³

Both sub-regions have a historical connection with the Soviet Union. Except for Belarus, all countries in the Eastern Partnership experienced conflicts in the post-Soviet era. These conflicts involved Transnistria, Abkhazia, South Ossetia, Nagorno-Karabakh, and Donbas. The disputes mainly arose because of boundary adjustments implemented during the Soviet

²⁰ "EU4ENERGY in the Eastern Partnership". International Energy Agency (2020). Retrieved from <https://iea.blob.core.windows.net/assets/8fd253e9-de9b-4dea-b75a-2dcf264079de/Regional-Combined.pdf>, p.1.

²¹ "Who We Are". Energy Community (2020). Retrieved from <https://www.energy-community.org/aboutus/whoweare.html>

²² Stefan Gänzle and Kristine Kern, eds. A 'Macro-Regional' *Europe in the Making: Theoretical Approaches and Empirical Evidence* (London: Palgrave Macmillan, 2016), p.25.

²³ Michèle Knodt and Jörg Kemmerzell, eds. *Handbook of Energy Governance in Europe*. (Cham: Springer Nature Switzerland, 2022), p.309.

era, which fueled separatist movements. Consequently, these countries have a significant population of Russians and Russian speakers, which enables Russia to exert its influence in these countries and becomes a justification for Russian intervention in the domestic matters of Eastern Partnership countries.²⁴

Apart from the Soviet legacy, geographical distinctions between sub-regions give rise to diverse necessities for energy and pose unique infrastructural challenges. Considering the EU's dependence on external energy imports, these variations influence the free flow of energy to the EU and thus affect the EU's energy security. Considering these realities, the sub-regional examination is crucial for understanding the potential and challenges of sub-regions, understanding the unique circumstances of each sub-region, and emphasizing the importance of formulating and executing tailor-made energy initiatives within the broader European context.

Northeast Europe Eastern Partnership countries are vital for transmitting Russian gas to Europe, whereas Caucasus Eastern Partnership countries, except Armenia, play a pivotal role in diversifying Russian gas. Besides, Northeast Europe Eastern Partnership countries largely rely on Russian gas, while Azeri gas ensures Azerbaijan's and Georgia's energy security in the Caucasus. Hence, sub-regional differences increase the necessity of developing tailor-made sub-regional policies. For this reason, the EU's regional approach to all these countries makes an insignificant contribution to the EU's energy relations with these countries regarding energy security. This demonstrates that each country has different views and dependencies on Russia, and sub-regional dynamics matter for ensuring energy security in wider Europe.

Methodologically, the paper focuses on case studies of six individual states, and they are grouped under two different sub-regions. A case study can compromise cross-case analysis. The method allows researchers to depict a clear picture of various factors that can contribute to the outcome, and it enables researchers to explain why one case is the same or different from others.²⁵ As a result, it makes unique findings more meaningful. For this

²⁴ Agnieszka Legucka and Agata Włodkowska. "The Eastern Partnership as a Contested Neighbourhood: The Role of External Actors-The EU and Russia" *Studia Europejskie-Studies in European Affairs* 25, no:4 (2021), pp.41-42.

²⁵ Samia Khan and Robert Van Wynsberghe. "Cultivating the Under-Mined: Cross-Case Analysis as Knowledge Mobilization" *Forum: Qualitative Social Research* 9, no.1 (2008), p.1.

reason, there is a chance to gather vital evidence to create or modify policies, and the connection between cases makes up meaningful relations.²⁶ The nature of the method is suitable for this research since the article focuses on two different sub-regions and modifies policies according to them.

In this paper, the energy dependency of the Eastern Partnership countries on Russia is elaborated based on the sub-regional energy relations framework. A deep analysis of these countries is vital for inferring outcomes regarding their energy dependencies on Russia, their relations with the EU, and sub-regional energy cooperation. Hence, we divide countries into sub-regions by considering their geographical location to reveal similarities and differences in sub-regional dynamics. Also, the level of cooperation in the sub-regions is considered critical for determining sub-regional energy cooperation.

The statistical data are collected from the International Energy Agency (IEA), European External Action Service (EEAS), Gazprom report, and Eurostat. The method is applied in research by demonstrating similarities and differences between sub-regions and why EU policymakers should not neglect sub-regions. Ultimately, the method allows researchers to demonstrate why EU policymakers modify their regional policies. Moreover, in this research, we employ purposive sampling since we argue that six Eastern Partnership countries are more vulnerable to Russian gas supply disruptions compared to Western European countries. Besides, rather than grouping countries under one policy framework, we believe that sub-regional dynamics matter for energy cooperation and energy supply security in wider Europe.

II. Energy Relationship of the EU and Eastern Partnership Countries with Russia

The enlargement of the EU has changed the energy dynamics of the Union in the way that the EU has imported more and more hydrocarbon resources. Most members who joined the EU after 2000 have low energy production and high energy import dependency. Therefore, this situation has increased the EU's energy import dependency and energy security vulnerability. Gas import dependency and the use of gas for energy production are also significant among most Eastern Partnership countries. Besides, weak energy interconnectivity with neighboring countries and insufficient energy infrastructure in most Eastern Partnership countries make import dependency

²⁶ Khan and Van Wynsberghe, p.1.

disastrous since these countries become vulnerable to energy supply disruptions and thus affect the EU's energy security.

Moreover, weak energy governance among Eastern Partnership countries further increases external dependence. The operation of single or few state-owned energy companies in national energy markets both hinders competition and provides suitable conditions for external manipulation. An example is the gas transmission, distribution, and storage controlled mainly by Russian energy companies, enabling Russia to influence these countries. Therefore, these countries need to diversify energy sources and energy market reforms to increase energy security.

In addition to weak energy governance, natural gas connectivity and energy production are low in Eastern Partnership countries. Therefore, Russia is the greatest gas supplier to most of the Eastern Partnership countries, making them dependent on Russian gas and thus enabling Russia to use its gas for political ends.²⁷ Russia's use of its energy resources as a weapon is visible in multiple crises, such as the 2006, 2009, and 2013 Ukrainian crises in which Russia ceased gas supplies to Ukraine and Europe. The problem in this region is not relying on Russian energy resources but on accessibility to alternative energy supplies. In this realm, the EU encourages competition, interconnectivity, and diversification of energy resources through its financial resources and promoting legal and regulatory frameworks.

Several legal documents are adopted at the EU level to enhance energy security. In 2009, the Third Energy Package was entered into force. It covers decentralization, independent authorities, an entity for energy regulatory coordination, transnational cooperation, and free and equitable markets.²⁸ The package intends to regulate the energy markets of member states by promoting transparency, competition, and the continuous flow of energy. The EU presented this package for its members and expected Eastern Partnership countries to align with the third package for greater integrity between these countries and the EU member states. In 2015, the Union adopted the Energy Union, which formulated five dimensions: "Energy security, solidarity, and

²⁷ Martin Jirušek, Tomáš Vlček, and James Henderson. "Russia's Energy Relations in Southeastern Europe: An Analysis of Motives in Bulgaria and Greece". *Post-Soviet Affairs* 33, no.5 (2017), pp.336-337.

²⁸ "Third Energy Package". European Commission (2020). Retrieved from https://energy.ec.europa.eu/topics/markets-and-consumers/market-legislation/third-energy-package_en

trust, a fully integrated internal energy market, energy efficiency contributing to moderation of demand, decarbonizing the economy and research, innovation, and competitiveness.”²⁹

These initiatives are vital for securing energy supplies and increasing energy connectivity between countries. Since most Eastern Partnership countries are dependent on gas imports and vulnerable to gas supply disruptions, energy governance and sustainable energy policymaking are vital for these countries. In this realm, cooperation with the EU can help these countries to strengthen their energy security. In the framework of EU-Russia energy relations, the article is going to compare the energy security and dependency dimension of Eastern Partnership countries. In the analysis, recent initiatives of Eastern Partnership countries are going to be elaborated on so that how these countries manage and strengthen their energy vulnerability can be seen.

Table I: Level of Sub-Regional Energy Cooperation Between Eastern Partnership Countries

Sub-Regions	Natural Gas Imports by 2020 (bcm)	Natural Gas Imports from Russia by 2020 (bcm)	Sub-Regional Energy Cooperation
Caucasus Eastern Partnership Countries			Medium
Armenia	2,8	2,1	
Azerbaijan	2,0	0	
Georgia	2,8	0,2	
Northeast Europe Eastern Partnership Countries			Low
Ukraine	8,1	0	
Moldova	3,9	3,1	
Belarus	19,9	18,4	

Source: Gazprom Annual Report 2020 and International Energy Agency

²⁹ “What Are the European Green Deal and the Energy Union About?”. European Commission (2020). Retrieved from <https://ec.europa.eu/eurostat/cache/infographs/energy/bloc-1.html>

III. Northeast Europe Eastern Partnership Countries

Northeast Europe Eastern Partnership countries, having been exposed to Russian influence for decades, have also played the role of transit countries for Russian gas. Despite this historical context, various parameters have significantly influenced the level of sub-regional energy cooperation. The complexities of regional cooperation within this context can be better understood by examining key parameters. These include initiatives that have shaped the regional landscape and contemporary policy frameworks to foster collaboration. Political will and commitment are crucial aspects that either promote or impede regional cooperation, influencing the success or failure of joint initiatives. Moreover, the state of energy infrastructure and interconnectivity is a vital parameter impacting the feasibility and effectiveness of collaborative efforts. These parameters provide a more comprehensive analysis of the factors considered for the low sub-regional energy cooperation in Northeast Europe Eastern Partnership countries.

A. Ukraine

Ukraine is the biggest transit country for Europe since most gas pipelines cross over the territories of Ukraine and reach Europe. Since the EU is dependent on Russian gas, continuous gas supplies coming from Ukraine used to have a crucial role. The Russian-Ukrainian crises in 2006, 2009, and 2014 demonstrated that Russian gas diversification is necessary for the EU and Ukraine.³⁰ The Russian occupation of Ukraine in 2022 further complicated energy dynamics and trade in the region. Ukraine's energy supply comes from coal, natural gas, nuclear power, and oil. Since 2010, the portion of natural gas in the country's energy mix has been decreasing. In 2020, Ukraine imported 8,1 billion cubic meters (bcm) of gas, and no gas was supplied by Russia. In 2021, the share of energy production from gas accounted for 34% while the share of renewables accounted for %11.1, demonstrating the country's continuing reliance on fossil fuels in the energy sector.³¹ However, it is worth noting that the share of renewables has been steadily increasing over the years, indicating Ukraine's efforts to diversify its energy sources.

³⁰ Luka De Bruyckere. "The Ukrainian Crisis and its Impact on European Energy Debates". *Journal of International Relations* 16, no:1 (2018), p.95.

³¹ "Gazprom Annual Report 2020". Gazprom (2021). Retrieved from https://www.annualreports.com/HostedData/AnnualReports/PDF/LSE_OGZD_2020.pdf, p.126; "Ukraine Key Energy Statistics 2022". International Energy Agency (2023). Retrieved from <https://www.iea.org/countries/ukraine>

After several crises with Russia, Ukraine committed itself to integration with the EU's energy network. Ukraine passed the Law on the Natural Gas Market, the Electricity Market Law, the Law on Energy Efficiency in Buildings, the Law on Commercial Metering of Utility Services, and the Law on the Energy Efficiency Fund. These laws enabled the country to enhance competitiveness, diversify energy sources, and enhance self-sufficiency. This represents a significant advancement in restructuring Ukraine's gas market and the implementation of the laws outlined in the EU's Third Energy Package.³²

The EU supported the unbundling of Ukraine's gas transmission infrastructure by providing regulatory assistance through the EU4Energy initiative. Ukraine also developed a National Energy Efficiency Action Plan (NEEAP) in 2015 with technical assistance from the EU4Energy initiative. The NEEAP establishes energy efficiency approaches to achieve energy savings and decrease energy consumption.³³ Moreover, influenced by the European Green Deal, the Ukrainian government adopted the Energy Strategy of Ukraine to 2035 in 2017. The strategy aims to increase the shares of biofuels, nuclear power, and renewables while reducing coal and oil products in the country's energy mix. A slight rise in the share of gas is also envisaged.³⁴

Besides regulatory developments, Ukraine has made significant efforts to decrease its reliance on energy imports and diversify the sources and methods for its energy needs. The government has implemented several steps to decrease energy consumption and expand reverse-gas flow import capacities from Slovakia, Poland, and Hungary. In addition, Ukraine experienced a remarkable investment in renewables. Between 2019-2022, the capacity of solar power increased by 2126 megawatts (MW), wind power by 503 MW, hydropower by 337 MW, and bioenergy by 95 MW, demonstrating Ukraine's desire to reduce its reliance on fossil fuels.³⁵

³² "Ukraine Energy Profile". International Energy Agency. (2020). Retrieved from <https://iea.blob.core.windows.net/assets/ac51678f-5069-4495-9551-87040cb0c99d/UkraineEnergyProfile.pdf>, pp.30-32.

³³ "Ukraine Energy Profile", p.12; "EU4ENERGY in Ukraine". International Energy Agency (2020). Retrieved from <https://iea.blob.core.windows.net/assets/03ae6618-bb77-40ee-a9ce-89d37ed7e273/Ukraine-Combined.pdf>, pp.1-2.

³⁴ Simon Pirani. "Ukraine's Energy Policy and Prospects for the Gas Sector". *The Oxford Institute for Energy Studies* 106 (2021), p.6.

³⁵ "Ukraine Energy Profile", pp.15-36; Pirani, p.5; "Renewable Energy Statistics 2023". International Renewable Energy Agency (2023). Retrieved from [https://mc-cd8320d4-36a1-40ac-83cc-3389-cdn-endpoint.azureedge.net/-](https://mc-cd8320d4-36a1-40ac-83cc-3389-cdn-endpoint.azureedge.net/)

In reaction to Ukraine's energy diversification efforts and European alignment, Russia designed Nord Stream 2 and Turk Stream pipelines to bypass Ukraine transit. However, the Western countries' sanctions on Russia and the Ukrainian war delayed the realization of the Nord Stream 2 pipeline. Despite Russian bypassing efforts, Russia still uses Ukrainian transit at low levels. At the end of 2019, two countries signed a five-year transit contract. Starting in 2020, gas flows to Ukraine will be reduced gradually to 40 bcm up to 2024.³⁶ However, the Ukrainian war significantly reduced the gas exports of Russia to Europe.

Between January and May 2023, only 8.5 bcm of Russian gas were exported to Europe. This contrasts with 40 bcm in 2022 and 59 bcm in 2021 over the same time period, indicating decreases of 79% and 86%, respectively. If present rates continue, exports of Russia via pipeline to Europe will be around 22 bcm in 2023, down from 63 bcm in 2022 and 142 bcm in 2021.³⁷ In addition to decreasing gas imports of the EU from Russia, the Energy Community established the Ukraine Energy Support Fund to support Ukraine in response to the Russian assaults on Ukraine's vital energy infrastructure. The Fund aims to deliver financial assistance to the Ukrainian energy sector to repair the damage caused by these attacks and ensure its functioning. The total pledges by donors to the Fund reached €405 million.³⁸ Ultimately, these policies, efforts, and assistance contributed to Ukraine's solidarity with the EU and integration into the European energy network.

Overall, severe crises and the outbreak of war between Russia and Ukraine have increased hostility on the two sides. Ukraine used to be an important transit country for bringing Russian gas to Europe. After several crises, Russia has developed alternative routes to bypass Ukraine, and Ukraine has increased its alignment with the EU, focusing on market reforms and renewables to enhance its energy security.

/media/Files/IRENA/Agency/Publication/2023/Jul/IRENA_Renewable_energy_statistics_2023.pdf?rev=7b2f44c294b84cad9a27fc24949d2134, pp.12-60.

³⁶ Simon Pirani and Jack Sharples. "The Russia-Ukraine Gas Transit Deal: Opening A New Chapter". *The Oxford Institute for Energy Studies* 64 (2020), p.1.

³⁷ Henderson and Chyong, p.1.

³⁸ "Ukraine Energy Support Fund". Energy Community (2023). Retrieved from <https://www.energy-community.org/Ukraine/Fund.html>

B. Moldova

Similar to Ukraine, Moldova has also worked intensively to approximate its energy regulations with the EU's Third Energy Package. In this effort, EU4Energy provided technical assistance and regulatory recommendations to Moldova.³⁹ The country's energy supply is composed primarily of natural gas, oil, and biofuels, of which natural gas has the greatest share.⁴⁰ Despite the EU support, Moldova is highly dependent on Russian gas. In 2020, Moldova imported 3,9 bcm of gas, and Russia sold 3,1 bcm of gas to the country. In this realm, the country is vulnerable to gas supply disruptions and has low energy security due to its reliance on gas for energy production. In 2021, the share of gas in power generation was 92.9%, while the share of renewables was 5.5%, demonstrating the country's high dependence on gas.⁴¹

With the expiration of the gas contract between Moldova and Russia, the two sides signed a new five-year gas supply contract in November 2021 after several weeks of negotiations. During these negotiations, the newly elected pro-EU government at that time was threatened by gas supply shortages. Hence, the government diversified its gas supplies by importing technical gas from Romania, Poland, and Ukraine. Since December 2021, the EU has provided Moldova with €185 million to improve its energy security, mitigate the adverse effects of Russia's war against Ukraine, and support the transition to cleaner energy sources. In November 2022, the EU committed to providing an additional energy assistance package of €200 million to assist the country in fulfilling its gas supply necessities.⁴² Therefore, the EU's support for enhancing Moldova's energy security demonstrates close relations and solidarity between the EU and Moldova against Russia.

To create a competitive and free energy market, Moldova amended and adopted several laws, including the Law on Heating and Cogeneration Promotion, the Natural Gas Law, the Electricity Law, the Law on Promoting

³⁹ "EU4ENERGY in the Republic of Moldova". International Energy Agency (2020). Retrieved from <https://iea.blob.core.windows.net/assets/e9b94275-7c50-438e-96a9-424abdd7d0ff/Moldova-Combined.pdf>, pp.1-2.

⁴⁰ "Moldova Key Energy Statistics 2022". International Energy Agency (2023). Retrieved from <https://www.iea.org/countries/republic-of-moldova>

⁴¹ "Gazprom Annual Report 2020", p.126; "Moldova Key Energy Statistics 2022"

⁴² "Moldova". European Commission (2023). Retrieved from https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/european-neighbourhood-policy/countries-region/moldova_en

the Use of Energy from Renewable Sources, the Energy Law, the Law on Energy Efficiency, the Petroleum Products Market Law, and the Law on Energy Performance of Buildings. Hence, the country incorporated the EU Third Energy Package in its regulations. Despite efforts to diversify energy sources and routes and legislative progress, the country's dependency on the supply and ownership monopoly of Gazprom remains a significant hurdle.⁴³

In reaction to the Russian threat, Moldova developed alternatives to increase its energy security since Russia declared it would reduce gas supplies over Ukraine. The solution for Moldova is to develop reverse gas flow in the Trans-Balkan pipeline, reverse gas flow from Slovakia, and interconnector between Moldova and Romania.⁴⁴ In addition, with the Energy Strategy of Moldova for 2030, the country aims to promote the security of energy supply, promote the development of competitive markets while ensuring both regional and European integration, and prioritize the sustainability of the energy sector and combat climate change.⁴⁵

Renewable energy, particularly wind and solar, is not being utilized at its full potential. Due to the country's vast agricultural activity, biomass is considered a significant and widely available renewable source of energy generation. The country has recently invested in wind and solar power plants to diversify its energy sources and enhance its energy security. Between 2019 and 2022, wind power capacity increased by 80 MW, solar power by 55 MW, and bioenergy by 9 MW, while hydropower capacity remained the same. These capacity enhancements show the country's focus on alternative energy resources.⁴⁶

⁴³ International Energy Agency. "Moldova 2022" (2022). Retrieved from <https://iea.blob.core.windows.net/assets/dc881e93-9f82-4072-b8b4-a0d00a487f59/Moldova2022.pdf>, pp.33-154.

⁴⁴ "Natural Gas Supply-Demand Balance of the European Union in 2023". International Energy Agency (2023). Retrieved <https://iea.blob.core.windows.net/assets/227fc286-a3a7-41ef-9843-1352a1b0c979/Naturalgassupply-demandbalanceoftheEuropeanUnionin2023.pdf>, p.22.

⁴⁵ "Energy Strategy of the Republic of Moldova to the Year 2030". The Republic of Moldova (2012). Retrieved from https://www.serviciilocale.md/public/files/Energy_Strategy_2030_Final.pdf, p.19.

⁴⁶ International Energy Agency. "Republic of Moldova Energy Profile" (2020). Retrieved from <https://iea.blob.core.windows.net/assets/a6dd7ac3-8955-41f9-8971-d7c09ccff6d9/MoldovaEnergyProfile.pdf>, p.11; "Renewable Energy Statistics 2023", pp.12-60.

Ultimately, in Moldova, Russia dominates gas transmission and distribution networks. At the same time, Moldova has made considerable progress in approximating EU legislation and energy market reforms to enhance its energy security. Despite these efforts and the EU assistance, the country still depends on Gazprom, which in turn lowers sub-regional collaboration.

C. Belarus

Belarus has been Russia's key ally and energy partner for many years. The country has served as a transit country for Russian gas. However, Russia's aggressive foreign policy and economic decline led Belarus to normalize its relations with the West. Since 2013, the interaction and trade between Belarus and the EU have grown significantly.⁴⁷ The EU's financial assistance to Belarus between 2014-2020 totaled €170 million to enhance the rule of law, respect for human rights, increase energy connectivity, and promote a stable economy.⁴⁸ Despite cooperation between the EU and Belarus, with the suspicious presidential elections in the country, the EU imposed sanctions on Belarus in 2020. In addition, the EU imposed sanctions due to the involvement of Belarus in Russia's invasion of Ukraine. As of June 2021, the country suspended its participation in the Eastern Partnership.⁴⁹

The country's energy mix is chiefly composed of natural gas and crude oil.⁵⁰ In terms of natural gas, in 2020, the country imported 19,9 bcm of gas, and 18,4 bcm of gas was supplied by Russia. Belarus's gas dependency is visible since 81.9% of the energy was produced from gas, and only 8.6% was produced from renewable sources in 2021.⁵¹ However, in recent years, the government of Belarus has decided to break its overdependence on Russia. Even though Russia has not been explicitly mentioned as a threat, high

⁴⁷ Ryhor Astapenia and Dzmitry Balkunets. "Belarus-Russia Relations After the Ukraine Conflict" Ostrogorski Centre and Belarus Digest: Minsk and London (2016), p.14.

⁴⁸ "Facts and Figures About EU-Belarus Relations". The Eastern Partnership (2021). Retrieved from <https://www.consilium.europa.eu/media/44399/685-annex-5-c-belarus-factsheet.pdf>, pp.1-3.

⁴⁹ "EU Relations with Belarus". The European Council (2021). Retrieved from <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eastern-partnership/belarus/>

⁵⁰ "Belarus Key Energy Statistics 2022". International Energy Agency (2023). Retrieved from <https://www.iea.org/countries/belarus>

⁵¹ "Gazprom Annual Report 2020", p.126; "Belarus Key Energy Statistics 2022"

dependence on energy imports, increases in gas prices, and the possibility of supply disruptions are underlined as significant energy security issues for the government.⁵²

In late 2015, the Belarusian government adopted the Concept of Energy Security in Belarus. The document sets specific targets to decrease the country's dependence on imported energy. To reduce gas imports, the government decided to increase its reliance on nuclear and renewable energy resources.⁵³ Besides, with the Government Program "Energy Saving" for 2016-2020, the government targeted reducing energy intensity by at least %2, increasing the share of domestic energy resources by at least %16 in the total energy mix, increasing the share of renewable energy resources at least %6 in the total energy mix and implementing energy-saving measures.⁵⁴ Accordingly, between 2019 and 2022, solar power capacity increased by 119 MW, bioenergy by 86 MW, wind power by 8 MW, and hydropower by 1 MW.⁵⁵

Despite these initiatives, Belarus's energy market is not competitive. Due to that, technical advice on the energy market reform was provided by EU4Energy, taking into account EU and global best practices.⁵⁶ However, the country has made low progress in legal and policy reforms to free its energy market. As a result, the country chooses to strengthen its control of the energy market rather than favor the free-market economy.⁵⁷ For this reason, cheap Russian energy and the significant role of gas in energy production in Belarus are hardening the country's diversification efforts. In addition, Belarus'

⁵² Aliaksandr Novikau. "Conceptualizing and Achieving Energy Security: The Case of Belarus" *Energy Strategy Reviews* 26 (2019), p.5.

⁵³ Sonja Simon, Ivan Filiutsch and Nastassia Bekish. "Energy Revolution: A Sustainable Belarus Energy Outlook". Heinrich Boell Foundation (2018), p.45.

⁵⁴ "The Best Practices in Sustainable Energy in Belarus, on Gaps in Implementing Sustainable Energy Practices, Challenges for Their Implementation". The United Nations Economic Commission for Europe (UNECE) (2018). Retrieved from https://unece.org/fileadmin/DAM/project-monitoring/unda/16_17X/A2.1_Implement_Natl_CS/Belarus_SE4All.pdf, p.17.

⁵⁵ "Renewable Energy Statistics 2023", pp.12-60.

⁵⁶ "EU4ENERGY in Belarus". International Energy Agency (2020). Retrieved from <https://iea.blob.core.windows.net/assets/82f350e9-9d68-4bc1-8a76-14b0903f8e73/Belarus-Combined.pdf>, pp.1-2.

⁵⁷ Rauf Mammadov. "Belarus's Role in East European Energy Geopolitics". The Jamestown Foundation, January 31, 2020. Retrieved from <https://jamestown.org/program/belarus-role-in-east-european-energy-geopolitics/>

political and economic linkages with Russia and the war in Ukraine reduce the likelihood of sub-regional energy collaboration.

Overall, Belarus, Moldova, and Ukraine are key transit states for Russian energy. These countries have varying levels of interaction with both Russia and the EU, resulting in cautious approaches when building sub-regional energy cooperation. Despite varying relations with the EU, sub-regional energy cooperation is low due to political alignment, several crises and wars, low energy interconnectivity and infrastructure, lack of competitive energy market structure, and lack of sub-regional initiatives for cooperation.

V. Caucasus Eastern Partnership Countries

The Caucasus Eastern Partnership countries, consisting of three small former Soviet republics, Armenia, Azerbaijan, and Georgia, demonstrate varying levels of dependency on and relations with Russia. The sub-regional energy cooperation within this context is considered a medium, primarily revolving around collaborative efforts between Georgia and Azerbaijan. Understanding the nuances of this cooperation requires a closer look at the different levels of dependency on Russia within each country. Historical factors have played a crucial role in shaping the current landscape of sub-regional energy dynamics in that sub-region. Challenges and opportunities unique to each country contribute to the medium level of cooperation, with geopolitical tensions, economic considerations, and energy infrastructure influencing the collaborative efforts. Notably, bilateral agreements and joint projects between Georgia and Azerbaijan are key contributors to the medium level of sub-regional cooperation.

A. Armenia

The main energy supply of Armenia comes from hydropower plants, nuclear power plants, natural gas, oil products, biofuels, and waste. Among them, natural gas and nuclear power comprise the country's main energy supply.⁵⁸ The country is highly reliant on Russia in terms of energy. Russia fully owns Armenia's national gas company. Therefore, Russia controls Armenia's gas transmission and distribution networks. The country is totally dependent on imports of hydrocarbon resources, and it imports its gas from

⁵⁸ "Armenia Key Energy Statistics 2022". International Energy Agency (2023). Retrieved from <https://www.iea.org/countries/armenia>

Russia and Iran.⁵⁹ In 2020, the country imported 2,8 bcm of gas, and 2,1 bcm of gas was supplied by Russia. The share of power generation from gas accounted for 43%, while the share of renewables accounted for 31.7% in 2021, demonstrating the significant role of gas in energy production in Armenia.⁶⁰

Despite dependence on Russia, the Armenian government also maintains a partnership with the EU. In 2021, the EU-Armenia Comprehensive and Enhanced Partnership Agreement (CEPA) was entered into force. The agreement includes strengthening democracy, the rule of law, education, and improving energy security. Since the EU is Armenia's crucial reform partner, it provides around €65 million annually for its reform agenda.⁶¹ In addition, EU4Energy provided technical support to the country by examining energy policy, making policy recommendations, and organizing policymaking events.⁶²

Despite its energy partnership with the EU, the country has only gas pipelines with Georgia and Iran, and it is isolated from the gas pipeline projects of the EU's SGC, such as the South Caucasus Pipeline (SCP) and Trans Anatolian Pipeline (TANAP) due to historical hostility between Armenia-Turkey and Armenia-Azerbaijan. Therefore, Armenia's energy import dependency on Russia causes Russia to use its dominant position in Armenia, which reduces sub-regional energy cooperation. The tension between Armenia and Russia became visible in 2019 when Gazprom announced an increase in gas prices in Armenia. In the same year, the Armenian government tried negotiating with Iran to build the Iran-Armenia-Georgia gas pipeline. However, it failed to realize it due to infrastructural and commercial constraints and Gazprom's total control of the Armenian energy sector.⁶³ As a result, Armenia tries to break its overdependence on Russia but

⁵⁹ "In-Depth Review of the Investment Climate and Market Structure in the Energy Sector of the Republic of Armenia" Energy Charter Secretariat (2015). Retrieved from https://www.energycharter.org/fileadmin/DocumentsMedia/ICMS/ICMS-Armenia_2015_en.pdf, p.50.

⁶⁰ "Gazprom Annual Report 2020", p.126; "Armenia Key Energy Statistics 2022".

⁶¹ "The European Union and Armenia". Eastern Partnership (2021). Retrieved from https://eeas.europa.eu/sites/default/files/armenia_factograph_0.pdf

⁶² "EU4ENERGY in Armenia". International Energy Agency (2020). Retrieved from <https://iea.blob.core.windows.net/assets/8ab6733c-65b4-4fa8-b173-2bb6a18860bd/Armenia-Combined.pdf>, pp.1-2.

⁶³ Natalia Konarzewska. "Armenia's Gas Dispute with Russia". The Central Asia-Caucasus Analyst, April 29, 2019. Retrieved from <https://www.cacianalyst.org/>

fails to do so due to its isolation in the region. The outbreak of the Nagorno-Karabakh war between Azerbaijan and Armenia in 2020 further increased the economic and energy dependency of Armenia on Russia, at the same time complicating sub-regional energy cooperation in the Caucasus.

In 2020, the Armenian government adopted the Energy Sector Development Strategic Program for 2040. According to the program, the government prioritizes increasing renewable energy and energy efficiency, increasing the lifetime of nuclear power plants, and liberalizing the energy market.⁶⁴ Hence, Armenia is working to diversify its energy mix by focusing on developing renewable resources. In this regard, between 2019 and 2022, solar power capacity increased by 214 MW, hydropower by 5 MW, while wind power capacity remained the same.⁶⁵ The country is also working towards achieving full energy market liberalization in line with the EU regulations. The current initiatives towards liberalization comprise modifications in electricity trading regulations, the preparation of the Electricity Law, enhancements in the effectiveness of the tariff policy, and the adoption of revisions in energy efficiency and renewable energy regulations.⁶⁶

Despite having various energy sources, including nuclear, hydroelectric, and thermal power, Armenia depends on gas for energy production, nearly all of which comes from Russia. In addition, Armenia relies entirely on Russia for its nuclear fuel supplies. Consequently, Armenia heavily depends on fuel imports from Russia to generate almost 70% of its power, which raises concerns over energy security and reduces sub-regional energy collaboration.⁶⁷

publications/analytical-articles/item/13570-armenias-gas-dispute-with-russia.html

⁶⁴ “Republic of Armenia Energy Sector Development Strategic Program to 2040”. Republic of Armenia (2020). Retrieved from http://www.mtad.am/u_files/file/energy/Energy%20Strategy_%20Jan%2014%202021_English.pdf, pp.3-5.

⁶⁵ “Renewable Energy Statistics 2023”, pp.12-42.

⁶⁶ “Republic of Armenia Energy Sector Development Strategic Program to 2040”, pp.11-12.

⁶⁷ “Armenia 2022”. International Energy Agency (2022). Retrieved from <https://iea.blob.core.windows.net/assets/8328cc7c-e65e-4df1-a96f-514 added 0ac31e/Armenia2022EnergyPolicyReview.pdf>, p.70.

B. Azerbaijan

Azerbaijan is an energy-rich country in the South Caucasus, and the country's main energy supply comes from oil and gas resources. In 2020, the country imported 2 bcm of gas, and no gas was supplied from Russia. The country's fossil fuel production is evident since the share of power generation from gas accounted for 92.9% while the share of renewables accounted for 4.8% in 2021.⁶⁸ Besides, the country is an important energy partner for the EU and its SGC for diversifying energy sources and routes. With the realization of the South Caucasus Pipeline and TANAP, Azerbaijan provides gas for the EU, Georgia, and Turkey. Azeri gas is essential for enhancing competition and decreasing Russian dominance in the European gas market. After Russia's occupation of Ukraine, Azerbaijan's importance and role in ensuring the EU's energy security has increased even more.

At this point, one of the most critical challenges for Azerbaijan is the security of energy pipelines and ensuring a continuous supply of energy. This stems from the fact that pipelines were laid close to conflictual territories.⁶⁹ In order to support Azerbaijan, the EU provides financial assistance to its important partner to deepen its relations. In 2019, the EU provided €27 million to Azerbaijan under the Partnership Priorities Facility to increase energy efficiency, and environmental protection, strengthen good governance, and encourage the mobility of people.⁷⁰

Moreover, the Azeri government adopted the State Program for the Development of the Fuel and Energy Sector for 2005-2015. Since the country is a net energy exporter, its state program mainly focuses on increasing energy production and storage, promoting environmental protection, increasing investments in the energy sector, and exploring and developing new energy

⁶⁸ "Gazprom Annual Report 2020", p.126; "Azerbaijan Key Energy Statistics 2022". International Energy Agency (2023). Retrieved from <https://www.iea.org/countries/azerbaijan>

⁶⁹ Rovshan Jamalov and Tahmasib Alizada. "Energy Security and Energy Union Perspectives for Azerbaijan" (2015). Retrieved from https://cesd.az/new/wp-content/uploads/2015/11/Energy_security_and_Energy_union_perspectives_for_Azerbaijan_CESD_Policy_Paper.pdf, p.4.

⁷⁰ "Commission Implementing Decision on the Multiannual Action Programme in Favour of the Republic of Azerbaijan for 2019-2020". European Commission (2019). Retrieved from https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2019-10/c_2019_7528_f1_commission_implementing_decision_en_v3_p1_1042777.pdf, p.3.

fields.⁷¹ Furthermore, the presidential order in 2019 proposed reforms in encouraging renewable energy resources, increasing energy efficiency, preparing energy sector strategy, and reforming the energy sector.⁷²

In the way of energy market liberalization, a new electricity legislation was prepared in accordance with the EU's Third Energy Package, and the Energy Regulatory Agency was created in 2017. In addition, the presidential decree issued in 2019 led to the development of draft legislation for establishing a regulatory body for the energy sector and utility services. Furthermore, EU4Energy provided technical assistance and guidance to the country by organizing policy events for policymaking and capacity building.⁷³

Despite Azerbaijan's significant reliance on oil and natural gas for its energy supply, there has been increased attention towards using renewable energy sources. The government acknowledges that increasing the utilization of renewable energy can help the country diversify its energy resources, divert natural gas away from power generation, and assist the country in achieving its climate targets outlined in the Paris Agreement. Concerning this issue, between 2019 and 2022, hydropower capacity increased by 32 MW and solar power by 18 MW, while wind and bioenergy capacities remained the same.⁷⁴

Consequently, Azerbaijan maintains relatively decent relationships with Russia and develops a partnership with the EU. Some challenges for Azerbaijan affect its relations with the EU. Firstly, the Nagorno-Karabakh war is one of the barriers to Azerbaijan since it constitutes a risk to energy security. Besides, the EU's unbalanced position and ineffectiveness against Russian

⁷¹ “National Sustainable Energy Action Plan of Azerbaijan”. The United Nations Economic Commission for Europe (UNECE) (2018). Retrieved from https://unece.org/fileadmin/DAM/project-monitoring/unda/16_17X/E2_A2.3/Action_Plan_of_Azerbaijan-new-03.12.2019.pdf, p.35.

⁷² “Azerbaijan 2021: Energy Policy Review”. International Energy Agency (2021). Retrieved from <https://iea.blob.core.windows.net/assets/49662c46-575f-4561-a541-5541f5342b07/Azerbaijan2021EnergyPolicyReview.pdf>

⁷³ “Azerbaijan 2021”. International Energy Agency (2021). Retrieved from <https://iea.blob.core.windows.net/assets/49662c46-575f-4561-a541-5541f5342b07/Azerbaijan2021EnergyPolicyReview.pdf>, p.31; “EU4ENERGY in Azerbaijan”. International Energy Agency. (2020). Retrieved from <https://iea.blob.core.windows.net/assets/474623c0-1b5b-4957-865e-82a96cb91351/Azerbaijan-Combined.pdf>, pp.1-2.

⁷⁴ “Renewable Energy Statistics 2023”, pp.12-60.

aggression made Azerbaijan cautious about participating actively in the Eastern Partnership. Secondly, since the Azeri government tries to balance the two sides, the country is not actively participating in the Eastern Partnership. Ultimately, there is a medium level of sub-regional cooperation due to the cooperative projects and bilateral agreements between Azerbaijan and Georgia.

C. Georgia

Georgia is another key partner of the EU since it is a transit country for SGC. Major oil and gas pipelines, such as the Baku-Tbilisi-Ceyhan and the South Caucasus pipelines, cross over Georgia's territories. For natural gas, the country imports most of its gas from Azerbaijan. In 2020, Georgia imported 2,8 bcm of gas, and only 0,2 bcm was supplied by Russia. The rest was supplied by Azerbaijan. The country's energy supply comes mainly from natural gas, crude oil, and hydropower. The share of gas in energy production accounted for 18.8%, while renewables accounted for 81.2% in 2021, showing the country's reliance on renewables.⁷⁵ However, Russian threats greatly risk Georgia's energy security. In this regard, the cooperation between the EU and Georgia has increased, especially after 2008, when Russia initiated military operations against Georgia.⁷⁶ Eventually, the country was included in regional EU programs related to climate change, energy security, renewable energy, and the environment.

The Multiannual Indicative Programme for Georgia, covering 2021–2027, was approved by the European Commission with five priority areas. These are a robust, sustainable, and interconnected economy, institutional accountability, the rule of law and security, climate and environmental adaptability, effective digitization, and a resilient, equitable, gender-neutral, and inclusive society. The Union allocated €340 million to execute the Programme between 2021 and 2024.⁷⁷ Furthermore, EU4Energy delivered

⁷⁵ “Gazprom Annual Report 2020”, p.126; “Georgia Key Energy Statistics 2022”. International Energy Agency (2023). Retrieved from <https://www.iea.org/countries/georgia>

⁷⁶ Leila Alieva and Natalia Shapovalova, eds. “Energy Security in the South Caucasus: Views from the Region”. *FRIDE Working Paper* (2015), pp.18-19.

⁷⁷ “Multi-Annual Indicative Programme (2021-2027)”. European Commission (2022). Retrieved from https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2022-08/C_2022_5658_F1_ANNEX_EN_V2_P1_2019350.PDF, p.24.

technical support and suggested policy recommendations for the preparation of the nation's long-term energy strategy and contributed to the formulation of legislation covering the gas market, energy, water supply, energy efficiency, and reforms in the electricity market.⁷⁸

In 2019, the country adopted the Energy Strategy of Georgia 2020-2030, intending to increase the share of renewable resources, expand energy trade with neighboring nations, effectively use existing energy resources, improve energy efficiency, promote sustainable forest management, implement market-based systems in line with EU regulations, and enhancing air quality.⁷⁹ Starting in 2017, Georgia adopted the task of complying with many EU directives and regulations concerning electricity, natural gas, energy efficiency, and renewable energy. These regulatory modifications comprise the Law on Electricity and Natural Gas, modifications to the Electricity Network Code, implementation of the Natural Gas Network Rules, and the implementation of the Service Quality Rules.⁸⁰

In addition, the government has developed and adopted several draft laws, strategy papers, and legislation about the liberalization of the energy sector. These legislations consist of a new Law on Energy and Water Supply, a draft of the Law on Energy Efficiency, a draft of the Law on Energy Performance of Buildings, a Law concerning Energy Labelling, a Law aimed at promoting the production and utilization of energy generated by renewable sources, the Electricity Market Intermediary Concept Design, and the Law on Public-Private Partnerships.⁸¹ These significant developments highlight the government's dedication to harmonizing Georgia's energy sector with EU laws and liberalizing its energy market.

Apart from market reforms, Georgia has dedicated itself to developing renewable energy resources. In this realm, between 2019 and 2022, hydropower capacity increased by 497 MW, solar power by 20 MW, and wind power by 8 MW.⁸² As a result, the growing role of Azerbaijan as a supplier

⁷⁸ "EU4ENERGY in Georgia". International Energy Agency (2020). Retrieved from <https://iea.blob.core.windows.net/assets/de14cda3-1c4b-49bf-9501-88d41a3166d4/Georgia-Combined.pdf>

⁷⁹ "Georgia 2020". International Energy Agency (2020). Retrieved from https://iea.blob.core.windows.net/assets/24da4104-6971-4cde-99d3-630f455ae2c3/Georgia_2020_Energy_Policy_Review.pdf, pp.15-108.

⁸⁰ "Georgia 2020", pp.28-29.

⁸¹ "Georgia 2020", p.29.

⁸² "Renewable Energy Statistics 2023", pp.12-42.

and Georgia as a transit country for Europe's energy security and the integration of these countries with the EU is less desirable for Russia. Insecurity in the occupied territories of Georgia, Abkhazia, and South Ossetia and possible military intervention of Russia create pressure on Georgia and push the country more on the EU side.⁸³ In addition, despite its low dependency on Russian gas, the country aimed to increase low-carbon initiatives to lower its fossil fuel dependency. In the end, despite approximation to the EU laws and efforts for low-carbon transition to increase energy security, sub-regional cooperation cannot go beyond the bilateral relations between Georgia and Azerbaijan.

All in all, Armenia's energy sector is dominated by Russia. Even though Armenia has tried to diversify Russian gas due to the recent crisis between the two countries, political isolation and domination of Gazprom have hindered diversification efforts. In Georgia, gas imports from Azerbaijan and Georgia's transit role for Azeri gas enhanced the country's energy security. Compared to Armenia and Georgia, Azerbaijan has better relations with Russia, and the country does not have an energy dependency on that country. At the same time, the country develops energy partnerships with the EU. Consequently, cooperation in the sub-region is limited with Azerbaijan and Georgia. In this regard, the sub-regional energy cooperation within this context is considered a medium.

Conclusion

To sum up, a sub-regional analysis of Eastern Partnership countries, categorized into Northeast Europe (Ukraine, Moldova, Belarus) and Caucasus (Armenia, Azerbaijan, Georgia), reveals the efforts of these countries to address their energy dependency on Russia, energy market liberalization and energy diversification efforts for managing energy security challenges. In their efforts, the EU provided financial and technical assistance to these countries.

Despite varying levels of efforts and advancements in these issues, wars, relations of these countries with the EU and Russia, uncompetitive energy markets, low energy interconnectivity, and the lack of sub-regional initiatives remain some of the significant barriers to achieving effective sub-regional cooperation. In the end, sub-regional energy cooperation in the Caucasus

⁸³ Sergi Kapanadze. "Georgia's Vulnerability to Russian Pressure Points". European Council on Foreign Relations 106 (2014), pp.6-7.

Eastern Partnership countries is considered a medium level centered on collaboration between Georgia and Azerbaijan. On the other hand, sub-regional energy cooperation in Northeast Europe Eastern Partnership countries is considered low due to limited cooperation between countries in the sub-region.

Our findings emphasize the necessity for tailored sub-regional energy policies within the broader framework of the EU's regional energy policies. While a unified approach has its merits, it may not fully account for the unique necessities and disparities within sub-regions. Hence, promoting energy solidarity, interconnection, and cooperation at the sub-regional level is essential. This approach strengthens the sub-regions' resilience and contributes to the overarching goal of a cohesive and resilient European energy ecosystem. Embracing this nuanced perspective reinforces the EU's responsiveness in the face of evolving energy dynamics, ultimately fortifying the collective energy security in wider Europe.

For Northeast Europe Eastern Partnership countries, the EU must ensure the uninterrupted flow of gas supplies from transit nations to enhance energy security. EU policymakers need to continue to support energy market liberalization and stability, invest in critical infrastructural developments, foster effective dispute-resolution mechanisms, and maintain transparent transit conditions for all stakeholders while encouraging collaboration and solidarity among these countries. In the case of Caucasus Eastern Partnership countries, the EU has a chance to facilitate multilateral energy cooperation and dialogue among sub-regional countries. Encouraging the establishment of sub-regional energy forums, promoting energy market liberalization, and facilitating energy interconnection are vital steps to secure the free flow of gas supplies and reduce dependency on Russian energy.

To conclude, the research suggests that the success of the EU's regional energy policies in the context of EU-Russia energy dependency depends on how these policies are adapted to meet the unique challenges and opportunities of specific sub-regions. The EU's ability to recognize and address the distinct dynamics within these sub-regions will be crucial in enhancing energy security, reducing dependency on Russian energy supplies, and reducing Russian influence on Eastern Partnership countries. In short, enhancing energy security in wider Europe requires strong political leadership and sustained efforts to promote cooperation and interconnection in the energy sector.

Bibliography

- Acharya, Amitav. "Comparative Regionalism: A Field Whose Time Has Come?" *The International Spectator* 47, no.1 (2012): 3–15.
- Alieva, Leila, and Natalia Shapovalova, eds. "Energy Security in the South Caucasus: Views from the Region". *FRIDE Working Paper* (2015): 1-25.
- Astapenia, Ryhor, and Dzmitry Balkunets. "Belarus-Russia Relations After the Ukraine Conflict" Ostrogorski Centre and Belarus Digest: Minsk and London (2016): 1-23.
- Boute, Anatole. *Energy Security Along the New Silk Road: Energy Law and Geopolitics in Central Asia*. Cambridge: Cambridge University Press, (2019).
- Buzan, Barry, Ole Wæver, and Jaap De Wilde. *Security: A New Framework for Analysis*. Colorado: Lynne Rienner Publishers, (1998).
- Casier, Tom. "Russia's Energy Leverage over the EU: Myth or Reality?" *Perspectives on European Politics and Society* 12, no.4 (2011): 493-508.
- Correlje, Aad, and Coby Van der Linde. "Energy Supply Security and Geopolitics: A European Perspective" *Energy Policy* 34, no.5 (2006): 532-543.
- Cottey, Andrew. "Sub-regional Cooperation in Europe: An Assessment". *EU International Relations and Diplomacy Studies* (2009): 1-24.
- De Bruyckere, Luka. "The Ukrainian Crisis and its Impact on European Energy Debates". *Journal of International Relations* 16, no:1 (2018): 94-111.
- Eastern Partnership. "The European Union and Armenia" (2021). Retrieved from https://eeas.europa.eu/sites/default/files/armenia_factograph_0.pdf
- Energy Charter Secretariat. "In-Depth Review of the Investment Climate and Market Structure in the Energy Sector of the Republic of Armenia" (2015). Retrieved from https://www.energycharter.org/fileadmin/DocumentsMedia/ICMS/ICMS-Armenia_2015_en.pdf
- Energy Community. "Ukraine Energy Support Fund" (2023). Retrieved from <https://www.energy-community.org/Ukraine/Fund.html>
- Energy Community. "Who We Are" (2020). Retrieved from <https://www.energy-community.org/aboutus/howweare.html>
- European Commission. "Commission Implementing Decision on the Multiannual Action Programme in Favour of the Republic of Azerbaijan for 2019-2020" (2019). Retrieved from https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2019-10/c_2019_7528_f1_commission_implementing_decision_en_v3_p1_1042777.pdf

- European Commission. “Moldova” (2023). Retrieved from https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/european-neighbourhood-policy/countries-region/moldova_en
- European Commission. “Multi-Annual Indicative Programme (2021-2027)” (2022). Retrieved from https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2022-08/C_2022_5658_F1_ANNEX_EN_V2_P1_2019350.PDF
- European Commission. “Third Energy Package” (2020). Retrieved from https://energy.ec.europa.eu/topics/markets-and-consumers/market-legislation/third-energy-package_en
- European Commission. “What Are the European Green Deal and the Energy Union About?” (2020). Retrieved from <https://ec.europa.eu/eurostat/cache/infographs/energy/bloc-1.html>
- European Council of the European Union. “Eastern Partnership” (2020). Retrieved from <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eastern-partnership/>
- Gänzle, Stefan, and Kristine Kern, eds. A ‘Macro-Regional’ Europe in the Making: Theoretical Approaches and Empirical Evidence. London: Palgrave Macmillan, (2016).
- Gazprom. “Gazprom Annual Report 2020” (2021). Retrieved from https://www.annualreports.com/HostedData/AnnualReports/PDF/LSE_OGZD_2020.pdf
- Hamanaka, Shintaro. “What is Subregionalism? Analytical Framework and Two Case Studies from Asia”. *Pacific Focus* 30, no.3 (2015): 389-414.
- Henderson, James, and Kong Chyong. “Do Future Russian Gas Pipeline Exports to Europe Matter Anymore?” *The Oxford Institute for Energy Studies* 131 (2023): 1-27.
- Högselius, Per, and Arne Kaijser. “Energy Dependence in Historical Perspective: The Geopolitics of Smaller Nations”. *Energy Policy* 127 (2019): 438-444.
- Hook, Glenn D., and Ian Kearns, eds. *Subregionalism and World Order*. London: Macmillan Press LTD, (1999).
- International Energy Agency. “Armenia 2022” (2022). Retrieved from <https://iea.blob.core.windows.net/assets/8328cc7c-e65e-4df1-a96f-514fdd0ac31e/Armenia2022EnergyPolicyReview.pdf>
- International Energy Agency. “Armenia Key Energy Statistics 2022” (2023). Retrieved from <https://www.iea.org/countries/armenia>
- International Energy Agency. “Azerbaijan 2021: Energy Policy Review” (2021). Retrieved from <https://iea.blob.core.windows.net/assets/49662c46-575f-4561->

a541-5541f5342b07/Azerbaijan2021EnergyPolicyReview.pdf

International Energy Agency. “Azerbaijan 2021” (2021). Retrieved from <https://iea.blob.core.windows.net/assets/49662c46-575f-4561-a541-5541f5342b07/Azerbaijan2021EnergyPolicyReview.pdf>

International Energy Agency. “Azerbaijan Key Energy Statistics 2022” (2023). Retrieved from <https://www.iea.org/countries/azerbaijan>

International Energy Agency. “Belarus Key Energy Statistics 2022” (2023). Retrieved from <https://www.iea.org/countries/belarus>

International Energy Agency. “EU4ENERGY in Armenia” (2020). Retrieved from <https://iea.blob.core.windows.net/assets/8ab6733c-65b4-4fa8-b173-2bb6a18860bd/Armenia-Combined.pdf>

International Energy Agency. “EU4ENERGY in Azerbaijan” (2020). Retrieved from <https://iea.blob.core.windows.net/assets/474623c0-1b5b-4957-865e-82a96cb91351/Azerbaijan-Combined.pdf>

International Energy Agency. “EU4ENERGY in Belarus” (2020). Retrieved from <https://iea.blob.core.windows.net/assets/82f350e9-9d68-4bc1-8a76-14b0903f8e73/Belarus-Combined.pdf>

International Energy Agency. “EU4ENERGY in Georgia” (2020). Retrieved from <https://iea.blob.core.windows.net/assets/de14cda3-1c4b-49bf-9501-88d41a3166d4/Georgia-Combined.pdf>

International Energy Agency. “EU4ENERGY in the Eastern Partnership” (2020). Retrieved from <https://iea.blob.core.windows.net/assets/8fd253e9-de9b-4dea-b75a-2dcf264079de/Regional-Combined.pdf>

International Energy Agency. “EU4ENERGY in the Republic of Moldova” (2020). Retrieved from <https://iea.blob.core.windows.net/assets/e9b94275-7c50-438e-96a9-424abdd7d0ff/Moldova-Combined.pdf>

International Energy Agency. “EU4ENERGY in Ukraine”. (2020). Retrieved from <https://iea.blob.core.windows.net/assets/03ae6618-bb77-40ee-a9ce-89d37ed7e273/Ukraine-Combined.pdf>

International Energy Agency. “Georgia 2020” (2020). Retrieved from https://iea.blob.core.windows.net/assets/24da4104-6971-4cde-99d3-630f455ae2c3/Georgia_2020_Energy_Policy_Review.pdf

International Energy Agency. “Georgia Key Energy Statistics 2022” (2023). Retrieved from <https://www.iea.org/countries/georgia>

International Energy Agency. “Moldova 2022” (2022). Retrieved from <https://iea.blob.core.windows.net/assets/dc881e93-9f82-4072-b8b4-a0d00a487f59/Moldova2022.pdf>

- International Energy Agency. “Moldova Key Energy Statistics 2022” (2023). Retrieved from <https://www.iea.org/countries/republic-of-moldova>
- International Energy Agency. “Natural Gas Supply-Demand Balance of the European Union in 2023” (2023). Retrieved <https://iea.blob.core.windows.net/assets/227fc286-a3a7-41ef-9843-1352a1b0c979/Naturalgassupply-demandbalanceoftheEuropeanUnionin2023.pdf>
- International Energy Agency. “Republic of Moldova Energy Profile” (2020). Retrieved from <https://iea.blob.core.windows.net/assets/a6dd7ac3-8955-41f9-8971-d7c09ccff6d9/MoldovaEnergyProfile.pdf>
- International Energy Agency. “Ukraine Energy Profile” (2020). Retrieved from <https://iea.blob.core.windows.net/assets/ac51678f-5069-4495-9551-87040cb0c99d/UkraineEnergyProfile.pdf>
- International Energy Agency. “Ukraine Key Energy Statistics 2022” (2023). Retrieved from <https://www.iea.org/countries/ukraine>
- International Renewable Energy Agency. “Renewable Energy Statistics 2023” (2023). Retrieved from https://mc-cd8320d4-36a1-40ac-83cc-3389-cdn-endpoint.azureedge.net/-/media/Files/IRENA/Agency/Publication/2023/Jul/IRENA_Renewable_energy_statistics_2023.pdf?rev=7b2f44c294b84cad9a27fc24949d2134
- Jamalov, Rovshan and Tahmasib Alizada. “Energy Security and Energy Union Perspectives for Azerbaijan” (2015). Retrieved from https://cesd.az/new/wp-content/uploads/2015/11/Energy_security_and_Energy_union_perspectives_for_Azerbaijan_CESD_Policy_Paper.pdf
- Jirušek, Martin, Tomáš Vlček, and James Henderson. “Russia’s Energy Relations in Southeastern Europe: An Analysis of Motives in Bulgaria and Greece”. *Post-Soviet Affairs* 33, no.5 (2017): 335-355.
- Kapanadze, Sergi. “Georgia’s Vulnerability to Russian Pressure Points”. *European Council on Foreign Relations* 106 (2014): 1-10.
- Khan, Samia, and Robert Van Wynsberghe. “Cultivating the Under-Mined: Cross-Case Analysis as Knowledge Mobilization” *Forum: Qualitative Social Research* 9, no.1 (2008): 1-27.
- Knodt, Michèle and Jörg Kemmerzell, eds. *Handbook of Energy Governance in Europe*. Cham: Springer Nature Switzerland, (2022).
- Konarzewska, Natalia. “Armenia’s Gas Dispute with Russia”. *The Central Asia-Caucasus Analyst*, April 29, 2019. Retrieved from <https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13570-armenias-gas-dispute-with-russia.html>

- Kropatcheva, Elena. "Playing Both Ends Against the Middle: Russia's Geopolitical Energy Games with the EU and Ukraine" *Geopolitics* 16, no.3 (2011): 553-573.
- Legucka, Agnieszka, and Agata Włodkowska. "The Eastern Partnership as a Contested Neighbourhood: The Role of External Actors-The EU and Russia" *Studia Europejskie-Studies in European Affairs* 25, no:4 (2021): 37-50.
- Mammadov, Rauf. "Belarus's Role in East European Energy Geopolitics". The Jamestown Foundation, January 31, 2020. Retrieved from <https://jamestown.org/program/belarus-role-in-east-european-energy-geopolitics/>
- Novikau, Aliaksandr. "Conceptualizing and Achieving Energy Security: The Case of Belarus" *Energy Strategy Reviews* 26 (2019): 1-11.
- Phillips, Nicola. "Hemispheric Integration and Subregionalism in the Americas" *International Affairs* 79, no.2 (2003): 327-349.
- Pirani, Simon, and Jack Sharples. "The Russia-Ukraine Gas Transit Deal: Opening A New Chapter". *The Oxford Institute for Energy Studies* 64 (2020): 1-9.
- Pirani, Simon. "Ukraine's Energy Policy and Prospects for the Gas Sector". *The Oxford Institute for Energy Studies* 106 (2021): 1-23.
- Ravenhill, John. "East Asian Regionalism: Much Ado About Nothing?" *Review of International Studies* 35, no. S1 (2009): 215-235.
- Republic of Armenia. "Republic of Armenia Energy Sector Development Strategic Program to 2040". (2020). Retrieved from http://www.mtad.am/u_files/file/energy/Energy%20Strategy_%20Jan%2014%202021_English.pdf
- Richter, Philipp M., and Franziska Holz. "All Quiet on The Eastern Front? Disruption Scenarios of Russian Natural Gas Supply to Europe" *Energy Policy* 80 (2015): 177-189.
- Siddi, Marco. "The EU's Gas Relationship with Russia: Solving Current Disputes and Strengthening Energy Security" *Asia Europe Journal* 15 (2017): 107-117.
- Simon, Sonja, Ivan Filiutich and Nastassia Bekish. "Energy Revolution: A Sustainable Belarus Energy Outlook". Heinrich Boell Foundation (2018): 1-120.
- Srivastava, Leena, and Neha Misra. "Promoting Regional Energy Co-Operation in South Asia" *Energy Policy* 35, no.6 (2007): 3360-3368.
- The Eastern Partnership. "Facts and Figures About EU-Belarus Relations" (2021). Retrieved from <https://www.consilium.europa.eu/media/44399/685-annex-5-c-belarus-factsheet.pdf>
- The European Council. "EU Relations with Belarus" (2021). Retrieved from

- <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eastern-partnership/belarus/>
- The Republic of Moldova. “Energy Strategy of the Republic of Moldova to the Year 2030” (2012). Retrieved from https://www.serviciilocale.md/public/files/Energy_Strategy_2030_Final.pdf
- The United Nations Economic Commission for Europe (UNECE). “National Sustainable Energy Action Plan of Azerbaijan” (2018). Retrieved from https://unece.org/fileadmin/DAM/project-monitoring/unda/16_17X/E2_A2.3/Action_Plan_of_Azerbaijan-new-03.12.2019.pdf
- The United Nations Economic Commission for Europe (UNECE). “The Best Practices in Sustainable Energy in Belarus, on Gaps in Implementing Sustainable Energy Practices, Challenges for Their Implementation” (2018). Retrieved from https://unece.org/fileadmin/DAM/project-monitoring/unda/16_17X/A2.1_Implement_Natl_CS/Belarus_SE4All.pdf
- Tow, William T. *Subregional Security Cooperation in the Third World*. Boulder and London: Lynne Rienner Publishers, (1990).
- Wilson, Andrew. “Moldova’s Gas Deal with Russia: David Tries to Draw with Goliath”. European Council on Foreign Relations, November 4, 2021. Retrieved from <https://ecfr.eu/article/moldovas-gas-deal-with-russia-david-draws-with-goliath/>
- Yue, Chia Siow. “Regionalism and Subregionalism in ASEAN: The Free Trade Area and Growth Triangle Models”. *Regionalism versus Multilateral Trade Arrangements* 6 (1997): 275-312.

EXPECTING THE SAME RESULTS FROM DISSIMILAR LEGAL TEXTS: AN ASSESSMENT OF ASSOCIATION AGREEMENTS OF TÜRKİYE AND GREECE

T. Mesut EREN*
Research Article

Abstract

This article compares the association agreements of Greece, which signed the first association agreement with the European Economic Community (EEC), and Türkiye, which subsequently signed a similar agreement. It has been argued for a long time that the Ankara Agreement was inspired by the Athens Agreement. This article tries to reveal that although the aims and purposes of these agreements are similar, they diverge considerably when examined closely, both in spirit and wording. The argument of the article is that the Athens Agreement was prepared from the very beginning by the EEC to bring Greece to full membership as quickly as possible. But the Ankara Agreement with Türkiye appears to be a derivative agreement very similar to the Athens Agreement, but it has different important clauses and a deliberately weakened regulatory power. As a result, the Ankara Agreement, which is still in force and forms the legal basis of Türkiye's relations with the EU, neither had the proper content to carry Türkiye into full membership at the time it was signed, nor it is not meaningful in this context to expect same results from the legal texts that differ in this way. This paper attempts to prove this assertion.

Keywords: Association, EU Membership, Türkiye, Greece, European Economic Community

* Professor, Institute of European Studies, Marmara University, e-mail: mesut.eren@marmara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6991-0251.
Gönderilme Tarihi: 17 Ağustos 2023, Kabul Tarihi: 21 Ocak 2024

**Farklı Hukuk Metinlerinden Benzer Sonuçlar Beklemek:
Türkiye ve Yunanistan Ortaklık Anlaşmalarının Karşılaştırılması**

Öz

Bu makalede Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ilk ortaklık anlaşması imzalayan Yunanistan ve ardından benzer bir anlaşmayı imzalayan Türkiye'nin ortaklık anlaşmaları karşılaştırılmıştır. Ankara Anlaşmasının Atina Anlaşmasından esinlendiği uzun süredir savunulmuştur. Bu makale, bu Anlaşmaların hedefleri ve yapılış amaçları benzer olsa da hem ruhu hem de lafzı yakından incelendiğinde önemli derecede ayrışıklarını ortaya koymaktadır. Makalenin iddiası şudur: Atina Anlaşması AET tarafından en başından Yunanistan'ı en hızlı şekilde tam üyeliğe taşımak için hazırlanmıştır. Türkiye ile yapılan Ankara Anlaşması ise, ilk bakışta Atina Anlaşmasına benzer şekilde düzenlenmiş bir türev anlaşma gibi görülse de önemli maddeleri farklı şekilde düzenlenmiş ve yaptırım gücü bilinçli olarak zayıflatılmış bir anlaşmadır. Sonuç olarak, halen yürürlükte olan Ankara Anlaşması, AB ile olan ilişkilerimizin (müzakere eden ülke statüsü ile birlikte) hukuki temelini oluşturmaktadır. Ancak, bu anlaşma Atina Anlaşması'nın aksine, ne imzalandığı dönemde ne bugün Türkiye'yi tam üyeliğe taşıyacak bir içerik ve kapsama sahip olmamıştır. Bu şekilde farklılaşan hukuki metinlerden benzer sonuçları beklemek de bu bağlamda anlamlı değildir. Elinizdeki çalışma bu tezi kanıtlamaya çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ortaklık, AB üyeliği, Türkiye, Yunanistan, Avrupa Ekonomik Topluluğu

Introduction

The Athens Agreement of 1962¹ and the Ankara Agreement of 1963² are agreements signed pursuant to Article 238 of the EEC Treaty³. It is often

¹ Council Decision of 25 September 1961 on the conclusion of the Agreement establishing an Association between the EEC and Greece, Official Journal of the European Communities, 293/63, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31963D0106&from=HR>

² Agreement on measures and procedures required for the implementation of the Agreement establishing an Association between the EEC and Turkey", Official Journal 64/737/EEC, 217, 21/12/1964 P. 3703-3704. https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:f8e2f9f4-75c8-4f62-ae3f-b86ca5842eee.0008.02/DOC_2&format=PDF

³ Article 238 of the Treaty establishing the EEC: The Community may conclude with a third country, a union of States or an international organization agreement creating an association embodying reciprocal rights and obligations, joint actions and special procedures. Treaty establishing the EEC and connected documents. Luxembourg: Publishing Services of the European Communities, "Treaty

claimed that the Ankara Agreement is directly inspired by the Athens Agreement. Although at first glance they may seem to have a common character in terms of their aims, scopes, and objectives and almost the same wordings in many articles, these two agreements differ from each other in essential points. Both agreements set the establishment of a customs union and then full membership as the ultimate goal. Greece Agreement contains clearer, more concrete and precisely defined provisions. Considering the results of both agreements, one of the agreements led Greece to a customs union with the EEC in 1968⁴, covering industrial products and many processed agricultural products, and finally to the EC membership in 1981. The other agreement took Türkiye only to a customs union in 1996 and to the status of a negotiating country for full membership 60 years after the signing of the Association Agreement (AA).

The following question arises here: Did the EEC at that time, as the Association Agreement was being initiated, show her intention to make a full member of the Community? As known, Greece was an orthodox Balkan country with Hellenistic roots, economically backward and newly returned from a seven-year military junta to democracy.

If the assertion that the Athens and Ankara Agreements are identical agreements is true, they could have led Greece and Türkiye to at least close consequences if not necessarily to the same results, owing to the diverging country-specific economic conditions of both countries. The clearest proof of this would come through the assessment of the different effects and results generated by these agreements. This paper will compare and evaluate the Athens and Ankara agreements as legal bases for the two countries' relations with the EU. Political issues regarding the controversial relations between the EU and Türkiye will be discussed partially and as much as necessary.

After the short introduction, Section I summarize the developments in Greece and Türkiye's association history, including the motivations of contracting parties of the agreements. Section II and III examine the

establishing the EEC", p. 5-183. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DE/TXT/PDF/?uri=CELEX:11957E/TXT&from=en>

⁴ Association between Greece and EEC, Annual Report presented by Greece, GATT Document L/3319, from 20 January 1970, file:///C:/Users/m.eren/Desktop/Greek%20customs%20union.PDF Association between Greece and EEC, Tariff Alignment and negotiations under Art. XXIV:6, GATT L/3401/Add.1 from 22 June 1970, <https://docs.wto.org/gattdocs/q/GG/L3799/3401.PDF>

Associations Agreements of Athens and Ankara respectively. In Section IV, a comprehensive examination of the agreements will be carried out by means of a comparison of the main economic provisions.

I. Historical Background and the Motivations of Greece and Türkiye for an Application and the Reactions of EEC

“To be honest, Greece’s application for accession in 1962 was greeted with enthusiasm in Europe, especially by Walter Hallstein⁵. Hallstein revealed in the idea that the country that was the cradle of the European democracy, Greek spirit that had made Europe great, wanted to come and be a member! It was the first new state that wanted to join the EEC, and we were almost drunk with joy, we were very enthusiastic. At times, you might say we found it rather difficult not to express our enthusiasm too openly, because after all we were facing tough negotiations”.

These words, which reveal the sincere feelings expressed during Greece's application for association in the summer of 1959, belong to the rapporteur who at that time was in charge of the evaluation of Greece's membership on behalf of the Commission⁶. This positive approach was always dominant during the membership process of Greece, which started in 1959 and ended with its accession in 1981.

On 8 June 1959, just two years after the establishment of the EEC, Greece applied to the EEC to establish a membership based on Article 238 of the Treaty of Rome⁷. Just 52 days after this application, on 31 July 1959, Türkiye applied for association, again on the basis of the same article. The reasons of Greece and Türkiye for applying for the EEC membership was almost similar. Although we will not go into details here, we can summarize the common motivation shared by both countries in a few points. Desiring to be a member of the European family, both countries aimed to join the EEC, with the thought that after becoming a member of the Council of Europe politically and NATO militarily, it would probably help to improve their economically

⁵ Walter Hallstein, was the first President of the Commission of the EEC for the period between 1958 and 1967.

⁶ Interview der Hans-August Lucker, François Klein, Bonn 15. Mai 2006, Traduction Centre Virtuel de la Connaissance sur l'Europe (CVCE), https://www.cvce.eu/en/obj/interview_with_hans_august_lucker_the_association_agreement_between_greece_and_the_eec_bonn_15_may_2006-en-c0a40276-36e3-4263-ad73-888578b88254.html

⁷ Ibid. FN 3

backward situation. At the beginning of the 1960s, both countries were making a significant part of their exports to the EEC countries. However, their desire to take part in this new formation in Europe was becoming. Both countries aimed to reveal their economic and political standings which at that time relied more on commercial concerns. Especially for Türkiye, the decrease in economic aid from the USA, from which it had obtained a large amount of external financial resources, and the binding nature of these aids on certain political conditions led Türkiye to seek new sources from which it can find long-term loans. In this framework, at the end of the 1950s, Türkiye began to see the EEC as a "lifebuoy" that could save itself from the economic crisis⁸. Greece was also cautious to not stay out of European integration, considering its own economic problems and thinking that becoming a full member of the EEC would help it overcome these problems.

The reasons behind Greece's interest in the EEC were undoubtedly the political developments that emerged at the end of 1950s. To put it in different words, by means of membership, Greece also hoped to bolster its renascent democracy and its bonds with the West while at the same time freeing itself from the American political and economic influence favored by the military⁹.

Similar titles with Greece can be used as the reason for Türkiye's application for EEC membership. As Türkiye did until 1959, was the primary motivation. Also, the noticeable economic reasons, the strengthening of democracy, and last but not least, the concern of remaining in an economically and politically at a disadvantaged position against Greece played an important role.

In terms of the Community, it can be said that signing an Association Agreement first with Greece and then with Türkiye has more of a political implication. Close relations with these two countries formed the cornerstones of the Mediterranean policy that the Community would later pursue. The most fundamental difficulty faced by the Community in 1959 was undoubtedly the balanced or equidistant approach it had to maintain in its relations with both countries. Due to both these constraints and pressure from the United States,

⁸ Baskın Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası*, Cilt: 1, 7. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, p. 813.

⁹ Etienne Deschamps and Christian Lekl, "The Accession of Greece", CVCE, Centre Virtuel de la Connaissance sur l'Europe (CVCE), European Navigator, 2016. https://www.cvce.eu/content/publication/1999/1/1/61a2a7a5-39a9-4b06-91f8-69ae77b41515/publishable_en.pdf

both treaties were given equal status. The Community's will to maintain its relations with Greece and Türkiye in a balanced way can be understood from the similar association status it has provided to these two countries. The most important political reason behind this balance policy was the existence of sensitive political disputes such as Cyprus between Türkiye and Greece, though both countries were NATO members at the same time. The obligations undertaken by the Community, however, appear to be reasonably counterbalanced by the eventual advantages to the EEC of greater shipments of Community goods to these countries, a greater supply of badly needed labor for the EEC member states, and the prospects of full integration of Greece and Türkiye into the Community with all the economic and political implications which such an integration may carry with it.¹⁰

II. Athens Agreement of 1961

The preliminary exchanges of views and substantive negotiations lasted almost two years. The delay in their conclusions can partly be attributed to the fact that Greece was the first country to conduct bilateral negotiations for a separate agreement with the EEC, her association agreement being the first of its kind. Hence, the Community was careful in working out the scope and depth of the agreement, realizing that it was setting a precedent¹¹.

In the Athens Agreement, which also includes the option of full membership, the envisaged method to achieve this goal was to reach a customs union in the first stage. While this was being done, the understanding of a possible asymmetry between the obligations of the parties, such as tariff reduction, constituted the basic logic of the agreement. As trade liberalized, the Greek reduction calendar worked more slowly than the Community calendar. The Community reduced the level of customs tariff applied to Greek industrial products to the level applied between member countries within the Community on the date of entry into force of the Agreement. 1 July 1968 was the date when the Community members adopted the Common Customs Tariff by nullifying the customs duties applied to each other's industrial products and taxes with equivalent effects and quotas. As for the imports of Greece from the Community, the Agreement divided the Greek industrial products into two categories as “produced” and “not produced” in Greece on the date the

¹⁰ Feld, Werner, *The Association Agreements of the European Communities: A Comparative Analysis*, International Organization, 19, 2, (1965): 234. <https://www.jstor.org/stable/pdf/2705812.pdf>

¹¹ Tsalicoglou, *ibid* p. 9

Agreement entered into force. On the other hand, tariffs on products not manufactured in Greece are gradually reset over a twelve-year period, while for products manufactured in Greece, this process is spread over a twenty-two-year transition period. As for the agricultural products, special regulations were made for some sensitive products (wine, tobacco, raisins, olives, resins, naphtha oil, etc.) exported from Greece to the EEC, while all remaining products were subjected to the same regime applied to Greek industrial products.

However, the overthrow of the government by a military coup in Greece on April 21, 1967, which heralded a period of military dictatorship and diplomatic isolation, led to the suspension of the Association Agreement and it was expected that the Colonels' Junta would come to an end on July 24, 1974, and the transition to civilian administration was expected in order to regain its functionality. The AA started to function again from where it left off with a decision taken by the Council on 17 September 1974. After a long-term military regime, Greece's decisiveness towards EEC membership became stronger. The will to protect democratic institutions, the security concerns that emerged after the withdrawal from NATO's military wing, and once again the attempt to weaken relations with the United States, which the Greek army attaches great importance to, can be put forward amongst the main factors for their motivation. On 12 June 1975, Greece applied for full membership of the EEC. On June 24, 1975, the Council immediately requested that it express its opinion on the admission of Greece to full membership and referred the file to the Commission. Greece's application for full membership is interpreted as moving to a different track (based on Article 237 of the EEC Treaty¹²), leaving aside the rights and obligations arising from the association law (in accordance with Article 238 of the EEC Treaty). In this way, Greece wanted to take a step forward. The Commission, on the other hand, stated that although it welcomed the application, it had some reservations about its timing. The Commission recommended that a certain period should be considered as a transition period before the obligations of membership are assumed, in order for the country to realize the considerable structural transformations and regulations that it has not yet realized in terms of politics and economy. In addition, and more importantly, it was emphasized

¹² Article 237 of Treaty establishing the EEC: "Any European State may apply to become a member of the Community. It shall address its application to the Council which, after obtaining the opinion of the Commission, shall act by means of a unanimous vote."

that the premature membership of Greece would harm the balanced approach to both countries employed by the EC in the Eastern Mediterranean. The Commission gave a negative report to the application in a sense.¹³ A number of the caveats set out in the Commission's opinion provoked strong reaction in Greece. Nevertheless, the Council did not comply with this recommendation and decided to officially start the full membership negotiations on 27 July 1976.¹⁴ The support given to Greece by Germany and France, the two most significant member countries of the EEC at that time, played a very important role in taking this decision. While France's support was primarily based on political reasons, Germany's support was based on economic reasons. To emphasize more concretely, France prioritized the strengthening of the democratic regime in Greece, as it was situated on the edge of the Balkans, and to which it gave unconditional support for full membership. On a symbolic level, its accession would also make a reality of the Hellenic culture's full and complete attachment to European and Western civilization. Germany, on the other hand, was acting more in line with its own economic interests as well as the cultural dimension of the business. Germany

¹³ Commission, Opinion on Greek Application for Membership, age, p. 10. "The prospect of Greek membership raises the problem of the disagreements between Greece and Türkiye, an Associate country whose agreement with the Community also has full membership as its stated final objective. The European Community is not and should not become a party to the disputes between Greece and Türkiye. The Commission is consequently of the opinion that the European Community should urge upon Greece and Türkiye the need for them to reach just and lasting solutions to the differences which separate them. The Community should consider what part it could play, in parallel with the preparatory work for Greek accession, to facilitate this process. It is evident that the success these initiatives does not depend on the Community alone and it would therefore be inappropriate for the decision on Greek membership to be dependent on it. Until now the balance in the Community relations with Greece and Türkiye has found its expression in their identical status as Associates both of them with the possibility of full membership as the final objective, albeit with different timetables. Unavoidably the prospect of Greek membership of the Community introduces a new element in this balance."

¹⁴ "One of the first actions of the Greek Council was to set up an Association Committee which among other duties is charged with ensuring the continuity necessary for the smooth operation of the Association Agreement. While the Greek Council meets only twice a year, the Association Committee meets twice a month under a chairmanship alternating every six months between Greece and the Community and takes care of all routine matters. Since its inception the Committee has become a very useful and significant cog in the institutional machinery" P. 240 *ibid* FN 10, P. 237

was traditionally Greece's strongest trading partner, or, in other words, its largest supplier. Greece's membership would increase its power both in this country and in the Balkans¹⁵.

Thanks to the strong political will and support behind it, the negotiations, which started on July 27, 1976, were completed in a record time of 34 months and concluded on May 23, 1979. The Accession Treaty was signed on 28 May 1979 and Greece joined on 1 January 1981, as the tenth member of the European Community. Considering the interruption of a seven-year military regime, it was a remarkable improvement that relations could progress at this level and bring this country to full membership.

III. Ankara Agreement of 1963

When we evaluate the situation of Türkiye, we can say that it was faced with a very different and slow-motion process than the one Greece went through. Regardless of the political will and backing for Greece, when the agreements concluded with both Türkiye and Greece are inspected thoroughly, it is understood that a very different result could not be in question.

The negotiations between Türkiye's association application and the signing of the Ankara Agreement took place in three periods. Although the relations were interrupted to some extent by the military coup of May 27, 1960, Türkiye agreed to conclude an association agreement according to Article 238 of the Treaty of Rome. The parties agreed to start the process with a 6-year preparation stage and a financial aid of 175 million ECU. During the negotiations, Germany supported Türkiye, while Italy, due to economic reasons, and France, with the claim that democracy was not fully established, constantly caused difficulties for Türkiye¹⁶. Despite this, the Ankara Agreement was signed on 12 September 1963 and entered into force on 1 December 1964. Fulfilling the obligations arising from the Ankara Agreement and the Additional Protocol¹⁷ (AP) was extremely difficult for Türkiye due to the economic difficulties it was experiencing at that time.

¹⁵ See FN 12

¹⁶ Rıdvan Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, 8. Baskı, (İstanbul: Beta Yayınları, 2005), 663.

¹⁷ Additional Protocol, Official Journal of the European Communities, L 361, No. 31.12.1977, p. 60-75. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A21970A1123%2801%29>

Parallel to all these developments, the Community made many preferential trade agreements with third countries in the 1970s. The expansion of the Community and the free trade agreements that some of the new members concluded with the Asian, Caribbean and Pacific countries (ACP) and Mediterranean countries with which they have colonial and traditional ties also caused Türkiye to suffer significant losses instead of benefiting from its association status. Also, owing to the effects of the two oil crises in the 1970s, Türkiye experienced great problems such as economic crisis and political instability. These difficulties also affected the relations with the EEC, which is one of the important agenda points of Turkish foreign policy. During the 1974-1976 period, relations between Türkiye and the EEC became tenser than ever before. The most important reason for this was the military intervention of Türkiye in Cyprus on 20 July 1974. While the military intervention had a negative impact on the Community's view of Türkiye, the Community greeted the overthrow of the Colonels' Junta in Greece and the return to democracy as a positive side effect of the intervention with great affection¹⁸. As a result of economic and political turbulence, Türkiye announced a unilateral decision to the Community on 25 December 1976 to suspend the operation of the reduction calendar for a while, based on Article 60 of the Additional Protocol, due to the difficulties it experienced. Thus, she declared that she had fulfilled the tariff reductions until January 1, 1976 and that she would not make the tariff reductions in 1977 and 1978 and would postpone them¹⁹. However, on 9 October 1978, Türkiye made some demands from the Community in order to revive the relations. These were the freezing of Türkiye's obligations for 5 years, the removal of restrictions applied to Turkish goods (to correct the balance of payments deteriorated due to rising oil prices), the benefiting of Türkiye from the preferential trade concessions applied by the EEC against the underdeveloped or developing third countries, and the provision of a new financial aid. The Community accepted only the first one and on September 21, 1979, the parties mutually decided to stop the operation of the reduction calendar. As it is known, Greece concluded the accession negotiations in those days, signed the accession agreement and reached its goal of full membership 15 months later. There was no major change for Türkiye in the following period as well, and relations severed very quickly after the army seized power

¹⁸ Oran, *ibid*, p. 848

¹⁹ Karluk, *ibid*, p. 664

on September 12, 1980, due to the increasing political and economic instability in the country. On this date, Greece had only 3 months left for full membership.

Are the differences between these processes based on different conceptions of countries or on different legal backgrounds in the agreements concluded with them? We are arguing that they are rather based upon the legal background of the agreements, as demonstrated below.

IV. Assessment of the Agreements

A. The Purpose and the Spirit of the Agreements and Their Preambles

The Ankara Agreement²⁰ took the introductory part of the Athens Agreement²¹ verbatim. The intentions of the parties while making the former agreement, the purposes, the goals to be achieved, and the legal foundations on which the agreement is based are reflected in the text with the same words²². The purpose of both agreements is stated as "to contribute to the

²⁰ See FN 2

²¹ See FN 1

²² - Determined to establish more and more close ties between the Greek/Turkish people and the peoples united in the EEC;
- Determined to ensure the continual improvement of living conditions in Greece/Türkiye and the EEC, through accelerated economic progress and harmonious expansion of trade, thereby reducing the distance between the economy of Greece/Türkiye and those of the Member States of the Community;
- Considering the special problems posed by the development of the Greek/Turkish economy and the necessity for an economic aid to Greece/Türkiye in a given period of time;
- Europe Economics, to the effort to improve the living standards of the Greek/Turkish people.

They agree that the support of the Community will facilitate the future accession of Greece/Türkiye to the Community.

- Deciding to consolidate the security of peace and freedom by following together the ideal inspired by the Treaty establishing the EEC;
- In accordance with Article 238 of the Agreement establishing the EEC, they decided to conclude an agreement creating an association between Greece/Türkiye and the EEC.

The Athens Agreement, on the other hand, decreed that, after a very short transition period, a Customs Union to be established immediately and a common commercial policy to be developed, policies should be harmonized as soon as possible in the

development of countries, raising their living standards, and increasing employment through the development of trade and economic relations between the EU and the relevant country." (Article 2) The method determined to achieve this was the establishment of a customs union to be reached gradually between the six members and the associate members.

While no preparation period was foreseen for the Customs Union in the association agreement with Greece, the Ankara Agreement includes a five-year preparatory period. Greece started the transition period in November 1962, when the Athens Agreement entered into force.²³ For Türkiye, the end of a five-year preparation period and the shift to the transition period have been achieved through the Additional Protocol. Although the AP was signed in November 1970, after a two-year negotiation with the EEC, its entry into force could only take place on January 1, 1973, due to some political difficulties in the ratification process in Türkiye. The AP links the Ankara Agreement to concrete targets and to a certain program. The association relationship that Greece was able to establish with a single agreement was realized through two international agreements, an AA and an AP brought in addition to it.

The quality and bindingness of the Ankara Agreement were the subject of a lawsuit in a case at the Court of Justice of the European Communities (ECJ). As it was called at that time and the Advocate General who handled the case emphasized in his report that the introductory parts of the Ankara and Athens Agreements were almost exactly the same. However, he mentioned an important divergence on how to reach the targets set in the introduction. Accordingly, the Ankara Agreement envisaged the establishment of a customs union in which these targets would be gradually passed and the convergence of the Community and Türkiye's economic policies. The Athens Agreement,

areas envisaged in the AA. The most obvious difference between the two agreements is in the speed or pace set to reach the targets. Another important difference is that the agreement with Türkiye contains more general statements in many respects than the agreement with Greece.

²³ The transition period is set out as a period of 12 years, as envisaged in the Treaty of the European Communities, in the Athens and Ankara Agreements. The 12-year and 22-year terms are not randomly chosen terms. These should be viewed as to ensure the compliance with Article 24 of the GATT with the principle of "realization within a reasonable time", as emphasized in Article 24 of the GATT Agreement, so that free trade agreements or customs unions do not violate the GATT rules.

on the other hand, decreed that after a very short transition period, a customs union to be established immediately, a common commercial policy to be developed, and policies should be harmonized as soon as possible in the areas envisaged in the AA. The most obvious difference between the two agreements is in the speed or pace set to reach the targets. Another important distinction is that the agreement with Türkiye contains more general statements in many respects than the agreement with Greece²⁴.

B. Economic Provisions of the Agreements

1. Customs Union

If we make an evaluation with the Athens Agreement on one side and the Ankara Agreement plus the Additional Protocol on the other, it could be easily seen that the rules regarding the free movement of goods and customs union are regulated with the same scope and content. Issues such as gradual reductions to in customs tariffs, the periods granted to them, the adoption of the Community's Common Customs Tariff at the end of a 22-year transition period, the quantitative restrictions on trade between the parties, and the prohibition of all measures with equivalent effect were stipulated in a similar framework in both agreements.

On the other side, the Ankara Agreement foresaw a customs union that covers only industrial products, which can be reached through the planned tariff reductions, and excludes the agricultural sector. Provisions on other fundamental freedoms of the single market are regulated by weaker provisions, which cannot be classified easily as binding in both content and wording when compared with the Athens Agreement.

It was aimed that both countries would reach the same goal, starting at different times and over a period of 22 years. In the case of Greece (1962+22 years), at the latest in 1984, and in the case of Türkiye (1973+22 years), it was envisaged to reach the CU at the latest in 1995, with an eleven-year difference. Nevertheless, owing to the political support and other accelerating effects,

²⁴ Opinion of Mr. Advocate General M. Darmon delivered on 10 November 1992. *Kazim Kus v Landeshauptstadt Wiesbaden*. Reference for a preliminary ruling: Hessischer Verwaltungsgerichtshof- Germany. EEC-Türkiye Association Agreement - Decision of the Council of Association - Concept of legal employment - Right of residence. Case C-237/91, European Court reports 1992, p. 1-06781.

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=CELEX:61991CJ0237>

Greece was able to reach the elimination of the quantitative restrictions for industrial products on November 1, 1962²⁵, and established the CU simultaneously with all EEC countries on July 1, 1968, with minor exceptions. Türkiye was able to reach a CU with the EU, limited to industrial products only, on January 1, 1996. This was achieved with great difficulties and without almost any economic or financial assistance.

2. Agricultural Sector

Another fundamental difference between the Ankara and Athens agreements is in the field of agriculture. Art. 11 of the Ankara Agreement²⁶ foresaw that the association regime includes agriculture and the exchange of agricultural products according to special procedures taking into account the Community's Common Commercial Policy. Art. 32 of AP ruled the following: "This Protocol shall extend to agricultural products, save as otherwise provided in Art. 33 to 35 of AP." Art. 33 AP ruled the harmonization of Türkiye's agricultural policy with the Community's agricultural policy within a period of 22 years, without setting the implementation or the rules on how to achieve it. Until the harmonization of agricultural policies, Türkiye and the Community would apply a preferential trade regime between each other. The details of this regime were to be determined by the Association Council (Art. 35). This harmonization has not been achieved even today, despite the 50 years that have passed since 1973.

On the other hand, Article 32 of the Athens Agreement²⁷ clearly revealed that the association regime will cover agriculture and the trade of agricultural

²⁵ See FN 4

²⁶ Art. 11 Ankara Agreement: 1. The Association shall likewise extend to agriculture and trade in agricultural products, in accordance with special rules which shall take into account the common agricultural policy of the Community. 2. 'Agricultural products' means the products listed in Annex II to the Treaty establishing the Community, as at present supplemented in accordance with Article 38 (3) of that Treaty.

²⁷ Art. 32 Athens Agreement: The Association shall extend to agriculture and trade in agricultural products.

' Agricultural products' means the products listed in Annex II to the Treaty establishing the Community, as at present supplemented in accordance with Article 38 (3) of the Treaty. These products are listed in Annex II to this Agreement.

Art. 33 Athens Agreement: The functioning and development of the Association in respect of agricultural products shall be accompanied by progressive

products as well. The text from which it is directly inspired is Article 38 of the EEC Treaty²⁸. It is stated that "The Common Market includes the trade of agriculture and agricultural products". The rules, operations and methods of the Common Agricultural Policy (CAP) regulated between this article and Article 47 of the EEC Treaty are the subjects of Articles 32-43 of the Athens Agreement.

Furthermore, Art. 33 of the Athens Agreement decrees that the Community will consider the special situation, potential and interests of Greek agriculture during the establishment of the common agricultural policy. The purpose of harmonization shall be to ensure the equal treatment of Member States and similar products of Greece in the markets of the Contracting Parties, taking into account the objectives set out in Article 39 of the Treaty establishing the Community.

As seen above, the related articles of the association agreement signed with Greece set an example for concrete, definitive and target oriented provisions for a successful implementation. This clear divergence between the Ankara and Athens Agreements regarding the agricultural sector constitutes an important evidence that reveals how differently the association policies in agriculture and trade with agricultural products were applied to Greece and Türkiye, both being agricultural countries in the 1960s.

3. Free Movement of Workers

One of the most important freedoms in the European Union is the free movement of workers. In this area, the provisions of the Ankara Agreement and the AP differ from the Athens Agreement. Art. 12 of the Ankara

harmonization of the agricultural policies of the Community and of Greece. In establishing the common agricultural policy the Community shall take due account of the special situation, potential and interests of Greek agriculture. The purpose of harmonization shall be to ensure equality of treatment between products of Member States and like products of Greece on the markets of the Contracting Parties, taking into account the objectives set out in Article 39 of the Treaty establishing the Community. The agricultural policies of the Community and of Greece shall be harmonized in accordance with Articles 35 and 36 by the end of the transitional period laid down in Article 15 at the latest.

²⁸ Art. 38 EEC Treaty: The common market also includes agriculture and trade in agricultural products. Agricultural products are understood to mean the products of the soil, livestock and fisheries, as well as the products of the first stage of processing that are directly related to them.

Agreement²⁹ stipulates that the EC and Turkey agree to be guided by Articles 48, 49 and 50 of the Treaty establishing the Community for the purpose of progressively securing freedom of movement for workers between them. Furthermore, Article 36 of the AP³⁰ stipulates that free movement shall be secured by progressive stages between the end of the 12th year and the end of the 22nd year, in accordance with the principles envisaged in the Article 12 of the AA, and the necessary procedures in this regard will be decided by the Association Council. On the other hand, Article 44 of the Athens Agreement³¹ states that labor mobility between Greece and the EC countries will be secured according to Articles 48 and 49 of the EEC Agreement, according to the time and procedure determined by the Association Council, after a period of 12 years at the earliest. As it is seen, it is understood that the two clauses of the agreement, which seem similar at first glance, actually contain important differences. While the Athens Agreement contains a much more direct, clear and concrete procedure by referencing Art. 48, the agreement with Türkiye has been weakened by a less obligatory and indefinite expression, open to interpretation, such as the verb phrase "to be guided by Art. 48."³²

This has been discussed in the second half of the 1980s, when the 22-year period expired, to determine whether the right of free movement as regulated in Article 12 of the Ankara Agreement would automatically enter into force

²⁹ Art. 12 Ankara Agreement: "The Contracting Parties agree to be guided by Articles 48, 49 and 50 of the Treaty establishing the Community for the purpose of progressively securing freedom of movement for workers between them."

³⁰ Article 36 Additional Protocol: "Freedom of movement for workers between Member States of the Community and Turkey shall be secured by progressive stages in accordance with the principles set out in Article 12 of the Agreement of Association between the end of the twelfth and the twenty-second year after the entry into force of that Agreement. The Council of Association shall decide on the rules necessary to that end."

³¹ Art 44 Athens Agreement: "Freedom of movement for workers under Articles 48 and 49 of the Treaty establishing the Community shall be secured between Member States and Greece at a date and in accordance with rules to be determined by the Council of Association, but not before the end of the transitional period laid down in Article 6 of this Agreement."

³² "Examination of Article 12 of the Agreement and Art. 36 of the Protocol therefore reveals that they essentially serve to set out a program and are not sufficiently precise and unconditional to be capable of governing directly the movement of workers" from the decision of Court of Justice of the European Communities. Case 12/86, See FN 33

after a 22-year transition period and whether it constitutes a directly applicable legal norm. It has also been the subject of some lawsuits filed by Turkish workers living in the EC countries regarding their free movement rights in the courts of their countries.

As a result of the interpretation of these cases coming before the ECJ, the Court, in its comment on whether Article 12 of the Ankara Agreement and Article 36 of the Additional Protocol are directly effective or not, concluded³³ that "this article is more of a program; it does not have clear content and an unequivocal obligation in the letter and spirit of the provision that does not require additional enforcement measures, and therefore it is not directly

³³ Judgment of the Court of 30 September 1987. *Meryem Demirel v. Stadt Schwäbisch-Gmünd*. Reference for a preliminary ruling: Verwaltungsgericht Stuttgart - Germany. Association Agreement between the EEC and Türkiye-Freedom of Movement for Workers. Case 12/86. European Court reports 1987 Page 03719. ATAD The Court stated the following issues in its reasoning regarding the preliminary decision questions. To the question of its competence of jurisdiction to give preliminary rulings concerning the interpretations of Ankara Agreement, the Court referred to Haegeman Decision from 1974, in which he had interpreted the Athens Agreement. According to that decision, The Athens Agreement was concluded by the Council under Articles 228 and 238 of EC Treaty as appears from the terms of the decision dated 25 September 1961. This agreement is therefore, in so far as concerns the Community, an act of one of the institutions of the community within the meaning of Art. 177. The provisions of the agreement, from coming into force thereof, form an integral part of community law. Within the framework of this law, the Court accordingly has jurisdiction to give preliminary rulings concerning the interpretations of this agreement. (Judgment of the Court of 30 April 1974. - R. & V. *Haegeman v Belgian State*. Reference for a preliminary ruling: Tribunal de première instance de Bruxelles - Belgium. - Case 181-73)

Further, the criterion for an agreement between the Community and a non-member country to be considered as "directly applicable" is that it contains a clear and unequivocal obligation in the letter and spirit of the provision that does not require additional enforcement measures. Articles 12 of the Ankara Agreement and Article 36 of the Additional Protocol are not definitive and unconditional provisions that directly regulate the free movement of workers, as they mainly contain a program-determining purpose. In this context, Article 7 of the Agreement does not include sanctions in connection with the above articles.

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:61986CJ0012&from=EN>

applicable.”³⁴ Another case of ECJ decisions regarding the direct effects of the Association Council was the following: decisions of the Association Council are legally binding and qualify for direct effect in the legal order of EU Member States if they contain clear and precise commitments that do not require further implementing measures. The same conditions for direct effect are applicable to the provisions of association agreements themselves and their protocols.³⁵

4. Right of Establishment and Freedom to Provide Services

In order to remove the restrictions on the right of establishment in Article 13 of the Ankara Agreement and the restrictions on the freedom to provide services in Article 14, it is stated that the parties agree to be guided by Articles 52 to 56 and Article 58 of the Treaty establishing the Community for the purpose of abolishing restrictions on freedom of establishment between them.³⁶ As mentioned above, “to be guided by” is an abstract verb requiring interpretation, a characteristic that weakens this provision of the agreement.

On the other hand, Article 47 of the Athens Agreement ruled that they will facilitate in a balanced and progressive way the right of establishment of nationals of Member States in the territory of Greece and of nationals of Greece within the Community, in accordance with the principles of Articles 52 to 56 and Article 58 of the EC Treaty.³⁷ Unlike the Ankara Agreement, this

³⁴ Georg Nolte, "Freizügigkeit nach dem Assoziationsvertrag EWG-Türkei: Auslegungskompetenz, Unmittelbare Anwendbarkeit und Familiennachzug", *Zeitschrift für Ausländisches Öffentliches Recht und Völkerrecht*, 47, (1987): 763. https://www.zaoerv.de/47_1987/47_1987_4_t_755_777.pdf

³⁵ Case C-192/89, *Sevince*, EU: C:1990:322. 64 See e.g. Case 17/81, *Pabst & Richarz*, EU: C:1982:129; Case C-438/00, *Deutscher Handballbund v. Maros Kolpak*, EU: C:2003:255; Case C-228/06, *Soysal et. al.* U:C: 2009:101.

³⁶ Art. 13 Ankara Agreement: “The Contracting Parties agree to be guided by Articles 52 to 56 and Article 58 of the Treaty establishing the Community for the purpose of abolishing restrictions on freedom of establishment between them.”
Art. 14 Ankara Agreement: “The Contracting Parties agree to be guided by Articles 55, 56 and 58 to 65 of the Treaty establishing the Community for the purpose of abolishing restrictions on freedom to provide services between them.”

³⁷ Art. 47 Athens Agreement: “The Contracting Parties shall, in progressive and balanced stages, facilitate the establishment of nationals of Member States in the territory of Greece and of nationals of Greece within the Community, in accordance with the principles of Articles 52 to 56 and Article 58 of the Treaty

explicit and direct reference to the Treaty establishing the EC sets another example of the diverging terms or clauses in both agreements. In Article 49 of the Athens Agreement³⁸, it is stipulated that within the 12-year transition period, the Association Council will decide on measures to facilitate the freedom of service between the Community and Greece. This article has the same content as the provision regulated under the heading "right of establishment and right to provide services" in Article 52 of the EC Treaty³⁹. As a result, upon evaluation, it becomes apparent that the Athens Agreement includes a program detailing when and how Greece will achieve the free movement of goods and workers, the right of establishment, and the freedom to provide services, all through concrete decisions.

5. Non-Discrimination Rule and Accession of New Members

Article 5 of the Ankara Agreement and the Athens Agreement states that discrimination based on nationality is prohibited in the application area of the agreements. However, in addition to the general provision above, unlike the Turkish AA, the Athens Agreement also includes the non-discrimination of Greek citizens who are currently living in any EU country, as stipulated in Article 7 of the EEC Agreement. In the second paragraph of the same article, it was decided that companies belonging to the contracting parties cannot be subjected to discrimination in the same way if their branches, headquarters or management are located in the relevant countries.

When we come to the final provisions of the agreements, some interesting differences stand out. As stipulated in Article 21 of the Ankara Agreement⁴⁰

establishing the Community, except for the provisions of those Articles which lay down the time limits and the procedure for attaining freedom of establishment. “

³⁸ Art. 49 Athens Agreement: “The Council of Association shall, during the transitional period laid down in Article 6 of this Agreement, decide on the appropriate measures to be adopted to facilitate the provision of services between the Community and Greece.”

³⁹ Art. 52 of EC Treaty: “Within the framework of the provisions set out below, restrictions on the freedom of establishment of nationals of a Member State in the territory of another Member State shall be abolished by progressive stages in the course of the transitional period”.

⁴⁰ Art. 21 Ankara Agreement: “The Contracting Parties hereby agree to work out a consultation procedure in order ' to ensure coordination of their commercial policies towards third countries and mutual respect for their interests in this field, inter alia in the event of subsequent accession to or association with the Community, by third countries.”

and Article 56 of the AP⁴¹, in the event of a third state acceding to the Community, the mutual interests of the Community and Türkiye, as specified in the AA, shall be taken into account. Further, the agreements declare the necessity of making appropriate consultations at the Association Council on this matter.

In Article 64 of the AA with Greece⁴², the above text was included in the same way, but two paragraphs were added. In the first paragraph, it is stated that in the case of a future association (when a new AA is made with another country), the harmonization of relations between the new associate member and Greece may be the subject of a new agreement, according to consultations with the Community. In the second paragraph, it was emphasized that in the event of a new member's accession to the Community, the rights and

⁴¹ Art. 56 of Additional Protocol: "In the event of a third State acceding to the Community, appropriate consultations shall take place in the Council of Association so as to ensure that account can be taken of the mutual interests of the Community and Turkey stated -in the Agreement of Association."

⁴² Art. 64 Athens Agreement: "The Contracting Parties shall consult each other in the Council of Association in order to achieve, in, the transitional period laid down in Article 6, the coordination of their commercial policies in relation to third countries, in particular in the fields mentioned in Article 1 13 (1) of the Treaty establishing the Community."

"For this purpose, each Contracting Party shall, at the request of the other Party, furnish all relevant information on agreements which it concludes and which contain tariff or commercial provisions, as well as on changes which it makes in its external trade arrangements."

"Where such agreements or changes might have a direct and particular effect on the functioning of this Agreement, there shall be appropriate consultation in the Council of Association in order to take into account the interests of the Contracting Parties."

"Should an agreement be concluded concerning accession to or association with the Community, full account shall be taken of the mutual interests stated in this Agreement; appropriate consultation shall take place to this end. In the case of an association, the adjustment of the relations between Greece and the associated country, may be the subject of an agreement after consultation with the Community."

"In the case of an accession, rights and obligations shall devolve on Greece only after a supplementary protocol has been concluded with Greece. The necessary adjustments to this Agreement shall be agreed by the Contracting Parties. To this end, each Contracting Party shall take the necessary measures in accordance with its constitutional requirements."

obligations that this new situation may create for Greece can only be valid through a supplementary protocol.

The fact that this additional provision, which was foreseen in the Athens Agreement, was not included in the Ankara Agreement further demonstrates that these two agreements are not necessarily similar, nor do they share the same scope. While the Community, in its more comprehensive agreement with Greece, aimed for the full membership of Greece as soon as possible, taking into account the interests of the country, it is understood that a different objective was considered for Türkiye, with a less comprehensive and slower functioning mechanism from the outset of the agreement.

6. Public Procurement, Protection Clauses and Membership Perspective

Another detail is seen in Article 57 of the Additional Protocol⁴³, which was made in addition to the Ankara Agreement. Here, a target was set for mutual liberalization of public procurement between the Community and Türkiye after a 22-year period. The fact that a similar article was not regulated at all in the Athens Agreement presents an interesting detail. Since it was thought that Greece would achieve a full membership before the end of the 22-year transition period, the issue might have been left to the negotiations for full membership.

Another striking difference pertains to the protection rules of both agreements in case of economic problems. Article 60 of the AP⁴⁴, signed with

⁴³ Art. 57 Additional Protocol: “The Contracting Parties shall progressively adjust the conditions for participation in contracts awarded by public authorities and public undertakings, and by private undertakings which have been granted special or exclusive rights, so that by the end of the period of twenty-two years there is no discrimination between nationals of Member States and nationals of Turkey established in the territory of the Contracting Parties.”
The Council of Association shall determine the timetable and rules for this adjustment; when doing so it shall be guided by the solutions adopted by the Community in this field.”

⁴⁴ Art. 60 of Additional Protocol: “If serious disturbances occur in a sector of the Turkish economy or prejudice its external financial stability, or if difficulties arise which adversely affect the economic situation in a region of Turkey. Turkey may take the necessary protective measures. The Council of Association shall be notified immediately of those measures and of the rules for their application.

Türkiye, states that "in case of serious disturbances in the Turkish economy or in any of the economies of the member countries, the relevant countries will take the necessary protective measures, and while doing this, these measures must be reported to the Association Council without delay."

Article 68 of the Athens Agreement⁴⁵ on the other hand, refers directly to Article 226 of the EC Agreement⁴⁶, which includes the protection rules of the EC Agreement, stating that "member states can use this article in their relations with Greece, and beyond that, for the purpose of that article, Greece shall be treated as a Member State." As seen, Greece is accorded completely equal status with other member states in this context. Regarding the measures to be taken, Türkiye is left within the limits of the Association Law, with the Association Council being the related institution for Türkiye. In contrast,

"If serious disturbances occur in a sector of the economy of the Community or of one of more Member States, or prejudice the external financial stability of one or more Member States, or if difficulties arise which adversely affect the economic situation in a region of the Community, the Community may take, or authorize the Member State or States concerned to take, the necessary protective measures. The Council of Association shall be notified immediately of such measures and of the rules for their application."

⁴⁵ Art. 68 of Athens Agreement: Member States of the Community may apply Article 226 of the Treaty establishing the Community in their relations with Greece. For the purpose of that Article, Greece shall be treated as a Member State.

⁴⁶ Art. 226 of EC Treaty: 1. During the transitional period, in the event of difficulties which severely and are likely to persist in an economic sector or which are likely to significantly worsen the economic situation of a specific area, a Member State may apply for authorization to apply safeguard measures in order to restore the situation or the economic sector concerned adapt the economy to the common market.

2. At the request of the State concerned, the Commission shall, without undue delay and in an emergency procedure, determine the protective measures it considers necessary and at the same time determine the conditions and details of their application.

3. The measures approved under paragraph 2 may deviate from the provisions of this contract to the extent and for as long as this is strictly necessary to achieve the objectives set out in paragraph 1. Priority should be given to those measures which least disturb the functioning of the common market. Vertrag zur Gründung der Europäischen Wirtschaftsgemeinschaft, Rom 25 März 1957,

<https://eur-lex.europa.eu/legal->

content/DE/TXT/PDF/?uri=CELEX:11957E/TXT&from=EN

Greece deals with the European Commission, just like any other member state, under Article 226 for any protective or compensatory measures it intends to take.

Finally, as stated in the relevant articles of both agreements (for Türkiye, Article 28 of the Ankara Agreement⁴⁷, and for Greece, Article 72 of the Athens Agreement⁴⁸), “if the operation of the agreements shows that all the obligations arising from the EC Treaty can be assumed by Greece and Türkiye, the contracting parties will examine the possibilities for these countries to join the Community.” Regarding both agreements, after seeing the different conditions and different regulations mentioned above, the option of full membership does not make much sense for Türkiye. An agreement that was designed for the first time for Greece and was expected to lead it to full membership as soon as possible acquires quite different content when it comes to making a similar agreement with Türkiye, due to international or regional balances and conjunctures.

At this final point, the fact that similar association agreement provisions led these two countries to extremely different results can only be explained beyond the limits of association law. After the evaluation of the agreements, we can conclude that the EEC distinguished its association relationship with Greece from its relationship with Türkiye in two ways. The first way was the differentiation of the association agreements by using the altered expressions and decrees affecting their normative features and power of influence, as in the case of Türkiye. Another way was interpreting and practicing the provisions of other association agreements in the most expansive way by accelerating the implementation after a very rapid transition period, as in the case of Greece. The EC opened the way to full membership in the fastest possible way, in accordance with the spirit and purpose of the association. The difference between the levels of economic and political support and tolerance for the two countries emerges exactly here.

⁴⁷ Art. 28 Ankara Agreement: As soon as the operation of this Agreement has advanced far enough to justify envisaging full acceptance by Turkey of the obligations arising out of the Treaty establishing the Community, the Contracting Parties shall examine the possibility of the accession of Turkey to the Community.

⁴⁸ Art. 72 Athens Agreement: As soon as the operation of this Agreement has advanced far enough to justify envisaging full acceptance by Greece of the obligations arising out of the Treaty establishing the EEC, the Contracting Parties shall examine the possibility of the Accession of Greece to the Community.

Conclusion

In the light of all these discrepancies, it is difficult to claim that the association agreements, which form the legal bases for relations between Greece and Türkiye with the European Community, are similar or identical. Furthermore, the Ankara Agreement is not inspired by the Athens Agreement. It is revealed in the examination made in terms of both the aim and the verbatim, as well as the spirit of the agreements, that these two agreements contain different rights and obligations for those two countries. While the association agreement tailored for Greece aims to take the country to full membership as soon as possible, the agreement concluded with Türkiye was not designed from the beginning for such a result. The reason behind signing such an agreement with Türkiye could be attributed to conjectural developments and international or regional balances, including pressures from the United States of America.

The realization pace of the Ankara Agreement is much slower than that of the Athens Agreement. The methods and approaches to achieve the targeted level of integration have been somewhat obscured by the differing content and arrangements in the agreement articles. The Ankara Agreement's impact has been further diminished by use of non-binding terms and programmatic provisions. Thus, it would not be a very realistic assessment to think or claim that these two agreements could bring Türkiye and Greece into an equal position at the end of the 1970s. The Ankara Agreement and the Additional Protocol represent a "softened, slowed down, and in many respects blurred" version of the Athens Agreement. For this reason, although they have similarities in many points, the Ankara and the Athens Agreement should be considered as two different agreements. These differences, which emerged in terms of the wording and spirit of the agreements, become more evident when the political approaches towards both countries during those periods are examined.

Beyond that, the tolerance and political support given to Greece has never been given to Türkiye. Especially after the military regime, Greece's full membership process was accelerated in order to establish democracy and ensure the development of institutions. Indeed, there have been periods of military coups in four Mediterranean countries. Three of them, Greece, Spain, and Portugal benefited from this high political patronage of the Community, while Türkiye, exceptionally, was the only country that could not benefit from

this protection. As often seen in history, the influence of Germany and France came into play here as well, and Greece was brought from an associate member position to a full member position in a very short time. The facts presented above reveal that the conditions faced by Türkiye, compared with Greece, have never been the same.

For all these reasons, the value of negotiating with the EU for full membership should be better understood today. Türkiye has never been as close to the EU as it is today. Türkiye should know the value of the legal status in its relations with the EU by concentrating on the present status, instead of wasting time looking for the reasons for a 60-year-long controversial and disappointing relationship with the EU. From the technical point of view and considering the wording of it, the Ankara Agreement was not planned from the beginning as an agreement that would lead Türkiye to full membership. The Ankara agreement was planned as the Athens agreement minus one, and its effective implementation failed due to the political mismanagement of the EU side and the economic and political inadequacies of the Turkish side. Therefore, efforts should be intensified to continue and complete the membership negotiations as soon as possible.

Bibliography

- "Abkommen zur Grundung einer Assoziation zwischen der EWG und Griechenland(Agreement establishing an association between the EEC and Greece)." Official Journal of the European Communities, No L 361/29. https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:f8e2f9f4-75c8-4f62-ae3f-b86ca5842eee.0008.02/DOC_2&format=PDF
- "Additional Protocol and Financial Protocol signed on 23 November 1970, annexed to the Agreement establishing the Association between the European Economic Community and Turkey and on measures to be taken for their entry into force - Final Act - Declarations, Official Journal of the European Communities OJ L293, 29.12.1972. " <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A21970A1123%2801%29>
- "Agreement on measures and procedures required for the implementation of the Agreement establishing an Association between the EEC and Turkey". 64/737/EEC:Official Journal 217, 29/12/1964. https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:f8e2f9f4-75c8-4f62-ae3f-b86ca5842eee.0008.02/DOC_2&format=PDF

- "Commission Opinion on Greek Application for Membership of the European Communities. " Bulletin of the European Communities, (1976).http://aei.pitt.edu/961/1/enlargement_greek_opinion_COM_76_30.pdf
- "Council Decision of 25 September 1961 on the conclusion of the Agreement establishing an Association between the European Economic Community and Greece (63/106/EEC). " Official Journal of the European Communities, No 293/63. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31963D0106&from=HR>
- Deschamps, Etienne , and Christian Lekl. "The Accession of Greece. " CVCE, 2016. https://www.cvce.eu/content/publication/1999/1/1/61a2a7a5-39a9-4b06-91f8-69ae77b41515/publishable_en.pdf.
- Feld, Werner. "The Association Agreements of the European Communities: A Comparative Analysis. International Organization 19, no. 2 (1965): 223–49. <https://www.jstor.org/stable/pdf/2705812.pdf>
- "Interview with Hans-August Lücker: The Association Agreement between Greece and the EEC (Bonn, 15 May 2006). " CVCE, November 8, 2016. https://www.cvce.eu/en/obj/interview_with_hans_august_lucker_the_association_agreement_between_greece_and_the_eec_bonn_15_may_2006-en-c0a40276-36e3-4263-ad73-888578b88254.html.
- "Judgment of the Court of 20 September 1990. - S. Z. Sevince v Staatssecretaris van Justitie. - Reference for a preliminary ruling: Raad van State - Netherlands. - EEC-Turkey Association Agreement - Decisions of the Association Council - Direct effect. - Case C-192/89. ", 1990. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:61989CJ0192&from=EN>
- "Judgment of the Court of 30 April 1974. - R. & V. Haegeman v Belgian State. - Reference for a preliminary ruling: Tribunal de première instance de Bruxelles - Belgium. - Case 181-73." 1974. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61973CJ0181>
- "Judgment of the Court of 30 September 1987. - Meryem Demirel v Stadt Schwäbisch Gmünd. - Reference for a preliminary ruling: Verwaltungsgericht Stuttgart - Germany. - Association agreement between the EEC and Turkey - Freedom of movement for workers. - Case 12/86. " 1987. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:61986CJ0012&from=EN>
- Karlık, Rıdvan. Avrupa Birliği ve Türkiye (European Union and Türkiye). 8th ed. İstanbul: Beta Yayınları, 2005.
- Nolte, George. "Freizügigkeit nach dem Assoziationsvertrag EWG-Türkei: Auslegungskompetenz, Unmittelbare Anwendbarkeit und Familiennachzug

(Freedom of Movement according to the EEC-Turkey Association Treaty: Interpretation Competence, Direct Applicability and Family Reunification) ". Zeitschrift für Ausländisches Öffentliches Recht und Völkerrecht, Vol. 47, (1987): 755-77. https://www.zaoerv.de/47_1987/47_1987_4_t_755_777.pdf

"Opinion of Mr Advocate General Darmon delivered on 10 November 1992. Kazim Kus v Landeshauptstadt Wiesbaden. Reference for a preliminary ruling: Hessischer Verwaltungsgerichtshof - Germany. EEC-Turkey Association Agreement - Decision of the Council of Association - Concept of legal employment - Right of residence. Case C-237/91. " 1992. <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:61991CC0237&from=EN>

Oran, Baskın ed. "Türk Dış Politikası (Turkish Foreign Policy)." 7th ed. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.

Tsalioglou, Iacovos S. Negotiating for Entry: The Accession of Greece to the European Community. Dartmouth Publishing Company, 1995.

AVRUPA BİRLİĞİ TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ POLİTİKALARI: BAŞLANGICINDAN GÜNÜMÜZE BAĞLAMSAL BİR İNCELEME

Pelin KILINÇARSLAN*
Araştırma Makalesi

Öz

Bu çalışma, Avrupa Birliği'nin (AB) 1957 Roma Antlaşması'ndan günümüze toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının tarih içindeki gelişimini dönemsel olarak incelemeyi amaçlamaktadır. AB'nin eşitlik politikaları uluslararası alanda belirleyici bir rol oynamaktadır; bu sebeple toplumsal cinsiyet politikalarının tarihsel oluşum sürecini anlamak son derece önemlidir. Bu çalışma, AB belgelerinin analizi yoluyla, toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarında benimsenen eşitlik yaklaşımlarını, odaklanılan konuları ve kullanılan politika araçlarını incelemektedir. AB başlangıçta ekonomik bir iş birliği olarak kurulmuş olmasına rağmen zaman içinde farklı alanlara genişlemiştir ancak sosyal politikalar açısından hâlâ piyasa odaklı bir yaklaşımı sürdürmektedir. Toplumsal cinsiyet politikaları özellikle istihdam odaklıdır; bu da eşitsizlik meselesinin piyasa önceliklerine göre ele alındığına işaret etmektedir. Bu politikalar genellikle piyasayla doğrudan ilgili oldukları durumlarda bağlayıcı önlemler içermektedir ancak diğer durumlarda daha zayıf düzenlemelere tabi tutuldukları veya gündeme alınması için AB içinde veya dışında uzun ve zorlu çabalar gerektiği gözlemlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları, kadın-erkek eşitsizliği, toplumsal cinsiyet, emek piyasası

* Dr., Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (MiReKoc), e-posta: pkilincarslan@ku.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2534-8444.
Gönderilme Tarihi: 24 Eylül 2023, Kabul Tarihi: 20 Ocak 2024

European Union Gender Equality Policies: A Contextual Analysis from Their Inception to Today

Abstract

This article investigates the key stages in the development of European Union (EU) gender equality policies since their inception with the Treaty of Rome in 1957. Given the substantial impact of EU equality policies on the international stage, it is essential to understand how these policies have been formulated within their historical context. Through the analysis of key EU policy documents, this study explores the approaches to equality, the focal areas, and the policy tools adopted within gender equality policies. While the EU, initially established as an economic organization, has expanded its focus to various policy domains over time, it continues to maintain a market-oriented approach to shaping social policies. EU gender equality policies are notably centered on the labor market, reflecting the influence of market priorities on addressing issues of inequality. Gender equality policies tend to include binding measures especially when they directly relate to market concerns. However, in other instances, these policies are either diluted into less stringent regulations or require protracted struggles, both within and outside the EU, to be included on the policy agenda.

Keywords: *European Union, gender equality policies, inequality between women and men, gender, labor market*

Giriş

Avrupa Birliği (AB) toplumsal cinsiyet eşitliği mevzuatının başlangıcı 1957’de Avrupa Ekonomik Topluluğu’nu kuran Roma Antlaşması’na dayanır. Bu çalışma, bu tarihten günümüze AB toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının içerdiği eşitlik yaklaşımlarını, odaklandığı alanları ve bu alanlarda kullandığı politika araçlarını incelemektedir. AB, kadın-erkek eşitliği konusunda uluslararası etki yaratan kuruluşlardan biri kabul edilir.¹ Konstrüktivistlere göre norm girişimcisi, baskı mekanizması, norm sosyalleştirme aracı ve kural belirleyici olarak norm döngüsünün tüm aşamalarında rol oynar.² Bu süreçte kadın hakları örgütleri ve Birleşmiş Milletler ile yakın iş birliği yapar, toplumsal cinsiyet projelerine finansal kaynak tahsis eder, eylem planları ve ülke raporları yayınlar ve bağlayıcı mekanizmalar oluşturur. Eşitlik politikalarına uluslararası düzeyde yön veren

¹ Silke Roth, *Gender Politics in the Expanding European Union: Mobilization, Inclusion, Exclusion* (Berghahn Books, 2008), 2.

² Martha Finnemore ve Kathryn Sikkink, “International Norm Dynamics and Political Change,” *International Organization* 52, no 4 (1998): 887-917.

bir kuruluş olarak, AB'nin toplumsal cinsiyet eşitliği mevzuatını tarihsel bağlamında çözümlenmek son derece önemlidir.

AB'nin örgütsel yapısı içerisinde toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları; politikaları oluşturan ve uygulayan, kurumsal eylemleri ve yasa taslaklarını inceleyen ve alınan kararlara uyumu denetleyen çeşitli birimler aracılığıyla kurumsallaşmıştır.³ AB'nin politika araçları ise yumuşak ve sert araçlar olmak üzere iki grupta kategorize edilebilir. Yumuşak politika araçları, “gelecek yaklaşımların belirgin habercileri” niteliğinde olup yasal zeminde bağlayıcılık taşımamakla beraber belirli bir politik etkiye sahiptir.⁴ Tavsiye, ilke kararı, bilgilendirme, görüş, tutum, eylem programı, yönlendirici ilke ve çerçeve strateji gibi belgeler AB'nin yumuşak politika araçları arasındadır. Sert politika araçları ise tüm üye devletlerde ilgili kararın derhal uygulanmasını veya ulusal mevzuatla uyumlaştırılmasını gerektirir.⁵ Antlaşma, tüzük, karar ve direktif gibi belgeler AB'nin sert politika araçlarına örnektir. Toplumsal cinsiyet eşitliğini doğrudan veya dolaylı ilgilendiren AB sert politika araçları arasında az sayıda direktif ile antlaşma maddeleri bulunurken eylem programı, tavsiye ve bilgilendirme gibi yumuşak araçlar daha yaygın kullanılmaktadır.⁶

Çalışma boyunca, AB'nin toplumsal cinsiyet eşitliği yaklaşımlarının ve politikalarının önemli göstergeleri olan çeşitli türdeki politika belgeleri birincil kaynak olarak ele alınacaktır. Bu belgelere EUR-Lex⁷ veri tabanından “legal acts” kategorisi içinde “gender equality” (ve “equal treatment/equal opportunities of women and men” gibi benzer ifadelerle kontrolü yapılarak) ulaşılmıştır ve makalenin atıfta bulunduğu tüm belgelerin listesi türlerine göre sınıflandırılarak Ek 1’de sunulmuştur. Bu belgelerin analizi ise AB'nin tarihsel süreçte farklılaşan eşitlik yaklaşımlarının tespiti ile yapılacaktır. Bu

³ AB'nin başlıca toplumsal cinsiyet eşitliği birimleri: Avrupa Parlamentosu Kadın Hakları ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Komitesi, Kadın ve Erkek Fırsat Eşitliği Danışma Komitesi, Toplumsal Cinsiyet Ana Akımlaştırma Üst Düzey Grubu, Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü, Avrupa Kadın Lobisi

⁴ Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkındaki Antlaşma, madde 288

⁵ European Commission “Types of EU law,” Erişim Tarihi: Eylül 20, 2023 (2023a), https://commission.europa.eu/law/law-making-process/types-eu-law_en

⁶ Canan Aslan Akman, “Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği,” içinde *Yarım Asrın Ardından: Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri*, ed. Belgin Akçay ve Sinem Akgül Açıkmeşe (Ankara: Turhan Kitabevi, 2013), 452-53; Sevinç Eryılmaz, “Avrupa Birliği'nde ve Türkiye'de Kadın,” içinde *Avrupa Birliği Hakkında Merak Ettikleriniz*, ed. Ayhan Kaya (Hiperlink Yayınları, 2013), 276.

⁷ EUR-Lex AB mevzuatı veri tabanı için bakınız: <https://eur-lex.europa.eu/homepage.html>

yaklaşımlar, Sylvia Walby'nin⁸ tanımladığı toplumsal cinsiyet rejimlerine dayanarak, AB belgelerinde öne çıkan örüntülere göre sınıflandırılacaktır. Buna göre, AB toplumsal cinsiyet politikalarının tarihsel seyrinde sırasıyla beş yaklaşım ön plana çıkmaktadır: (1) eşit ücret, (2) eşit muamele, (3) farklı konumlanma, (4) ana akımlaşma ve (5) kesişimsellik yaklaşımı. Bu yaklaşımlar kimi zaman birbiriyle kesişen veya ilgili şekillerde benimsenmiş olsa da söylem veya uygulama düzeyinde genellikle birinin diğerine baskın geldiği dönemsel bir örüntü tespit etmek mümkündür. AB'nin sosyal politikalarının genellikle rekabet koşulları, emek piyasasının esnekleştirilmesi ve iş gücü maliyetleri gibi piyasa önceliklerinin etkisi altında geliştirilmesi feministler tarafından eleştirilmiştir.⁹ Bu çalışma, AB'nin toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının başlangıcından günümüze kadar olan süreçteki eğilimlerini belirlemeyi, hangi alanlarda ve hangi araçlarla toplumsal cinsiyet meselelerine müdahale ettiğini tespit etmeyi ve bu müdahalelerin kurum içinden veya dışından gelen feminist eleştirileri ne ölçüde dikkate aldığını sorgulamayı amaçlamaktadır.

Çalışmanın ilerleyen kısmı, AB'nin toplumsal cinsiyet politikalarının başlangıcından bu yana geçirdiği dönemsel değişimleri eleştirel bir bakış açısıyla inceleyecektir. Eşit ücret ilkesiyle başlayan bu politikalar, zaman içinde eşit muamele, farklı konumlanma, ana akımlaşma ve kesişimsellik yaklaşımlarının öne çıktığı dönemlerden geçmiştir. Bu dönemler, eşitlik politikalarını da şekillendiren geniş çaplı ekonomik dönüşümlerin etkisi altında olmuştur. Başlangıçta sadece ekonomik bir iş birliği olarak kurulan AB, farklı alanlara doğru genişlemiş olsa da, sosyal politikalar açısından piyasa odaklı bir yaklaşım izlemeye devam etmiştir. Bu etkinin bir göstergesi olarak, eşitlik önlemlerinin piyasayı doğrudan ilgilendirdiği durumlarda bağlayıcı unsurlar içerdiği; diğer durumlarda ise daha zayıf düzenlemelere bırakıldığı ya da gündeme gelmesi için uzun ve zorlu çabalar gerektiği görülmektedir.

⁸ Sylvia Walby, "The European Union and Gender Equality: Emergent Varieties of Gender Regime," *Social Politics* 11, no 1 (2004): 4-29.

⁹ Zeynep Günder ve Gamze Aşçıoğlu Öz, "Avrupa Birliği Cinsiyet Eşitliği İlkesi Perspektifinden Türk Sosyal Güvenlik Sistemi," *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi* 20, no 48 (2020): 601-642. Meryem Koray, "Avrupa Birliği ve Türkiye'de 'Cinsiyet' Eşitliği Politikaları: Sol-Feminist Bir Eleştiri," *Çalışma ve Toplum* 2, no 29 (2011): 13-54. Aysun Sayın, "Avrupa Birliği'nin Kadın-Erkek Eşitliği Politikalarına Feminist Perspektiften Bakış," *Toplum ve Demokrasi* 2, no 4 (2008): 1-14.

I. Başlangıç: Eşit Ücret İlkesi

AB'nin toplumsal cinsiyet eşitliği mevzuatının başlangıcı, 1957'de imzalanan Roma Antlaşması'nın 119. maddesindeki "eşit işe eşit ücret" ilkesine dayanır. Bu maddeye göre, Ortak Pazar'ın birinci evresinin sonuna kadar (31 Aralık 1962), "erkekler ve kadınlar eşit işe eşit ücret almalıdır" hükmünün üye devletlerce uygulanması gerekmektedir. İlginçtir ki Antlaşma'nın oluşum sürecinde toplumsal cinsiyet meselesi Avrupa liderlerinin gündeminde bile değildir. Zira bu hüküm ilk olarak gümrük birliği müzakereleri sırasında ortaya çıkmıştır ve Fransa heyetinin ısrarlı talebi üzerine Antlaşma'ya dâhil edilmiştir.¹⁰ Bu ısrar sebepsiz değildir. Üyesi olduğu Uluslararası Çalışma Örgütü'nün eşit değerde işlere eşit ücreti tanıyan sözleşmesine tabi olması ve kadınların Fransız direnişinde etkin rol oynaması gibi baskılar sonucu Fransa eşit ücret ilkesini mevzuatına eklemiştir.¹¹ Böylece ulusal mevzuatıyla AB'nin eşit ücret ilkesine uyan ve bu kuralı yasallaştıran tek ülke olduğundan, haksız rekabet riskine karşı diğer üye ülkelerin bu hükmü kabul etmesinde ısrarcı olmuştur.¹² Buna karşılık Almanya ve Hollanda'da eşit ücretin uygulanması, maliyetlerin yükselmesine ve kadın işçi ağırlıklı sektörlerin rekabet gücünün azalmasına neden olacaktır.¹³ Fransa'nın ısrarıyla ve Antlaşma sürecini hızlandırmak adına, Almanya ve Hollanda'nın isteksizliğine rağmen "eşit işe eşit ücret" maddesi kabul edilmiştir. Ancak, bu kural ulusal ekonomik endişeler sebebiyle tutarlı uygulanmamıştır. Kadınlar bireysel olarak Avrupa Adalet Divanına şikayette bulunmadığı sürece eşit ücret ilkesi 1970'lerin ortalarına kadar neredeyse uygulanmamıştır.¹⁴

¹⁰ Christine Booth ve Cinnamon Benneth, "Gender Mainstreaming in the European Union: Towards a New Conception and Practice of Equal Opportunities?" *The European Journal of Women's Studies* 9, no 4 (2002): 436; Ek 1: European Commission, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities, "EU Gender Equality Law," (Luxembourg, 2008): 4.

¹¹ Anna van der Vleuten, *The Price of Gender Equality: Member States and Governance in the European Union* (Aldershot: Ashgate, 2007), 36.

¹² Rachel A. Cichowski, "Judicial Rulemaking and the Institutionalization of European Union Sex Equality Policy," içinde *The Institutionalization of Europe*, ed. Alec Stone Sweet et al. (Oxford: Oxford University Press, 2001), 113-36.

¹³ van der Vleuten, *Gender Equality*, 40.

¹⁴ Jane Lewis, "Work/family Reconciliation, Equal Opportunities and Social Policies: The Interpretation of Policy Trajectories at the EU level and the Meaning of Gender Equality," *Journal of European Public Policy* 13, no 3 (2006): 420-37.

Eşit ücret ilkesi, bir sonraki bölümdeki eşit muamele ilkesi gibi, “aynılık eşitliği” yaklaşımını temsil eder. Birinci dalga liberal feminist akımın desteklediği bu yaklaşım, kadın-erkek fırsat eşitliğine odaklanır ve özellikle kadınların yasal olarak erkeklerle eşit haklara sahip olmasını savunur. Bu yaklaşım, eşitlik kavramını erkeği referans alarak tanımlar, yani kadının erkek normlarına ve standartlarına erişmesi olarak görür; bu nedenle, erkek egemen yapıyı yeterince sorgulamadığı için eleştirilir.¹⁵

II. Eşit Ücretten Eşit Muameleye

Eşit ücret ilkesinin belirsiz uygulanmasının yanında, 1960’lar boyunca yeni politikalar oluşturulmamıştır. Ancak, dönemin sonunda artan toplumsal hareketlerin ve Avrupa entegrasyonuna halk desteği sağlama çabalarının etkisiyle sosyal politikalar önem kazanmıştır. Üye devletler, ekonomik ve parasal iş birliğine sosyal boyutu da eklemeyi kabul etmişlerdir. Böylece 1960’ların durgunluğunun aksine, toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları 1970’lerde Sosyal Eylem Programı’nın bir parçası olarak yeniden gündeme alınmıştır. Konsey İlke Kararı’nda, Program’ın “yaşam ve iş koşullarını uyumlu hâle getirmeyi ve dengeli bir sosyal ve ekonomik kalkınma sağlamayı hedeflediği” belirtilmiştir.¹⁶ Aynı zamanda, “önceliğin kadınların istihdamı, mesleki eğitime erişimi, kariyerlerinde yükselme ve ücretler gibi çalışma koşullarına verilmesi gerektiği” vurgulanmıştır.

Konseyin eşitlik konusunu öncelikli meseleler gündemine almasıyla AB, toplumsal cinsiyet politikalarına daha fazla odaklanmış ve 1975-1986 döneminde beş Direktif yayınlamıştır. Daha önce yüzeysel tanımlanan eşitlik ilkesi, hukuki bağlayıcılığı olan bu Direktifler’de detaylandırılmıştır: eşit ücret (1975), eşit muamele (1976), sosyal güvenlik (1979), mesleki sosyal güvenlik (1986) ve kendi hesabına çalışma (1986). Böylece, başlangıçta “eşit ücret ilkesi” olarak tanımlanan 119. madde, Direktifler’de “eşit muamele ilkesi” olarak kavramsallaştırılmıştır. Bu değişimin iki genel sebebi vardır: Birincisi, aynılık eşitliği yaklaşımının benimsendiği bir kadın-erkek fırsat eşitliği stratejisi belirleme; ikincisi, her ne kadar feminist taleplerin etkisi olmuşsa da, dönemin piyasa endişelerine karşı yeni tedbirler alma ihtiyacı. Eşit ücret ilkesini eşit muameleye doğru genişletmesi ve kadın iş gücünü ilgilendiren daha fazla konuyu içermesi sebebiyle Direktifler olumlu

¹⁵ Yıldız Ecevit, “Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Temel Kavramları,” Cinsiyet Eşitliği İzleme Derneği. (Ankara: CEİD, 2021); Walby, “Gender Regime.”

¹⁶ Ek 1: Resolution OJ No C 13, 12. 2. 1974

karşılanmıştır. Ancak, diğer taraftan, kadınlara yönelik ayrımcı uygulamaları etkili bir şekilde ele almak yerine ortak bir pazar oluşturmak ve emek piyasasını yeniden yapılandırmak kaygılarının baskın olması nedeniyle eleştirilmiştir.¹⁷ Aşağıda bahsedileceği üzere, düzenlemelerin detayları bu eleştirinin geçerliliğini ortaya koymaktadır.

Eşit Ücret Direktifi (1975),¹⁸ üye devletlerin yasalarını uyumlaştırmayı amaçlayan daha ayrıntılı hükümler sunarak Roma Antlaşması'nın 119. maddesinin ötesine geçmiştir. “Eşit değerde iş” kavramını tanıtarak ve kadınların ücret ayrımcılığı iddiasında bulunurken erkeklerle aynı işi yaptıklarını kanıtlama yükümlülüğünü ortadan kaldırarak önemli bir adım atmıştır. Ancak, Avrupa Adalet Divanı, işverenlere ayrımcı uygulamalarını meşru gösterme olanağı tanıyan bir “gerekçe” maddesi eklemiştir. Örneğin mali sıkıntılar ve piyasa baskıları gibi sebepler meşru gerekçeler olarak kabul edilecektir. İstihdam, terfi, mesleki eğitim, çalışma koşulları ve sosyal güvenlik gibi alanları kapsayan Eşit Muamele Direktifi (1976)¹⁹ yine aynı “gerekçe” maddesini içermiştir. Dahası, müzakerelerin son turunda, eşit muamele ilkesine aykırı olacağı endişesiyle olumlu eylem hükmü Direktif'ten çıkarılmış ve Konsey Tavsiyesi'ne²⁰ dönüştürülerek hukuki bağlayıcılığı olmayan bir yumuşak önlem hâline getirilmiştir.²¹

Sosyal güvenlikle ilgili diğer iki Direktif²² de benzer aşamalardan geçmiştir. Bu alandaki düzenlemelerin muhtemel maliyetleri müzakerelerin son derece hassas bir gündemini oluşturmuştur. Üye devletlerin mevcut sosyal güvenlik sistemleri erkek işçilerin istihdam durumuna göre düzenlenmekte ve kadınlar eşleri üzerinden dolaylı faydalar sağlamaktaydı. Bu karmaşıklık, AB düzeyinde bir sosyal güvenlik çerçevesi oluşturmayı zorlaştırabilirdi. Bununla beraber, Fransa ve Almanya'nın mevzuatları sosyal güvenlik alanında eşit muamele ilkesini uygulamak için daha uygunken Hollanda ve İngiltere

¹⁷ Mariagrazia Rossilli, “The European Union's Gender Policies,” içinde *Gender Policies in the European Union*, ed. Mariagrazia Rossilli (New York: Peter Lang, 2000), 5; Brigitte Young, “Disciplinary Neoliberalism in the European Union and Gender Politics.” *New Political Economy* 5, no 1 (2000): 84.

¹⁸ Ek 1: Directive 75/117/EEC

¹⁹ Ek 1: Directive 76/207/EEC

²⁰ Ek 1: Recommendation 84/635/EEC

²¹ Maria Stratigaki, “Gender Mainstreaming vs. Positive Action: An Ongoing Conflict in EU Gender Equality Policy,” *European Journal of Women's Studies* 12, no 2 (2005): 170.

²² Ek 1: Directive 79/7/EEC, Directive 86/378/EEC

Direktifler'e uyum karşılığında emeklilik haklarını azaltma veya sosyal harcamaları kısma yoluna gidebileceklerini vurgulamışlardır.²³

Kendi Hesabına Çalışma Direktifi²⁴ ise hükümleri üzerinde yıllar süren müzakerelerin ardından 1986'da kabul edilmiştir. Direktif, tarımsal faaliyetler de dâhil, kendi hesabına çalışan kişilerin ve bu işlere düzenli ancak kayıt dışı olarak katılan eşlerinin iş statülerinin tanınmasını ve bu alanda doğum izni ve hamilelikle ilgili haklarını ele aldığı için diğerlerinden farklıdır. Ancak, tartışmalı maddelerin birçoğu kabul edilmemiştir. Örneğin vergilendirmede eşit muameleyle ilgili hükümler hafifletilmiş veya tamamen çıkarılmıştır. İş statüsünün tanınması ve doğum izni konularındaki müzakereler çıkmaza girdiğinde, "üye devletler inisiyatif almalıdır" ifadesi, "üye devletler hangi koşullarda hükümlerin kadınlara uygulanabileceğini inceleyecektir" şeklinde değiştirilmiştir ve devletin rolü zayıflatılmıştır.²⁵ Bu değişiklik, Direktif kapsamındaki hak sahiplerine anlamlı bir fayda sağlamamıştır çünkü devletlerin sorumluluğu kendi ulusal bağlamlarında durum analizi yapmakla sınırlı tutulmuştur.

Sınırlı başarıya rağmen, AB'nin toplumsal cinsiyet eşitliği gündemi 1970'lerin ortasından 1980'lerin ortasına kadar oldukça hareketli geçmiştir. Üye devletlerin istekli görüldüğü ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sosyal politikanın bir unsuru olarak kabul edildiği bu sürecin tesadüfi olmadığını belirtmek gerekir.²⁶ Birincisi, bu gelişmeler, kadınların 1960'ların toplumsal hareketlerine aktif katılımıyla bağlantılıdır. Kadınlar; sendikalarda ve hükümetlerde eşit temsil hakkı, eğitime ve emek piyasasına eşit erişim, çocuk bakımının düzenlenmesi, mesleki eğitimin iyileştirilmesi ve eşit ücret ilkesinin uygulanması gibi taleplerde bulunmuştur. Ayrıca sosyalist partilerin etkinliklerine aktif olarak katılmış ve oyları önemli bir siyasi konu hâline gelmiştir. Böylesi bir bağlamda kadınların talepleri iktidarı hedefleyen siyasi partiler tarafından göz ardı edilememiştir. Hükümetler kadınlara yönelik ulusal politikalar üretmek zorunda kalmıştır. İkincisi, kendi toplumsal dinamiklerinin bir sonucu olarak bazı ülkelerin yasaları, direktiflerin hükümleriyle zaten öncesinden uyumludur ve bu ülkeler, diğerlerinin de aynı prosedürleri izlemesini talep etmiştir. Üye devletler, tek taraflı ulusal

²³ Young, "Disciplinary Neoliberalism," 86.

²⁴ Ek 1: Directive 86/613/EEC

²⁵ van der Vleuten, *Gender Equality*, 138.

²⁶ Ibid, 69-75; Young, "Disciplinary Neoliberalism," 84; Booth ve Benneth, "Gender Mainstreaming," 436.

politikaların maliyetli olacağı düşüncesiyle ortak karar alma konusunda ikna olmuşlardır. Aynı zamanda, Birleşmiş Milletler 1975 senesini Uluslararası Kadınlar Yılı olarak ilan etmiş ve tüm devletleri harekete geçmeye çağırmıştır. Üstelik Batı Avrupa, kadınların toplumda daha iyi bir konuma sahip olduğu komünist ülkelerin gerisinde kalmak istememiştir.

1980'lerin sonlarına doğru, eşitlik politikalarında bir gerileme dönemi yaşanmıştır. Bu durumun en önemli nedeni, Almanya, İngiltere ve Hollanda gibi merkez-sağ hükümetlerin iktidarda olmalarıdır. Önerilerin birçoğu ya reddedilmiştir ya da yumuşak önlemlere aktarılmış veya sert önlemlere dönüştürülürken etkileri azaltılmıştır. AB, özellikle emek piyasasıyla dolaylı ilişkilendirilen toplumsal yeniden üretim alanlarına dair politikaları kabul etmekte tereddüt etmiştir. Örneğin reddedilen Direktifler arasında dul aylığı (1989), aile yardımı (1989), emeklilik yaşı (1989), ispat yükünün tersine çevrilmesi (1989), çalışma süresinin düzenlenmesi (1991) ve atipik istihdam (1991) taslakları bulunmaktadır.²⁷ Kadın işsizliği (1984), vergilendirmede eşit muamele (1991), aile politikaları (1991), çocuk bakımı (1991) ve iş yerinde cinsel taciz (1991) gibi taslak Direktifler ise Tavsiyelere veya Bilgilendirmelere dönüştürülmüştür.

İş yerinde cinsel taciz meselesi bu anlamda önemli bir örnektir. Bu mesele özellikle 1980'lerde Avrupa'daki kadın istihdamındaki artışla beraber tartışılmaya başlanmıştır.²⁸ O dönemde Parlamento, cinsel şiddetin kadınların sosyal ve ekonomik entegrasyonunu engellediğini kabul etmiştir.²⁹ 1984'te ise Konsey, "iş yerinde kadınların insanlık onurunun korunmasını" sağlamak amacıyla olumlu eylem tedbirlerini teşvik eden bir Tavsiye yayınlamıştır.³⁰ Bununla beraber, Kadın Hakları Komitesi kadına yönelik şiddetin tüm yönleri hakkında bir rapor sunarak 1986'da bu konuda bir İlke Kararı³¹ yayınlanmasını sağlamıştır. Karar; cinsel şiddet, ev içi şiddet, çocukların

²⁷ Young, "Disciplinary Neoliberalism," 84.

²⁸ Jeanne Gregory, "Sexual Harassment: The Impact of EU Law in the Member States," içinde *Gender Policies in the European Union*, ed. Mariagrazia Rossilli (New York: Peter Lang, 2000), 176.

²⁹ Kathrin Zippel, "Transnational Advocacy Networks and Policy Cycles in the European Union: The Case of Sexual Harassment," *Social Policies* 11, no 1 (2004): 70; Kathrin S. Zippel, "Gender Equality Politics in the Changing European Union: The European Union Anti-Discrimination Directive and Sexual Harassment," Center for European Studies, Working Paper Series no 134, 2006.

³⁰ Ek 1: Recommendation 84/635/EEC

³¹ Ek 1: Resolution, 1986, OJ C 176

cinsel istismarı, cinsel taciz, azınlık ve mülteci kadınlara yönelik şiddet, kadın ticareti, fuhuş ve pornografi dâhil olmak üzere çeşitli şiddet biçimlerini kapsamaktadır. Komite, o dönemde neredeyse hiçbir üye devletin cinsel tacize karşı yasal bir düzenlemesinin olmaması nedeniyle, özellikle cinsel tacizi ele alan yeni bir direktifin oluşturulmasını önermiştir. Ancak, Konsey direktif yerine 1990 yılında “iş yerinde kadınların ve erkeklerin insanlık onurunun korunması” İlke Kararı’ni³² yayınlamış ve ertesi yıl Komisyon da aynı konuda benzer bir Tavsiye³³ çıkarmıştır. Tekrar değinmek gerekirse, karar ve tavsiye, üye devletlere yasal olarak bağlayıcı olmayan önlemler arasındadır.

Dahası, sosyal demokrat hükümetlerin yerini alan muhafazakâr hükümetler, neoliberal yeniden yapılanma sürecinin neden olduğu işsizlik sorunu bağlamında, kadınların ev içi rollerini daha fazla vurgulayarak çift gelirli aile modelini eleştirmişlerdir. Bu durum, sosyal harcamalarda, aile desteklerinde, sağlık hizmetlerinde, çocuk bakımında ve mesleki eğitim programlarında kesintilere yol açmıştır.³⁴ İşverenlerin ve muhafazakâr kesimlerin desteğiyle hükümetler, kadın hareketinin bu duruma karşı çıkan taleplerini reddetmişlerdir. Buna karşılık, Komisyon ve Avrupa Parlamentosu Kadın Hakları Komitesinin baskıları 1990’da Avrupa Kadın Lobisinin kurulmasına ve ayrıca Konseyin bir eylem programı oluşturmasına yol açmıştır.³⁵ Böylelikle, ekonomik yeniden yapılanmanın sosyal maliyetlerinin artmasıyla birlikte toplumsal gerilimi hafifletmek amacıyla uzun süredir bekletilen bazı politika önerileri tekrar gündeme alınmıştır. Üstelik Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından, ekonomik iş birliği ve sosyal kalkınma sürecinin birleştirilmesi gerektiği fikri AB’de güç kazanmıştır. Bu süreçte, işveren ve sendika temsilcilerine danışılmasına olanak sağlayan Sosyal Protokol prosedürü kabul edilmiş ve oy kullanma sistemi değiştirilmiştir.

III. Eşit Muameleden Farklı Konumlanmaya

1980’lerin durgunluğuna karşın, 1990’lar AB’de toplumsal cinsiyet politikalarının yeniden canlandığı bir dönem olmuştur. Bu dönem, toplumsal cinsiyet eşitliği anlayışında “eşit muamele”den “kadınların ve erkeklerin farklı konumlanması”na doğru bir geçiş süreci olarak tanımlanabilir. Eşitlik yaklaşımı olarak “farklılık eşitliğine” dayanan bu anlayış, kadın ve erkeğin ayrışan deneyimlere sahip olduğuna ve dolayısıyla farklı konumlandıklarına

³² Ek 1: Resolution, 1990, 90/C 157/02

³³ Ek 1: Recommendation 92/131/EEC

³⁴ van der Vleuten, *Gender Equality*, 145.

³⁵ Rossilli, “Gender Policies,” 6-7.

işaret eder.³⁶ Böylece, aynılık yaklaşımının savunduğu fırsat eşitliği stratejisinin ötesine geçerek sonuç eşitliğine odaklanır ve bunun için, eşitsiz konumda olanın farklı muamele görmesi gerektiği fikrine dayanan olumlu eylem politikasını destekler.³⁷ AB'nin önceki dönemlerinde, toplumsal cinsiyet eşitliği iş yerinde erkekler ve kadınlar arasında eşit muamele olarak ifade edilmişti ve bu eşitlik yaklaşımı erkek deneyimlerini temel alan aynılık yaklaşımını yansıtıyordu. Yeni düzenlemelerle bu tanım, “doğrudan ayrımcılık”ın ötesine geçerek iş ve aile yaşamının uzlaştırılması stratejisini içerecek şekilde genişletilmiştir. Kadınların ve erkeklerin farklı konumlandığı fikrine dayanan bu düzenlemeler, “fırsat eşitliğinin sağlanmasının erkeklerin davranışlarında değişiklikler gerektirdiğini” kabul etmiştir.³⁸

Bu dönemde hamile çalışanların güvencesi (1992), çalışma saatleri (1993) ve ebeveyn izni (1996) gibi birçok konu direktiflere eklenmiştir. Ancak, Sosyal Protokol prosedürü, işverenlerin temel olarak iş gücü maliyetleriyle ilgilendiği ve sendikaların erkek egemen olduğu göz önüne alındığında, kadınların temsilini tam anlamıyla sağlamamış ve bu anlamda sınırlı kalmıştır. Ebeveyn İzni Direktifi³⁹ bu konuda önemli bir örnektir. Öneri önce reddedilmiş, ardından on yıl sonra işveren ve sendika temsilcileriyle Sosyal Protokol prosedürü altında yeniden sunulmuştur. Temsilciler anlaşmaya varmış ve 1996'da Ebeveyn İzni Direktifi için Konseyde bir uzlaşma sağlanmıştır. Direktif, ebeveynlere iş sözleşmesi türlerinden bağımsız olarak en az üç aylık bir izin hakkı tanımıştır. Kadın çalışanlara işe geri dönme hakkını garanti etmiş ve zorunlu izin hakkına ilişkin bağlayıcı hukuki kurallar oluşturmuştur. Ancak, ödeme ve izin sırasında sosyal güvenlik hakkı gibi tartışmalı konular üye devletler için isteğe bağlı kararlar olarak bırakılmıştır. Ulusal hükümetler, iznin ebeveynler arasında transfer edilip edilmeyeceği ve ne ölçüde ödeme yapılacağı konusunda karar vereceklerdir. Aslında mevcut ulusal standartlarla karşılaştırıldığında, Direktif birçok ülke için önemli değişiklikler getirmemiştir çünkü iznin asgari süresi zaten herhangi bir üye devlet tarafından verilen en düşük süreyi karşılamıştır. Dahası, Direktif, ailevi sorumlulukları cinsiyete dayalı olmaktan çıkarmaya yönelik bir potansiyele sahip değildir. Birincisi, erkeklerin izin hakkını eşlerine devretmelerini engellememiştir. İkincisi, minimum bir ödenek veya ücretle ilgili zorunlu bir hüküm içermemiştir. Sonuç olarak, Direktif, “yıllar

³⁶ Walby, “Gender Regime.”

³⁷ Ecevit, “Toplumsal Cinsiyet.”

³⁸ Lewis, “Work/family Reconciliation,” 426.

³⁹ Ek 1: Directive 96/34/EC

süren durgunluğun ardından bir atılım değildir” çünkü “aile sorumluluklarının eşit paylaşılmasını teşvik etme isteği taşımamıştır” ve genellikle, “toplumsal cinsiyet eşitliği yerine emek piyasasının artan esnekliği terimlerinin” kullanıldığı hükümler içermiştir.⁴⁰ Sonraki bölümde bahsedileceği üzere, Direktif, 2010 ve 2019 yıllarında yeniden düzenlenecektir.

Yarı zamanlı çalışma konusu da ebeveyn izniyle benzer süreçlerden geçmiştir. 1981’den beri onay bekleyen Yarı Zamanlı Çalışma Direktifi,⁴¹ özellikle kadınlar için büyük önem taşımaktadır. 1990’ların başında yaratılan yeni işlerin çoğu yarı zamanlı, geçici veya belirli süreli sözleşmelere dayalı güvencesiz pozisyonlardır. Bu tip işlerde çoğunlukla kadınlar ve gençler istihdam edilmektedir. Örneğin 1996’da yarı zamanlı çalışanların yüzde 83’ü kadınlardan oluşmaktadır.⁴² Rossilli, bu tür işlerin, kadın işçilerin ekonomik bağımlılığını artıran ve cinsiyete dayalı iş bölümünü pekiştiren “modern istihdam dışılaştırmanın bir versiyonu” olduğunu ifade eder.⁴³ Aslında yarı zamanlı çalışmayla ilgili düzenlemeler, kadın iş gücünü olumlu etkileyebilir ve ayrımcılığı azaltabilirdi. Örneğin yarı zamanlı çalışma standartları, tam zamanlı işlerin sunduğu sosyal güvenlik ve kariyer geliştirme olanaklarını içerseydi, kadın ve erkek çalışanları eşit şekilde çekebilir ve ailevi sorumlulukların adil paylaşılmasına katkı sağlayabilirdi. Sosyal Protokol prosedürü kapsamında yapılan görüşmelerin ardından işveren ve sendika temsilcileri 1997’de yarı zamanlı çalışma konusunda bir çerçeve anlaşmasına varmış ve Konsey bu anlaşmayı herhangi bir değişiklik yapmadan onaylamıştır. Direktif bir taraftan yarı zamanlı çalışanlara karşı ayrımcılığı yasaklamayı amaçlarken diğer taraftan işverenlere nesnel nedenlere dayalı ayrımcılığı meşru gösterme hakkı tanımıştır. Üstelik yarı zamanlı iş gücünün önemli oranda olduğu üye devletlerdeki ayrımcılık yasalarının üzerine çok da fazla çıkmamıştır. Aynı zamanda, ayrımcılığın yaygın olduğu birçok kritik alan, örneğin sosyal güvenlik gibi konular, ele alınmamış ve yarı zamanlı işler dışındaki diğer esnek çalışma biçimleri kapsam dışında bırakılmıştır.⁴⁴

Hamile çalışanlar hakkındaki Direktif⁴⁵ de ancak düzenlemenin maliyetleri düşürüldükten sonra onaylanabilmiştir. Direktif, on dört haftalık doğum izni ve hastalık yardımlarıyla eşit miktarda ödeme gibi asgari ölçütler

⁴⁰ van der Vleuten, *Gender Equality*, 149-51.

⁴¹ Ek 1: Directive 97/81/EC

⁴² Rossilli, “Gender Policies,” 9.

⁴³ Ibid.

⁴⁴ van der Vleuten, *Gender Equality*, 151-53.

⁴⁵ Ek 1: Directive 92/85/EEC

getirmiştir. Ancak, kadınlara işe geri dönme hakkıyla ilgili ya da kısa vadeli veya geçici sözleşmelerle çalışan kadınlar için herhangi bir kural belirlememiştir. Bir diğer benzer durum, ispat yükü konusunda yaşanmıştır. 1980'lerde birçok kez taslağı hazırlanan İspat Yükü Direktifi,⁴⁶ Konseyde muhalefetle karşılanarak engellenmiştir. Komisyon tarafından tekrar sunulan taslak, üye devletler arasında yorum farklılıklarını önlemek adına dolaylı ayrımcılığın ve ispat yükünün tanımlarını içermiştir. Direktif, özellikle sosyal güvenlik gibi maliyetli unsurlar çıkarıldıktan sonra, 1997'de onaylanmıştır.

Annelik izni, hamilelik ve yarı zamanlı çalışma gibi konulara odaklanan bu Direktifler, eşitlik anlayışı açısından, kadınların ve erkeklerin farklı konumlandığının kabulüne dayanmıştır. Bahsedildiği gibi, bu yeni anlayış, iş ve aile yaşamının uzlaştırılması olarak adlandırılan yeni bir söylemle birlikte gelmiştir. Komisyondaki kadınlar tarafından özellikle eylem programlarında desteklenen bu söylem, aile sorumluluklarının ve ev işlerinin kadın ve erkek arasında "paylaşılmasını" teşvik etmek amacıyla ortaya çıkmıştır. Ancak, bu hususlar bağlayıcı tedbirlere aktarılırken Konsey tarafından değiştirildikçe, feminist taleplerden uzaklaşmış ve "paylaşma," "uzlaştırma" olarak yeniden adlandırılmıştır. Stratigaki'nin belirttiği gibi, "paylaşma" kavramı ev ve iş yerinde cinsiyete dayalı iş bölümüne karşı çıkarken, "uzlaştırma" kavramı, kadınların eş zamanlı olarak emek piyasasının taleplerini ve annelik rollerini sürdürmelerinin vurgusunu taşır.⁴⁷ Direktifler onaylanırken ya piyasa endişeleri kadın sorunlarının önüne geçmiş ya da feminist kavramlar piyasa odaklı gündeme hizmet etmek üzere çarpıtılarak yorumlanmıştır.

Bağlayıcı tedbirler alınmamasına rağmen, 1990'larda gündeme gelen bir diğer konu, kadınların siyasi karar alma süreçlerine katılımı olmuştur. Örneğin 1996'da yayınlanan Konsey Tavsiyesi,⁴⁸ kadınların siyasetteki katılımını "demokrasinin temel bir gerekliliği ve toplum için olumlu bir adım" olarak tanımlamıştır. Aslında bu konu ilk kez Avrupa Parlamentosu Kadın Hakları Komitesinin 1988'de hazırladığı raporda gündeme gelmiştir. Ancak, o tarihten bu yana bir dizi yumuşak politika belgesi yayınlanmasına rağmen,⁴⁹ henüz bu konuda bağlayıcı bir düzenleme oluşturulmamıştır.

⁴⁶ Ek 1: Directive 97/80/EC

⁴⁷ Stratigaki, "Gender Equality Policy," 165-86.

⁴⁸ Ek 1: Recommendation 96/694/EC

⁴⁹ Ek 1: Resolution, 1988, OJ C 262, Resolution, 1991, OJ C 142, Resolution, 1994, OJ C 61, Resolution, 1995, OJ C 168, Resolution, 2000, OJ C 346, Resolution 1079(1996), Resolution 1348(2003), Resolution 303(2010), Recommendation

IV. Farklı Konumlanmadan Ana Akımlaşmaya

Toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma anlayışı “dönüştürücü eşitlik” yaklaşımına dayanır ve “eşitlik mi, farklılık mı ikileminin” ötesine geçer.⁵⁰ Bu anlayış, toplumsal cinsiyet perspektifinin sadece kadınların özel olarak hedeflendiği durumda değil, tüm politika alanlarına uygulanması anlamına gelir.⁵¹ Toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma fikri ilk kez 1985’te düzenlenen Birleşmiş Milletler Üçüncü Dünya Kadın Konferansı ile toplumsal cinsiyet perspektifini kalkınma çalışmalarına entegre etme stratejisi olarak ortaya çıkmıştır.⁵² Bu kavram AB belgelerine 1990’da girmiş ve Kadın ve Erkek Fırsat Eşitliği Üçüncü Eylem Programı’nın (1991-1995) “yenilikçi özelliklerinden” biri olarak sunulmuştur.⁵³ Program, “üye devletlerde yasal düzenleme ve günlük uygulama arasındaki süregelen farkı” ve gerçekte “yapılması gereken çok şeyin olduğunu” vurgulamıştır.⁵⁴ Önceki “kadınlar için fırsat eşitliği” eylem programlarından farklı olarak, Program başlığına bu kez “erkekler” dâhil edilmiştir. Program, toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırmaya yönelik iki tanım içermektedir: (1) “Topluluk ve üye devlet düzeylerinde tüm politika ve eylem programlarının oluşturulması ve uygulanmasında yer alması gereken fırsat eşitliği” ve (2) “eşitliğin genel ana akım politikaya entegrasyonu politikası.”⁵⁵ Ancak, “tüm politikalar” vurgusuna rağmen, Program’da ana akımlaştırma için emek piyasası ve mesleki eğitime “özel önem” atfedilmiştir.⁵⁶ Bununla beraber, ana akımlaştırma stratejisi 1991-1996 dönemini kapsayan Üçüncü Program süresince zaten uygulanmamış ve toplumsal cinsiyet perspektifini tüm politikalara genişletecek bir bürokratik yapı oluşturma girişiminde bulunulmamıştır.⁵⁷

Uygulamadaki sorunlarına rağmen ana akımlaştırma stratejisi, Parlamento ve Avrupa Kadın Lobisinde güçlü bir kadın ittifakının desteğini

1413(1999), Recommendation Rec(2003)3, Recommendation 1899(2010), Recommendation 390(2016), Decision 2000/407/EC

⁵⁰ Ecevit, “Toplumsal Cinsiyet,” 31.

⁵¹ Walby, “Gender Regime.”

⁵² Booth ve Benneth, “Gender Mainstreaming,” 438.

⁵³ Ek 1: COM (90) 449, s. 3

⁵⁴ Ek 1: COM (90) 449, s. 7

⁵⁵ Ek 1: COM (90) 449, s. 3, 19

⁵⁶ Ek 1: COM (90) 449, s. 19

⁵⁷ Mark A. Pollack ve Emilie Hafner-Burton, “Mainstreaming Gender in the European Union,” *Journal of European Public Policy* 7, no 3 (2000): 435.

kazanmıştır. Bu destek, toplumsal cinsiyetin Program'ın ve Fırsat Eşitliği Biriminin içinde ana akımlaşması için elverişli bir ortam yaratmıştır. Toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırmanın benimsendiği kritik yıl 1995'tir. İsveç, Avusturya ve Finlandiya'nın Birlik'e katılması bu noktada etkili olmuştur. Bu ülkeler, toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarına nispeten aşınaydılar ve eşitliği kamu politikalarına entegre etme konusunda deneyimliydiler. Komisyonun bileşimi de bu etkiyi yansıtabilecek şekilde değişmişti.⁵⁸ Bunun bir göstergesi, Fırsat Eşitliği Üst Düzey Komiserler Grubunun oluşturulmasıdır.⁵⁹ Grup, "kadın-erkek fırsat eşitliği konusundaki endişenin Topluluk faaliyetlerinin tamamına tutarlı ve sistemli bir şekilde entegre edilmesini sağlamak ve tartışmayı teşvik etmek" amacıyla kurulmuştur.⁶⁰ Bu süreçte, "eşitliği ana akımlaştırmayı" öncelikli hedef olarak belirten Dördüncü Fırsat Eşitliği Eylem Programı (1996-2000) kabul edilmiştir. Ancak, Program, stratejisini açıklayamadığı için yüzeysel olmakla eleştirilmiştir. Bunun üzerine, Kadın Hakları Komitesi ve Avrupa Kadın Lobisinden gelen tepkilerle bir ilke kararı çıkarılmış ve ayrıca Lobinin tutum raporu kabul edilmiştir.⁶¹ Komisyon, "Kadın-Erkek Fırsat Eşitliğinin Tüm Topluluk Politikaları ve Faaliyetlerine Entegre Edilmesi" başlıklı Bilgilendirme ile resmi olarak toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma politikalarını taahhüt etmiştir.⁶² Aynı zamanda, önemli adımlar atılmasına rağmen "engellerin ve eksikliklerin de bir o kadar açık olduğunu" belirtmiştir. Karar verme mekanizmalarında toplumsal cinsiyet farkındalığının azlığı, bu görevlere yeterli insan ve bütçe kaynaklarının tahsis edilmemesi ve toplumsal cinsiyet konusundaki uzman yetersizliği eksiklikler arasında sayılmıştır.

Feminist yazın, ana akımlaştırma stratejisi konusunda mutabık değildir. Kimi yazarlara göre, ana akımlaştırma tüm politika alanlarını içerdiği için kadın meselelerinin sığ tanımlarını aşabilir.⁶³ Böylece, eşitlik savunusundan

⁵⁸ Lewis, "Work/family Reconciliation," 426.

⁵⁹ Pollack ve Hafner-Burton, "Mainstreaming Gender," 436.

⁶⁰ Ek 1: COM (96) 650, s. 12

⁶¹ Ek 1: EWL, Position on the Communication from the Commission: Incorporating Equal Opportunities for Women and Men into All Community Policies and Activities (Brussels, 1996).

⁶² Ek 1: COM (1998) 122

⁶³ Lewis, "Work/family Reconciliation," 426; Alison E. Woodward, "Too Late for Mainstreaming? Taking Stock in Brussels," *Journal of European Social Policy* 18, no 3 (2008): 289; Emanuela Lombardo ve Petra Meier, "Gender Mainstreaming in the EU: Incorporating a Feminist Reading?" *European Journal of Women's Studies* 13, no 2 (2006): 154.

daha fazlası yapılabilir ve kadınlarla erkeklerin davranışlarında kalıcı değişiklikler sağlanabilir. Üstelik eşitlik kapsamının genişletilmesi, toplumsal cinsiyet meselelerinin her tür politika gündemine alınmasını kolaylaştırabilir. Ancak, diğer taraftan, ana akımlaştırma bir “strateji”dir yani bağlayıcı bir enstrüman değildir; yumuşak politika önlemlerine dayandığı için sorumluluğun büyük bir kısmını üye devletlerin siyasi iradesine ve elverişli politika ortamına bırakır.⁶⁴ Walby, Birlik içinde dahi uygulamanın “eşitsiz” olduğunu belirtir.⁶⁵ Stratigaki ise ana akımlaştırmanın “boş retorik” olduğunu ve somut eylemlere geçilmesinin önünde bir diğer potansiyel engel olabileceğini iddia eder.⁶⁶

Kavramsal belirsizliğine rağmen, ana akımlaştırma stratejisi 1997 Amsterdam Antlaşması’nda yerini almıştır. Antlaşma, toplumsal cinsiyet eşitliğinin Birlik’in temel görevlerinden biri olduğunu belirtir. Bu taahhüdü, “Topluluk, tüm faaliyetlerinde eşitsizlikleri ortadan kaldırmayı ve erkeklerle kadınlar arasındaki eşitliği korumayı amaçlar” hükmüyle ortaya koyar.⁶⁷ Roma Antlaşması’ndaki eşit ücret maddesini daha kapsamlı bir maddeyle değiştirerek “eşit iş veya eşit değerde iş için erkek ve kadın işçilere eşit ücret ilkesini” getirir.⁶⁸ Ayrıca, “mesleki kariyerdeki dezavantajları önlemek veya telafi etmek amacıyla, eşitsiz temsil edilen cinsiyetin mesleki bir faaliyeti sürdürmesini veya kolaylaştırmasını sağlamak için özel avantajlar sağlayan tedbirler alınabilir” hükmünü de ekler. Ancak, bu noktada Rossilli’nin iddiası önemlidir. İngiltere, Finlandiya ve İsveç gibi ülkelerde, esnekleşen emek piyasasının kadın-erkek rekabetini artırdığını ve 1996’da erkek işsizliğinin kadın işsizliğini aştığı bir noktaya geldiğini belirtir.⁶⁹ Bu nedenle, Antlaşma’da geçen “az temsil edilen cinsiyet” ifadesi, aslında sadece kadınları değil, erkekleri de kapsayacak şekilde tasarlanmıştır. Aynı şekilde, Antlaşma’nın olumlu eylemi tanınması da tesadüfi değildir çünkü “bu hükmün amaçlarından biri, yarı zamanlı çalışma ve diğer türdeki atipik işlerde, kadınların çoğunlukta olduğu sektörlerde erkek istihdamını teşvik etmektir.”⁷⁰

Öte yandan, bu dönemde, toplumsal cinsiyet politika gündemini genişletme adına önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. 2004’te AB tarihinde ilk

⁶⁴ van der Vleuten, *Gender Equality*, 169.

⁶⁵ Walby, “Gender Regime,” 18.

⁶⁶ Stratigaki, “Gender Equality Policy,” 166.

⁶⁷ Amsterdam Antlaşması, madde 3.2

⁶⁸ Amsterdam Antlaşması, madde 141.4

⁶⁹ Rossilli, “Gender Policies,” 9.

⁷⁰ Ibid, 10.

kez iş yeri dışındaki toplumsal cinsiyet eşitliğine odaklanan bir direktif kabul edilmiştir. Kadın ve Erkek Fırsat Eşitliği Komitesi ve Avrupa Kadın Lobisi, iş yeri dışında ırka dayalı ayrımcılığı ele alan bir Direktif'in⁷¹ ardından toplumsal cinsiyet için benzer bir öneride bulunmuş ve eğitim, medya, reklamcılık ve vergilendirme alanlarını içeren geniş kapsamlı bir taslak hazırlamıştır. Ancak, anlaşmazlıklar nedeniyle Komisyon bu konuları öneriden çıkarmış ve direktifin kapsamını mal ve hizmetlere erişim ve hizmet sunumundaki toplumsal cinsiyet ayrımcılığıyla sınırlamıştır. Avrupa Kadın Lobisi ve tüketici gruplarının eleştirilerine rağmen Konsey, Mal ve Hizmetlere Erişimde Eşit Muamele Direktifi'ni 2004'te bu şekliyle onaylamıştır.⁷² AB'nin bu "seçici" tutumu, Masselot'nun belirttiği gibi, "cinsiyet ayrımcılığının ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yalnızca bazı biçimlerinin dikkate değer olduğu" izlenimini taşımaktadır.⁷³

Ana akımlaştırma stratejisi, bahsedildiği üzere, bir insan hakları söylemi içinde gelişmiştir. Örneğin 2000'de açıklanan Temel Haklar Şartı, toplumsal cinsiyet eşitliği ve insan hakları arasındaki bağlantıyı vurgulayarak toplumsal cinsiyet eşitliğini temel bir hak olarak tanımlar (madde 21, madde 23); cinsiyet dâhil herhangi bir sebep temelinde ayrımcılığı yasaklar (madde 21); toplumsal cinsiyet eşitliği hakkını her alanda tanıy ve olumlu eylemi destekler (madde 23); ve ücretli doğum izni ve ebeveyn izni hakkını güvence altına alır (madde 33). Üstelik 2009'da Lizbon Antlaşması ile Şart'ın statüsü antlaşmalarla eşit hukuki statüye yükseltilmiştir.⁷⁴ İlginçtir ki, "erkekler ve kadınlar arasındaki eşitliğin iş, çalışma ve ücret dâhil tüm alanlarda sağlanması" (madde 23) ifadesinden anlaşılacağı üzere, eşitlik kapsamının genişletilmesinin önemi yine emek piyasasına odaklanarak yapılmıştır.⁷⁵

2000'lerin başında yaşanan bir diğer önemli gelişme, yine emek piyasasıyla ilişkili olmakla birlikte, iş yerinde cinsel taciz konusunda atılan adımlardır. Önceki bölümde bahsedildiği gibi, iş yerinde cinsel taciz düzenlemesi, 1980'lerde reddedilen tartışmalı direktif taslaklarından biridir. Ancak AB'nin genişlemesinden kaynaklanan artan endişelerle birlikte

⁷¹ Ek 1: Directive 2000/43/EC

⁷² Ek 1: Directive 2004/113/EC

⁷³ Annick Masselot, "The State of Gender Equality Law in the European Union," *European Law Journal* 13, no 2 (2007): 154.

⁷⁴ Ek 1: European Commission, European Network of Legal Experts in the Field of Gender Equality, *European Gender Equality Law Review* No. 1/2010, (2010a).

⁷⁵ Emanuela Lombardo, "Integrating or Setting the Agenda? Gender Mainstreaming in the European Constitution-Making Process," *Social Politics* 12 (2005): 418.

Komisyonun bu konuya odaklanması kaçınılmaz olmuştur. Üye devletlerin çoğu bu konuda yasal bir önlem oluşturma fikrine uzun süre direnmiş olsa da, AB nihayet 2002’de bağlayıcı bir tedbir yayınlamıştır. Amsterdam Antlaşması’na dayanarak Komisyon, 1976 Eşit Muamele Direktifi’ni yeniden düzenlemeyi önermiştir.⁷⁶ Önerinin tartışmalı unsurları arasında cinsel tacizin tanımı, işverenlere önleyici tedbirler alma yükümlülüğü ve hamilelik ve doğum izni durumlarında kadınların korunması bulunmaktadır. En yoğun tartışmalar, cinsel tacizin cinsiyet ayrımcılığının bir biçimi olarak hukuki zeminde tanınıp tanınmaması etrafında gelişmiştir.⁷⁷ Parlamento ve Konsey, yirmi beş yıllık anlaşmazlığın ardından 2002’de Direktif’i⁷⁸ yayınlamıştır. Güncellenen Direktif, ayrımcılık türlerinin tanımlarını yaparak ilk kez taciz ve cinsel tacizi iş yerinde cinsiyet ayrımcılığı biçimi olarak açıkça tanımıştır.⁷⁹

AB’nin iş yerinde cinsel taciz, cinsel şiddet suçları ve insan kaçakçılığı gibi çeşitli yönlerden kadına yönelik şiddet meselesine değinen bağlayıcı tedbirleri⁸⁰ bulunsa da bu konuda özel bir yasal mevzuatı mevcut değildir.⁸¹ Bu alandaki politikalar genellikle hukuki bağlayıcılığı olmayan araçlarla geliştirilmiştir: Sıfır Tolerans Kampanyası İlke Kararı⁸² ve Daphne Programları (Daphne I, 2000-2003; Daphne II, 2004-2008; Daphne III, 2007-2013)⁸³ gibi. Bu programlar da kadına yönelik şiddeti insan hakları sorunu yerine sağlık sorunu olarak gördüğü ve şiddetin çok yönlü sebeplerini göz ardı ettiği için eleştirilmiştir.⁸⁴ Kadına yönelik şiddete özel bir yasal mevzuat oluşturma konusunda atılan tek adım, 8 Mart 2022 tarihinde yayınlanan

⁷⁶ Ek 1: COM (2000) 334

⁷⁷ Zippel, “Sexual Harassment,” 61.

⁷⁸ Ek 1: Directive 2002/73/EC

⁷⁹ Ek 1: Directive 2002/73/EC, madde 2.3; van der Vleuten, *Gender Equality*, 161.

⁸⁰ Ek 1: Directive 2004/80/EC, Directive 2004/113/EC, Directive 2006/54/EC, Directive 2010/41/EU, Directive 2011/36/EU, Directive 2011/93/EU, Directive 2011/99/EU, Directive 2012/29/EU, Regulation (EU) No 606/2013

⁸¹ Ek 1: COM/2022/105, European Commission, “Violence against Women and the Role of Gender Equality, Social Inclusion and Health Strategies,” (Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities Synthesis Report, Belgium, 2010b): 100-102.

⁸² Ek 1: Resolution A4-0250/1997

⁸³ Ek 1: European Parliament, “Women’s Rights and Gender Equality: Basic information,” (Notice to Members by Committee on Women’s Rights and Gender Equality, 2009): 11.

⁸⁴ Krizsán et al., “Domestic Violence,” 18; van der Vleuten, *Gender Equality*, 166.

Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetle Mücadele Direktif Taslağı'dır.⁸⁵ Ancak, bir diğer önemli gelişme, AB'nin 2017'de imzalayıp Ekim 2023'te yürürlüğe koyduğu Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi'dir.⁸⁶ Bilinen adıyla İstanbul Sözleşmesi, bu konuda Avrupa düzeyinde ilk bağlayıcı belge olma niteliğini taşır ve kadına yönelik şiddetin “yapısal özelliğinin toplumsal cinsiyete dayandığını,” “tarihsel olarak eşit olmayan güç ilişkisinin bir tezahürü olduğunu,” çoklu ayrımcılık biçimlerinden etkilendiğini ve tüm politika alanlarında iş birliği gerektirdiğini vurgular. Sözleşme, ulusal mevzuatlara henüz tam olarak uyarlanmamış olsa da,⁸⁷ bahsi geçen niteliklerle önemli bir belge konumundadır.

AB'nin yakın dönemdeki direktiflerinde, eşitlik kavramının hâlâ genellikle emek piyasasına odaklandığı ve üstelik bu düzenlemelerin de emek piyasasının cinsiyetçi yapısını yeterince dikkate almadığı gözlemlenmektedir. Bunun bir örneği 2019'da onaylanan Ebeveyn İzni Direktifi'dir.⁸⁸ Direktif, 1996'da tartışmalı bir şekilde kabul edildikten neredeyse on beş yıl sonra, 2010'da yeniden düzenlenmiş ve ebeveyn izni dört aya çıkarılarak eşler arasında devredilemeyen süre sınırı bir ay olarak belirlenmiştir.⁸⁹ 2019'daki en son düzenlemede ise Avrupa Sosyal Haklar Sütunu'nun (2017)⁹⁰ etkisi olmuştur. Bu belgede, eğitim, toplumsal cinsiyet eşitliği, eşit fırsatlar, ücretler, iş-yaşam dengesi, işsizlik ve sosyal koruma gibi emek piyasalarının ve refah sistemlerinin daha iyi işlenmesini teşvik eden ilkeler yer almaktadır. Hemen ardından, Komisyon, Çalışan Ebeveynler ve Bakıcılar için İş Yaşam Dengesi İnisyatifi⁹¹ yayınlamıştır. Bu belgede ise AB'nin yaşlanan nüfusu, üye ülkelerin finansal istikrarı ve atıl kadın iş gücünün ekonomik değeri gibi gerekçelerle kadın istihdamının önemi vurgulanmıştır. Benzer düşüncelerle 2019'da tekrar hazırlanan Ebeveyn İzni Direktifi, taslakta dört ay olarak sunulmasına rağmen, eşler arasında devredilemeyen süre sınırını bir aydan iki aya çıkarmıştır. AB'nin iş-yaşam dengesi düzenlemelerinin sorunları bunlarla sınırlı değildir. Öne çıkan eleştiriler arasında çekirdek aile yapısına

⁸⁵ Ek 1: COM/2022/105

⁸⁶ Ek 1: EU accession to the Istanbul Convention

⁸⁷ Ek 1: Council of Europe, “1st General Report on GREVIO'S Activities,” (Council of Europe, 2020).

⁸⁸ Ek 1: Directive (EU) 2019/1158

⁸⁹ Ek 1: Directive 2010/18/EU

⁹⁰ European Commission, “European Pillar of Social Rights,” Erişim Tarihi: Ocak 1, 2024, <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1226&langId=en>

⁹¹ Ek 1: COM/2017/0252

odaklanarak diğer aile yapılarını göz ardı etmesi, kadınların yoğun olduğu atipik istihdam biçimlerini kapsam dışı bırakması ve cinsiyetle kesişen eşitsizlikleri işaret etmemesi bulunmaktadır.⁹²

Emek piyasasına odaklanan bir diğer güncel örnek ise 2023'te kabul edilen ve kadın-erkek arasında eşit işe veya eşit değerde işe eşit ücret ilkesinin uygulanmasını amaçlayan Ücret Şeffaflığı Direktifi'dir.⁹³ Direktif'e göre, işverenler, kuruluşlarındaki kadın ve erkek çalışanlar arasındaki ücret farkını belirli aralıklarla bildirmek zorundadır. Yüzde 5'in üzerinde bir ücret farkı ortaya çıkarsa ve işveren bu farkı nesnel faktörlere dayandıramazsa, işverenler işçi temsilcileriyle beraber ücret değerlendirmesi yapmak zorunda kalacaklardır. Ancak, ücretleri bildirme sıklığı işletme büyüklüğüne göre farklılık göstermektedir. Örneğin küçük işletmeler için bu kuralın 2031 yılı itibarıyla ve üç yılda bir yayınlanması şeklinde uygulanması kararlaştırılmıştır. Direktif'in etkisi, özellikle kadınların çoğunlukta olduğu düşük ücretli sektörlerde ve küçük ve orta ölçekli işletmelerde oldukça sınırlı olacaktır. Ayrıca, "nesnel, cinsiyet-nötr faktörler" kriteri işverenler için ücret farkını meşrulaştırmaya yönelik bir kapı daha açmaktadır.

Son senelerde onaylanan ve yine istihdam alanına yönelik bir diğer bağlayıcı tedbir, 2012'den beri bekleyen ve cam tavan ayrımcılığını ilgilendiren bir direktiftir. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Stratejisi (2020-2025), önceki AB belgelerinde olduğu gibi, siyasette ve diğer yönetim alanlarında kadınların hâlâ çok düşük oranlarda temsil edildiğini ve bu konuda gerekli tedbirlerin alınması gerektiğini yinelemiştir. Strateji, "cam tavan" ayrımcılığına karşı 2012'de taslağı sunulan ve yönetim kurullarında temsil edilmeyen cinsiyet için kota uygulaması hedefleyen önerinin Komisyon tarafından tekrar gündeme alınacağını da belirtmiştir.⁹⁴ Uzlaşılmayan on yılın ardından, Direktif önerisi 2020'de kabul edilmiştir. "Kotasyonlu şirketlerin yönetim kurullarında cinsiyet dengesini iyileştirmek" konulu Direktif,⁹⁵ yalnızca üye devletlerde kayıtlı olan ve AB piyasasında hisseleri bulunan şirketleri kapsamıştır ve yönetim kurullarında temsil edilmeyen cinsiyet için üçte bir kotası getirmiştir. Ancak, Direktif 250 kişiden az çalışanı

⁹² Elisa Chiaregato, "A Work-Life Balance For All? Assessing the Inclusiveness of EU Directive 2019/1158," *International Journal of Comparative Labour Law and Industrial Relations* no 36, 1 (2020): 59-80.

⁹³ Ek 1: Directive (EU) 2023/970

⁹⁴ Ek 1: COM/2020/152, s. 13

⁹⁵ Ek 1: Directive (EU) 2022/2381

bulunan şirketleri yani küçük ve orta ölçekli işletmeleri kapsam dışında tutarak kadınların ağırlıkta olduğu büyük bir istihdam alanını göz ardı etmiştir.

V. Kesişimsellik Yaklaşımına Doğru

AB'nin son yıllarda toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma stratejisini kesişimsellik yaklaşımıyla bütünleştirmeye çalıştığı gözlemlenmektedir. Bu durum, her ne kadar yeterince somut mekanizmalarla ortaya konmamış olsa da, AB'nin eşitlik yaklaşımında belirgin bir gelişmenin işaretlerini vermektedir. Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Enstitüsüne göre kesişimsellik, “cinsiyetin ve toplumsal cinsiyetin diğer kişisel özelliklerle/kimliklerle nasıl kesiştiğini, bu kesişimlerin ayrımcılığın katmanlı deneyimlerine nasıl eklemlendiğini incelemek, anlamak ve bu konuda yanıt vermek için kullanılan bir analitik araçtır.”⁹⁶ AB'nin Irkçılıkla Mücadele Eylem Planı (2020-2025) da kesişimsellik olgusunu vurgulayarak, “ırkçılığın din ve inanç yanı sıra cinsiyet, cinsel yönelim, yaş, engellilik ve göçmenlere karşı ayrımcılık ve nefretle birleşebileceğini” ifade etmiştir.⁹⁷ Parlatmentonun 2022'de yayımladığı Bilgilendirme ise kesişimsel ayrımcılık politikasının, “tüm türlerdeki ayrımcılıkların, özellikle kesişimsel ayrımcılıkların, politikaların görüşülmesinde ve uygulanmasında dikkate alınmasını sağlamak üzere, sistematik toplumsal cinsiyet ve eşitlik etki değerlendirmelerini de içeren, AB ve ulusal eşitlik politikalarının iş birliği ve koordinasyonunu sağlayan bir ana akımlaştırma mekanizması” gerektirdiğini belirtmiştir.⁹⁸

Ancak, eşitsizliğin farklı yönlerine işaret edilmesine rağmen, kesişimsel ayrımcılığı özel olarak hedefleyen direktif gibi daha katı politika önlemleri henüz oluşturulmamıştır. Aslında bu durum eşitlik konusunu içeren direktiflerin tümü için geçerlidir: İş, meslek ve mesleki eğitim açısından din, inanç, engellilik, yaş veya cinsel yönelim temelinde ayrımcılığı yasaklayan İş yerinde Eşit Muamele Direktifi⁹⁹ ve Irk Ayrımcılığı Direktifi¹⁰⁰ gibi. Irk Ayrımcılığı Direktifi, üye devletlere somut yükümlülükler getirmemekle beraber, AB Antlaşması'nın 3. maddesine referansla “kadınların çoklu ayrımcılığın özellikle mağduru olduğunu” vurgulamıştır. Bahsi geçen 3.

⁹⁶ EIGE, “Intersectionality,” Erişim Tarihi: Eylül 20, 2023, <https://eige.europa.eu/publications-resources/thesaurus/terms/1050>

⁹⁷ Ek 1: COM/2020/565, s. 2

⁹⁸ Ek 1: Resolution OJ C 47, 7.2.2023

⁹⁹ Ek 1: Directive 2000/78/EC

¹⁰⁰ Ek 1: Directive 2000/43/EC

madde, “toplumsal dışlanma ve ayrımcılıkla mücadeleyi, toplumsal adaleti ve kadın-erkek eşitliğini korumayı” Birlik’in temel amaçları arasında sayar.

AB’nin güncel dönemdeki Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Stratejisi (2020-2025), Komisyonun “AB politika alanlarının tüm aşamalarında, toplumsal cinsiyet perspektifini sistemli bir şekilde dâhil ederek toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılmasına güç vereceğini” ve bu stratejinin “kesişimsellik kullanılarak uygulanacağını” belirtmiştir.¹⁰¹ Strateji, aynı zamanda, ana akımlaştırmanın AB içindeki işleyişi için Komisyon temsilcilerinden oluşan bir Eşitlik Görev Gücü oluşturulacağını bildirmiştir.¹⁰² 2019’da kurulan bu birimin amacı “AB politikalarında ve eylemlerinde eşitlik konusuna ve eşitliğin ana akımlaştırılmasına dair farkındalık yaratmak ve kapasiteyi artırmak” olarak ifade edilmiştir.¹⁰³ Görev Gücü, “eşitliği ana akımlaştırırken, insanların kişisel özelliklerinin/kimliklerinin farklı yönlerinin dikkate alındığından emin olmak için kesişimsellik yaklaşımını” izleyeceğini vurgulamıştır.¹⁰⁴

Ancak, kesişimsellik yaklaşımının önündeki engellerin önemli bir kısmı AB’nin kendi mevzuatından kaynaklanmaktadır. Toplumsal Cinsiyet ve Ayrımcılık Avrupa Hukukçular Ağının hazırladığı Komisyon raporu,¹⁰⁵ kesişimsel ayrımcılık temelinde hak arayanlar için, AB ayrımcılıkla mücadele hukukunun yapısal engellerinin olduğunu tespit etmiştir.¹⁰⁶ Engellerden biri, farklı türlerdeki ayrımcılığı kapsayan bütüncül bir direktifin olmamasıdır. Örneğin ayrımcılık direktiflerinden biri ırk ve etnik kökene, diğeri din ve inanca, bir diğeri de toplumsal cinsiyete odaklanmaktadır. Bir diğere engel ise direktiflerin farklı kapsamlara yönelik olmasıdır. Örneğin bir kişi eğitim veya

¹⁰¹ Ek 1: COM/2020/152, s. 2

¹⁰² Ek 1: COM/2020/152, s. 15

¹⁰³ European Commission, “The Task Force on Equality of the European Commission,” Erişim Tarihi: Eylül 20, 2023 (2023b), https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/new-push-european-democracy/task-force-equality-european-commission_en#the-task-force-on-equality-of-the-european-commission

¹⁰⁴ European Commission, “Union of Equality: The First Year of Actions and Achievements,” Erişim Tarihi: Eylül 20, 2023 (2023c), https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/statement_22_7941

¹⁰⁵ Sandra Fredman, *Intersectional Discrimination in EU Gender Equality and Non-Discrimination Law*, Directorate-General for Justice and Consumers (European Commission, 2016).

¹⁰⁶ *Ibid*, 62-65.

barınmayla ilgili ayrımcılık yaşadığında bunun etnik köken nedeniyle olduğunu kanıtlayabilirse AB hukuku uyarınca iddia sahibi olabilir, ancak bu ayrımcılığın dini inancından kaynaklanması aynı direktifin kapsamına girmeyebilir.

Lombardo ve Rolandsen Agustín'in AB'nin kadına yönelik şiddet konusundaki kesişimsellik yaklaşımını incelediği çalışmasında da benzer bir çelişki ortaya çıkmış ve kesişimsel ayrımcılığın ele alındığı AB belgelerinin, kadına yönelik şiddete odaklanan belgelerle genellikle ayrı kollarda ilerlediği gözlemlenmiştir.¹⁰⁷ Bu örnekler, AB'nin toplumsal cinsiyet eşitlik politikalarına kesişimsellik yaklaşımını tutarlı bir şekilde uygulamadığını göstermektedir. Bununla beraber, AB'nin henüz yürürlüğe koyduğu İstanbul Sözleşmesi, ana akımlaştırma ve kesişimsellik yaklaşımlarının bütünleştirildiği başarılı bir örnektir: Toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti önlemek için göç dâhil tüm politika alanlarına odaklanılmasını, hükümetler, sivil toplum kuruluşları gibi çeşitli paydaşlarla iş birliği kurulmasını ve ırk, inanç, köken gibi ayrımcılık biçimlerinin dikkate alınmasını vurgular.

Sonuç Yerine

1957'de Roma Antlaşması'nın eşit ücret maddesiyle başlayan AB toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları tarihsel süreç içinde farklı eşitlik yaklaşımlarını sergilemiştir. Eşit muamele stratejisiyle başlayan eşitlik yaklaşımı günümüzde kesişimselci bir bakış açısını da içeren bir ana akımlaştırma anlayışına doğru olumlu yönde genişletilmiştir. Ancak, bu anlayışın ne kadarının sadece söylem düzeyinde kaldığı veya ne kadarının somut ve bağlayıcı politika araçlarına dönüştürüldüğü tartışmalıdır. Bu tartışmaya ilişkin üç temel çıkarım yapmak mümkündür.

Birincisi, antlaşma, tüzük, karar ve direktif gibi sert politika araçları çoğunlukla emek piyasasındaki toplumsal cinsiyet eşitliği konularıyla sınırlı bir biçimde kullanılmıştır. Emek piyasasıyla ilgili olmayan durumlarda, toplumsal cinsiyet politikaları nadiren somut önlemlere tabi tutulmaktadır. Ancak, kadınların eşitsizlik ve ayrımcılıkla yalnızca istihdamda değil, aynı zamanda patriarkal üretim biçimi, aile, siyaset, cinsellik, kültür ve şiddet gibi

¹⁰⁷ Emanuela Lombardo ve Lise Rolandsen Agustín, "Intersectionality in European Union Policymaking: The Case of Gender-Based Violence," *Politics* 36, no 4 (2016): 364-73.

alanlarda da karşılaştığını ve mücadele ettiğini kabul etmek son derece önemlidir.¹⁰⁸

İkincisi, emek piyasasındaki toplumsal cinsiyet meselelerine yönelik sert politika araçları, en azından bu alandaki eşitsizliklerde olumlu gelişmelere yol açmış olsa da, bütüncül bir toplumsal cinsiyet perspektifine göre çoğu zaman yetersiz kalmıştır. Emek piyasasının cinsiyetçi yapısı sorgulanmadan ve genellikle mevcut piyasa dinamiklerine sınırlı bir şekilde dokunularak ilerlenmiştir. Taslak metinlerde yer alan birçok hüküm, üye devletler tarafından ya onaylanmamış, ya uzlaşma sağlanamadığı için ertelenmiş ya da etkisi hafifletilerek mevzuata eklenmiştir. Üstelik AB'nin emek piyasasında cinsiyet ayrımcılığı dikkate değer bir düzeyde devam etmektedir.¹⁰⁹ Vurgulanması gereken önemli bir nokta, kadınların iş gücüne katılımı ile yaşamlarının diğer alanlarında ilerleme sağlamaları arasında doğrudan bir ilişki kurulamayacağıdır. Sadece kadın istihdamına odaklanmak dahi çok yönlü soruları dikkate almayı gerektirir: Ücretli işleri ev içinde mi yoksa dışında mı gerçekleştiriyorlar, ev içi sorumlulukları nasıl paylaşıyorlar, formel veya kayıt dışı hangi iş kollarında çalışıyorlar, ne tür bir sosyal güvenlik sistemi uygulanıyor, gelirlerini kim kontrol ediyor, küresel üretim ağlarının hangi noktasında yer alıyorlar veya toplumsal cinsiyet, ırk, etnisite, yaş temelinde keşif ayrımcılıklar bu süreçleri nasıl etkiliyor?

Üçüncü olarak, emek piyasasını doğrudan ilgilendirmeyen toplumsal cinsiyet meselelerinde ise genellikle eylem programları, tavsiyeler ve bilgilendirme gibi daha yumuşak araçlar kullanılmaktadır. Bunun önemli iki örneği kadına yönelik şiddet ve kadınların karar mekanizmalarına katılımı konularıdır. Bu konularda üretilen güçlü söylemler genellikle somut, bağlayıcı ve kapsamlı önlemlere dönüşmemektedir. Örneğin kadınların karar alma süreçlerine katılımına dair sorun tespiti, kadınların katılımının düşük olduğu sonucuna varmakla sınırlı kalmakta ve çözüm önerileri kadınların erkeklerin sahip olduğu pozisyonlara ulaşması üzerine odaklanmaktadır, yani erkekleri kadınların ulaşması gereken norm olarak kabul etmektedir.¹¹⁰ Bununla beraber, Komisyon raporu, “kadınların karar alma pozisyonlarında eşitsiz

¹⁰⁸ Sylvia Walby, *Theorizing Patriarchy* (Oxford: Blackwell, 1990), 20.

¹⁰⁹ Taner Akpınar, “AB İşgücü Piyasasında Cinsiyet Ayrımcılığının Boyutları ve Ortadan Kaldırmaya Yönelik Çabalar,” *SBF Dergisi* no 60, 4 (2015): 1-22.

¹¹⁰ Petra Meier, Emanuela Lombardo, Maria Bustelo ve Maro Pantelidou Maloutas, “Gender Mainstreaming and the Bench Marking Fallacy of Women in Political Decision-Making,” *The Greek Review of Social Research* 117 (2005): 35-61.

temsiline yapısal ve çok yönlü bir sorun olduğunu” kabul etmektedir.¹¹¹ Ancak, bu “yapısal ve çok yönlü” sorunların çözümü için bağlayıcı somut adımlar atılmamıştır. Kadına yönelik şiddet konusunda da benzer bir durum söz konusudur. Bu konudaki çabalar genellikle ya dağınık bir şekilde farklı alanlardaki direktiflere eklenmiş ya da bağlayıcılığı katı olmayan politika araçlarıyla sınırlı kalmıştır. İlginçtir ki şiddet ve karar mekanizmalarına katılım konularını dolaylı ilgilendiren bağlayıcı tedbirler (iş yerinde cinsel taciz ve şirketlerin yönetim kurullarındaki temsil direktifleri) yine istihdam odaklı bağlayıcı tedbirler arasında yer alır ve bunlar da yıllar süren tartışmaların ardından yayımlanabilmiştir.

Amsterdam Antlaşması ve Temel Haklar Şartı’nın ardından, ana akımlaştırma stratejisinin güçlendirilmesi ve istihdam konularının ötesine geçilmesi gerektiğine dair vurgular artmış olmasına rağmen, bu konudaki söylem ve uygulama genellikle örtüşmemektedir. Aynı durum, AB’nin toplumsal cinsiyetin diğer eşitsizlik biçimleriyle kesiştiği noktaları dikkate almayı öneren kesişimsellik yaklaşımı için de geçerlidir. AB, sadece üye devletlere yön vermekle kalmayıp aynı zamanda kendi örgütsel yapısını şekillendirerek ve uluslararası düzeyde etki yaratarak toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının önemli belirleyicilerinden biri olmuştur. Ancak, bu kurumsal gücünü eşitlik politikalarını belirleme konusunda gerçekçi, kapsayıcı ve somut mekanizmalar üreterek kullanmadığı sürece, ilerlemenin beklenenden daha yavaş olacağı bir gerçektir.

Kaynakça

- Akpınar, Taner. “AB İşgücü Piyasasında Cinsiyet Ayrımcılığının Boyutları ve Ortadan Kaldırmaya Yönelik Çabalar.” *SBF Dergisi* no 60, 4 (2015):1-22.
- Aslan Akman, Canan. “Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği.” *İçinde Yarım Asrın Ardından: Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri*, editörler Belgin Akçay ve Sinem Akgül Açıkmeşe, 449-468. Ankara: Turhan Kitabevi, 2013.
- Booth, Christine ve Cinnamon Benneth. “Gender Mainstreaming in the European Union: Towards a New Conception and Practice of Equal Opportunities?” *The European Journal of Women’s Studies* 9, no 4 (2002): 430-46.
- Chieragato, Elisa. “A Work-Life Balance For All? Assessing the Inclusiveness of EU Directive 2019/1158.” *International Journal of Comparative Labour Law and Industrial Relations* no 36, 1 (2020): 59-80.

¹¹¹ Ek 1: COM (2000) 120, s. 21

- Cichowski, Rachel A. "Judicial Rulemaking and the Institutionalization of European Union Sex Equality Policy." İçinde *The Institutionalization of Europe*, editörler Alec Stone Sweet, Wayne Sandholtz ve Neil Fligstein, 113-136. Oxford: Oxford University Press, 2001.
- Ecevit, Yıldız. *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Temel Kavramları*. Cinsiyet Eşitliği İzleme Derneği. Ankara: CEİD, 2021.
- Eryılmaz, Sevinç. "Avrupa Birliği'nde ve Türkiye'de Kadın." İçinde *Avrupa Birliği Hakkında Merak Ettikleriniz*, editör Ayhan Kaya, 275-288. Hiperlink Yayınları, 2013.
- European Commission. "Types of EU law." Erişim Tarihi: Eylül 20, 2023 (2023a). https://commission.europa.eu/law/law-making-process/types-eu-law_en.
- European Commission. "The Task Force on Equality of the European Commission." Erişim Tarihi: Eylül 20, 2023 (2023b). https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/new-push-european-democracy/task-force-equality-european-commission_en#the-task-force-on-equality-of-the-european-commission.
- European Commission. "Union of equality: The First Year of Actions and Achievements." Erişim Tarihi: Eylül 20, 2023 (2023c). https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/statement_22_7941.
- EIGE. "Intersectionality." Erişim Tarihi: Eylül 20, 2023. <https://eige.europa.eu/publications-resources/thesaurus/terms/1050>.
- Finnemore, Martha ve Kathryn Sikkink. "International Norm Dynamics and Political Change." *International Organization* 52, no 4 (1998): 887-917.
- Fredman, Sandra. *Intersectional Discrimination in EU Gender Equality and Non-Discrimination Law*. Directorate-General for Justice and Consumers, European Commission, 2016.
- Gregory, Jeanne. "Sexual Harassment: The Impact of EU Law in the Member States." İçinde *Gender Policies in the European Union*, editör Mariagrazia Rossilli. New York: Peter Lang, 2000.
- Günder, Zeynep ve Gamze Aşçıoğlu Öz, "Avrupa Birliği Cinsiyet Eşitliği İlkesi Perspektifinden Türk Sosyal Güvenlik Sistemi." *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi* no 20, 48 (2020): 601-642.
- Koray, Meryem. "Avrupa Birliği ve Türkiye'de 'Cinsiyet' Eşitliği Politikaları: Sol-Feminist Bir Eleştiri." *Çalışma ve Toplum* no 2, 29 (2011): 13-54.
- Krizsán, A., M. Paantjens ve I. van Lamoën. "Domestic Violence: Women's Problem?" ECPR Standing Group on the European Union, Second Pan-European Conference on EU Politics, Bologna, June 24-26, 2004.

- Lewis, Jane. "Work/family Reconciliation, Equal Opportunities and Social Policies: the Interpretation of Policy Trajectories at the EU level and the Meaning of Gender Equality." *Journal of European Public Policy* 13, no 3 (2006): 420-37.
- Lombardo, Emanuela. "Integrating or Setting the Agenda? Gender Mainstreaming in the European Constitution-Making Process." *Social Politics* 12 (2005): 412-32.
- Lombardo, Emanuela ve Petra Meier. "Gender Mainstreaming in the EU: Incorporating a Feminist Reading?" *European Journal of Women's Studies* 13, no 2 (2006): 151-66.
- Lombardo, Emanuela ve Petra Meier. "European Union Gender Policy Since Beijing: Shifting Concepts and Agendas." İçinde *Multiple Meanings of Gender Equality A Critical Frame Analysis of Gender Policies in Europe*, editör Mieke Verloo, 51-75. Budapest: CEU Press, 2007.
- Lombardo, Emanuela ve Lise Rolandsen Agustín. "Intersectionality in European Union Policymaking: The Case of Gender-Based Violence." *Politics* 36, no 4 (2016): 364-73.
- Masselot, Annick. "The State of Gender Equality Law in the European Union." *European Law Journal* 13, no 2 (2007): 152-68.
- Meier, Petra, Emanuela Lombardo, Maria Bustelo ve Maro Pantelidou Maloutas. "Gender Mainstreaming and the Bench Marking Fallacy of Women in Political Decision-Making." *The Greek Review of Social Research* 117 (2005): 35-61.
- Pollack, Mark A. ve Emilie Hafner-Burton. "Mainstreaming Gender in the European Union." *Journal of European Public Policy* no 7, 3 (2000): 432-56.
- Rossilli, Mariagrazia. "The European Union's Gender Policies." İçinde *Gender Policies in the European Union*, editör Mariagrazia Rossilli. New York: Peter Lang, 2000.
- Roth, Silke. *Gender Politics in the Expanding European Union: Mobilization, Inclusion, Exclusion*. Berghahn Books, 2008.
- Sayın, Aysun. "Avrupa Birliği'nin Kadın-Erkek Eşitliği Politikalarına Feminist Perspektiften Bakış." *Toplum ve Demokrasi* no 2, 4 (2008): 1-14.
- Stratigaki, Maria. "The Cooptation of Gender Concepts in EU Policies: The Case of Reconciliation of Work and Family." *Social Politics* no 11, 1 (2004): 30-56.
- Stratigaki, Maria. "Gender Mainstreaming vs. Positive Action: An Ongoing Conflict in EU Gender Equality Policy." *European Journal of Women's Studies* no 12, 2 (2005): 165-86.
- Walby, Sylvia. *Theorizing Patriarchy*. Oxford: Blackwell, 1990.

- Walby, Sylvia. "The European Union and Gender Equality: Emergent Varieties of Gender Regime." *Social Politics* no 11, 1 (2004): 4-29.
- Woodward, Alison E. "Too Late for Mainstreaming? Taking Stock in Brussels." *Journal of European Social Policy* no 18, 3 (2008): 289-302.
- van der Vleuten, Anna. *The Price of Gender Equality: Member States and Governance in the European Union*. Aldershot: Ashgate, 2007.
- Young, Brigitte. "Disciplinary Neoliberalism in the European Union and Gender Politics." *New Political Economy* no 5, 1 (2000): 77-98.
- Zippel, Kathrin. "Transnational Advocacy Networks and Policy Cycles in the European Union: The Case of Sexual Harassment." *Social Policies* no 11, 1 (2004): 57-85.
- Zippel, Kathrin S. "Gender Equality Politics in the Changing European Union: The European Union Anti-Discrimination Directive and Sexual Harassment." Center for European Studies Working Paper Series no 134, 2006.

Ek 1: Makalede Kullanılan AB Belgeleri

Direktifler

- Directive 75/117/EEC "The approximation of the laws of the Member States relating to the application of the principle of equal pay for men and women," OJ L 45, 19.2.1975.
- Directive 76/207/EEC "Implementing the principle of equal treatment for men and women as regards access to employment, vocational training and promotion, and working conditions," OJ L 39, 14.2.1976.
- Directive 79/7/EEC "The progressive implementation of the principle of equal treatment for men and women in matters of social security," OJ L 6, 10.1.1979.
- Directive 86/378/EEC "Implementing of the principle of equal treatment for men and women in occupational social security schemes," OJ L 225, 12.8.1986.
- Directive 86/613/EEC "The application of the principle of equal treatment between men and women engaged in an activity, including agriculture, in a self-employed capacity, and on the protection of self-employed women during pregnancy and motherhood," OJ L 359, 19.12.1986.
- Directive 92/85/EEC "The Introduction of measures to encourage improvements in the safety and health at work of pregnant workers and workers who have recently given birth or are breastfeeding (tenth individual Directive within the meaning of Article 16 (1) of Directive 89/391/EEC)," OJ L 348, 28.11.1992.

- Directive 96/34/EC “The Framework Agreement on Parental Leave concluded by UNICE, CEEP, and the ETUC,” OJ L 145, 19/06/96.
- Directive 97/80/EC “The burden of proof in cases of discrimination based on sex,” OJ L 14, 20.1.1998.
- Directive 97/81/EC “Concerning the Framework Agreement on part-time work concluded by UNICE, CEEP and the ETUC,” OJ L 14, 20.1.1998.
- Directive 2000/43/EC “Implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of racial or ethnic origin,” OJ L 180/22.
- Directive 2000/78/EC “Establishing a general framework for equal treatment in employment and occupation,” OJ L 303/16.
- Directive 2002/73/EC “Amending Council Directive 76/207/EEC on the implementation of the principle of equal treatment for men and women as regards access to employment, vocational training and promotion, and working conditions,” OJ L 269, 5.10.2002.
- Directive 2004/80/EC “Relating to compensation to crime victims,” OJ L 261, 6.8.2004.
- Directive 2004/113/EC “Implementing the principle of equal treatment between men and women in the access to and supply of goods and services,” OJ L 373, 21.12.2004.
- Directive 2006/54/EC “The implementation of the principle of equal opportunities and equal treatment of men and women in matters of employment and occupation (recast)” OJ L 204, 26.7.2006.
- Directive 2010/18/EU “Implementing the revised Framework Agreement on parental leave concluded by BUSINESSSEUROPE, UEAPME, CEEP and ETUC and repealing Directive 96/34/EC,” OJ L 68, 18.3.2010.
- Directive 2010/41/EU “The application of the principle of equal treatment between men and women engaged in an activity in a self-employed capacity and repealing Council Directive 86/613/EEC,” OJ L 180, 15.7.2010.
- Directive 2011/36/EU “Preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims, and replacing Council Framework Decision 2002/629/JHA,” OJ L 101, 15.4.2011.
- Directive 2011/93/EU “Combating the sexual abuse and sexual exploitation of children and child pornography, and replacing Council Framework Decision 2004/68/JHA,” OJ L 335, 17.12.2011.
- Directive 2011/99/EU “The European protection order,” OJ L 338, 21.12.2011.

Directive 2012/29/EU “Establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA,” J L 315, 14.11.2012.

Directive (EU) 2019/1158 “Work-life balance for parents and carers and repealing Council Directive 2010/18/EU,” OJ L 188, 12.7.2019.

Directive (EU) 2022/2381 “Improving the gender balance among directors of listed companies and related measures,” PE/59/2022/INIT.

Directive (EU) 2023/970 “To strengthen the application of the principle of equal pay for equal work or work of equal value between men and women through pay transparency and enforcement mechanisms,” OJ L 132, 17.5.2023.

İlke Kararları

Council Resolution “concerning a social action programme,” OJ C 13, 12.2.1974.

European Parliament Resolution on “violence against women,” OJ C 176, 14.7.1986.

European Parliament Resolution on “women in decision-making centers,” OJ C 262, 10.10.1988.

Council Resolution on the “protection of the dignity of women and men at work,” 90/C 157/02, 29.05.1990.

Council Resolution on the “third medium- term Community action programme on equal opportunities for women and men (1991 to 1995),” OJ C 142, 31.5.1991.

Council Resolution on “women in decision-making bodies,” OJ C 61, 28.2.1994.

Council Resolution on the “balanced participation of men and women in decision-making,” OJ C 168, 4.7.1995.

European Parliament Resolution on the “need to establish a European wide campaign for zero tolerance of violence against women,” A4-0250/1997.

European Parliament Resolution on “women in decision-making,” OJ C 346, 4.12.2000.

European Parliament Resolution on “intersectional discrimination in the European Union: the socio-economic situation of women of African, Middle-Eastern, Latin-American and Asian descent (2021/2243(INI)),” OJ C 47, 7.2.2023.

Parliamentary Assembly of the Council of Europe Resolution 1079(1996) on the “increased representation of women in the Council of Europe’s Parliamentary Assembly,” 20.03.1996.

Parliamentary Assembly of the Council of Europe Resolution 1348(2003) on “gender-balanced representation in the Parliamentary Assembly,” 30.09.2003.

Congress of Local and Regional Authorities of the Council of Europe Resolution 303(2010) on “achieving sustainable gender equality in local and regional political life,” 19.03.2010.

Tavsiyeler

Council Recommendation 84/635/EEC on the “promotion of positive action for women,” OJ L 331, 19.12.1984.

Council Recommendation 96/694/EC on the “balanced participation of women and men in the decision-making process,” OJ L 319, 10.12.1996.

Commission Recommendation 92/131/EEC on the “protection of the dignity of women and men at work,” OJ L 049, 24.02.1992.

Parliamentary Assembly Recommendation 1413(1999) on “equal representation in political life,” 10.01.2000.

Council Recommendation Rec(2003)3 on “balanced participation of women and men in political and public decision-making,” 12.03.2003.

Parliamentary Assembly of the Council of Europe Recommendation 1899(2010) on “increasing women’s representation in politics through the electoral system,” 27.01.2010.

Congress of Local and Regional Authorities of the Council of Europe Recommendation 390(2016) on “women’s political participation and representation at local and regional levels,” 20.10.2016.

Bilgilendirmeler, Raporlar ve Diğerleri

Council of Europe. “1st General Report on GREVIO’S Activities.” Council of Europe, 2020.

COM (90) 449 “Equal Opportunities for Women and Men: The Third Medium-Term Community Action Programme 1991-1995,” 6.11.1990.

COM (96) 650 “Annual Report from the Commission: Equal Opportunities for Women and Men in the European Union.” Brussels: European Commission, 1997.

COM (98) 122 “Progress Report from the Commission on the Follow up of the Communication: Incorporating Equal Opportunities for Women and Men in All Commission Activities and Policies.” Brussels: European Commission, 04.03.1998.

- COM (2000) 120 “Report from the Commission to the Council, the European Parliament and the Economic and Social Committee on the Implementation of Council Recommendation 96/694 of 2nd December 1996 on the Balanced Participation of Women and Men in the Decision-Making Process.”
- COM (2000) 334 “Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council amending Council Directive 76/207/EEC on the implementation of the principle of equal treatment for men and women as regards access to employment, vocational training and promotion, and working conditions.” OJ C 337E , 28.11.2000.
- COM/2017/0252 “Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions an Initiative to Support Work-Life Balance for Working Parents and Carers.” 26.04.2017.
- COM/2020/565 “Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. A Union of equality: EU anti-racism action plan 2020-2025.” 18.09.2020.
- COM/2020/152 “Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions A Union of Equality: Gender Equality Strategy 2020-2025.” 05.03.2020.
- COM/2022/105 “Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on combating violence against women and domestic violence.” 08.03.2022.
- Decision 2000/407/EC “Relating to gender balance within the committees and expert groups established by it.” OJ L 154, 27.6.2000.
- EU accession to the Istanbul Convention, 12 Ekim 2023, <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/eu-accession-to-the-istanbul-convention.html>
- European Commission. EU Gender Equality Law. A Report by Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities. Luxembourg, 2008.
- European Commission. European Network of Legal Experts in the Field of Gender Equality, European Gender Equality Law Review No. 1/2010, 2010a.
- European Commission. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities Synthesis Report on Violence against women and the role of gender equality, social inclusion and health strategies. Belgium, 2010b.

European Parliament. Violence against Women. Note by Directorate-General Internal Policies Policy Department C Citizens' Rights and Constitutional Affairs. Brussels, European Parliament, 2005.

European Parliament. Women's Rights and Gender Equality: Basic information. Notice to Members by Committee on Women's Rights and Gender Equality, 2009.

EWL. Position on the Communication from the Commission: Incorporating Equal Opportunities for Women and Men into All Community Policies and Activities. Brussels, 1996.

Regulation (EU) No 606/2013 of the European Parliament and of the Council of 12 June 2013 on "mutual recognition of protection measures in civil matters." OJ L 181, 29.6.2013.

THE GERMAN SOCIAL DEMOCRATIC PARTY BETWEEN IDEALISTIC PRO-EUROPEANISM AND DOMESTIC IDEOLOGICAL PRIORITIES IN THE POST-REUNIFICATION GERMANY

Uğur TEKİNER*

Research Article

Abstract

The main thrust of this article is to examine the evolution of the Social Democratic Party of Germany (Sozialdemokratische Partei Deutschlands - SPD)'s Europhile position since German reunification from a broader ideological perspective. To this end, this study rests on the field research that entails 16 semi-structured interviews with high-profile SPD political elites and archival research on key official party documents. Based on this analysis, the main argument of this study is that the SPD encountered a growing tension between idealistic and domestic views of European integration since 1990. Under the impact of the post-reunification domestic problems and Chancellor Schröder's assertive European policy line, the German Social Democrats' ideology-driven doubts about European integration increased at the expense of their idealistic pro-Europeanism. Over time, this tension led to the greater prominence of ideological pragmatism in the SPD's official European Union (EU) narrative, rendering Europe a politically and ideologically salient issue for the party.

Keywords: *European integration, Gerhard Schröder, German reunification, idealistic pro-Europeanism, Sozialdemokratische Partei Deutschlands.*

* Dr., Department of Politics and International Studies (POLIS), University of Cambridge, e-mail: tekinerugur@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7478-3891.
Gönderilme Tarihi: 6 Ekim 2023, Kabul Tarihi: 7 Aralık 2023

Birleşme Sonrası Almanya’da İdealist Avrupa Yanlılığı ile İç İdeolojik Öncelikler Arasında Alman Sosyal Demokrat Partisi

Öz

Bu makalenin temel amacı, Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin Avrupa bütünleşmesi yanlısı tutumunun Alman birleşmesinden bu yana gelişimini geniş bir ideolojik perspektiften incelemektir. Dolayısıyla bu çalışma, yüksek profilli SPD siyasi elitleriyle yapılmış 16 yarı yapılandırılmış görüşme ve önemli resmi parti belgeleri üzerine arşiv araştırmasını içeren bir saha araştırmasına dayanmaktadır. Bu analize dayanarak, bu çalışmanın temel savı, SPD'nin 1990'dan bu yana Avrupa bütünleşmesine ilişkin idealist ve iç kaynaklı görüşler arasında giderek artan bir gerilimle karşılaştığıdır. Ulusal birleşme sonrası iç meselelerin ve Şansölye Schröder'in iddialı Avrupa politikasının etkisi altında, Alman Sosyal Demokratları'nın Avrupa bütünleşmesine ilişkin ideoloji kaynaklı şüpheleri, idealist Avrupa yanlılığı pahasına artmıştır. Zamanla bu gerilim, SPD'nin resmi AB söyleminde ideolojik pragmatizmin daha fazla öne çıkmasına yol açarak Avrupa'ya parti için siyasi ve ideolojik açıdan önemli bir konu haline getirmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Avrupa bütünleşmesi, Gerhard Schröder, Alman birleşmesi, idealist Avrupa yanlılığı, Alman Sosyal Demokrat Partisi.*

Introduction

As prominent political actors in EU Member States, national political parties have always had a dynamic relationship with European integration. As the European project advanced rapidly from the mid-1980s onwards based on landmark initiatives such as the single market, economic and monetary union (EMU), and Eastern enlargement, its policy competences and domestic influence rose remarkably. In such a climate, political parties in the Member States felt more than necessary to readjust their attitudes towards the EU in the face of pressing internal and external challenges.

Marking a crucial case of the relationship between European integration and political parties, the SPD is often portrayed as a firm supporter of European integration. There is a growing body of literature on how the SPD's pro-European approach took shape in the post-1945 period. The SPD is generally seen as a 'traditionally pro-European integration party'¹, whose support for unifying the European continent goes back to as early as the

¹ William E. Paterson, "Political Parties and the Making of Foreign Policy - The Case of the Federal Republic." *Review of International Studies* 7, no. 4 (1981): 232.

1920s². After opposing it in the immediate aftermath of the war³, the SPD subsequently emerged as a firm supporter of European integration. This was cemented by the Social Democrat chancellors Willy Brandt's idealistic⁴ and Helmut Schmidt's relatively less enthusiastic⁵ support for the EEC.

-
- ² Christian Bailey, "Socialist Visions of European Unity in Germany: Ostpolitik since the 1920s?." *Contemporary European History* (2017): 251; William E. Paterson, *The SPD and European Integration*. Farnborough: Saxon House, 1974; William E. Paterson, "The German Social Democratic Party and European Integration in Emigration and Occupation." *European History Quarterly* 5 (1975a): 430; Heinrich Pothhoff and Susanne Miller, *The Social Democratic Party of Germany, 1848-2005*. Bonn: Dietz, 2006; Robert Rohrschneider and Stephen Whitefield. "Party Positions about European Integration in Germany: An Electoral Quandary?." *German Politics* 26, no. 1 (2017): 84; Jmes Sloam, *The European Policy of the German Social Democrats: Interpreting a Changing World*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2005; Donald Sassoon, "German Social-Democracy Between a National Strategy and a European Dimension." *Il Politico* 54, no. 3 (1989): 426.
- ³ In the early post-war years, the SPD fiercely objected to several European initiatives, such as the European Coal and Steel Community and the abortive European Defence Community, under Kurt Schumacher's leadership. This was chiefly because of their potentially negative impact on deepening the division between the German Democratic Republic (East Germany) and the Federal Republic of Germany (West Germany). For further information, please see Bailey, "Socialist Visions of European Unity in Germany: Ostpolitik since the 1920s?"; Stefan Berger and Thomas Welskopp. "Social Democracy in Germany." In *The Cambridge History of Socialism*, vol. 2, edited by Marcel van der Linden, 60-61. Cambridge: Cambridge University Press, 2022; Simon Bulmer and William E. Paterson. *The Federal Republic of Germany and the European Community*. London: Allen & Unwin, 1987; Helmut Wagner, "The Federal Republic of Germany's Foreign Policy Objectives." *Millennium - Journal of International Studies* 17, no. 1 (1988): 57.
- ⁴ Klaus Larres, "Introduction: Uneasy Allies or Genuine Partners? Britain, Germany, and European Integration." In *Uneasy Allies: British-German Relations and European Integration since 1945*, edited by Klaus Larres, and Elizabeth Meehan. 13. Oxford: Oxford University Press, 2000; Richard Moeller, "The German Social Democrats." In *Political Parties and the European Union*, edited by John Gaffney, 38. London: Routledge, 1996.
- ⁵ Paul Friedrich, "The SPD and the Politics of Europe: From Willy Brandt to Helmut Schmidt." *Journal of Common Market Studies* 13, no. 4 (1975): 434-6; Larres, "Introduction: Uneasy Allies or Genuine Partners? Britain, Germany, and

Likewise, there are a number of accounts on the changing parameters of the SPD's post-Wall European policy. There exists a sort of scholarly consensus on the party's ongoing commitment to European integration after reunification. Yet these studies highlight various aspects of the increasing influence of pragmatism in the Social Democrats' pro-European stance, driven by the profound changes in the internal and external settings surrounding the reunified Germany⁶. Some commentaries highlight the party political dimension around the SPD's efforts to differentiate its pro-EU profile from that of the Christian Democrats. By doing so, the SPD sought to modify its European policy to project itself as a credible political alternative to the CDU. In addition, in the face of the growing scepticism towards the EU in domestic public opinion, the SPD struggled to respond to the electoral challenge posed by other Eurosceptic actors, such as Die Linke⁷. Second, a group of studies focus on the internal power struggle over setting the European policy within the SPD. In line with the party's identification with 'loosely coupled anarchy' from the late-1980s onwards⁸, the divisions between the (Schröder) government and the (Lafontaine-led) party headquarters, between the party centre and the SPD *Länder*⁹, and finally between the traditionalists and the *Neue Mitte* modernisers are argued to shift the party's European policy. Finally, the SPD's governmental status is seen as a significant factor prompting a more pragmatic approach towards the EU¹⁰. The 'generational

European Integration"; William E. Paterson, "Does Germany Still Have a European Vocation?." *German Politics* 19, no. 1 (2010): 43-4.

⁶ Adrian Hyde-Price and Charlie Jeffery. "Germany in the European Union: Constructing Normality." *Journal of Common Market Studies* 39, no. 4 (2001): 689; Charlie Jeffery and William E. Paterson. "Germany and European Integration: A Shifting of Tectonic Plates." *West European Politics* 26, no. 4 (2003): 63.

⁷ Andreas Wimmel and Erica E. Edwards. "The Return of 'Social Europe': Ideas and Positions of German Parties towards the Future of European Integration." *German Politics* 20, no. 2 (2011): 309.

⁸ Peter Lösche, "Lose verkoppelte Anarchie: Zur Aktuellen Situation von Volksparteien am Beispiel der SPD." *Aus Politik und Zeitgeschichte* 43/93, no. 22 (1993): 34.

⁹ Hyde-Price and Jeffery, "Germany in the European Union: Constructing Normality"; James Sloam, "Responsibility for Europe: The EU Policy of the German Social Democrats since Unification." *German Politics* 12, no. 1 (2003): 62.

¹⁰ Christoph Egle, "The SPD's Preferences on European Integration. Always a Step Behind?." In *Social Democracy and European Integration: The Politics of*

change' at the top of government following the 1998 federal elections¹¹ and the 'normalisation' of Germany's European policy¹² are stated to encourage Chancellor Schröder's political assertiveness vis-à-vis the EU. In contrast to the former SPD-led governments, the Schröder government was "prepared to punch above its weight" concerning its EU policy line¹³, as seen in the cases of the German budgetary contributions to the EU¹⁴ and Eastern enlargement¹⁵.

Preference Formation, edited by Dionyssis G. Dimitrakopoulos, 34-9. New York: Routledge, 2011; Sloam, "Responsibility for Europe: The EU Policy of the German Social Democrats since Unification," 60-2; James Sloam, *The European Policy of the German Social Democrats: Interpreting a Changing World*, 4-5. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2005.

¹¹ Simon Bulmer and William E. Paterson. "Germany and the European Union: From 'Tamed Power' to Normalized Power?." *International Affairs* 86, no. 5 (2010): 1072; Kenneth Dyson, "The Europeanization of German Governance." In *Developments in German Politics 3*, edited by Stephen Padgett, William E. Paterson, and Gordon Smith, 165. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2003; Simon Green, Dan Hough, and Alister Miskimmon. *The Politics of the New Germany*. 183. London: Routledge, 2011; Christiane Lemke, "Germany's EU Policy: The Domestic Discourse." *German Studies Review* 33, no. 3 (2010): 508; Thomas Poguntke, "Europeanization in a Consensual Environment? German Political Parties and the European Union." In *The Europeanization of National Political Parties: Power and Organizational Adaptation*, edited by Thomas Poguntke, Nicholas Aylott, Elisabeth Carter, Robert Ladrech, and Kurt Richard Luther. 102. London, New York: Routledge, 2007; Ruth Wittlinger, *German National Identity in the Twenty-First Century: A Different Republic After All?*. 95-6. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2010.

¹² Amandine Crespy, "Germany." In *The Palgrave Handbook of Social Democracy in the European Union*, edited by Jean-Michel de Waele, Fabien Escalona, and Mathieu Vieira, 178. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2013; Hyde-Price and Jeffery, "Germany in the European Union: Constructing Normality"; Jeffery and Paterson, "Germany and European Integration: A Shifting of Tectonic Plates"; Sloam, *The European Policy of the German Social Democrats: Interpreting a Changing World*.

¹³ Poguntke, "Europeanization in a Consensual Environment? German Political Parties and the European Union," 101.

¹⁴ Crespy, "Germany"; Handl, Vladimir, and Charlie Jeffery. "Germany and Europe after Kohl: Between Social Democracy and Normalization?." *German Studies Review* 24, no. 1 (2001): 68.

¹⁵ Christiane Lemke and Helga A. Welsh. *Germany Today: Politics and Policies in a Changing World*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2018.

Nevertheless, as a sign of Euro-pragmatism, the Schröder government adopted a more compromising stance on European integration over time¹⁶.

It is crucial to note that most of these studies acknowledge the tension between the SPD's principled commitment to European integration, on the one hand, and increased Euro-pragmatism drawing on Germany's material interests and post-reunification domestic problems, on the other. However, there are only a few studies on the SPD's evolving European preferences in the period following reunification from a broader ideological perspective. In an attempt to fill this gap in the literature, this study aims to examine the evolution of the SPD's pro-European attitude in the period 1990-2010 based on its ideological credentials. To examine the unfolding of this complex issue over two decades, semi-structured qualitative interviews and archival research were employed as the data-collection methods. In this respect, 16 high-profile political elites from the SPD serving in the top party, parliamentary, and governmental positions were interviewed by the author. In addition, selected physical and digital archives of the Friedrich Ebert Stiftung (FES) on the SPD were examined. Finally, the reflexive thematic analysis method was used to analyse the collected data based on recurrent themes.

As such, the main argument of this article is that the SPD found itself in a persistent dilemma between idealistic and domestic considerations of European integration since 1990. For a long period of time, the SPD's Europhile position was overwhelmingly identified by idealistic or internationalist overtones in a non-ideological fashion. However, two key turning points, including German reunification in 1990 and Gerhard Schröder's taking over as chancellor in 1998, led to a remarkable change in the SPD's position on the EU. The party kept on supporting European integration, but its idealistic pro-Europeanism was increasingly challenged by its suspicious take on Europe because of the post-reunification domestic problems and the Schröder government's assertive EU policy line. This tension was marked by ideology-orientated criticisms against the EU (the debate on the single market by the early 1990s) and inconsistent official positions on certain European issues (during the Euro crisis in 2009). As a result, the weight of ideological pragmatism rose at the expense of idealistic

¹⁶ Simon Bulmer, Andreas Maurer, and William E. Paterson. "The European Policy-Making Machinery in the Berlin Republic: Hindrance or Handmaiden?." *German Politics* 10, no. 1 (2001): 202; Handl and Jeffery, "Germany and Europe after Kohl: Between Social Democracy and Normalization?"

(non-ideological) pro-Europeanism in the SPD's official European narrative, making Europe a politically and ideologically salient issue for the party.

The article is divided into five main parts. After initially elaborating on how the research was conducted, the second part examines the SPD's idealistic adherence to the European project prior to German reunification. Third, the SPD's growing doubts over European integration following national unification and the Schröder chancellorship (1998-2005) are analysed based on the party's greater emphasis on the domestic setting. In the fourth section, the reflections of the tension between these contending views of Europe within the SPD are scrutinised. Finally, the rising prominence of ideological pragmatism in the SPD's pro-European approach is examined as the major outcome of this tension.

I. Methodology

In order to examine the fluctuations in the SPD's pro-European approach since German reunification in relation to its ideological premises, this research rests on the party's direct experiences with the EU. Therefore, semi-structured interviews and archival research were used to collect qualitative data on this subject.

In the context of the semi-structured interviews, the research population was determined as the political elites from the SPD serving in the senior party, parliamentary and governmental positions deeply engaging with European integration during the period 1990-2010. Because this required interviewing adult human participants, this research was reviewed and approved by the University of Cambridge Department of Politics and International Studies (POLIS) Ethics Committee on 4th May 2021. After getting the Committee's approval, the purposive non-probability sampling method was used to select research participants depending on some non-random criteria, such as seniority, the level of involvement in key decision-making processes, and having insider information on the SPD's relations with the EU. As a result, 16 high-profile party elites from the SPD were identified as research participants. In line with ethical obligations, the informed consent of each participant was taken before the interviews, based on the Participant Consent Form, and the Participant Information Sheet and Privacy Notice. Because of the COVID-19 pandemic, all the interviews were conducted via an online platform (Zoom or Microsoft Teams), except one interview made via phone, between May and

December 2021. The interviews were audio-recorded and lasted around 45 minutes-1 hour. Each interview was transcribed by de-identifying and anonymising the personal information of the participants as this was mainly requested by them. This is because the participants are high-profile SPD politicians serving in the highest echelons of the party, enabling them to have very sensitive information on the SPD's interactions with the EC/EU. Hence, during the semi-structured interviews, they gave rich and detailed answers to the author's questions, which they would not have done if their identities had been disclosed. This study methodologically aimed to collect data on their first-hand experiences in tracking changes in the SPD's post-1990 Europhile position, thus leading to the decision to keep their identities confidential.

For the archival research, the FES's unique *Archiv der sozialen Demokratie* (Archive of Social Democracy), which includes the Papers of the SPD Party Executive Committee (*Parteivorstand*), were covered. In addition, the FES Digital Library, containing the SPD's Basic Values Commission issue papers, party programmes, federal and European elections manifestos, and federal coalition protocols, was drawn on. These archives were used to gain contextual information on the defining moments and events in SPD's interactions with the EU in the post-1990 period. The documentary evidence collected from the archives was triangulated with the interview data, to counter potential threats to the trustworthiness and credibility of this study.

After applying the foregoing methods, the reflexive thematic analysis was used for analysing the data. As a qualitative data analysis method for identifying, analysing, interpreting, and reporting patterns of repeated meaning across data set¹⁷, the reflexive thematic analysis was picked to keep the richness of the insightful answers¹⁸ given by the research participants to better analyse the recent changes in the SPD's pro-Europeanism. In line with the general design of this research, an essentialist/realist method was adopted, with an inductive and latent orientation to coding.

¹⁷ Virginia Braun and Victoria Clarke. "Using Thematic Analysis in Psychology." *Qualitative Research in Psychology* 3, no. 2 (2006): 79; Victoria Clarke and Virginia Braun. "Thematic Analysis." *The Journal of Positive Psychology* 12, no. 3 (2017): 297-8.

¹⁸ Virginia Braun and Victoria Clarke. "To Saturate or Not to Saturate? Questioning Data Saturation as a Useful Concept for Thematic Analysis and Sample-Size Rationales." *Qualitative Research in Sport, Exercise and Health* 13, no. 2 (2021c): 209.

In the light of these points, the reflexive thematic analysis was undertaken in six main stages, namely data familiarisation; systematic data coding; generating initial themes; reviewing themes; refining, defining, and naming themes, and reporting¹⁹. The first stage began when the semi-structured qualitative interviews with the SPD political elites were transcribed. Subsequently, the participants' responses were regrouped and initial notes were taken. In the second stage, depending on these familiarisation notes, the interview transcripts were read thoroughly to produce initial codes, capturing one interesting feature of the data. The third stage began with examining the produced codes and their related data extracts to sort them into candidate themes, representing multiple facets of the data around a 'central organising concept'²⁰. The fourth stage involved a two-level review process, whereby the candidate themes were reviewed both against their coded data extracts and the entire data set. In the fifth stage, the main themes and sub-themes were refined, defined, and named by explaining their specifics. The sixth stage saw the conclusion of the data analysis. This was undertaken by selecting vivid and compelling data extracts from the interview transcripts and the archival material and subjecting them to a final analysis in relation to their affiliated themes and the data set. These extracts served to illustrate the analytical narrative forged throughout the article.

The overall data analysis produced four overarching themes: the SPD's idealistic commitment to European integration in the pre-1990 period; the

¹⁹ Braun and Clarke, "Using Thematic Analysis in Psychology"; Braun, Virginia, and Victoria Clarke. "Can I Use TA? Should I Use TA? Should I Not Use TA? Comparing Reflexive Thematic Analysis and Other Pattern-Based Qualitative Analytic Approaches." *Counselling and Psychotherapy Research* 21, no. 1 (2021a): 39; Virginia Braun and Victoria Clarke. "One Size Fits All? What Counts as Quality Practice in (Reflexive) Thematic Analysis?." *Qualitative Research in Psychology* 18, no. 3 (2021b): 331.

²⁰ Virginia Braun and Victoria Clarke. "(Mis)Conceptualising Themes, Thematic Analysis, and Other Problems with Fugard and Potts' (2015) Sample-Size Tool for Thematic Analysis." *International Journal of Social Research Methodology* 19, no. 6 (2016): 740; Virginia Braun and Victoria Clarke. "Reflecting on Reflexive Thematic Analysis." *Qualitative Research in Sport, Exercise and Health* 11, no. 4 (2019): 589; Virginia Braun, Victoria Clarke, and Nicola Rance. "How to Use Thematic Analysis with Interview Data." In *The Counselling & Psychotherapy Research Handbook*, edited by Andreas Vossler, and Naomi Moller, 183-97. London: Sage, 2014.

SPD's suspicious take on Europe because of its domestic ideological priorities; the SPD encountering the tension between idealistic pro-Europeanism and actual domestic interests; and the pragmatic turn in the SPD's pro-Europeanism.

II. The SPD's Idealistic Commitment to European Integration before 1990

Except for a short period of opposition to European integration, the SPD's support for the European project was largely characterised by idealism during the Cold War. First, in its idealistic pro-Europeanism, the SPD hugely relied on history. Its commitment to integrating the European continent is generally traced back to the 1925 Heidelberg Programme, where the SPD demanded a 'United States of Europe'²¹. Even in an official party document published right before German reunification, it was argued that this goal was now attainable²². This insistence on federal Europe emerged as a distinctive feature of the SPD's idealistic commitment to European integration. Likewise, the party often highlighted the former SPD chancellors, Brandt and Schmidt's efforts in deepening integration:

Historic achievements for a better Europe are associated with the SPD chancellors: With the policy of reconciliation and détente, Willy Brandt was awarded the Nobel Peace Prize. Helmut Schmidt was the creator of

²¹ Dimitri Almeida, *The Impact of European Integration on Political Parties: Beyond the Permissive Consensus*. London, New York: Routledge, 2012; Bailey, "Socialist Visions of European Unity in Germany: Ostpolitik since the 1920s?"; Egle, "The SPD's Preferences on European Integration. Always a Step Behind?," 40; Bernardini Giovanni and Gabriele D'Ottavio. "SPD and European Integration: From Scepticism to Pragmatism, from Pragmatism to Leadership, 1949-1979." In *European Parties and the European Integration Process, 1945-1992*, edited by Lucia Bonfreschi, Giovanni Orsina, and Antonio Varsori, 30. Brussels: Peter Lang, 2015; Paterson, "The German Social Democratic Party and European Integration in Emigration and Occupation"; Sassoon, "German Social-Democracy Between a National Strategy and a European Dimension".

²² 'Die Deutschen in Europa': Berliner Erklärung der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands ('The Germans in Europe': Berlin Declaration of the Social Democratic Party of Germany). Friedrich Ebert Stiftung (FES) Digital Library, 1989.

*the single currency system, a designer and a pioneer in the European Community. [...] We are proud of this tradition*²³.

These historical references to the SPD's past contributions to the European project promoted its image as the 'European party because of its history (SPD Interviewee 2)'. In an idealistic sense, this narrative centred on historical continuity in the SPD's adherence to European integration from the 1920s onwards. As stated in the 2007 Hamburg Programme, the SPD's idealism saw European integration as a peace project:

*A concept which seemed to be out of reach at that time has become reality: Europe's unification after two world wars has brought the most peaceful period in the history of our continent. War, exile, and famine have been overcome. The European Union is primarily a peace project; we want to expand it to become a functioning peace power*²⁴.

Here, it is likely to see the strong implications of German history, not least the bitter memories of the Second World War and the subsequent partition of the German territory into two rival states. In the harsh political atmosphere of the Cold War, the SPD put a large emphasis on unified Europe's constructive role in averting war. As a current SPD MEP asserts, 'there was a link between Europe and peace and no other party than the SPD could foster this development. (SPD Interviewee 14)'.

The second factor underlying the SPD's idealistic pro-Europeanism was the cross-party consensus over Europe. The (West) German party system has traditionally been distinguished by its strong support for European integration. Beyond this inter-party agreement, an exclusively bipartisan consensus was also established between the SPD and the CDU over Europe, as the two biggest *Volksparteien* (SPD Interviewee 7). The Social Democrats' participation from the late-1950s onwards strengthened the cross-party consensus over the European Economic Community (EEC) in West Germany. However, looking from the peculiar perspective of the SPD, this gradually eliminated ideological differences with other mainstream parties as to

²³ 'Europa eine neue Richtung geben': SPD Wahlprogramm für die Europawahl am 25.03.2014 ('Giving Europe a New Direction': SPD Election Program for the European elections on 25.03.2014. FES Digital Library, 2014.

²⁴ Hamburger Programm: Grundsatzprogramm der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands (Hamburg Programme: Basic Programme of the Social Democratic Party of Germany). Approved at the SPD Federal Party Conference in Hamburg on 28.10.2007. FES Digital Library, 2007.

supporting European integration. Like other parties, the SPD highlighted the historical importance of European integration as a peace project, albeit without making a discernible social democratic case for Europe. In particular, the bipartisan consensus between the Social Democrats and the Christian Democrats functioned to disguise their ideology-related differences over Europe in an ‘obfuscating’ sense²⁵. As an integral part of the wide-ranging consensus between parties, the SPD thus had great difficulty in maintaining a distinct ideological profile as to Europe.

In what follows, there are two primary instances where the SPD’s idealistic pro-Europeanism can avowedly be observed: the Southern and Eastern enlargements. For instance, a former SPD federal minister highlights how the SPD’s collaboration with pro-democracy forces in the post-dictatorship countries, including Greece, Spain, and Portugal, facilitated their accession to the then EEC (SPD Interviewee 13). In a sense, the Southern enlargement of the 1980s is positioned as part of the history-oriented idealism underlying the SPD’s commitment to the European project. Likewise, the SPD’s willingness to see post-communist countries as part of the EU is believed to be a contributing factor to the Eastern enlargement in 2004 and 2007:

I think that the SPD was as well in favour of the EU enlargement into the new states located in the east of our territory. And reconciliation with Poland was Willy Brandt’s big historic achievement, so the SPD was fully supportive of it. (SPD Interviewee 5)

As stated by a former SPD federal managing director, Eastern enlargement was seen as a ‘central cause’ inside the party (SPD Interviewee 10). As implied in the quote above, the EU’s expansion to the east was particularly important for the Social Democrats because of the legacy of *Ostpolitik*. Launched by the then SPD chancellor Brandt and maintained by another SPD chancellor Schmidt, *Ostpolitik* came to be seen by the SPD as a grand initiative giving way to the accession of post-communist countries to the EU²⁶. Therefore, despite some criticisms directed by the Christian Democrats in opposition, the SPD in office tended to see this enlargement as

²⁵ Giovanni and D’Ottavio, “SPD and European Integration: From Scepticism to Pragmatism, from Pragmatism to Leadership, 1949-1979,” 44.

²⁶ ‘Für ein starkes und solidarisches Europa’: Europamanifest der SPD (‘For a Strong and Solidary Europe’: SPD 2004 European Manifesto). SPD European Delegates Conference. FES Digital Library, 2003.

a ‘window of opportunity (SPD Interviewee 3)’. This historic event was widely discussed inside the party around the themes of ‘historical correction’²⁷ and ‘return to Europe’²⁸. This also explains why Germany acted as the ‘advocate’ of the applicant Central and East European states during their accession to the EU (SPD Interviewee 4).

As it turned out, the SPD’s idealistic commitment to European integration, stimulated by an over-reliance on history and the cross-party consensus in West Germany, ultimately brought about “deideologisation” for the party. As with other West German parties, European unity was largely identified with ‘integration’ rather than ideological cleavages by the SPD during this period²⁹.

III. The SPD’s Rising Doubts Over Europe under the Impact of its Domestic Ideological Priorities After 1990

As a tendency emerging with German reunification in 1990 and strengthened by the Schröder chancellorship, the German Social Democrats accorded higher priority to domestic interests vis-à-vis the EU. Despite not reversing its strong Europhile position, these two developments led the SPD to adopt a relatively distanced approach towards European integration on ideological grounds.

As the first crucial turning point, German reunification produced a sea-change in the environment for the SPD’s EU policy-making, deeply influencing the party’s stance on European issues³⁰. Like other political actors in Germany, the SPD was confronted with a range of domestic problems

²⁷ Günter Verheugen, Die Erweiterung der Europäischen Union - Strategien für die Bewältigung der erweiterungsbedingten Herausforderungen (The Enlargement of the European Union - Strategies for Addressing the Challenges of Enlargement). Speech delivered at the event of the SPD parliamentary group “The Expansion of the European Union as a Domestic Political Task”. Berlin, 03.04.2001. FES Archiv der sozialen Demokratie, 2IPVWC000066.

²⁸ Detlev Albers and Hermann Schwengel. ‘Europäische Globalisierung und Sozialdemokratie’ (‘European Globalisation and Social Democracy’). SPD Basic Values Commission, 2000. FES Archiv der sozialen Demokratie, 2IPVWC000066.

²⁹ William E. Paterson, “Social Democratic Parties of the European Community.” *Journal of Common Market Studies* 13, no. 4 (1975b): 415-8.

³⁰ Sloam, “Responsibility for Europe: The EU Policy of the German Social Democrats since Unification”.

spurred by national unity, including high unemployment, low growth, and an unbridgeable gap between East and West Germany³¹. Relatedly, the Social Democrats faced an unexpected surge of Euroscepticism in the ‘Berlin Republic’, in stark contrast to the pre-1990 ‘Bonn Republic’, leading to the increased politicisation of European affairs³². These developments forced the party to moderate its unconditional support for European integration, with a larger emphasis on national interests.

Second, when Schröder took office as chancellor in 1998, German reunification was still at the top of the federal government’s agenda. Because ‘the establishment of “internal” unity in Germany was proving to be a more complicated task’ following “national” unity³³, the Schröder government still had to deal with several post-reunification issues. More importantly, belonging to a new generation of politicians not having a personal memory of the Weimar, Nazi, or Second World War periods, Schröder placed greater emphasis on Germany’s material interests in his interactions with the EU. In the post-war period, the West German governments had traditionally refrained from asserting national interests on the European plane. However, after German unity, there was a “new” Germany, as frequently emphasised by its new chancellor. In one of his landmark speeches, Schröder stated that it was quite normal for Germany to ‘stand up for its national interests just as Britain and France standing up for theirs’³⁴. Obviously, this reflected a renewed confidence in Germany’s attachment to the EU as a ‘normal European

³¹ Jeffery and Paterson, “Germany and European Integration: A Shifting of Tectonic Plates,” 67; Rohrschneider and Whitefield, “Party Positions about European Integration in Germany: An Electoral Quandary?,” 86.

³² Michael J. Baun, “The SPD and EMU: An End to Germany’s All-Party Consensus on European Integration?,” *German Politics and Society* 15, no. 3 (1997): 2-3; Wimmel and Edwards, “The Return of ‘Social Europe’: Ideas and Positions of German Parties towards the Future of European Integration,” 311.

³³ Ergebnisse der Arbeitsgruppe: Deutschland und Europäische Einigung, Teil Deutschland für den Zwischenbericht der Programmkommission der SPD (Results of the Working Group: Germany and European Unification, Germany Part, for the interim report of the Program Committee of the SPD), 24.09.2001. FES Archiv der sozialen Demokratie, 2IPVWC000054.

³⁴ Jeffery and Paterson, “Germany and European Integration: A Shifting of Tectonic Plates”; Sloam, “Responsibility for Europe: The EU Policy of the German Social Democrats since Unification”; Sloam, *The European Policy of the German Social Democrats: Interpreting a Changing World*.

country³⁵. These two factors prompted the Schröder government to espouse an assertive line in EU policy based on a cost-benefit analysis. As a manifestation of this attitude, Chancellor Schröder first took issue with high German contributions to the EU budget. At the very first EU summit he attended in Vienna in 1998, Schröder called for budgetary justice for Germany³⁶ with a sort of Thatcherite reaction. A current high-profile SPD European politician recalls the speech delivered by him at the SPD European Congress in *Saarbrücken* ahead of the 1999 European elections:

At a conference at the end of 1998, when we decided on the voting list and the manifesto, Schröder gave a speech, and from this speech one quote is very well remembered. And he said, 'Passt auf, dass sie nicht weiter unser Geld ausgeben', which can be translated into English as, 'Make sure that they do not keep spending our money'. This says a lot about Mr. Schröder's mindset (SPD Interviewee 7).

In an environment where his government dealt with domestic challenges arising from German reunification, Chancellor Schröder was openly critical of Germany's paymaster role in the EU. Needless to say, this manner was in stark contrast to his predecessor's well-known 'cheque-book diplomacy' in Europe. After the Kohl period, Schröder was challenging the *status quo* as regards Germany's financial contributions to the EU. As a result, like the former British prime minister Margaret Thatcher did at the 1984 Fontainebleau Summit, Schröder secured a certain amount of reduction in Germany's budgetary contributions at the 1999 Berlin European Summit.

Another instance of Schröder's assertiveness in EU policy is the issue of rearranging seats in the EU Council of Ministers. When the Schröder government raised this demand at the 2000 Nice European Council, this surprised other Member States, not least France. Once again, there was a sharp contrast between Schröder and Kohl. The former chancellor Kohl had assured Britain and France that a reunified Germany would never seek a change in the current constellation of the Community³⁷. However, Schröder could now

³⁵ 'Erneuerung und Zusammenhalt - Wir in Deutschland': SPD Regierungsprogramm 2002- 2006 ('Renewal and Cohesion - We in Germany': SPD 2002-2006 Government Program). FES Digital Library, 2002.

³⁶ Sloam, *The European Policy of the German Social Democrats: Interpreting a Changing World*.

³⁷ Marc Fisher, "Kohl Tries to Ease Allies' Fears." *The Washington Post*, March 13, 1990. <https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1990/03/13/kohl-tries-to-ease-allies-fears/f65b5f6f-4383-4737-b4bf-e1871e79e5b2/>.

argue that Germany must have more seats than France in the Council because of its larger population after 1990³⁸.

The third and final instance of this attitude is the Schröder government's decision about labour migration from the Central and Eastern European countries in 2004. Unlike the then British Prime Minister Tony Blair, Chancellor Schröder applied a 7-year transition period for labour mobility from the new accession countries before the EU's expansion to the east. As stated in the SPD's 2001 'Responsibility for Europe' paper, these measures were expected to provide a high level of protection 'against upheavals in the labour market', as well as enable the government to react quickly³⁹. Yet beyond its technical aspects, this decision was primarily conditioned by the SPD's predominant ideological tendency to protect German workers from external competition (SPD Interviewee 1). Despite its pro-Europeanism, the SPD's protectionism unexpectedly clashed with the EU's principles of free movement of labour and competitiveness. At the time, as recalled by a former SPD MEP, 'the trade unions, the normal people, and the Social Democratic members on the ground' demanded these transitional restrictions (SPD Interviewee 3). In particular, the Social Democrats from the former GDR strongly opposed labour migration from the east because of their ongoing economic problems following reunification⁴⁰. In a sense, as explained by the then EU Commissioner for Enlargement, Günter Verheugen, this issue accounted for a 'politico-psychological problem' standing as the most serious obstacle to enlargement in Germany⁴¹. Eastern enlargement of the EU was

³⁸ Bulmer and Paterson, "Germany and the European Union: From 'Tamed Power' to Normalized Power?," 1057.

³⁹ Leitantrag – Verantwortung für Europa. For the SPD Federal Party Conference, Nuremberg, 19-23.11.2001. FES Archiv der sozialen Demokratie, 2IPVWC000066.

⁴⁰ Dr. Joachim Ragnitz. Ostdeutsche Wirtschaft: Weiterhin Handlungsbedarf (East German Economy: Further Need for Action), Leibniz-Institut für Wirtschaftsforschung Halle (IWH), 22.05.2001. FES Archiv der sozialen Demokratie, 2IPVWC000066; Zwischenbericht Europapolitik (Interim Report on European Policy), attached to the Letter from Beate Häupel to the members of Working Group on Germany and European Unification, 24.09.2001. FES Archiv der sozialen Demokratie, 2IPVWC000054.

⁴¹ In the very same speech, Verheugen declared his support for Chancellor Schröder's 'proposal to minimise risks through an intelligent, flexible transitional system' because serious disruptions that might be caused by migration inflows to national labour markets 'cannot be ruled out with sufficient certainty'. For further

treated as a central cause inside the SPD, but the social democratic concerns related to protecting German employees were too important to ignore. After all, despite becoming a *Volkspartei* since the 1959 Bad Godesberg Programme, the SPD was still seen as the chief protector of the working-class interests in the Federal Republic. As a result, the SPD's domestic ideological priorities outweighed idealistic considerations in terms of the SPD-Green government's ultimate decision.

In brief, Schröder's assertive EU policy depended on a cost-benefit analysis with a freer interpretation of national interests at the European level⁴². In turn, this further strengthened the SPD's doubtful stance on European integration that emerged after German reunification.

IV. The SPD Wavering Between Idealistic and Domestic Sentiments in Relation to the EU

Under the impact of the two key developments mentioned above, the dilemma between the SPD's idealistic pro-Europeanism and greater emphasis on the domestic setting grew further. The SPD's non-ideological, idealistic support for European integration was increasingly challenged by a rather suspicious take on Europe owing to its domestic ideological concerns. This hidden conflict between the two currents was marked by key SPD figures' ideology-orientated criticisms against the EU, as concerning the single market, and the party's adopting contradictory official positions on some European issues, as during the Euro crisis.

First, in the wake of German reunification, the SPD's European policy contained a number of criticisms against core European initiatives, not least

information, please see Verheugen, Günter. Die Erweiterung der Europäischen Union - Strategien für die Bewältigung der erweiterungsbedingten Herausforderungen. Speech delivered at the event of the SPD parliamentary group "The Expansion of the European Union as a Domestic Political Task". Berlin, 03.04.2001. FES Archiv der sozialen Demokratie, 2IPVWC000066.

⁴² Handl and Jeffery, "Germany and Europe after Kohl: Between Social Democracy and Normalization?," 68; Jeffery and Paterson, "Germany and European Integration: A Shifting of Tectonic Plates"; Paterson, William E. "Britain and the Berlin Republic: Between Ambivalence and Emulation." *German Politics* 10, no. 2 (2001): 215; Sloam, "Responsibility for Europe: The EU Policy of the German Social Democrats since Unification"; Wittlinger, *German National Identity in the Twenty-First Century: A Different Republic After All?*.

the single market project⁴³. The higher sensitivity to domestic issues, as well as the EU's expanding competences, alerted the German Social Democrats to the ideological nature of European integration. During this period, the SPD continued to support European integration, as well as monetary integration. However, the Christian Democrats' dominance over the European project from the onset (SPD Interviewee 5) and European institutions' market orientation simultaneously caused an ideological unease on the part of the SPD. Because of the prevalence of idealistic pro-Europeanism, these ideological reservations about European integration were long ignored. Nevertheless, the hidden conflict between the SPD's idealistic and domestic notions of European integration ultimately revived them.

It is against this backdrop that the relaunching of European integration on a neoliberal compromise by the mid-1980s emerged as a serious challenge for the SPD. In line with the ideological incompatibility thesis positioning European integration as a centre-right project⁴⁴, European integration started to be criticised inside the party for becoming 'a collaboration only of the rich, the capitalists, the company owners, and the business, and not of ordinary people (SPD Interviewee 6)'. In such a climate, several influential SPD *Länder* politicians, not least Oskar Lafontaine and Gerhard Schröder, directed criticisms against the EMU and the single currency⁴⁵. A former SPD leader recalls that the majority of the party saw single market as the 'single market of corporations' in those days (SPD Interviewee 12).

In terms of the negotiations on the Maastricht Treaty, the Social Democrats in opposition were particularly worried that Chancellor Kohl

⁴³ Baun, "The SPD and EMU: An End to Germany's All-Party Consensus on European Integration?"; Egle, "The SPD's Preferences on European Integration. Always a Step Behind?".

⁴⁴ Almeida, *The Impact of European Integration on Political Parties: Beyond the Permissive Consensus*; Bugaric, Bojan. "Europe Against the Left? On Legal Limits to Progressive Politics." LSE 'Europe in Question' Discussion Paper Series, Europe No. 61/2013. London: LSE, 2013; Dionyssi G. Dimitrakopoulos, *Social Democracy and European Integration: The Politics of Preference Formation*. London, New York: Routledge, 2011; George Ross, "European Center-Lefts and the Mazes of European Integration." In *What's Left of the Left: Democrats and Social Democrats in Challenging Times*, edited by James Cronin, George Ross, and James Shoch, 332. Durham, London: Duke University Press, 2011.

⁴⁵ Sloam, "Responsibility for Europe: The EU Policy of the German Social Democrats since Unification".

placed more emphasis on the EMU to appease French President Francois Mitterrand's concerns related to German reunification (SPD Interviewee 5)⁴⁶. Together with the SPD *Länder* politicians, the then SPD leader, Hans-Jochen Vogel, also criticised the 'Europe 1992' project. According to a former SPD leader, Vogel aimed to highlight the salience of social measures as a counterweight to monetary integration:

I think Vogel sought to make the point that European monetary integration should be balanced with Social Europe or social integration of all EU countries. He tried to find something which was balanced and also a convincing message to the voters and the electorate that the SPD was not the one which was only in favour of economic integration and nothing else.
(SPD Interviewee 11)

In effect, Vogel made the case for a European Community (EC) that the SPD wanted to see as the 'Europe of social progress'⁴⁷. The SPD was making a broadly positive case for the EMU, but was also convinced that 'an EU without a social pillar will not work and will collapse (SPD Interviewee 4)'. Therefore, it was necessary to complement monetary union with counterbalancing social measures, such as in terms of employment⁴⁸. In this respect, European Commission President Jacques Delors' Social Europe agenda was given particular importance. As a social democratic party focusing on the 'social question (*Soziale Frage*)' (SPD Interviewee 15), the SPD saw Social Europe as a panacea for the potential wrongdoings of the European single market. This point is confirmed by several participants who define Social Europe as 'part of the "European DNA" of the German Social Democrats (SPD Interviewee 8)' or 'an expression of a specific element of identity of the Social Democratic Party (SPD Interviewee 16)'. Social Europe was entirely in line with the SPD's social democratic premises. As stated by a former SPD Europe minister, the Social Democrats thus maintained their

⁴⁶ Because of this dimension, the single currency is named by almost all the research participants as the price needed to be paid for a reunified Germany. According to this view, the monetary union and the euro were strategically used by Kohl to avert the fears of other European leaders, particularly Thatcher and Mitterrand.

⁴⁷ Robert Ladrech, "Social Democratic Parties and EC Integration: Transnational Party Responses to Europe 1992." *European Journal of Political Research* 24, no. 2 (1993): 203; Moeller, "The German Social Democrats," 41.

⁴⁸ Nickolas Reinhardt, "A Turning Point in the German EMU Debate: The Baden-Württemberg Regional Election of March 1996." *German Politics* 6, no. 1 (1997): 90.

emphasis on Social Europe when the Maastricht negotiations were underway⁴⁹:

I suppose there were nearly the same arguments during the debate about the Maastricht Treaty. First, an EC only for the economic area. Second, too much deregulation. Third, no social standards. Result: Providing advantages only for the enterprises; competition reduces the standards of workers. (SPD Interviewee 9)

However, as it turned out, the Maastricht Treaty did not give as much importance to Social Europe as the single market⁵⁰. With a particular emphasis on deregulation, flexibility, and competitiveness, the social dimension was pushed to the back seat⁵¹. Europe was proceeding in an ideological direction that the SPD did not approve. Therefore, as a reflection of the tension between idealistic and domestic perceptions of European integration, the SPD ended up adopting a ‘moderate Eurosceptic’ discourse in the post-Maastricht period⁵² despite supporting the creation of the single market in general. This also motivated the party to fight the 1996 Baden-Württemberg regional elections on an anti-euro platform⁵³. Amid the internal tension regarding

⁴⁹ Lemke, “Germany’s EU Policy: The Domestic Discourse,” 508; Sloam James, and Isabelle Hertner. “The Europeanization of Social Democracy: Politics without Policy and Policy without Politics.” In *The Future of European Social Democracy: Building the Good Society*, edited by Henning Meyer, and Jonathan Rutherford, 35. London: Palgrave Macmillan, 2011.

⁵⁰ Ladrech, “Social Democratic Parties and EC Integration: Transnational Party Responses to Europe 1992”; Sloam and Hertner, “The Europeanization of Social Democracy: Politics without Policy and Policy without Politics”.

⁵¹ ‘Zur tiefen Krise der Europäischen Union: Wo liegen die Ursachen, wer trägt die Verantwortung?’ (‘On the Deep Crisis of the European Union: What are the Causes, Who is Responsible?’). SPD Basic Values Commission. FES Digital Library, 2016.

⁵² Catherine E. De Vries, “Sleeping Giant: Fact or Fairytale? How European Integration Affects National Elections.” *European Union Politics* 8, no. 3 (2007): 373.

⁵³ Baun, “The SPD and EMU: An End to Germany’s All-Party Consensus on European Integration?”; Broughton, David and Neil Bentley. “The 1996 *Länder* Elections in Baden-Württemberg, Rhineland-Palatinate and Schleswig-Holstein: The Ebbing of the Tides of March?.” *German Politics* 5, no. 3 (1996): 505; Egle, “The SPD’s Preferences on European Integration. Always a Step Behind?”; Reinhardt, “A Turning Point in the German EMU Debate: The Baden-Württemberg Regional Election of March 1996”.

European integration, the Social Democrats were wavering between supportive and critical opinions on the single market.

Second, this tension was marked by inconsistent official positions adopted by the SPD on some European issues. Amongst the most salient ones is the German involvement in military operations abroad, as raised by a former foreign policy speaker of the SPD *Bundestagsfraktion* (SPD Interviewee 16). More often than not, the Social Democrats remained undecided between taking part in joint EU military action and opposing military operations outside Germany. In effect, as a legacy of the Second World War, this was a dilemma for the SPD between the humanitarian goals of ‘Never again war!’ and ‘Never again Auschwitz!’. Nevertheless, as a former SPD leader states, ‘reality is a very tough teacher and specifically the German Social Democrats had to learn this lesson painfully between 1994 and 1998 (SPD Interviewee 11)’. In the face of the ethnic cleansing in the Balkans, the SPD finally agreed to participating in the EU peacekeeping missions.

The most recent contradiction emerged during the Euro crisis in 2009. In general, the SPD rejected Greece’s removal from the Eurozone with idealistic motives. Yet, as explained by a former SPD MEP, this policy line did not prevent some leading SPD figures from criticising the financial aid granted to Greece:

During the Eurozone crisis in 2008-2009, I was quite furious against other SPD members in the Bundestag. We were in opposition. Our financial spokesman, Carsten Schneider, was attacking Merkel on every step about the money that was particularly going to Greece. However, we also had a policy of solidarity in the EU. Therefore, there was an ambiguous policy; but being in opposition, the SPD was attacking the government. Then, I told Schneider, ‘Look, I hear you on the TV, but I do not understand what you want to say. You are saying, “We give too much money to Greece.” But, on the other hand, we would not be in favour of kicking Greece out of the Eurozone, which Schäuble later tried. (SPD Interviewee 5)

The SPD was caught in the middle. On the one hand, because of the public backlash and domestic economic turmoil, the SPD criticised the CDU/CSU-FDP government for the financial aid provided to Greece. On the other hand, idealistic pro-Europeanism prompted the party to show solidarity with Greece. For instance, when the SPD was in grand coalition with the Christian Democrats before the 2009 federal election defeat, the then SPD

leader Sigmar Gabriel publicly declared his support for keeping Greece in the Eurozone at the expense of risking governmental unity (SPD Interviewee 3). Nevertheless, this ambiguous policy course did not help the SPD at all. As the party already had difficulties in defining its position during the Euro crisis, this dilemma between idealistic and domestic considerations put extra pressure on it.

V. The Ideologically Pragmatic Turn in the SPD's Pro-Europeanism

The long-running tension between the two contending notions of European integration led to an unexpected outcome: an ideologically pragmatic shift in the SPD's Europhile stance by the mid-1990s. In particular, from Schröder's chancellorship onwards, the Social Democrats experienced a pragmatic turn in their pro-Europeanism, leading to a rise in the political and ideological value of the EU for the party. This translates into that in their relations with the EU, the Social Democrats now attributed more importance to their actual political and ideological interests. Nevertheless, given its lasting influence inside the party, idealistic pro-Europeanism continued its existence alongside ideological pragmatism.

Based on the interview accounts, three different periods can be pinpointed to explain this pragmatic shift in the party's pro-Europeanism: Hans-Jochen Vogel (1987-1991), Gerhard Schröder (1999-2004) and Sigmar Gabriel (2009-2017) periods. For many participants, Vogel's approach to Europe was "old-style", shaped by the climate of West Germany during the Cold War (SPD Interviewee 6). The Vogel leadership's commitment to Europe was mainly rooted in the Federal Republic's constitution, that is, the *Grundgesetz* (Basic Law) (SPD Interviewee 1). This so-called "bureaucratic" approach thus largely neglected the changing realities at the European level. To the extent that idealistic pro-Europeanism dominated the party's approach towards the EC, the SPD fell short of making an ideological case for Europe. As explained previously, this inevitably detached the party's support for European integration from its social democratic credentials⁵⁴.

This attitude changed radically with the Schröder leadership because of its pragmatic reappraisal of the SPD's pro-Europeanism. Despite his earlier reluctance about European integration, Schröder later grasped the salience of the European dimension. However, this recognition was largely to do with political and ideological interests, not idealism. For instance, as acknowledged

⁵⁴ Paterson, "Social Democratic Parties of the European Community," 416.

by a former European Parliament president, this pragmatism played a key role in the Schröder government's bringing transitional restrictions on the free movement of labour from Central and Eastern Europe in 2004 (SPD Interviewee 8). As discussed before, this decision primarily sought to alleviate domestic concerns. Yet the Schröder government also aimed to fulfil the obligations arising from Germany's EU membership by ultimately opening the doors to the migrant workforce from the new accession states. In this respect, this policy step served to respond to internal demands, as well as maintain the SPD's commitment to European integration.

Finally, as a politician from the *Seeheimer Kreis* (a "pragmatic", liberal grouping in the SPD), Sigmar Gabriel followed in the footsteps of Schröder. When Gabriel took over as the SPD leader in 2009, the EU was dealing with a wide range of problems, prompting the SPD to readjust its European policy. In an attempt to update his party's pro-EU position, Gabriel similarly avoided the purely idealistic style that characterised the SPD's European policy before (SPD Interviewee 14). Following the Euro crisis, many SPD figures criticised the insufficient attention drawn to the social dimension by the EU, but this did not stop the rising weight of pragmatism in the party's pro-Europeanism. In short, from Vogel through Schröder to Gabriel, the salience of ideological pragmatism markedly rose in the SPD's positive approach towards Europe.

This pragmatic shift automatically rendered Europe a politically salient subject for the SPD. Ironically, at the time the party's support for European integration was driven by idealism, the issue was hardly given attention:

I participated in many party congresses of the SPD. Indeed, Europe was hardly the first item on the agenda of party congresses. For a long time, it was not the 'Number 1' issue in the SPD party congresses. (SPD Interviewee 5)

These words by a former SPD *Kommission Europa* member reveal that the prevailing idealistic approach to Europe diminished the political salience of this issue for the SPD. To the extent that the party took its commitment to the European project for granted, Europe remained a politically insignificant issue. However, as a former SPD leader confirms, the importance of the European dimension gradually increased for the party from the late-1980s onwards (SPD Interviewee 12). Now, European integration was at the centre of programmatic debates, prompting the party to develop a more realistic EU

policy. In a 2001 party document, it was clearly stated that the ‘United States of Europe’ was no longer an official party policy because of the implausibility of dissolving nation-states⁵⁵. In a similar vein, although the SPD’s 1984 European⁵⁶, 1987⁵⁷ and 1990⁵⁸ federal election manifestos emphasised this objective as the ‘final destination’, there was no mention of it in the 1998 federal election manifesto. Instead, there was an emphasis on Germany’s assuming responsibility to be ‘a motor of European and international cooperation⁵⁹’. Instead of idealistic goals, the SPD prioritised its political and ideological interests vis-à-vis the EU.

Likewise, with the rising influence of pragmatism, the SPD increasingly treated European integration as an ideological asset. Therefore, the Social Democrats embarked on developing a distinct social democratic vision for the EU in recent decades⁶⁰. In the 1997 Hanover Congress, the then SPD Federal Managing Director Franz Müntefering declared that ‘Europe is the decisive project of social democratic policy (SPD Interviewee 12)’. This change of heart first revealed itself after taking office in 1998. The then SPD leader and new Finance Minister Oskar Lafontaine was willing to reshape the EU as an

⁵⁵ Bericht der Arbeitsgruppe: Europäische Einigung (Report of the SPD Working Group: European Integration), 2001. FES Archiv der sozialen Demokratie, 2IPVWC000054.

⁵⁶ SPD Europa-Wahlprogramm 1984: ‘Für ein starkes und solidarisches Europa’ (SPD European Election Program 1984: ‘For a Strong and Solidary Europe’). FES Digital Library, 1984.

⁵⁷ ‘Zukunft für alle - arbeiten für soziale Gerechtigkeit und Frieden’: SPD Regierungsprogramm 1987-1990 der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands (‘Future for All - Working for Social Justice and Peace’: 1987-1990 Government Program of the Social Democratic Party of Germany). FES Digital Library, 1987.

⁵⁸ ‘Der Neue Weg: ökologisch, sozial, wirtschaftlich stark’ - Regierungsprogramm 1990-1994 (‘The New Way: Ecologically, Socially, Economically Strong’ – SPD Government program 1990-1994). FES Digital Library, 1990.

⁵⁹ ‘Arbeit, Innovation und Gerechtigkeit’: SPD-Programm für die Bundestagswahl 1998 (Work, Innovation and Justice: SPD Program for the 1998 Federal Election). FES Digital Library, 1998.

⁶⁰ William E. Paterson and James Sloam. “Is the Left Alright? The SPD and the Renewal of European Social Democracy.” *German Politics* 15, no. 3 (2006): 234; Sloam, *The European Policy of the German Social Democrats: Interpreting a Changing World*, 218.

answer to the encroachments of globalisation and Anglo-Saxon capitalism⁶¹, with an interventionist and dirigiste economic policy⁶². In what follows, Chancellor Schröder was keen to influence the ideological course of European integration via *Neue Mitte* (New Center). As a former SPD MP indicates, in collaboration with Blair's New Labour, *Neue Mitte* stood for comprehensive reform in the EU, as well as in Germany:

I think that with Schröder and Neue Mitte, it was a new approach and a new dynamic movement in cooperation with New Labour in the UK. [...] I think the real meaning of this New Labour-Neue Mitte cooperation was really to think in a European manner; to not only think and have a reform agenda at the national level but also to have a reform agenda at the European level. (SPD Interviewee 6)

A paper co-authored by Schröder and Blair, titled 'Europe: The Third Way/Die Neue Mitte', provided blueprints for these reform plans⁶³. Based on their shared commitment to deregulation, low taxes, and a minimalist state⁶⁴, Schröder and Blair stressed the necessity of restructuring the EU to boost competitiveness, innovation, and efficiency. In contrast to Lafontaine, this centrist reform agenda sought to frame the EU as an answer to globalisation⁶⁵, with a particular emphasis on 'giving globalisation a European face⁶⁶'. The ideological partnership between Schröder and Blair was ultimately shattered due to the Iraq War (SPD Interviewee 13). However, these EU-wide reform plans evidenced how the SPD developed an ideologically pragmatic approach to European integration in recent decades.

⁶¹ Sloam, *The European Policy of the German Social Democrats: Interpreting a Changing World*, 218.

⁶² Berger and Welskopp, "Social Democracy in Germany," 66.

⁶³ Tony Blair and Gerhard Schröder. "Europe: The Third Way/Die Neue Mitte". Working Documents No. 2. Johannesburg: Friedrich Ebert Stiftung (FES) South Africa Office, 1998.

⁶⁴ Greg Chambers, *European Social Democracy in the 21st Century*. London: FES London Office. FES Digital Library, 2000.

⁶⁵ 'Erneuerung und Zusammenhalt - Wir in Deutschland': SPD Regierungsprogramm 2002-2006. FES Digital Library, 2002.

⁶⁶ Wolfgang Thierse, 'Der Globalisierung ein europäisches Gesicht geben' ('Giving Globalisation a European Face'). SPD Basic Values Commission. FES Digital Library, 2000; Bericht der Arbeitsgruppe: Europäische Einigung, 2001. FES Archiv der sozialen Demokratie, 2IPVWC000054.

Conclusion

Taken together, the SPD encountered a growing tension between idealistic and domestic conceptions of Europe since German reunification. The findings of this study demonstrate that as the SPD's domestic ideological priorities challenged its idealistic view of European integration, the party experienced fluctuations in its Europhile stance during this period.

On the one hand, prior to national unification, the SPD's support for European integration was mainly characterised by idealism. There emerged two principal factors underlying the SPD's idealistic commitment to the European cause, namely history and cross-party consensus over Europe. Frequent references to the party's historical role in deepening integration located European integration as a peace project for the party. In addition, the broader inter-party agreement over Europe in West Germany eroded the ideological differences the SPD had with other parties, not least with the CDU. Consequently, the SPD was unable to make a distinguishable social democratic case for Europe, bringing about 'deideologisation' regarding the handling of this issue by the party.

On the other hand, German reunification and the Schröder chancellorship encouraged the SPD's doubts about European integration under the impact of its domestic ideological priorities. Following national unification, the SPD was forced to deal with a range of domestic issues, as well as the rise of public Euroscepticism, prompting the party to moderate its pro-Europeanism. This tendency was strengthened by the Schröder government's assertive European policy line, stimulated by the post-reunification problems and the factor of generational change. In many instances, Chancellor Schröder's cost-benefit analysis dominated his interactions with the EU. In particular, his government's decision to introduce transitional restrictions on labour migration from Central and Eastern Europe was influenced by the SPD's inherent tendency to protect German workers from external competition.

Over time, the SPD was increasingly affected by this dilemma between idealistic pro-Europeanism and a domestically-driven doubtful stance on Europe. This was reflected by two main developments, namely the SPD's ideology-orientated criticisms against the EU and its adopting an ambiguous policy course on some European issues. In this respect, whilst prominent SPD figures, such as Lafontaine, Schröder and Vogel, openly criticised monetary integration in the early-1990s, the party adopted an inconsistent policy course during the Euro crisis in 2009.

By the mid-1990s, the long-running tension between the two tendencies resulted in a pragmatic shift in the SPD's 'actual existing pro-Europeanism'. From Vogel through Schröder to Gabriel, the Social Democrats' ideologically pragmatic concerns rose in prominence at the expense of their idealistic adherence to European integration. This automatically made Europe a politically and ideologically salient subject for the party, alongside a more realistic attitude towards the EU. In contrast to the previous decades, the Social Democrats now focused on Europe in programmatic debates, with the 'United States of Europe' no longer an official party policy. Ideologically, the SPD similarly embarked on developing a distinct ideological agenda for European integration. This was particularly observed in the attempts of the successive party leaders, Lafontaine and Schröder, to reshape the EU in line with their ideological agendas.

All in all, the SPD's pragmatic turn emerging as the major outcome of the tension between idealistic and domestic notions of Europe had a profound impact on its approach to the EU. Yet the final point to note is that although ideological pragmatism recently gained in importance, the SPD's idealistic pro-Europeanism did not entirely disappear. There is no doubt that the Social Democrats' unconditional support for European integration visibly changed to a conditional one in recent decades⁶⁷. However, the conviction that European integration acts as the guarantor of peace and stability in Europe (SPD Interviewee 4) still prevails within the SPD, signalling the ongoing tension between the two contending views of Europe.

Ethical Statement

Because this research required interviewing adult human participants, it was reviewed and approved by the University of Cambridge Department of Politics and International Studies (POLIS) Ethics Committee on 4th May 2021.

Thanks

The first version of this paper was presented at the International Conference of "Democracy, Rule of Law, and Protection of Human Rights in the European Union" held by the Jean Monnet Chair at the Batumi Shota Rustaveli State University, Georgia on 30th September 2023. I am grateful to the chair and participants of the panel for their constructive comments.

⁶⁷ Sloam, "Responsibility for Europe: The EU Policy of the German Social Democrats since Unification".

List of Interviewees

- SPD Interviewee 1, current adviser on the EU Affairs for the SPD *Bundestagsfraktion* (28.05.2021)
- SPD Interviewee 2, former SPD federal managing director (02.06.2021)
- SPD Interviewee 3, former SPD MEP (09.06.2021)
- SPD Interviewee 4, former SPD MEP (10.06.2021)
- SPD Interviewee 5, former SPD MEP and state minister (17.06.2021)
- SPD Interviewee 6, former SPD MP (18.06.2021)
- SPD Interviewee 7, current SPD MEP (18.06.2021)
- SPD Interviewee 8, former president of the European Parliament and SPD MEP (01.07.2021)
- SPD Interviewee 9, former SPD MP and Europe minister (07.07.2021)
- SPD Interviewee 10, former SPD federal managing director (07.07.2021)
- SPD Interviewee 11, former SPD leader, candidate for chancellor, federal minister, MP, and minister-president (09.07.2021)
- SPD Interviewee 12, former SPD leader, federal minister, MP, and minister-president (17.08.2021)
- SPD Interviewee 13, former SPD MP, MEP, federal minister, and deputy chair (10.09.2021)
- SPD Interviewee 14, current SPD MEP (20.09.2021)
- SPD Interviewee 15, former state secretary and vice-minister at the Federal Ministry of Finance (28.09.2021)
- SPD Interviewee 16, former SPD MP (01.12.2021)

Archives

- Friedrich Ebert Stiftung Archive of Social Democracy (*Archiv der sozialen Demokratie*)
- Papers of the SPD Party Executive Committee (*Parteiivorstand*)
- Friedrich Ebert Stiftung Digital Library
- SPD Basic Values Commission Issue Papers
 - SPD Party Programmes
 - SPD Federal Elections Manifestos

-SPD European Elections Manifestos

-SPD Federal Coalition Protocols

References

- Almeida, Dimitri. *The Impact of European Integration on Political Parties: Beyond the Permissive Consensus*. London, New York: Routledge, 2012.
- Bailey, Christian. "Socialist Visions of European Unity in Germany: Ostpolitik since the 1920s?." *Contemporary European History* (2017): 243-60.
- Baun, Michael J. "The SPD and EMU: An End to Germany's All-Party Consensus on European Integration?." *German Politics and Society* 15, no. 3 (1997): 1-23.
- Berger, Stefan, and Thomas Welskopp. "Social Democracy in Germany." In *The Cambridge History of Socialism*, vol. 2, edited by Marcel van der Linden, 47-68. Cambridge: Cambridge University Press, 2022.
- Blair, Tony, and Gerhard Schröder. "Europe: The Third Way/Die Neue Mitte". Working Documents No. 2. Johannesburg: Friedrich Ebert Stiftung (FES) South Africa Office, 1998.
- Braun, Virginia, and Victoria Clarke. "Using Thematic Analysis in Psychology." *Qualitative Research in Psychology* 3, no. 2 (2006): 77-101.
- Braun, Virginia, and Victoria Clarke. "(Mis)Conceptualising Themes, Thematic Analysis, and Other Problems with Fugard and Potts' (2015) Sample-Size Tool for Thematic Analysis." *International Journal of Social Research Methodology* 19, no. 6 (2016): 739-743.
- Braun, Virginia, and Victoria Clarke. "Reflecting on Reflexive Thematic Analysis." *Qualitative Research in Sport, Exercise and Health* 11, no. 4 (2019): 589-97.
- Braun, Virginia, and Victoria Clarke. "Can I Use TA? Should I Use TA? Should I Not Use TA? Comparing Reflexive Thematic Analysis and Other Pattern-Based Qualitative Analytic Approaches." *Counselling and Psychotherapy Research* 21, no. 1 (2021a): 37-47.
- Braun, Virginia, and Victoria Clarke. "One Size Fits All? What Counts as Quality Practice in (Reflexive) Thematic Analysis?." *Qualitative Research in Psychology* 18, no. 3 (2021b): 328-52.
- Braun, Virginia, and Victoria Clarke. "To Saturate or Not to Saturate? Questioning Data Saturation as a Useful Concept for Thematic Analysis and Sample-Size Rationales." *Qualitative Research in Sport, Exercise and Health* 13, no. 2 (2021c): 201-16.

- Braun, Virginia, Victoria Clarke, and Nicola Rance. "How to Use Thematic Analysis with Interview Data." In *The Counselling & Psychotherapy Research Handbook*, edited by Andreas Vossler, and Naomi Moller, 183-97. London: Sage, 2014.
- Broughton, David and Neil Bentley. "The 1996 *Länder* Elections in Baden-Württemberg, Rhineland-Palatinate and Schleswig-Holstein: The Ebbing of the Tides of March?." *German Politics* 5, no. 3 (1996): 503-22.
- Bugaric, Bojan. "Europe Against the Left? On Legal Limits to Progressive Politics." LSE 'Europe in Question' Discussion Paper Series, Europe No. 61/2013. London: LSE, 2013.
- Bulmer, Simon, Andreas Maurer, and William E. Paterson. "The European Policy-Making Machinery in the Berlin Republic: Hindrance or Handmaiden?." *German Politics* 10, no. 1 (2001): 177-206.
- Bulmer, Simon, and William E. Paterson. *The Federal Republic of Germany and the European Community*. London: Allen & Unwin, 1987.
- Bulmer, Simon, and William E. Paterson. "Germany and the European Union: From 'Tamed Power' to Normalized Power?." *International Affairs* 86, no. 5 (2010): 1051-73.
- Clarke, Victoria, and Virginia Braun. "Thematic Analysis." *The Journal of Positive Psychology* 12, no. 3 (2017): 297-8.
- Crespy, Amandine. "Germany." In *The Palgrave Handbook of Social Democracy in the European Union*, edited by Jean-Michel de Waele, Fabien Escalona, and Mathieu Vieira, 163-84. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2013.
- De Vries, Catherine E. "Sleeping Giant: Fact or Fairytale? How European Integration Affects National Elections." *European Union Politics* 8, no. 3 (2007): 363-85.
- Dimitrakopoulos, Dionyssis G. *Social Democracy and European Integration: The Politics of Preference Formation*. London, New York: Routledge, 2011.
- Dyson, Kenneth. "The Europeanization of German Governance." In *Developments in German Politics* 3, edited by Stephen Padgett, William E. Paterson, and Gordon Smith, 161-83. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2003.
- Egle, Christoph. "The SPD's Preferences on European Integration. Always a Step Behind?." In *Social Democracy and European Integration: The Politics of Preference Formation*, edited by Dionyssis G. Dimitrakopoulos, 23-50. New York: Routledge, 2011.
- Fisher, Marc. "Kohl Tries to Ease Allies' Fears." *The Washington Post*, March 13, 1990. <https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1990/03/13/kohl-tries-to-ease-allies-fears/f65b5f6f-4383-4737-b4bf-e1871e79e5b2/>.

- Friedrich, Paul. "The SPD and the Politics of Europe: From Willy Brandt to Helmut Schmidt." *Journal of Common Market Studies* 13, no. 4 (1975): 432-9.
- Giovanni, Bernardini, and Gabriele D'Ottavio. "SPD and European Integration: From Scepticism to Pragmatism, from Pragmatism to Leadership, 1949-1979." In *European Parties and the European Integration Process, 1945-1992*, edited by Lucia Bonfreschi, Giovanni Orsina, and Antonio Varsori, 29-44. Brussels: Peter Lang, 2015.
- Green, Simon, Dan Hough, and Alister Miskimmon. *The Politics of the New Germany*. London: Routledge, 2011.
- Handl, Vladimir, and Charlie Jeffery. "Germany and Europe after Kohl: Between Social Democracy and Normalization?." *German Studies Review* 24, no. 1 (2001): 55-82.
- Hyde-Price, Adrian, and Charlie Jeffery. "Germany in the European Union: Constructing Normality." *Journal of Common Market Studies* 39, no. 4 (2001): 689-717.
- Jeffery, Charlie, and William E. Paterson. "Germany and European Integration: A Shifting of Tectonic Plates." *West European Politics* 26, no. 4 (2003): 59-75.
- Ladrech, Robert. "Social Democratic Parties and EC Integration: Transnational Party Responses to Europe 1992." *European Journal of Political Research* 24, no. 2 (1993): 195-210.
- Larres, Klaus. "Introduction: Uneasy Allies or Genuine Partners? Britain, Germany, and European Integration." In *Uneasy Allies: British-German Relations and European Integration since 1945*, edited by Klaus Larres, and Elizabeth Meehan. 1-24. Oxford: Oxford University Press, 2000.
- Lemke, Christiane. "Germany's EU Policy: The Domestic Discourse." *German Studies Review* 33, no. 3 (2010): 503-16.
- Lemke, Christiane, and Helga A. Welsh. *Germany Today: Politics and Policies in a Changing World*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2018.
- Lösche, Peter. "Lose verkoppelte Anarchie: Zur Aktuellen Situation von Volksparteien am Beispiel der SPD." *Aus Politik und Zeitgeschichte* 43/93, no. 22 (1993): 34-45.
- Moeller, Richard. 1996. "The German Social Democrats." In *Political Parties and the European Union*, edited by John Gaffney, 33-52. London: Routledge.
- Paterson, William E. *The SPD and European Integration*. Farnborough: Saxon House, 1974.
- Paterson, William E. "The German Social Democratic Party and European Integration in Emigration and Occupation." *European History Quarterly* 5 (1975a): 429-41.

- Paterson, William E. "Social Democratic Parties of the European Community." *Journal of Common Market Studies* 13, no. 4 (1975b): 415-8.
- Paterson, William E. "Political Parties and the Making of Foreign Policy - The Case of the Federal Republic." *Review of International Studies* 7, no. 4 (1981): 227-35.
- Paterson, William E. "Britain and the Berlin Republic: Between Ambivalence and Emulation." *German Politics* 10, no. 2 (2001): 201-23.
- Paterson, William E. "Does Germany Still Have a European Vocation?." *German Politics* 19, no. 1 (2010): 41-52.
- Paterson, William E., and James Sloam. "Is the Left Alright? The SPD and the Renewal of European Social Democracy." *German Politics* 15, no. 3 (2006): 233-48.
- Poguntke, Thomas. "Europeanization in a Consensual Environment? German Political Parties and the European Union." In *The Europeanization of National Political Parties: Power and Organizational Adaptation*, edited by Thomas Poguntke, Nicholas Aylott, Elisabeth Carter, Robert Ladrech, and Kurt Richard Luther. 100-23. London, New York: Routledge, 2007.
- Potthoff, Heinrich, and Susanne Miller. *The Social Democratic Party of Germany, 1848-2005*. Bonn: Dietz, 2006.
- Reinhardt, Nickolas. "A Turning Point in the German EMU Debate: The Baden-Württemberg Regional Election of March 1996." *German Politics* 6, no. 1 (1997): 77-99.
- Rohrschneider, Robert, and Stephen Whitefield. "Party Positions about European Integration in Germany: An Electoral Quandary?." *German Politics* 26, no. 1 (2017): 83-103.
- Ross, George. "European Center-Lefts and the Mazes of European Integration." In *What's Left of the Left: Democrats and Social Democrats in Challenging Times*, edited by James Cronin, George Ross, and James Shoch, 319-41. Durham, London: Duke University Press, 2011.
- Sassoon, Donald. "German Social-Democracy Between a National Strategy and a European Dimension." *Il Politico* 54, no. 3 (1989): 425-39.
- Sloam, James. "Responsibility for Europe: The EU Policy of the German Social Democrats since Unification." *German Politics* 12, no. 1 (2003): 59-78.
- Sloam, James. *The European Policy of the German Social Democrats: Interpreting a Changing World*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2005.
- Sloam James, and Isabelle Hertner. "The Europeanization of Social Democracy: Politics without Policy and Policy without Politics." In *The Future of*

European Social Democracy: Building the Good Society, edited by Henning Meyer, and Jonathan Rutherford, 27-38. London: Palgrave Macmillan, 2011.

Wagner, Helmut. "The Federal Republic of Germany's Foreign Policy Objectives." *Millennium - Journal of International Studies* 17, no. 1 (1988): 43-59.

Wimmel, Andreas, and Erica E. Edwards. "The Return of 'Social Europe': Ideas and Positions of German Parties towards the Future of European Integration." *German Politics* 20, no. 2 (2011): 293- 314.

Wittlinger, Ruth. *German National Identity in the Twenty-First Century: A Different Republic After All?*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2010.

ANKARA AVRUPA ÇALIŞMALARI DERGİSİ GENEL YAYIN İLKELERİ

Ortak Kurallar

1. Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, sosyal bilimler alanında yılda iki kez **Haziran ve Aralık** aylarında yayımlanan hakemli bir dergidir. Dergi, Avrupa Birliği ve Avrupa çalışmaları alanlarındaki eserler ile ilgilenmektedir.
2. Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi'ne makale, olay incelemesi ve kitap incelemesi gibi eserler gönderilebilir.
3. Eserler, **Türkçe veya İngilizce** dillerinden birisinde olabilir.
4. Dergiye gönderilecek olan eserler, işlediği konuya yeni bir boyut getirecek şekilde özgün ve daha önce hiçbir yayın organında yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır.
5. Gönderilen eserlerin tüm yayın hakları yayınlanmasından sonra Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi'ne (ATAUM) aittir. Yazarlar eserlerinin telif haklarını eser başvurusu sırasında dolduracakları “Yazarlık ve Telif Hakkı Devir Formu” aracılığıyla ATAUM’adevrederek (Bkz. ¶ 13).
6. Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi'nde editör ve/veya hakem değerlendirmesinden geçmiş bilimsel yayınlar, internet aracılığıyla; finansal, yasal ve teknik engeller olmaksızın, serbestçe erişilebilir, okunabilir, indirilebilir, kopyalanabilir, dağıtılabilir, basılabilir, taranabilir, tam metinlere bağlantı verilebilir, dizinlenebilir, yazılıma veri olarak aktarılabilir ve her türlü yasal amaç için kullanılabilir.
7. Ayrıca, açık erişim sağlama politikaları kapsamında Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi'nde editör ve/veya hakem değerlendirmesinden geçmiş bilimsel yayınlar “Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC-ND 4.0)” ile lisanslanmıştır.
8. Yayınlanan eserlerden alıntı yapılması halinde kaynak belirtilmesi zorunludur. Eserlerin tamamının kullanılması derginin iznine bağlıdır.
9. Yayınlanan eserin sorumluluğu yazara aittir. Eserdeki hiçbir görüş dergiye veya ATAUM’a yüklenemez.

10. Dergi, **Yayın Etiği Komitesinin (COPE)** “Dergi Editörleri için Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama Rehber İlkeleri” ve “Dergi Yayıncıları için Davranış Kuralları” belgelerini takip etmektedir.

COPE'nin belgeleri ile ilgili olarak bkz. <https://publicationethics.org>
Derginin **Yayın Etiği ve Hatalı Uygulama Bildirimi** için bkz.
<http://aacd.ankara.edu.tr/etik-rehber-ilkeler/>

11. Dergi, herhangi bir işlem ücreti veya başvuru ücreti talep etmemektedir.
12. Eserler, **Microsoft Word** programında, **Times New Roman** karakterinde yazılacaktır. Satır aralığı **1,5** olmalıdır. Metin için **12** punto, dipnotlar için **10**punto kullanılmalıdır.
13. Yazarlar, eserlerini, dolduracakları “Yazarlık ve Telif Hakkı Devir Formu” ile birlikte gönderir.

Yazarlık ve Telif Hakkı Devir Formu ile ilgili olarak bkz.

<http://aacd.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/462/2018/06/Yazarlik-ve-Telif-Hakki-Devir-Formu.docx>

14. Sunulan eserler önce derginin yayın kıstaslarını karşılayıp karşılamadığı açısından editörler ve editör yardımcıları tarafından incelenir. Kıstasları karşılamayan eserler editörler ve editör yardımcıları tarafından reddedilebilir veya eserde bazı düzeltmeler istenebilir. Yazar, en kısa sürede, ilgili karar hakkında bilgilendirilir.
15. Sunulan eserler ayrıca intihali önleyebilmek adına intihal.net yazılım programına sokulur. Benzerlik oranının %15'nin altında olması gerekmektedir. Benzerlik oranı raporu çerçevesinde editörler ve editör yardımcıları ilgili eseri reddedebilir veya eserde bazı düzeltmeler isteyebilir. Yazar, en kısa sürede, ilgili karar hakkında bilgilendirilir.
16. Dergi'ye sunulan eser genel yayın ilkeleri ile uyumluysa hakem süreci eserin türü temelinde ilerler. Hakem süreci dış/bağımsız hakemlik şeklinde olup hakemler yazarlardan bağımsız olur. Bu bakımdan, asgari olarak, hakem yazar ile aynı kurumdan bir kişi olamaz.

Kitap İncelemeleri ve Benzerleri

17. Kitap incelemeleri, kural olarak, dipnotlar dâhil **1500-2000** kelime arasında olmalıdır.
18. Derginin yayın kıstaslarını karşılayan kitap incelemesi gibi eserler, editörler ve editör yardımcılarının kararına göre yayınlanmaya uygun bulunabilir, yayınlanmaya uygun bulunmayabilir ya da eserde bazı düzeltmeler istenebilir. Yazar, en kısa sürede, ilgili karar hakkında bilgilendirilir.

Olay İncelemeleri ve Benzerleri

19. Olay incelemeleri, kural olarak, dipnotlar dâhil **3000-5000** kelime arasında olmalıdır. Eserin sonuna kaynakça listesi eklenmelidir.
20. Derginin yayın kıstaslarını karşılayan olay incelemesi gibi eserler tek bir hakeme gönderilir. Eser hakeme gönderildikten sonra hakem, hakem raporu kıstasları çerçevesinde, eseri bir ay içinde değerlendirir ve kararını gönderir. Hakem mazeret belirtmeksizin hakem raporunu süresi içerisinde göndermezse eser başka bir hakeme gönderilir. İlgili eser, hakem kararı çerçevesinde yayınlanmaya uygun bulunabilir, yayınlanmaya uygun bulunmayabilir ya da eserde bazı düzeltmeler istenebilir. Yazar, en kısa sürede, ekinde hakem raporlu bir yazı ile karar hakkında bilgilendirilir.

Makaleler

21. Makale, kural olarak, dipnotlar dâhil **6.000-10.000** kelime arasında olmalıdır. Makalelerin sonuna kaynakça listesi eklenmelidir.
22. Makale, Türkçe dilinde yazılmışsa Türkçe ve İngilizce özet ve anahtar kelime, yabancı dilde yazılmışsa yazıldığı dilde ve Türkçe özet ve anahtar kelime makaleye eklenmelidir. Yabancı dildeki makaleler bakımından, gerektiğinde, editörler ve editör yardımcılarını Türkçe özet ve anahtar kelime eklemesi yapabilir. Özetler en fazla **200** kelime olmalı, anahtar kelimeler ise **5'er** adedi geçmemelidir.
23. Derginin yayın kıstaslarını karşılayan makale aynı anda iki hakeme gönderilir. Makale hakeme gönderildikten sonra hakem, hakem raporu kıstasları çerçevesinde makaleyi bir ay içinde değerlendirir ve kararını gönderir. Herhangi bir hakem mazeret belirtmeksizin

hakem raporunu süresi içerisinde göndermezse makale başka bir hakeme gönderilir. İlgili makale, hakem kararı çerçevesinde yayınlanmaya uygun bulunabilir, yayınlanmaya uygun bulunmayabilir ya da makalede bazı düzeltmeler istenebilir. Yazar, en kısa sürede, ekinde hakem raporlu bir yazı ile karar hakkında bilgilendirilir.

24. Bir makale yönünden iki hakemden bir tanesi olumlu, diğeri olumsuz hakem raporu verdiğinde editörler kurulu, ilgili makaleyi üçüncü bir hakeme gönderme imkânı saklı kalmak kaydıyla, makalenin yayımlanıp yayımlanmayacağı ile ilgili nihai kararı verir. Yazar, en kısa sürede, ilgili karar hakkında bilgilendirilir.

Başlık Sistemi ve Dipnot Usulü

25. Eserlerde kullanılacak alt başlık sisteminde ilk alt başlık “I-II-III-...” şeklinde, ikinci alt başlık “A-B-C-...” şeklinde, üçüncü alt başlık “1-2-3-...”

şeklinde, dördüncü alt başlık “a-b-c-...” şeklinde, beşinci alt başlık “i-ii-iii-...” şeklinde ve altıncı alt başlık “aa-bb-cc-...” şeklinde olacaktır.

26. Eserlerdeki dipnotlar, *Chicago* stili (*Notes and Bibliography / Dipnotlar ve Kaynakça*) ile uyumlu olmalıdır.

Chicago stili atıf usulü ile ilgili olarak bkz. <http://www.chicagomanualofstyle.org/home.html>

Chicago stili (*Notes and Bibliography / Dipnotlar ve Kaynakça*) çerçevesinde hazırlanan “Dipnot Yazım İlkeleri” ile ilgili olarak bkz. <http://aacd.ankara.edu.tr/dipnot-yazim-ilkeleri/>

Dergi Gönderimi

27. Eserin yayımlandığı 1 adet dergi hem basılı hem de PDF biçiminde olmak üzere yazara ücretsiz olarak verilecektir.

ANKARA REVIEW OF EUROPEAN STUDIES
GENERAL PUBLICATION PRINCIPLES

Common Rules

1. Ankara Review of European Studies is a refereed journal, published two times a year in **June and December** in the field of social sciences. The Review is interested in the works in the field of European Union or European studies.
2. Articles, case comments and book reviews etc. may be submitted to the Ankara Review of European Studies.
3. The works can be in **Turkish or English**.
4. The works to be sent to the Review should be original which introduces a new dimension to the topic it treats and should not have been sent to or be published in any other publication unit.
5. After its publication all publication rights of the works sent to the Review will belong to the European Union Research Centre of the Ankara University. The authors transfer their copyright to the European Union Research Centre of the Ankara University by fulfilling the “Authorship and Copyright Transfer Form” when submitting their works (See ¶ 13).
6. All publications in Ankara Review of European Studies have free availability on the public internet, permitting any users to read, download, copy, distribute, print, search, or link to the full texts of these articles, crawl them for indexing, pass them as data to software, or use them for any other lawful purpose, without financial, legal, or technical barriers other than those inseparable from gaining access to the internet itself.
7. Besides all publications in Ankara Review of European Studies are licensed under the “Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License (CC BY-NC-ND 4.0)” within the context of open access policies.
8. The source should be mentioned, when the published work is quoted. The whole of the work can only be used with the permission of the Review.
9. The responsibility of the published work belongs to the author(s). None of the views in the work can be attributed to the Review or European Union Research Centre of the Ankara University.

10. The Review follows the “Code of Conduct and Best Practice Guidelines for Journal Editors” and “Code of Conduct for Journal Publishers” documents of **Committee on Publication Ethics (COPE)**.

For the documents of COPE, see: <https://publicationethics.org>

For **Publication Ethics and Malpractice Statement** of the Review, see: <http://aacd.ankara.edu.tr/en/ethics-guidelines/>

11. The Review does not charge article processing charges or submission charges.
12. The works should be written in **Microsoft Word**, in **Times New Roman**. The row spacing should be **1,5**. The type size should be **12** for the text and **10** for the footnotes.
13. The authors should send their works electronically with the fulfilled “Authorship and Copyright Transfer Form” in the attachment.

For the **Authorship and Copyright Transfer Form**, see:

<http://aacd.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/462/2018/06/Authorship-and-Copyright-Transfer-Form.docx>

14. In the first place, the editors and assistant editors examine the works submitted with a view to check whether they meet the publication criteria of the Review. The editors and assistant editors may reject or request some adjustments to the works that do not meet those criteria. The author will be informed about this decision as soon as possible.
15. Besides, the works submitted undergo intihal.net software in order to preventing plagiarism. It is expected that the similarity rate is under 15%. Within the framework of the similarity rate report, the editors and assistant editors may reject or request some adjustments to the works. The author will be informed about this decision as soon as possible.
16. Where the work submitted to the Review is in line with the publication criteria, the review process continues based on the kind of the work. Peer review process is based on external/independent peer review and reviewers are independent of the authors. In this regard, as a minimum, a reviewer and an author cannot be affiliated with the same institution.

Book Reviews or the Like

17. Book reviews should be in principle **1500-2000** words (footnotes included).
18. The book reviews or the like which meet the publication criteria of the Review can be found suitable for publication or unsuitable for publication or some adjustments to the work can be requested, with the decision of the editors

and assistant editors. The author will be informed about this decision as soon as possible.

Case Comments or the Like

19. Case comments should be in principle **3000-5000** words (footnotes included). A bibliography should be added to the end of the work.
20. The case comments or the like which meet the publication criteria of the Review will be sent to a referee. After receiving the work, the referee will evaluate this work within the framework of referee report form criteria in one month and sends his/her decision. If the referee does not send his/her report within the time-limit without any justification, the work will be sent to another referee. This work can be found suitable for publication or unsuitable for publication or some adjustments to the work can be requested, within the framework of the referee report. The author will be informed about this decision as soon as possible, with the referee report attached to it.

Articles

21. Articles should be in principle **6.000-10.000** words (footnotes included). A bibliography should be added to the end of the work.
22. If written in Turkish the Article should include Turkish and English abstract and keywords. If written in a language other than Turkish the Article should include abstract and keywords in that language and Turkish. As regards the Articles written in a language other than Turkish, where appropriate, the editors and assistant editors may add the abstract and keywords in Turkish. The abstract should be **200** words at max and the key words should be **5** at max.
23. The Articles which meet the publication criteria of the Review will be sent to two referees. After receiving the Article, the referee will

evaluate this Article within the framework of referee report form criteria in one month and sends his/her decision. If the referee does not send his/her report within the time-limit without any justification, the work will be sent to another referee. This Article can be found suitable for publication or unsuitable for publication or some adjustments to the Article can be requested, within the framework of the referee report. The author will be informed about this decision as soon as possible, with the referee report attached to it.

24. When one of the referees gives a positive and the other gives a negative report about an Article, save for the possibility of sending the Article to a third referee, the editors and assistant editors will decide finally upon whether the

Article will be published or not. The author will be informed about this decision as soon as possible.

Heading System and Footnote Style

25. The heading system to be used in the works should be as follows: First Heading will be like “I-II-III-...”, Second Heading will be like “A-B-C-...”, Third Heading will be like “1-2-3...”, Fourth Heading will be like “a-b-c-...”, Fifth Heading will be like “i-ii-iii-...” and Sixth Heading will be like “aa-bb-cc-...”.
26. The footnotes in the works should be in line with *Chicago* style (Notes and Bibliography).

For the *Chicago* style, see: <http://www.chicagomanualofstyle.org/home.html>

For the “Footnote Writing Principles” prepared in line with *Chicago* style (Notes and Bibliography), see <http://aacd.ankara.edu.tr/en/footnote-writing-principles/>

Journal Sending

27. The Review in which the work is published will be sent to the author in paperback and PDF form free of charge.

DİPNOT YAZIM İLKELERİ

Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi'ne yayınlanmak üzere gönderilen eserler, *Chicago* stili (*Notes and Bibliography* / Dipnotlar ve Kaynakça) ile uyumlu olmalıdır.

Dipnotlar ve Kaynakça: Atıf Örnekleri

Aşağıdaki örnekler, Notlar ve Kaynakça sistemini kullanan atıfları göstermektedir. Dipnot örnekleri, aynı kaynağa yönelik atıfların kısaltılmış biçimleri ile takip edilmektedir. Daha fazla detay ve çok daha fazla örnek için *The Chicago Manual of Style* Bölüm 14'e bakılabilir.

Kitap

Tek Yazarlı

1. Michael Pollan, *The Omnivore's Dilemma: A Natural History of Four Meals*, 2. Baskı (New York: Penguin, 2006), 99–100.
 2. Pollan, *Omnivore's Dilemma*, 3.
- Pollan, Michael. *The Omnivore's Dilemma: A Natural History of Four Meals*. 2. Baskı. New York: Penguin, 2006.

İki ya da Daha Çok Yazarlı

1. Geoffrey C. Ward ve Ken Burns, *The War: An Intimate History, 1941–1945* (New York: Knopf, 2007), 52.
 2. Ward ve Burns, *War*, 59–61.
- Ward, Geoffrey C. ve Ken Burns. *The War: An Intimate History, 1941–1945*. New York: Knopf, 2007.

Dört veya daha çok yazar için kaynakçada tüm yazarlar listelenmelidir; ancak dipnotta yalnızca ilk yazar belirtilmeli ve bunu *et al.* (“ve diğerleri”) takip etmelidir:

1. Dana Barnes et al., *Plastics: Essays on American Corporate Ascendance in the 1960s . . .*
2. Barnes et al., *Plastics . . .*

Yazar yerine Editör, Çevirmen veya Derleyen

1. Richmond Lattimore, çeviren, *The Iliad of Homer* (Chicago: University of Chicago Press, 1951), 91–92.
2. Lattimore, *Iliad*, 24.

Lattimore, Richmond, çeviren. *The Iliad of Homer*. Chicago: University of Chicago Press, 1951

Yazar ile birlikte Editör, Çevirmen veya Derleyen

1. Gabriel García Márquez, *Love in the Time of Cholera*, çeviren. Edith Grossman (London: Cape, 1988), 242–55.
2. García Márquez, *Cholera*, 33.

García Márquez, Gabriel. *Love in the Time of Cholera*. Çeviren Edith Grossman. London: Cape, 1988.

Kitap Bölümü veya Kitabın Bir Başka Kısmı

1. John D. Kelly, “Seeing Red: Mao Fetishism, Pax Americana, and the Moral Economy of War,” içinde *Anthropology and Global Counterinsurgency*, ed. John D. Kelly et al. (Chicago: University of Chicago Press, 2010), 77.
2. Kelly, “Seeing Red,” 81–82.

Kelly, John D. “Seeing Red: Mao Fetishism, Pax Americana, and the Moral Economy of War.” İçinde *Anthropology and Global Counterinsurgency*, editörler John D. Kelly, Beatrice Jauregui, Sean T. Mitchell ve Jeremy Walton, 67–83. Chicago: University of Chicago Press, 2010.

Orijinal Olarak Bir Başka Yerde Yayınlanmış Editörlü Ciltli Kitap Bölümü (Birincil Kaynaklarda Olduğu Gibi)

1. Quintus Tullius Cicero, “Handbook on Canvassing for the Consulship,” içinde *Rome: Late Republic and Principate*, ed. Walter Emil Kaegi Jr. ve Peter White, cilt 2, *University of Chicago Readings in Western Civilization*, ed. John Boyer ve Julius Kirshner (Chicago: University of Chicago Press, 1986), 35.
2. Cicero, “Canvassing for the Consulship,” 35.

Cicero, Quintus Tullius. "Handbook on Canvassing for the Consulship." İçinde *Rome: Late Republic and Principate*, edit6rler Walter Emil Kaegi Jr. ve Peter White. cilt 2, *University of Chicago Readings in Western Civilization*, edit6rler John Boyer ve Julius Kirshner, 33–46. Chicago: University of Chicago Press, 1986. Orijinal yayın: Evelyn S. Shuckburgh, eviren, *The Letters of Cicero*, cilt 1, (London: George Bell & Sons, 1908).

Kitabın 6ns6z6, SunuŐu, Girişi veya Benzer Bir Başka Kısım

1. James Rieger, introduction to *Frankenstein; or, The Modern Prometheus*, by Mary Wollstonecraft Shelley (Chicago: University of Chicago Press, 1982), xx–xxi.
2. Rieger, introduction, xxxiii.

Rieger, James. Introduction to *Frankenstein; or, The Modern Prometheus*, by Mary Wollstonecraft Shelley, xi–xxxvii. Chicago: University of Chicago Press, 1982.

Elektronik Olarak Yayınlanan Kitaplar

Eğer bir kitap birden çok biçimde mevcutsa danışılan biçime atf verilmelidir. Online olarak danışılan kitaplar için URL'si ve erişim tarihi belirtilmelidir. Eğer herhangi bir sabit sayfa numarası mevcut değilse kısım başlığı veya b6l6m veya diğer bir numara belirtilebilir.

1. Jane Austen, *Pride and Prejudice* (New York: Penguin Classics, 2007), Kindle edition.
2. Philip B. Kurland ve Ralph Lerner, eds., *The Founders' Constitution* (Chicago: University of Chicago Press, 1987), Erişim Tarihi: Şubat 28, 2010, <http://press-pubs.uchicago.edu/founders/>.
3. Austen, *Pride and Prejudice*.
4. Kurland ve Lerner, *Founder's Constitution*, b6l6m 10.

Austen, Jane. *Pride and Prejudice*. New York: Penguin Classics, 2007. Kindle edition.

Kurland, Philip B. ve Ralph Lerner, eds. *The Founders' Constitution*. Chicago: University of Chicago Press, 1987. Erişim Tarihi: Şubat 28, 2010. <http://press-pubs.uchicago.edu/founders/>.

Dergi Makalesi

Basılı Dergideki Makale

Dipnotta –mevcutsa– danışılan spesifik sayfa numaralı belirtilmelidir. Kaynakçada makalenin bütününün sayfa aralığı belirtilmelidir.

1. Joshua I. Weinstein, “The Market in Plato’s *Republic*,” *Classical Philology* 104, no 2 (2009): 440.
2. Weinstein, “Plato’s *Republic*,” 452–53.

Weinstein, Joshua I. “The Market in Plato’s *Republic*.” *Classical Philology*

104, no 2 (2009): 439–58.

Online Dergideki Makale

Eğer dergi listeliyorsa DOI (*Digital Object Identifier* / Dijital Nesne Tanımlayıcısı) belirtilmelidir. DOI sabit bir kimlik kartı olup bir internet tarayıcısında <http://dx.doi.org/> adresine girildiğinde kaynağa erişilebilecektir. Eğer DOI yoksa URL ve erişim tarihi belirtilmelidir.

1. Gueorgi Kossinets ve Duncan J. Watts, “Origins of Homophily in an Evolving Social Network,” *American Journal of Sociology* 115 (2009): 411, Erişim Tarihi: Şubat 28, 2010, doi:10.1086/599247.
2. Kossinets ve Watts, “Origins of Homophily,” 439.

Kossinets, Gueorgi ve Duncan J. Watts. “Origins of Homophily in an Evolving Social Network.” *American Journal of Sociology* 115 (2009): 405–50. Erişim Tarihi: Şubat 28, 2010. doi:10.1086/599247.

Gazetedeği veya Popüler Dergideği Makale

Gazete ve popüler dergi makaleleri, dipnot yerine metin içerisinde belirtilebilir (“Sheryl Stolberg ve Robert Pear’in 27 Şubat 2010 tarihinde *New York Times*’taki makalelerinde belirttiği gibi ...”) ve genellikle kaynakçada yer almaz. Aşağıdaki örnekler atfın daha resmi biçimlerini göstermektedir. Eğer makaleye online olarak danışıldıysa URL ve erişim tarihi belirtilmelidir. Yazar belirtilmemişse atfa makale başlığı ile başlanmalıdır.

1. Daniel Mendelsohn, "But Enough about Me," *New Yorker*, Ocak 25, 2010, 68.
2. Sheryl Gay Stolberg ve Robert Pear, "Wary Centrists Posing Challenge in Health Care Vote," *New York Times*, Şubat 27, 2010, Erişim Tarihi: Şubat 28, 2010, <http://www.nytimes.com/2010/02/28/us/politics/28health.html>.
3. Mendelsohn, "But Enough about Me," 69.
4. Stolberg ve Pear, "Wary Centrists."

Mendelsohn, Daniel. "But Enough about Me." *New Yorker*, Ocak 25, 2010.

Stolberg, Sheryl Gay ve Robert Pear. "Wary Centrists Posing Challenge in Health Care Vote." *New York Times*, Şubat 27, 2010. Erişim Tarihi: Şubat 28, 2010. <http://www.nytimes.com/2010/02/28/us/politics/28health.html>.

Kitap İncelemesi

1. David Kamp, "Deconstructing Dinner," inceleme: *The Omnivore's Dilemma: A Natural History of Four Meals*, Michael Pollan, *New York Times*, Nisan 23, 2006, Sunday Book Review, <http://www.nytimes.com/2006/04/23/books/review/23kamp.html>.
2. Kamp, "Deconstructing Dinner."

Kamp, David. "Deconstructing Dinner." İnceleme: *The Omnivore's Dilemma: A Natural History of Four Meals*, Michael Pollan. *New York Times*, Nisan 23, 2006, Sunday Book Review. <http://www.nytimes.com/2006/04/23/books/review/23kamp.html>.

Tez veya Bitime Projesi

1. Mihwa Choi, "Contesting *Imaginaires* in Death Rituals during the Northern Song Dynasty" (Doktora Tezi, University of Chicago, 2008).
2. Choi, "Contesting *Imaginaires*."

Choi, Mihwa. "Contesting *Imaginaires* in Death Rituals during the Northern Song Dynasty." Doktora Tezi, University of Chicago, 2008.

Bir Toplantıda veya Konferansta Sunulan Tebliğ

1. Rachel Adelman, “ ‘Such Stuff as Dreams Are Made On’: God’s Footstool in the Aramaic Targumim and Midrashic Tradition” (Society of Biblical Literature’ın yıllık toplantısında sunulan tebliğ, New Orleans, Louisiana, Kasım 21–24, 2009).
2. Adelman, “Such Stuff as Dreams.”

Adelman, Rachel. “ ‘Such Stuff as Dreams Are Made On’: God’s Footstool in the Aramaic Targumim and Midrashic Tradition.” Society of Biblical Literature’ın yıllık toplantısında sunulan tebliğ, New Orleans, Louisiana, November 21–24, 2009.

Internet Sitesi

Bir internet sitesi içeriğine yönelik atıf, genellikle metin veya dipnot içerisinde belirtmekle sınırlı tutulabilir (“19 Temmuz 2008 itibariyle McDonald’s Şirketinin kendi internet sitesinde listelediği üzere ...”). Daha resmi atıf isteniyorsa aşağıdaki örnekler gibi stil seçilebilir. Bu tür içerik değişime tabi olduğundan erişim tarihi veya mevcutsa sitenin en son güncellendiği tarih belirtilmelidir.

1. “Google Privacy Policy,” Son Güncelleme: Mart 11, 2009, <http://www.google.com/intl/en/privacypolicy.html>.
2. “McDonald’s Happy Meal Toy Safety Facts,” McDonald’s Corporation, Erişim Tarihi: Temmuz 19, 2008, <http://www.mcdonalds.com/corp/about/factsheets.html>.
3. “Google Privacy Policy.”
4. “Toy Safety Facts.”

Google. “Google Privacy Policy.” Son Güncelleme: Mart 11, 2009. <http://www.google.com/intl/en/privacypolicy.html>.

McDonald’s Corporation. “McDonald’s Happy Meal Toy Safety Facts.” Erişim Tarihi: Temmuz 19, 2008. <http://www.mcdonalds.com/corp/about/factsheets.html>.

Blog Girişi veya Yorumlar

Blog girişleri veya yorumlar, dipnot yerine metin içerisinde belirtilebilir (“23 Şubat 2010’da *The Becker-Posner Blog*’a gönderilen bir yorumda ...”)

ve genellikle kaynakçada yer almaz. Aşağıdaki örnekler atfın daha resmi biçimlerini göstermektedir. Açıkça farazi veya gayri resmi isimlerden sonra “*pseud.*” eklemeye gerek yoktur. (Erişim tarihi belirtilmelidir, örnekler yukarıda bulunabilir.)

1. Jack, Şubat 25, 2010 (7:03 p.m.), Yorum: Richard Posner, “Double Exports in Five Years?,” *The Becker-Posner Blog*, Şubat 21, 2010,
<http://uchicagolaw.typepad.com/beckerposner/2010/02/double-exports-in-five-years-posner.html>.

2. Jack, Yorum: Posner, “Double Exports.”

Becker-Posner Blog, The.

<http://uchicagolaw.typepad.com/beckerposner/>.

E-posta veya cep telefonu mesajı

E-posta veya cep telefonu mesajları dipnot yerine metin içerisinde belirtilebilir (“1 Mart 2010’daki yazara gönderdiği cep telefonu mesajı ile John Doe açıklığa kavuşturmuştur ki...”) ve genellikle kaynakçada yer almaz. Aşağıdaki örnek dipnotun daha resmi biçimini göstermektedir.

1. John Doe, yazara dönük e-posta mesajı, Şubat 28, 2010.

Ticari Veritabanındaki Öge

Ticari veritabanından alınan ögeler için yayının bilgileri girildikten sonra veritabanının adı ve erişim numarası eklenmelidir. Aşağıdaki örnekte yukarıda atıfta bulunulan tez ProQuest’in tezler ve bitirme projeleri veritabanından alınsaydı nasıl atıf yapılacağını göstermektedir.

Choi, Mihwa. “Contesting *Imaginaires* in Death Rituals during the Northern Song Dynasty.” Doktora Tezi, University of Chicago, 2008. ProQuest (AAT 3300426).

FOOTNOTE WRITING PRINCIPLES

The footnotes in the works that are submitted to be published in Ankara Review of European Studies should be in line with *Chicago* style (Notes and Bibliography).

Notes and Bibliography: Sample Citations

The following examples illustrate citations using the notes and bibliography system. Examples of notes are followed by shortened versions of citations to the same source. For more details and many more examples, see chapter 14 of *The Chicago Manual of Style*.

Book

One author

1. Michael Pollan, *The Omnivore's Dilemma: A Natural History of Four Meals*, 2nd ed. (New York: Penguin, 2006), 99–100.
2. Pollan, *Omnivore's Dilemma*, 3.

Pollan, Michael. *The Omnivore's Dilemma: A Natural History of Four Meals*. 2nd ed. New York: Penguin, 2006.

Two or more authors

1. Geoffrey C. Ward and Ken Burns, *The War: An Intimate History, 1941–1945* (New York: Knopf, 2007), 52.
2. Ward and Burns, *War*, 59–61.

Ward, Geoffrey C., and Ken Burns. *The War: An Intimate History, 1941–1945*. New York: Knopf, 2007.

For four or more authors, list all of the authors in the bibliography; in the note, list only the first author, followed by *et al.* (“and others”):

1. Dana Barnes et al., *Plastics: Essays on American Corporate Ascendance in the 1960s . . .*
2. Barnes et al., *Plastics . . .*

Editor, translator, or compiler instead of author

1. Richmond Lattimore, trans., *The Iliad of Homer* (Chicago: University of Chicago Press, 1951), 91–92.
2. Lattimore, *Iliad*, 24.

Lattimore, Richmond, trans. *The Iliad of Homer*. Chicago: University of Chicago Press, 1951.

Editor, translator, or compiler in addition to author

1. Gabriel García Márquez, *Love in the Time of Cholera*, trans. Edith Grossman (London: Cape, 1988), 242–55.
2. García Márquez, *Cholera*, 33.

García Márquez, Gabriel. *Love in the Time of Cholera*. Translated by Edith Grossman. London: Cape, 1988.

Chapter or other part of a book

1. John D. Kelly, “Seeing Red: Mao Fetishism, Pax Americana, and the Moral Economy of War,” in *Anthropology and Global Counterinsurgency*, ed. John D. Kelly et al. (Chicago: University of Chicago Press, 2010), 77.
2. Kelly, “Seeing Red,” 81–82.

Kelly, John D. “Seeing Red: Mao Fetishism, Pax Americana, and the Moral Economy of War.” In *Anthropology and Global Counterinsurgency*, edited by John D. Kelly, Beatrice Jauregui, Sean T. Mitchell, and Jeremy Walton, 67–83. Chicago: University of Chicago Press, 2010.

Chapter of an edited volume originally published elsewhere (as in primary sources)

1. Quintus Tullius Cicero, “Handbook on Canvassing for the Consulship,” in *Rome: Late Republic and Principate*, ed. Walter Emil Kaegi Jr. and Peter White, vol. 2 of *University of Chicago Readings in Western Civilization*, ed. John Boyer and Julius Kirshner (Chicago: University of Chicago Press, 1986), 35.

2. Cicero, "Canvassing for the Consulship," 35.

Cicero, Quintus Tullius. "Handbook on Canvassing for the Consulship." In *Rome: Late Republic and Principate*, edited by Walter Emil Kaegi Jr. and Peter White. Vol. 2 of *University of Chicago Readings in Western Civilization*, edited by John Boyer and Julius Kirshner, 33–46. Chicago: University of Chicago Press, 1986. Originally published in Evelyn S. Shuckburgh, trans., *The Letters of Cicero*, vol. 1 (London: George Bell & Sons, 1908).

Preface, foreword, introduction, or similar part of a book

1. James Rieger, introduction to *Frankenstein; or, The Modern Prometheus*, by Mary Wollstonecraft Shelley (Chicago: University of Chicago Press, 1982), xx–xxi.
2. Rieger, introduction, xxxiii.

Rieger, James. Introduction to *Frankenstein; or, The Modern Prometheus*, by Mary Wollstonecraft Shelley, xi–xxxvii. Chicago: University of Chicago Press, 1982.

Book published electronically

If a book is available in more than one format, cite the version you consulted. For books consulted online, list a URL and include an access date. If no fixed page numbers are available, you can include a section title or a chapter or other number.

1. Jane Austen, *Pride and Prejudice* (New York: Penguin Classics, 2007), Kindle edition.
2. Philip B. Kurland and Ralph Lerner, eds., *The Founders' Constitution* (Chicago: University of Chicago Press, 1987), accessed February 28, 2010, <http://press-pubs.uchicago.edu/founders/>.
3. Austen, *Pride and Prejudice*.
4. Kurland and Lerner, *Founder's Constitution*, chap. 10, doc. 19.

Austen, Jane. *Pride and Prejudice*. New York: Penguin Classics, 2007. Kindle edition.

Kurland, Philip B., and Ralph Lerner, eds. *The Founders' Constitution*. Chicago: University of Chicago Press, 1987. Accessed February 28, 2010. <http://press-pubs.uchicago.edu/founders/>.

Journal article

Article in a print journal

In a note, list the specific page numbers consulted, if any. In the bibliography, list the page range for the whole article.

1. Joshua I. Weinstein, "The Market in Plato's *Republic*," *Classical Philology* 104, no 2 (2009): 440.
2. Weinstein, "Plato's *Republic*," 452–53.

Weinstein, Joshua I. "The Market in Plato's *Republic*." *Classical Philology* 104, no 2 (2009): 439–58.

Article in an online journal

Include a DOI (Digital Object Identifier) if the journal lists one. A DOI is a permanent ID that, when appended to <http://dx.doi.org/> in the address bar of an Internet browser, will lead to the source. If no DOI is available, list aURL and include an access date.

1. Gueorgi Kossinets and Duncan J. Watts, "Origins of Homophily in an Evolving Social Network," *American Journal of Sociology* 115 (2009): 411, accessed February 28, 2010, doi:10.1086/599247.
2. Kossinets and Watts, "Origins of Homophily," 439.

Kossinets, Gueorgi, and Duncan J. Watts. "Origins of Homophily in an Evolving Social Network." *American Journal of Sociology* 115 (2009): 405–50. Accessed February 28, 2010. doi:10.1086/599247.

Article in a newspaper or popular magazine

Newspaper and magazine articles may be cited in running text ("As Sheryl Stolberg and Robert Pear noted in a *New York Times* article on February 27, 2010, . . .") instead of in a note, and they are commonly omitted from a bibliography. The following examples show the more formal

versions of the citations. If you consulted the article online, include a URL and include an access date. If no author is identified, begin the citation with the article title.

1. Daniel Mendelsohn, "But Enough about Me," *New Yorker*, January 25, 2010, 68.
2. Sheryl Gay Stolberg and Robert Pear, "Wary Centrists Posing Challenge in Health Care Vote," *New York Times*, February 27, 2010, accessed February 28, 2010, <http://www.nytimes.com/2010/02/28/us/politics/28health.html>.
3. Mendelsohn, "But Enough about Me," 69.
4. Stolberg and Pear, "Wary Centrists."

Mendelsohn, Daniel. "But Enough about Me." *New Yorker*, January 25, 2010.

Stolberg, Sheryl Gay, and Robert Pear. "Wary Centrists Posing Challenge in Health Care Vote." *New York Times*, February 27, 2010. Accessed February 28, 2010. <http://www.nytimes.com/2010/02/28/us/politics/28health.html>.

Book review

1. David Kamp, "Deconstructing Dinner," review of *The Omnivore's Dilemma: A Natural History of Four Meals*, by Michael Pollan, *New York Times*, April 23, 2006, Sunday Book Review, <http://www.nytimes.com/2006/04/23/books/review/23kamp.html>.
2. Kamp, "Deconstructing Dinner."

Kamp, David. "Deconstructing Dinner." Review of *The Omnivore's Dilemma: A Natural History of Four Meals*, by Michael Pollan. *New York Times*, April 23, 2006, Sunday Book Review. <http://www.nytimes.com/2006/04/23/books/review/23kamp.html>.

Thesis or dissertation

1. Mihwa Choi, "Contesting *Imaginaires* in Death Rituals during the Northern Song Dynasty" (PhD diss., University of Chicago, 2008).
2. Choi, "Contesting *Imaginaires*."

Choi, Mihwa. "Contesting *Imaginaires* in Death Rituals during the Northern Song Dynasty." PhD diss., University of Chicago, 2008.

Paper presented at a meeting or conference

1. Rachel Adelman, " 'Such Stuff as Dreams Are Made On': God's Footstool in the Aramaic Targumim and Midrashic Tradition" (paper presented at the annual meeting for the Society of Biblical Literature, New Orleans, Louisiana, November 21–24, 2009).
2. Adelman, "Such Stuff as Dreams."

Adelman, Rachel. " 'Such Stuff as Dreams Are Made On': God's Footstool in the Aramaic Targumim and Midrashic Tradition." Paper presented at the annual meeting for the Society of Biblical Literature, New Orleans, Louisiana, November 21–24, 2009.

Website

A citation to website content can often be limited to a mention in the text or in a note ("As of July 19, 2008, the McDonald's Corporation listed on its website . . ."). If a more formal citation is desired, it may be styled as in the examples below. Because such content is subject to change, include an access date or, if available, a date that the site was last modified.

1. "Google Privacy Policy," last modified March 11, 2009, <http://www.google.com/intl/en/privacypolicy.html>.
2. "McDonald's Happy Meal Toy Safety Facts," McDonald's Corporation, accessed July 19, 2008, <http://www.mcdonalds.com/corp/about/factsheets.html>.
3. "Google Privacy Policy."
4. "Toy Safety Facts."

Google. "Google Privacy Policy." Last modified March 11, 2009. <http://www.google.com/intl/en/privacypolicy.html>.

McDonald's Corporation. "McDonald's Happy Meal Toy Safety Facts." Accessed July 19, 2008. <http://www.mcdonalds.com/corp/about/factsheets.html>.

Blog entry or comment

Blog entries or comments may be cited in running text (“In a comment posted to *The Becker-Posner Blog* on February 23, 2010, . . .”) instead of in a note, and they are commonly omitted from a bibliography. The following examples show the more formal versions of the citations. There is no need to add *pseud.* after an apparently fictitious or informal name. (An access date is required, see examples elsewhere in this guide.)

1. Jack, February 25, 2010 (7:03 p.m.), comment on Richard Posner, “Double Exports in Five Years?,” *The Becker-Posner Blog*, February 21, 2010, <http://uchicagolaw.typepad.com/beckerposner/2010/02/double-exports-in-five-years-posner.html>.
2. Jack, comment on Posner, “Double Exports.”
Becker-Posner Blog, The. <http://uchicagolaw.typepad.com/beckerposner/>.

E-mail or text message

E-mail and text messages may be cited in running text (“In a text message to the author on March 1, 2010, John Doe revealed . . .”) instead of in a note, and they are rarely listed in a bibliography. The following example shows the more formal version of a note.

1. John Doe, e-mail message to author, February 28, 2010.

Item in a commercial database

For items retrieved from a commercial database, add the name of the database and an accession number following the facts of publication. In this example, the dissertation cited above is shown as it would be cited if it were retrieved from ProQuest’s database for dissertations and theses.

Choi, Mihwa. “Contesting *Imaginaires* in Death Rituals during the Northern Song Dynasty.” PhD diss., University of Chicago, 2008. ProQuest (AAT 3300426).